FEHÎM-İ KADÎM DÎVÂNI'NDA SEVGİLİ VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI

Sevda UNDU

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd.Doç. Dr. Mehmet SARI

Afyonkarahisar

2007

FEHÎM-İ KADÎM DÎVÂNI'NDA SEVGİLİ

VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK

UNSURLARI

Sevda UNDU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet SARI

Afyonkarahisar

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2007

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

İmza

Danışman Üye : Yrd.Doç. Dr. Mehmet SARI ……………………

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. A.İrfan AYPAY ……………………

: Yrd.Doç. Dr. H.İbrahim HAKSEVER ……………………

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Sevda UNDU'nun "Fehim-i Kadim Divanında Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları" **başlıklı tezini değerlendirmek üzere 14.06.2007 günü saat 10:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.**

Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

FEHÎM-İ KADÎM DÎVÂNI'NDA SEVGİLİ VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI

SEVDA UNDU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2007

Danışman : Yrd.Doç. Dr. Mehmet SARI

Bir edebiyatın gerçek anlamda anlaşılması, bu edebiyatın oluşmasını sağlayan ürünlerin ve bu ürünleri oluşturan sanatkârın fikir ve hayâl dünyasına girilmesi ile mümkündür. XVII. yüzyıl Dîvân şâirlerimizden olan Fehîm-i Kadîm'in şiirlerinde sevgili ve sevgili ile ilgili unsurlara geniş bir şekilde yer verilmiştir. Bu unsurların ortaya konulması ile Fehîm-i Kadîm daha iyi anlaşılacaktır.

Fehîm-i Kadîm, şiirlerinde saç, yüz, ağız, göz, hat, boy gibi sevgilinin güzellik unsurları üzerinde durmuş ve bu öğeleri çevresindeki maddi unsurlara teşbih etmiştir. Ancak Fehîm şiirlerinde sadece sevgilinin fiziki yapısını değil huy, karakter, tavır, davranış, yürüyüş, söz, nefes, ses, tebessüm ve naz gibi özelliklerini de bir güzellik unsuru olarak ele almıştır. Hikemî tarzı benimseyen Fehîm, şekil ve dil bakımından da ince, yeni hayâllerle ve mânâlarla yüklü sözü ile kendinden sonra gelen pek çok şâire örnek teşkil etmiştir.

ABSTRACT

BELOVED AND BELOVED'S BEAUTY ELEMENTS

IN FEHİM-İ KADİMS DİVAN

SEVDA UNDU

TURKISH LANGUAGE AND LİTERATURE MASTER SCIENCE DEPARTMENT

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

MAY 2007

Advisor: Yrd. Doç. Dr. Mehmet SARI

Understanding real meaning of literature is possible with entering into the imaginations and thouhts of the artist. Beloved and elements related to beloved is so imprtant function in Fehîm-i Kadîm's poems who is the one of the poet of the XVII. Century. With these elements we underatand better Fehîm-i Kadîm.

Hair, face, mouth, eye, feature and height such as the elements of the beloved are so important things for Fehîm-i Kadîm's poems. But also Fehim gives the same importance to the beloved's character, habits, voice, smile and coyness not only physical appearance. Fehim appropriated hikemi style. Fehim's style effected many poets that comes after himself by means of his diagram, language and many words.

ÖNSÖZ

Eski Türk edebiyatımız ve bu edebiyatı meydana getiren şâirler bu güne kadar yapılan değerli araştırmalarla aydınlığa kavuşturulmuştur. Özellikle dîvânlar üzerinde yapılan tahlil çalışmaları ile şâirlerimizin hayâl dünyaları keşfedilmek istenmiştir. Biz de bu yolu takip ederek 17. yüzyıllın önde gelen şâirlerinden Fehîm-i Kadîm'in Dîvânı'nda " *Sevgili ve Sevgilide Güzellik Unsurları*" konusunda bir çalışma yapmayı uygun bulduk. Eser üzerinde bu güne kadar böyle bir çalışma yapılmamıştır. Böylece bu eksikliğin bir ölçüde giderileceği kanaatindeyiz. Ayrıca Fehîm-i Kadîm'in hayâl dünyasına ışık tutacağına ve bu türde yapılan çalışmalara küçük de olsa bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Eski Türk Edebiyatı tahlil çalışmalarında başarılı olmanın şartı elimizde sağlam bir metnin bulunmasıdır. Çalışmamızda Dr. Tahir Üzgör'ün, "*Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi"* adlı eserini esas aldık. Tahlil konusunda Dr. M. Nejat Sefercioğlu'nun, *Nev'î Divanı Tahlili* adlı eserinden faydalandık. Bu konuda yapılan diğer tahlil çalışmalarını da gördük. Bu inceleme çalışmasından sonra Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nı tarayarak, dîvândaki sevgili ve sevgilinin güzellik unsurlarının yer aldığı beyitleri fişledik. Elde ettiğimiz fişleri; A. Sevgili, B. Saç, C. Kâkül**,** gibi konularına göre tasnif edip değerlendirdik. Değerlendirmemize temel olan örnek beyitleri ve örnek olarak zikredilmeyen beyitlerin numaralarını çalışmamızın sonuna ilave ettiğimiz indeks bölümünde gösterdik. Bu indeks bölümünde yer alan maddelerin karşısındaki numaralar çalışmamızın içindeki sayfa numaraları değil, Dr. Tahir Üzgör'ün "*Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi"* adlı eserindeki beyitlerin numaralarıdır. Numaraların başında, G gazel, K kaside, T.B. Terkib-i Bent, R rūbai gibi kısaltmalar kullandık. Beyit için, B kısaltmasını kullandık. Bu kısaltmadan sonraki sayıda beyit sayısını verdik. Çalışmamızda yararlandığımız ve yararlanılabilecek kaynakları bibliyografya bölümünde gösterdik.

Bu çalışmanın konu olarak belirlenmesinde ve karşılaştığım zorluklarda hiçbir zaman rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Yard. Doç. Dr. Mehmet SARI' ya teşekkürlerimi arz ederim.

Afyonkarahisar- 2007 Sevda UNDU

ÖZGEÇMİŞ

SEVDA UNDU

Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2003, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü

Lise:1995, Afyon Lisesi, Sözel Bölümü

İş/İstihdam

2005-Afyon-Merkez-Atatürk Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

2003- Afyon- Evciler-Evciler Şht. Uzm.Onbaşı Atakan Birgül Ç.P.L Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Doğlat, 02 Eylül 1979 **Cinsiyeti: Bayan**

Yabancı dil: İngilizce

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

B :Beyit

C :Cilt

G :Gazel

K :Kaside

M :Musammat

R :Rûbâᶜ î

s :Sayfa

T.B :Terkib-i bend

v.b :ve benzeri

İÇİNDEKİLER Sayfa

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI……………………………………………………………….ii

ÖZET…………………………………………………………………………………………………...iii

ABSTRACT…………………………………………………………………….....................................iv

ÖNSÖZ……..…………………………………………………………………………………………v

ÖZGEÇMİŞ…….……………………………………………………………………………………vi

KISALTMALAR……………………………………………………………………….....................vii

GİRİŞ……………………………………..……………………………………………2

BİRİNCİ BÖLÜM

I.SEVGİLİ VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI………..…………………………7

A.SEVGİLİ………………………………………………………………...………......7

a) Umumi Olarak Sevgili………………………………………………...……..7

b) Sevgili ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar……..……………………………...…16

1.Hz.Yusuf, Hz. Musa, Hz.İsa…………..………..…………………..........................16

2.Kâbe……………………………………………………..…………………..…….16

3.Peri…..……………....……………………………………………………….…………17

4.Şem…………...…………………………..………………………………......…...19

5.Padişah (Şâh, Şeh)……..…………………………………….................................20

6.Gül, Gonca…………...………………………………………………………………...24

7. Fidan……………………..………………………………………………………….25

8. Serv…………………………………..……………………………………………....25

9.Ay (Mâh, Meh, Meh-pare)…………………………………………………………......26

10.Güneş(Mihr, Hurşîd)……………………………………………..................................28

11.Dürr (İnci)…………………………..………………………….................................29

12. Câdû (Sahir)………………………………………………………………………...29

13. Ahû (Ahu-yı vahşi)………..………………………………………………………...30

14.Hümâ………………..…………………………………………………………..…..30

15.Şâhbâz(Doğan)……………...…………………………………………………………...31

16. Sâkî……………..………………………………………………………………..31

17. Mugbeçe..…………..………………………………………………………….....32

18. Kâfir (Nâ-müselmân)………………………………………………………………33

19.Hindû…….………………..………………………………………………………33

20.Sanem(Büt, Bütân).…………….…………………………………………………..34

21.Cellâd……..………………………………………………………………………36

22.Ebr-i ʿaṭā (Bahşiş bulutu)………..………………………………………………………...36

B. SAÇ(Zülf, Giysû, Mû, Mûy)……..…..……………………………………………………..…36
a)Umumi Olarak Saç…………………………………………………………………….…36
b)Saç ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar………………………………………………….…..37
ba. Şekil Bakımından……………………………………………………………………37
1.Resen, Rişte(İp), Bend…………………………………………………………...37
2.Zencir, Silsile……………………………………………………………………38
3.Yılan(Mar),Ejderha, Engerek……………………………………………………40
4.Tesbih……………………………………………………………………………...42
5.Dam, Pâ-bend, Pâ-beste, Ukde, Kafes………...……………………………………42
6.Perde…………………………………………………………………………......43
7.Cim………..……………………………………………………………………44
8.Kemend…………………………………………………………………………44
9.Pür-Ham, Piç, Piç ü tab……………….…………………………………………...45
10.Belâ, Fettân, Fitne, Perişân, Âfet………...………………………………………...46
11.Bulut(Ebr, Sehâb),Gölge, Dalga……………….……………………………….....48
12. Uzun saç…………………………………………………………………….....49
13.Kesilmiş Saç…………………..……………………………………….……….50
bb. Renk Bakımından………………………………………………………….….51
1.Siyeh……………………………..………………………………………………...51
2.Akşam, Gece (Şeb)………..……………………………………………………...51
3. Duman, Gölg……………………………………………………………………...52
4.Sevda, Gam, Küfr, Kâfir, Günah……………...……………………………………...52
bc. Koku Bakımından………………………………………………………………....56
1.Anber, Müşg……………………………………………………………………56
2. Sünbül……………………………………………………………………………..57
C. KÂKÜL, PERÇEM, TURRA…………………………………………………………..58
Ç. ALIN (Cebîn, Pîşâni)…………………………………………………………………...67
a) Umumi Olarak Alın……………………………………………………………………..67
D. KAŞ(Ebrū)………..……………….……………………………………………………68
a)Umumi Olarak Kaş……………………………………………………………………..68
b) Kaş ile İgili Teşbih ve Tasavvurlar………..…………………………………………....69
1.Mihrâb, Kıble, Secdegâh……………………………………………………………..69
2.Hilâl…………………………………………………………………………………69
3.Keman, Yay.. …………………………………………………………………………...71
4.Pür-Çin……………………………………………………………………………72
E. GÖZ(Çeşm, Dide)……………………………………………………………………73
a)Umumi Olarak Göz…………………………………………………………….……73
b)Göz ile İlgili Teşbih veTasavvurlar…….…...………………………………………75
1.Câdū, Mekkâr, Sâhir…………………………………………………………………75
2.Mest, Mestane, Mahmûr, Kâfir………………………………………………………....77

3.Kâtil (Kan eden, Kan içici, Kana susamış, Hunî) Belâ, Cefâ-cû, Âfet…………..……………..81
4.Cellâd…………………………………………………………………………………...……86
5.Ecel…………………………………………………………………………………….…….87
6.Şâh……………………………………………………………………………………….....87
7.Rüstem……………………………………………………………………………………..89
8.Ahû (Ahû-yı Çin)Gazâl……………………………………………………………………90
9.Fettân, Fitne, Âşûb, Şûh………………………………………………………………...…91
10.Dil Bilen…………………………………………………………………………...……..95
11.Padişah…………………………………………………………….........................96
12.Nergis, Bimar(Nergis-i bimâr-ı çemenzâr, Nergis-i pür-hâb,Nergis-i şehbâz)………...……..96
13.Şehlâ……………………………………………………………………………………..98
14.İnci………………………………………………………………………………………98
15.Gam evi…………………………………………………………………………………..98
F.GÖZ BEBEĞİ………………………………………………………………………………….…..99
G.GAMZE (Yan Bakış)…………………………………………………………………………….100
a)Umumi Olarak Gamze………………………………………………………………...…100
b)Gamze ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar………………………………………………….……….100
1.Ok (Sihâm, Tîr, Peykan, Temren, Hadeng)……………………………………………....…100
2.Kılıç(Şemşîr,Tîr),Hançer……………………………………………………………....103
3.İğne……………………………………………………………………………….....….107
4.Cellâd, Katil(Öldürücü, Yaralayıcı, Yağmalayıcı, Kâfir)……………………………………..109
5.Sayyâd……………………………………………………………………………….....114
6.Gammâz, Fitne, Âşûb…………………………………………………………………..…115
7.Şûh…………………………………………………………………………………………..118
8. Câdû, Sehhâr, Sihr, Füsûn……………………………………………………………….119
9.Mest………………………………………………………………………………………120
10.Rûşen, Gönül Okşayan…………………………………………………………………….122
11.Pervâne……………………………………………………………………………………123
Ğ.KİRPİK (Müje, Müjgân)…………………………………………………………………………123
a)Umumi Olarak Kirpik ………………………………………………………………….......123
b)Kirpik ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar………………………………………………………...123
1.Ok (Tîr-i müjgân, Nâvek-i müjgân)……………………………………………………...123
2.Kılıç (Şemşîr, Tîg)………………………………………………………………………..124
3.Hançer.………...………………………………………………………………….....126
4.Bulut….………………………………………….………………………….……127
5.Asker…….……………..…………………………………………………………..…127
6.Şahbâz…………………………………………………………………………….....128
7.İğne……………………………………………………………………………………128
8.Merih….……………………………………………………………………………….129
9.Siyeh…………………………………………………………………………...…...129

10.Yaralı……………………………………………………………………………….………129
H.YÜZ ve YANAK (Cemâl, Çihre, Dîdâr, Rûy Tal'at, Vech; Arız, Hadd, Ruh, Ruhsâr)…………..……….130
a)Umumi Olarak Yüz ve Yanak……………………………………………………………………...130
b)Yüz ve Yanak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar…………..…………………………………………...131
1.Güneş………………………………………………..……………………………………...131
2.Ay (Mâh, Meh, Kamer, Mehtâb)……………..…………………………………………….136
3.Gül………………………………………………………………………………………….138
4.Gülşen (Bag-ı ruh)……………....…………………………………………………..……142
5.Ateş (Od, Azer)……………………………………………………………………………..143
6.Mum……………………………………………………………………………………...146
7.Ayna.……………………………...……………………………………………………...147
8.Su.…………………………………………………...…………………………………149
9.Sayfa……...……………………………………………………………………………...149
10.Peri...…………………………………...……………………………………….……150
11.Ter………..……………………………………………………………………………..151
I.BEN (Hâl)…………………………………………………………………………………………152
a)Umumi Olarak Ben…..........………………………………………………………...………152
b)Ben ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar……..……………………………………………………......153
1.Nokta…………………………………………………………………...……...……......153
2.Tohum……………………………………………………………………………………....153
3.Yıldız……………………………………………………………..…………………154
4.Hindû…………………………………………………………………………………..…154
5.Siyah (Kara)...……………………………………………..……………………………..155
6.Yarasa…………………………..…………………………………………………...155
7.Kıvılcım……………………………………………………………………………..…156
8.Göz Bebeği………..………………………………………………………………..156
9.Hümâ Kuşu………..……………………………………………………………….…..156
10.Pervâne…...……………………………………………………………………...……157
İ.HAT (Ayva Tüyleri)………………...……………………………………………...………………..157
a) Umumi Olarak Hat…………………………………..…………………………………157
b)Hat ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar……………………………...………………………………..158
1.Çemen, Çimen, Sebz, Sebze-zâr, Giyah…………………………….………………..…158
2. Süsleyici………….……………………………………...…………………………159
3.Hızır…..…………………………………………………………………………………….159
4.Hâr (Diken)………….……………………………………………………………………...160
5.Ayet, Yazı, Çizgi, Defter, Naz Defteri.……………………………………………………….160
6.Mûr (Karınca)………………………………………………………………………………161
7.Duman,Gölge…………………………………………….……………….………..161
8.Güneş Tutulması…...………………………………………………………………163
9.Bulut………………………………………………………………………………………..163

10.Fitne, Fettân, Âşûb……………………………………………………….………….164
11.Belâ………..……………………………………………………………………………….165
12.Gece………………………………………………………………………………….165
13.Sır, Esrâr…………...……………………………………………………………………165
14.Asker, Ordu……………………………………………………………..……………166
15.Perde…………………………………..…………………………………………………167
J.AĞIZ (Dehen, Fem)…………………………………….………………………….…………….…...168
a)Umumi Olarak Ağız…………………………………………………………………………….…...168
b)Ağız ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar……………………………………………………………..168
1.Gonca…………………………..……………………………………………………………168
2.Sır…………………...…………………………………………...………………………..169
3.Âfet………………….……………………………………………………………………169
4.Şîrin………………………………………………………………………………………170
K.DUDAK (Leb, La‘l)………………………………………………………………………………..170
a)Umumi Olarak Dudak ………………………………………………………………...…………170
b)Dudak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar………………………………….…………………………171
1.Şarap, Kadeh………………………………………………………………………………..171
2.Laᶜl, Yâkût.…………….……………………………………………………………………....173
3.Yıldız……………………..……………………………………………………………….174
4. Şeker, Bal, Şîrin………………………………..…………………………………………....175
5.Âb-ı Hayat…………………………………………………………………………………….177
6.Ateş……………….……………………………………………………………………178
7.Gonca……….….……………………………………………………………………...179
8.Gül, Gül yaprağı…………………………..……………………………………………181
9.Sır………………………………………………………….…………………………..181
10.Yok…………………………………..………………………………………………….182
11.Efsûn (Büyü, Sihir)….…….………………………………………………………182
12.Ter………………………..………………………………………………………..183
L.BOY……………………………………………………………………………………………183
a)Umumi Olarak Boy………………………………………………………………………………….183
b)Boy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar…………………………………………………...……185
1.Serv …………………………..……………………………………………………..185
2.Tûbâ……………………………………………………………………………………187
3.Fidan…..………………….....…………………………………………………………..187
4.Bayrak……………….....…………………………………………………………………..188
5.Kıyâmet………………………………..……………………………………………188
M.DİŞ…………………………………………………………..……………………………………190
N.GÖĞÜS (Sine, Ber)………………………………………………………………………………190
a) Umumi Olarak Göğüs……………………………………...…………………………….…190
b)Göğüs ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar………………………………………………………………190

1.Ayna……………………………………………………………………………...…190
2.Gümüş…………………………………………………………………………………191
3. Dinin Görünme Yeri……………………………………………………………..192
4.Kin Dolu Göğüs……………………………………………………………….192
O.BEL (Miyân, Bil)……………………………………………..……………...………………….193
a)Umumi Olarak Bel………………………………………………………...……………..193
b)Bel ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar…………………………………………………………193
1.Âfet…………………………………………………………………………………….193
2.Kıl…………...………………………………………………………………………193
Ö. TEN (Vücûd)……………………………………………………………………………….194
1.Gümüş…...……………………………...…………………………………………194
2.Gül………………………...…….……………………………………………..195
P.EL…………………………………………………………………………………………195
R. AYAK…...…………………………………………………………………………………197
S.DİZ…………………...……...……………………………………………………………199
İKİNCİ BÖLÜM……......………………………………………………………………….200
II. SEVGİLİNİN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARI…...…………………………...…………………………200
A.BÛSE…..…...…...……………………………………………………………………………200
B.SÖZ…......…………………………………………………………………………………..201
C.REFTÂR (Yürüyüş)...…..………………………………………………………………….205
Ç.KÛY (Mahalle)……….………………………………………………………………………207
a) Umumi Olarak Kûy…………………………….……………………………………207
b) Kûy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar……………………………..…...……………………………208
1.Kâ'be…………………...…………...……………………………………………208
2.Fitne-gâh…………………………………………………………………………209
3.Kerbelâ…………………………………………………….………………………..210
D.EŞİK………….…………………………………………………………………….……….211
E.TER (Arak)…………………………………………………….…………………………....211
F.NEFES (Dem)…….…………………...…..………………………………….……………….....213
G.SES……………………………………………………………………………………………214
Ğ. HUY……………………………………………………………………………….…….215
H. TEBESSÜM (Hande)..216
I. NAZ (Cilve, İşve, Gunc u delâl)………………………………………………..……………..218
SONUÇ……………………………………...………………………………………………224
KAYNAKÇA………………………………………….………………………………………228
KONULARA GÖRE İNDEKS……………….…………………………………………………….230

GİRİŞ

Dîvân edebiyatı olarak da adlandırılan Eski Türk Edebiyatımızın tam anlamıyla anlaşılabilmesi, bu edebiyatın çok yönlü araştırılması ile mümkündür. Bugüne kadar yapılan edebiyat tarihi, biyografi, edisyon kritik, tahlil ve benzeri çalışmalar sayesinde divan edebiyatımız çeşitli yönlerden incelenmiş ve böylece bir çok eser ortaya konulmuştur. Bu konuda Nejat Sefercioğlu;"B*ir edebiyatın gerçek anlamda anlaşılması, bu edebiyatı vücuda getiren ürünlerin ve ürünleri oluşturan sanatkârın, fikir ve hayâl dünyasına girerek değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır."*[1]demektedir. Cemâl Kurnaz da*; "Esas incelenmesi gereken sanatçının eseridir. Böylece, ilmi ve objektif bir inceleme sonucunda sanatçının his ve hayâl dünyası ile fikri muhtevasını meydana getiren unsurların tespiti mümkün olabilecektir. Her şahsiyet için böyle bir çalışma yapıldıktan sonra mukayese yolu ile kimlerden etkilendiği, kimleri etkilediği, şahsi tasarruflarının neler olduğu ortaya çıkacaktır."*[2] diyerek bu türde yapılacak çalışmaların önemini vurgulamıştır.

İşte biz bu düşüncelerden hareketle Fehîm-i Kadîm'in fikir ve hayâl dünyasına girerek, onun *"Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları"* ile ilgili tasavvur ve tahayyüllerini tespit etmeye çalıştık. Böylelikle genç yaştaki şâirimizin sevgiliye bakış açısını belirlemeyi hedefledik. Bir yüksek lisans tezi çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmamızla bu türde yapılan araştırmalara bir nebze katkıda bulunmayı amaçladık.

Fehîm-i Kadîm Dîvanı'nda "*Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*" ile ilgili bu çalışmamızda Dr. Tahir Üzgör'ün; "*Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi"* adlı eserini esas aldık. Dîvandaki sevgili ve sevgilinin güzellik unsurları ile ilgili tespit edebildiğimiz beyitleri fişledik. Bu fişlemeyi yaparken esas aldığımız eserdeki beyitlerin yazılış şekillerine ve transkripsiyon sistemine bağlı kaldık. Ancak hatalı yazıldığını düşündüğümüz bazı kısımlarda düzeltmeler yaptık. Yaptığımız düzeltmelerin aslını dipnotta gösterdik.

Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde tezimizi iki ana başlık altında oluşturduk. "*Sevgilinin Güzellik Unsurları*" olarak adlandırdığımız birinci bölüm; saç, alın, göz,

---

[1] SEFERCİOĞLU, M. N., 1981, Fuzulî Dîvânı'nda Sevgilinin Fiziki Yapısı ile İlgili Özellikler,(Bilim Uzmanlığı Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
[2]KURNAZ, C. , 1996, Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli, MEB Yayınları, İstanbul.

kaş, kirpik, gamze, dudak, hat, hâl, yüz, boy, bel, beden, el, ve ayak gibi sevgilinin fiziki yapısı ile ilgili unsurların ele alındığı bölümdür. "*Sevgilinin Diğer Güzellik Unsurları"* olarak adlandırdığımız ikinci bölüm ise; bûse, söz, reftar (yürüyüş), kûy (mahalle), eşik, ter (arak), nefes (dem), ses, huy, tebessüm (hande), naz (cilve, işve, gunc u delâl) gibi sevgilinin fiziki güzelliğinin yanında tavır, davranış, karakter ve yaşadığı yer itibariyle ele alındığı, çeşitli teşbih ve tasavvurlara konu edildiği beyitlerin yer aldığı bölümdür. Sonuç bölümünde bu unsurlar ayrıntılı olarak değerlendirildiği için tekrara düşmemek adına ismen belirtilmiştir.

İşte bu başlıklar altında şâirin, sevgiliye bakış açısını tespit etmeye, dîvândaki sevgili ve sevgiliye ait olarak kabul edilen güzellik unsurlarını belirlemeye çalıştık. Maddi ve manevi yönleriyle bir bütün olarak kabul edilen sevgilinin güzellik unsurlarını saçlardan başlayarak, başta bulunan diğer öğeleri, daha sonra bedeni ile ilgili öğeleri ve sevgilinin fiziki yapısı dışındaki unsurları dikkatle sıraladık. Her maddeyi kendi içinde anlam ilgisi olan unsurları alt alta gelecek şekilde düzenledik. Tezimizin konusu Fehîm-i Kadîm'in şiirlerini şerh etmek olmadığı için mümkün olduğu kadar beyitlerin şerhinden kaçındık. Her maddenin başına, o madde ile ilgili genel mahiyette kısa bir değerlendirme yaptık. Türkçe Dîvândan tezimize örnek olarak aldığımız beyitlerin altındaki nazım şekillerini, gazel; G, kaside; K, rūbâî; R, musammat, M, terkib-i bend; T.B. ve beyit; B kısaltmalarıyla gösterdik. Bu kısaltmaların başında sayfa numaralarını verdik. Sonuç bölümünde, bu çalışma ile ulaştığımız neticelerin kısa bir değerlendirmesini yapmaya çalıştık. Ele aldığımız madde başlıkları ile ilgi konuların yer aldığı beyitleri İndeks bölümünde Türkçe Dîvândaki sayfa numaraları ve konularına göre sıralayarak verdik. Yararlandığımız ve başvurulabilecek kaynakları bibliyografya bölümünde gösterdik.

Çalışmamız sırasında metod ve değerlendirme yönünden M. Nejat Sefercioğlu'nun, "*Nev'î Dîvanı'nın Tahlîli"* adlı eserini esas aldık. Ayrıca Dr. Mehmet Çavuşoğlu'nun, "*Necati Bey Divanı'nın Tahlili"*, Dr. Harun Tolasa'nın, "*Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası"* ve Cemâl Kurnaz'ın, "*Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli"* adlı eserlerinden de yararlandık.

Tezimizin konusu Fehîm-i Kadîm'in hayatını, edebi kişiliğini ve eserlerini araştırmak değildir. Ancak fikir ve hayâl dünyasına girmeye çalıştığımız ve "*Sevgili ve*

Sevgilinin Güzellik Unsurları" ile ilgili tasavvurlarını tezimize konu edindiğimiz Fehîm-i Kadîm'in hayatı hakkında kısa da olsa bilgi vermeyi de uygun bulduk.

FEHÎM-İ KADÎM'İN HAYATI - EDEBİ KİŞİLİĞİ –ESERLERİ

XVII. yüzyıl şâirlerimizden olan Fehîm-i Kadîm'in, asıl adı "*Mustafa, mahlası Fehîm'dir.*[3] Şâir; "*Uncuzâde lakabıyla tanınmış, diğer Fehîm mahlaslı şâirlerden ayrılması için de Fehîm-i Kadîm olarak adlandırılmıştır."*[4] İslâm Ansiklopedisinde "*Sadece bir mecmuada tespit edilen bir kayda göre Fehîm, başlangıçta Dakîkî mahlasıyla şiirler söylemiş ve bu mahlasla bir divan teşkil etmiş ancak daha sonra bu dîvânı yakarak Fehîm mahlasıyla şiirler yazmıştır."*[5] denilmektedir.

Kaynaklarda ailesi hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Fehîm'in babasının, "*Arap"*[6] olduğu ve "*İstanbul'da Tahtakale'de veya Parmak Kapı'da unculuk yahut kurabiyecilik"*[7] yaptığı ifade edilmektedir.

Fehîm'in doğum tarihi kaynaklarda 1037/1627 olarak gösterilmektedir. Ancak bu konuda çeşitli tereddütlerin olduğu ifade edilmiştir. Tahir Üzgör; *" Fehîm'in doğum tarihini şimdilik kaydıyla 1037/1627 olarak kabul etmekteyiz"*[8] diyerek bu konudaki tereddüdünü belirtmiştir.

Kaynaklarda Fehîm-i Kadîm'in eğitimi, yetişmesi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, "*eserlerinden yola çıkarak ailesinden ana dili olarak Arapçayı*[9] öğrendiği,

Farsçayı da daha *"on yaşında iken Örfî Dîvânı'nı istinsah edişinden*"[10]çok erken yaşlarda öğrenmiş olduğu kabul edilmektedir.

---

[3] ÜZGÖR, T., 1995,İslâm Ansiklopedisi, "Fehîm md." Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C:12, s.295. İstanbul.
[4] İSEN,M., 1997,Ötelerden Bir Ses, Akçağ Yayınları, s. 240, Ankara.
[5] ÜZGÖR,T., 1991,Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.11, Ankara.
[6] ÜZGÖR,T.,1991, s.3.
[7] YÖNTEM,A.C. , İslâm Ansiklopedisi "Fehîm md." C.4, s.538.
[8] ÜZGÖR,T., 1991, s.3
[9] YÖNTEM,A.C., s.538
[10]YÖNTEM, A.C., s.538

Fehîm'in hayatı çeşitli talihsizliklerle geçmiştir. Bir süre kâtiplik yapmıştır. Kudüs, Mekke, Medine ve Edirne'de bulunduğu, 1644 yılında Mısır'a gittiği belirtilmektedir. Kaynaklarda "*Mısır'a gitmeden önce yazdığı bazı şiirlerinde talihsizliğinden, Anadolu'da mevki sahiplerinin değer bilmezliklerinden, bu ülkenin kötülüğünden, buradan kurtulma arzusundan ve şâirlerin rezilliklerinden şikâyet eder. Bosnalı Mezâkî Süleyman Efendi'nin teşvikiyle 1644 yılında Mısır'a vali tayin edilen Eyüp Paşa'nın maiyetine katılır.*"[11] Ancak Fehîm'in "*zamanla buradan da sıkıldığı ve İstanbul'a duyduğu hasreti dile getirmeye başladığı, bu hasret ve gurbetten dolayı içkiye müptelâ olduğu*"[12] ifade edilmiştir. Valinin gözünden düşmesinin sebebi olarak da "*bu davranışlarının çevresindekiler tarafından hoş karşılanmaması ve Mezâkî Süleyman Efendi*"[13] gösterilmektedir. Şâir'in, bu durum karşısında bağışlanmak için Eyüp Paşa'ya bir kaside yazdığı tahmin edilmektedir. Bu kasidede etrafındakilerin dedikoduları yüzünden gurbetten sıkıldığını belirtmiştir. Kaynaklarda "*Mısır kalesi dizdarı Mehmed Ağa'nın sağladığı imkânlarla Mısır hazinesini İstanbul'a götüren bir kafileye katıldığı*"[14] ancak şâirin; "*İstanbul'a varmadan Konya'nın Ilgın kasabasında sıtma veya veba sebebiyle vefat ettiği*"[15] ifade edilmiştir. Doğum tarihindeki tereddütler ölüm tarihi konusunda da olmuş; "*Şeyhî, Sâfîyî, Tevfîk ve Safvet 1058/1648, Mücîb ise 1057/1647*" [16] olarak vermiştir. Evliya Çelebi Fehîm'in mezarının; "*şehirdeki caminin mihrabı önünde*"[17] bulunduğunu kaydetmektedir.

Kaynaklarda Fehîm, "*hoş sohbet, tok sözlü ve değeri lâyıkıyla bilinmeyen bir şâir olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda düzenli bir işe girmediği ve bohemce bir yaşayışı*"[18] benimsediği belirtilmektedir.

Fehîm-i Kadîm, Evliya Çelebi'ye göre; "*on yedi ve Safâî 'ye göre on sekiz yaşında divanını tertip etmiştir.*"[19] Kendine has üslûbu olan bir dîvân şâiridir. O çevre tasvirlerine günlük olayları tabii bir şekilde eklemeyi başarmıştır. Onun bu başarısında benimsemiş olduğu Sebk-i Hindi üslûbunun katkısı büyüktür. Ancak "*Fehîm'in*

---

[11] YÖNTEMA. C., s.538.
[12] YÖNTEM,A.C., s.538.
[13] YÖNTEM,A.C., s.538.
[14] YÖNTEM,A.C., s.538.
[15] YÖNTEM,A.C., s.538.
[16] ÜZGÖR,T., 1991, s. 9.
[17] ÜZGÖR, T., 1995, s.295.
[18] YÖNTEM,A.C., s.538.
[19] YÖNTEM,A. C., s.538.

şiirlerinde görülen ıstırap tamamıyla mizacının ve kendi hayatının şiire aks etmesi"[20] olarak değerlendirilmektedir. Şiirde esas olarak kendi iç dünyasını anlatan şâir, "*düşünce yerine muhayyileyi, dış dünyadan çok insanın heyecan ve kederini esas temalar olarak benimseyen Sebk-i Hindi'nin dîvân şiirindeki ilk büyük temsilcisi"*[21]kabul edilmektedir. Söz sanatlarının yerine mânâ sanatlarını tercih etme yolunu benimseyen Fehîm, şiirinde "*fazla sözden kaçınıp kısa ve dolgun söyleyişi tercih etmiş aynı zamanda kafiye ve rediflerde de yenilikler ortaya koymuştur."*[22]

Kaynaklarda İran şâiri Örfi'nin tesiri altında kalarak yetiştiği belirtilmektedir. Erken yaşta vefat ettiği için tam anlamıyla şiir alanındaki kabiliyetini geliştirme fırsatı bulamamıştır. Ancak kaynaklarda, *"Nâilî, Neşâtî, Tıflî, Fasîh, Sürūrî, Nâbî, Cevrî, Nahifî, Şeyh Galib, Nevres-i Kadîm, Enderunlu Vâsıf, Namık Kemâl, ve bütün Encümen-i Şuarâ şâirlerini içine alan oldukça geniş bir etki alanı vardır."*[23]*denilmektedir.* Özellikle "rûz u şeb" redifli na'tı için Tahir Üzgör; "*Başta Neşâti olmak üzere divan şiirinin en büyük na't şâiri Nazîm, Şeyh Galib ve İzzet Molla tarafından tanzir edilmiş ancak hiçbiri ne teknik açıdan ne de hayâl ve mânâ zenginliği bakımından örneğine yaklaşabilmiştir."*[24] diyerek Fehîm'in şiirdeki başarısını ifade etmiştir.

Fehîm'in kullandığı ana temalar, aşk, ızdırap, hikmet, tasavvuf, dünyanın ve kaderin zemmi, medhiyye ve fahriye olarak sıralanabilir. Fehîm bu temaları, "*şahsi sayılabilecek bir üslûp içerisinde vermiş"*[25] ve orijinal söyleyişler yakalamıştır. Şâir'in kendi ifadelerinden çıkardığımız sonuç kendisini devrindeki şâirlerden üstün gördüğü ve şiirine çok güvendiğidir. Bu güveninde de haksız olmadığını kendisi için söylenilenlerden, şiirleri için yapılan tanzirlerden ve tesiri altında kalan şâirlerden anlamak mümkündür. Nitekim bir kaynakta Evliya Çelebi'nin Fehîm için; *"Gūyâ zamanının Örfi'si ve Sâib'idir; Figân-nâme'sine ve Naat-ı şerif'ine zamanımız şuarası nazire edememiştir."*[26] diyor.

---

[20] ÜZGÖR, T., 1995, s.295.
[21] ÜZGÖR, T., 1995, s.295.
[22] YÖNTEM,A. C., s.538.
[23] ÜZGÖR, T., 1995, s. 296.
[24] ÜZGÖR, T., 1995, s. 296.
[25] ÜZGÖR,T., 1991, s. 61.
[26] YÖNTEM,A.C., s.538

Fehîm-i Kadim, yaşadığı hayatı şiirlerine yansıtmayı başaran bir divan şâirimizdir. Nitekim Mustafa İsen, Fehîm-i Kadim'in şiirlerinden söz ederken; "Ş*iirleriyle bir ölçüde dîvân şiiri geleneğini kırmış ve yaşanan hayatı şiirlerine sokmuştur.*"[27]demektedir. Fehîm'in şiirlerinde yer yer bütün güzelliği görülür. Kendine has üslûbu ile şâir daha çok iç dünyasını anlatmıştır. "*Söz sanatlarından ziyade mânâ'ya önem vermesi, sözü kısa ve dolgun söyleyişi, kafiye ve rediflerde getirdiği farklılıklar*"[28] dîvân edebiyatımız açısından önemlidir. Çok erken yaşta ölmesine rağmen kendisinden sonra gelen pek çok şâire tesir etmiştir.

Eserleri:

1-Dîvân; Kaynaklarda küçük bir eser olarak kabul edilen Dîvân'da, "*on yedi kaside, biri terci-i bend, üçü terkib-i bend, biri tazmin olmak üzere beş musammat, on altı kıta, 293 gazel, elli altı rubâî ile Farsça üç gazel iki kıʿta, ve üç rubâî vardır."*[29]*denilmektedir.* İslâm Ansiklopedisinde, "*İstanbul kütüphanelerinde otuzdan fazla nüshası*"[30] bulunduğu belirtilmektedir. Dîvân iki ayrı çalışma olarak yayınlanmıştır. İlk çalışma 1934 yılında Sadettin Nüzhet Ergun tarafından yapılmış, ikinci çalışma tez çalışmamızda esas aldığımız, 1991 yılında Tahir Üzgör tarafından yayınlanan eserdir.

Tahir Üzgör; "Dîvânı'ndan başka hafif bahrının Fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün kalıbıyla yazılmış 273 beyitlik mesnevi tarzında bir ş**ehrengîz'i** , Arap, Arnavud, Ermeni, Rum, Yahudi, Tatar, Acem, Kürt, Türk ve kendi ağzından olmak üzere on ağzı taklit etmek suretiyle **bahr-ı tâvil**'den yazdığı uzunca bir manzumesi, bir **tercüme-i letaif-i kibar**'ı ve **Durub-ı Emsâl-i Türkî** gibi eserleri varsa da bunların üzerinde durulacak bir değere sahip olmadığını söyleyebiliriz. Zira, dîvânında pek nadir olarak ölçülü ve sınırlı bir şekilde karşımıza çıkan ve bir bakıma Nedîm'in habercisi olarak telakki edebileceğimiz müstehcenliğin bu şiirlerinde çok bayağı bir hüviyette karşımıza çıktığını görmekteyiz."[31] diyerek Fehîm'in eserlerinden söz etmektedir.

---

[27] İSEN,M.,1997, s. 242.
[28] İSEN,M., 1997, s. 243.
[29] ÜZGÖR, T., 1995, s. 296.
[30] ÜZGÖR, T., 1995, s. 296.
[31] ÜZGÖR,T., 1991, s.11.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. SEVGİLİ VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI

A. SEVGİLİ

a)Umumi Olarak Sevgili

Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sevgilinin karakterine ve fizikî yapısına uygun düşecek pek çok kelime ve terkibe yer verilmiştir. Bunlar ya doğrudan doğruya sevgili için ad olarak kullanılmış ya da teşbih ve mecazlar yoluyla sevgilinin sıfatı olmuştur. Bu kelime ve terkiplerden bazıları şunlardır: Cân, gül, gül fidanı, ġonca, perî, sāḳi, âhû, gazal, sanem, büt, âfet, şeh, şâh, padişah, şûh, tabib, fettân, âşûb, hurşid, mâh (meh), cadû, sahir, İsī-nefes, dilber, dilber-i hōdbin, hōd-bin, dil-nüvāz, dil-nevâz dil-rüba, levend, doğan, vs.

Fehîm-i Kadîm'e göre sevgilinin en belirgin özelliği âşıklarına karşı takındığı zalimce tavrıdır. Sevgili âşığa karşı amansız, zâlim ve kan dökücüdür. O, cefâ sanatında usta olan bir varlık olarak tahayyül edilmiştir.

Bî-amān ḫançer be-dest ālüfte-meẕheb olmasun
Böyle ẓālim dilber-i ḫūn-ḫᵛāresi bir kimsenüñ

(544, G:CLXXIX, B:6)

Fenn-i cefāda o meh ʿaksine olmış şerīk
Āyīneyi nüsḫa-i nāz u niyāz eylemiş

(492, G:CXLII, B:2)

Sevgilinin kan dökücü olarak vasıflandırıldığı bir beyitte sevgilinin açtığı her yaranın âşığın gönlüne büyük bir şevk verdiği ifade edilmiştir. Âşığın sevgilinin yaptığı her şeyi ilgi belirtisi olarak gördüğü inancı da bu hayalin kurulmasında etkili olmuştur.

Yine pür-yara olur zaḫm-ı tīġūñ şevḳına bir dil

İderseñ olmaz ey ḫūni dili biñ pāre āzürde

(646, G:CCLXI, B:2)

Bazı beyitlerde sevgili vefa düşmanı olarak ele alınır. Âşığa karşı vefasız ve zalim olan sevgili yabancılara vefa ile yaklaşır ve onlara ilgi gösterir.

Helākünem senüñ ey kāfir-i vefā-düşmen

Nedür bu deñlü cefāya şitāb-ı ġamze-i şūḫ

(352, G:XXXVII, B:2)

Ġam degül aġyāra itsün bir nigāhuñ biñ vefā

Ḳorḳaram ammā vefā-dār olmaġa muᶜtād olur

(412, G:LXXX, B:5)

Bazı beyitler de ise sevgiliden vefâ ve devâ beklenilmez. Onun cevri vefâ, derd arttırıcılığı da devâ olarak ele alınmıştır.

Cevr it ey şûḫ-ı cefā-pīşe vefādan geçdüm

Derdümi bārī füzūn eyle devādan geçdüm

(592, G:CCXVIII, B:1)

Sevgili âşığı daima tanımazdan gelir ve ona yabancı gibi davranır. Bu tavrı ile âşığı helak eder. Bazı beyitlerde sevgilinin tegafül dolu bakışının âşığın gönlündeki etkisi ve bu bakış karşısında âşığın takındığı tavır ele alınmıştır.

Nigeh it taᶜallül itme ḳuluñam tecāhül itme

Ölürem teġāfül itme bu ġarīb derd-mende

(644, G:CCLIX, B:3)

Raḫm eyle ki bī-mecāl oldum

İtmekde dile es̱er teġāfül

(254, M/T.B.III:3, B:2)

Birçok şâirde olduğu gibi Fehîm-i Kadîmde de sevgilinin cefâsı, âşığa hoş gelen bir unsur olarak görülmektedir. Sevgilinin eziyet ve cefâsı âşık için bir lütûf olarak ele alınmıştır. Bu sebeple bazı beyitlerde sevgilinin tegafül dolu bakışı, âşığın canı ve gönlü için bir teselli kaynağı olarak gösterilmiştir.

Ḳo eylesün baña düşnām-ı telḫ ü zehr-i nigāh

Leẕīẕdür ġażab-ı yār-i dil-nevāz leẕīẕ

(362, G:XLIV, B:6)

Bir gūne teselli-i dīgerdür

Cān u dil-i zāra her teġāfül

(254, M/T.B.III:3, B:7)

Âşık sevgilinin tüm eziyetlerine katlanır. Bu eziyetleri, ilgi göstergesi olarak kabul eder. Fakat onun kendisinden başka kimse ile ilgilenmesini istemez. Sevgilinin çevresindekilerle olan alakasından rahatsız olur. Ancak sevgili âşık dışında herkesle ilgilenir.

Beni ḫāk itdi ḫasret dilber-i ṭannāz müstaġnī

Gedā muḫtāc-ı pā-būs u şeh-i mümtāz müstaġnī

(676, G:CCLXXXVII, B:1)

Bazı beyitlerde sevgili dünyada eşi olmayan bir zaman âfeti olarak ele alınmış ve mahlasının da bu sebeble Āfetī olduğu söylenmiştir.

Cihānda āfet-i devrān-ı bī-bedelsin sen

Olur egerçi ki sercümle dilberān āfet

(168, K:XI, B:17)

İdince maḫlaṣını Āfetī ol āfet-i cān

Olur zemānede bī-nām u bī-nişān āfet

(168, K:XI, B:9)

Bir beyitte sevgili hem âşıkta yaralar açması hem de bu yaralara merhem olması özelliğiyle zikredilir.

Ey merhem-i zaḫm-ı cān-ı ʿāşıḳ

Ey ġamzesi hem-zebān-ı ʿāşıḳ

(252, M/T.B.III:1, B:11)

Fehîm-i Kadîm'in şiirlerinde sevgili güzellik hususunda idealize edilmiştir. Sevgili bütün âlemde eşi benzeri bulunmayan bir güzeldir. Bazı beyitlerde sevgili güzelliği yönüyle Hz. Yusuf'a teşbih edilmiş ve Yusuf-ı sāni olarak vasıflandırılmıştır.

Fehīm'i bende itdi Mıṣr'da bir Yūsuf-ı s̱ānī

Iraḳdan merḥabā Rūm'a duʿālar cümle iḫvāna

(146, K:7, B:52)

Bazı beyitlerde ise Hz.Yusuf ile mukayese edilerek sevgili üstün tutulmuş ve güzelliği ile dillere destan olan H.z.Yusuf'un bile sevgilinin güzellik sofrasında perişan bir dalkavuk olacağı ifade edilmiştir. Sevgiliyi yüceltme arzusu ve ona duyulan hayranlık böyle bir mübâlâğanın yapılmasında etkili olmuştur.

Yūsuf oldı ḫʷān-ı ḥüsninde bir āşüfte ṭufeyl

Sāde-rūdur sāde lāzımdur muʿammā-yı laṭīf

(516, G:CLVII, B:5)

Sevgilinin güzelliğinin ele alındığı bir başka beyitte, Hz.Yûsuf'un bile onun güzelliği karşısında ah ederek sevgilinin kölesi olacağı tasavvuru kurulmuştur. Sevgiliyi yüceltme arzusu bu tasavvurun oluşturulmasında etkilidir.

Her gören Yūsuf'ı āh eyler idi līk senüñ
Ḥüsnüñi görse eger Yūsuf iderdi ṣad-āh

(156, K:IX, B:6)

Ḥüsnüñi görse eger Yūsuf olur bende saña
Ḫayl-i ʿuşşāḳ nice olmasun efgende saña

(268, M/T.B.IV:7, B:1)

Bir beyitte sevgilinin güzelliği mübâlâğalı bir şekilde dile getirilerek sevgilinin güzelliğini bir kere gören kişinin Hz. Yusuf'a bakmayacağı söylenilmiştir.

Levḥ-i çeşminde muṣavver olsa baḳmaz Yūsuf'a
Şehr-i ḥüsn içre iden bir kez temāşā-yı laṭīf

(516, G:CLVII, B:4)

Fehîm, sevgiliyi anlatırken kozmik âlemden de yararlanır ve parlaklık, ulaşılmazlık yönleriyle ay ve yıldızlardan faydalanır. Sevgilinin güneşe ve aya teşbihi ona ulaşılmazlık vasfını kazandırır. Âşık için sevgili ulaşılmazdır. Bir başka beyitte, ise sevgili ulaşılmazlık yönünden periye teşbih edilmiştir. Beyitte sevgili peri gibidir ve kendi nurunda gizlenir denilmektedir.

Āfitāba hem-nişīn ü māha oldum hem-civār
Kevkeb-i baḫtum gibi ol bī-vefāyı görmege

(648, G:CCLXIII, B:4)

Ey perī eyleme ḫūrşīd gibi ʿarż-ı cemāl

Kendi nūruñda ki pinhān olacaḳsın āḫır

(392, G:LXVI, B:4)

Sevgilinin güzellik hususunda yüceltildiği bir başka beyitte, ay ve güneş sevgilinin güzellik bahçesinin kapıcıları olarak tahayyül edilmiştir.

Ravża-i ḥüsnüñüñ ola her dem

Māh u ḫûrşīd iki derbānı

(212, K:XVII, B:10)

Güneş ile sevgilinin mukayese edildiği bazı beyitlerde ise güneşin sevgilinin güzelliği karşısında ışıksız kalacağı ve sevgilinin yolunun toprağı olacağı tasavvuru oluşturulmuştur.

Görse ḥüsnüñ āfitāb-ı pür-żiyā bîtāb olur

Tāb-ı rūy-ı şerm-nāküñden ḥayā bītāb olur

(412, G:LXXIX, B:1)

Şükūh-ı ḥüsn ile şīrāne verse raḫşına cevlān

Hezār kelle-i ḫurşīd ḫāk-i rāh gerekdür

(438, G:C, B:7)

Bazı beyitlerde sevgili görüldüğü her yeri karıştıran, fitneler koparan, felek tabiatlı, zalim ve kendi güzelliğine hayran olan bir dilber olarak ele alınır.

Mānend-i felek-nihād ḫūyı

Her-cüzʾ-i sirişte-i cefādur

(230, M/T.B.9, B:4)

Sevdüğüm bir dilber-i hōd-bīn-i şehr-āşûbdur

Kendinüñ meftūn-ı dīdārıdur özge ḫūbdur

(398, G:LXIX, B:1)

Bazı beyitlerde ise sevgili, kendini beğenen fakat aynı zamanda tevazu sahibi, utangaç ve mahçup tavırlı olarak vasıflandırılır.

Bü'l- ʿaceb-eṭvār bir dildārı sevdüm dehrde

Hem tevāżuʿ-kâr hem maḥcūb-dil hem hōd-pesend

(360, G:XLII, B:3)

Sevgilinin vasıflarının ele alındığı bazı beyitlerde; sevgili çabuk incinen, nazik mizaçlı, hayâ sahibi ve aynı zamanda şâir olan bir dilber olarak ele alınır.

Bī-naẓīr oldı Fehīm'üñ sözi kim sevdüği şūḫ

Hem ḥayā-perver ü hem dilber ü hem şâʿirdür

(448, G:CVII, B:5)

Gül-berg-i cānumı daḫı ferş itsem incinür

Feryād yār-i dilber-i nāzük-mizācdan

(606, G:CCXXVIII, B:6)

Beyitlerde sevgili için sıralanan vasıflardan biri de "iyi tabiatlı" ve "gönül okşayıcı" olmasıdır. Şâir, sevgili için "yegâne gönül okşayıcı" sıfatını kullanmıştır. Sevgilinin yaptığı iyi ya da kötü her şeyin âşık için gönül okşayıcı olduğu tasavvur edilmiştir.

Ol itdi beni ciḥanda mümtāz

Mecnūn-ı ṭabīʿat-ı selīmem

(236, M/T.B.11, B:10)

El-minnetü lillāh ki baña itdi nigāh

Memnūnam o dil-nüvāzdan memnūnam

(704, R:XLIII, B:2)

Yegāne dil-nevāzā ḳayd-ı miḥnetden ḫalāṣ eyle

Teraḥḥum ḳıl esīr-i pāy-ı bende çāh-ı ḥırmāna

(146, K:7, B:53)

Bir başka beyitte ise sevgilinin kıskançlığından kendini keserek kurbanına ölümü kolay bir işmiş gibi göstermeye çalıştığı ifade edilmiştir.

Mihribānum kendi bismil eyler oldı reşkden

Ölmegi ḳurbānına yaʿnī kim āsān gösterür

(160, K:X, B:5)

Sevgilinin en önemli vasıflarından biri de nazlı oluşudur. O naz ülkesinin padişahı olarak tahayyül edilir. Hançere teşbih edilen nazı ile sevgili, âşığın gönlünde yaralar açan, âşığın feryâd etmesine ve bu naz ile edaya dayanamayıp ölmesine neden olan bir padişah olarak tahayyül edilmiştir.

Raḥm ḳıl ey ġażab-ālūde şeh-i kişver-i nāz

Çāk çāk itdi yeter cān ü dili ḫançer-i nāz

(458, G:CXV, B:1)

Nedür bīhūde ẓālim mekr ü ālüñ

Helāk itdi beni ġunc u delālüñ

(540, G:CLXXVII, B:1)

Bir başka beyitte sevgilinin nazını gittikçe arttırması halinde âşıkların seslerinin bütün dünyayı kaplayacağı tahayyülü kurulmuştur.

Tā böyle iderse nāza āheng

Dünyāyı ṭutar nevā-yı ʿuşşāḳ

(218, M/T.B:2, B:8)

Ancak bazı beyitlerde âşığın sevgilinin naz kılıcının açtığı yaralardan son derece memnun olduğu tasavvuru kurularak, bu nazın sürekli olması ve giderek artması için âşığın dua ettiği söylenmiştir.

Cānumuz vaḳf-ı tīġ-i nāz idelüm

Zaḫm urduḳça bir niyāz idelüm

(596, G:CCXXI, B:1)

Sevgilinin önemli vasıflarından biri de aynaya bakmayı çok sevmesidir. Sevgili her aynaya baktığında fitne safları ve sevgilinin kendine olan hayranlarının artacağı tasavvuru kurulmuştur. Bu nedenle âşığın sevgilinin aynaya bakmasını istemediği ifade edilmiştir.

Mirʾāta baḳup eyleme āşūbı ziyāde

Bir ṣaff-ı siyeh-fitne yeter iki ṣaf itme

(654, G:CCLXVIII, B:2)

Ancak bir tarafdan da sevgilinin kendi ayrılığına dayanamayacağı tasavvuru kurulmuş ve sevgilinin aynada kendisini göremezse âşık gibi bîtab düşeceği söylenmiştir.

Kendüñ itmezsin taḥammül hecrüñe ʿāşıḳ degül

Gör nice bi-tāb olursun baḳmasañ āyīneye

(658, G:CCLXXII, B:2)

b) Sevgili ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Hz.Yusuf, Hz. Musa, Hz.İsa

Divanda sevgili çeşitli yönleri ile bu peygamberlere teşbih edilmiştir. Bu teşbihte âşığın sevgiliyi yüceltme arzusu etkili olmuştur.

Sevgilinin dudağının ve nefesinin Hz. İsâ gibi ölüleri diriltme ve hastalara şifa verme özelliğine sahip olduğu inancı sevgilinin "İsī nefes" olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır. Sevgilinin kelâmının bir mucize olarak düşünülmesi ile Hz.Mûsâ'nın mucizelerinden biri olan Allah'la konuşması ve peltekliği sevgilinin "Mûsâ dilli" olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır. Güzelliği ile herkesi büyüleyen sevgili bu konuda güzelliği ile nam salmış olan Yûsuf peygambere teşbih edilmiştir. Sevgili bütün peygamberlerin mucizelerini içinde toplayan bir varlık olarak ele alınmıştır.

Ey Yūsuf-ı ʿİsā-dem-i Mūsā-lüknet
Zülf-i ejder ü leb-i rūḥ-dihḥüsn-āfet
Nāmuñ diger enbiyā ki itmiş sende
İʿcāzı bu hiç nebīlerüñ cemʿiyyet[32]

(686, R:VI, B:2)

Seyr idüñ o dilber-i mümtāzımuñ iʿcāzını
İtmege küşte dirildür ʿāşıḳ-ı ser-bāzını

(274, M/TAZMİN.V:5, B:1)

2. Kâbe

Bazı beyitlerde sevgili Kâ'be olarak tahayyül edilmiştir. Âşık daima sevgiliyi görmeyi, ona ulaşmayı arzular. Bu nedenle de ona yönelir, onun olduğu her yere gider ve sevgilinin güzel yüzünü göstermesi, kendisi ile ilgilenmesi için yalvarır. Ondan gelen her şeyi bir lütûf olarak görür. Bu nedenle de sevgili ne yaparsa yapsın âşık, onun etrafında pervane gibi dönmeye devam eder. Âşığın bu hareketleri müslümanların

[32] *"rūḥda vü" , " diger", "evc-i" esas aldığımız kitaptaki yazılımı bu şekildedir. Ancak "rūḥ-dih", "deger", "hiç" olarak okunduğunda vezne uyduğu için bu şekilde düzelttik.*

Kâ'be'yi tavafını andırır. Tüm bu unsurlar nedeni ile sevgili, Kâ'be olarak tahayyül edilir.

Tār-ı zülfem ki maṭāfum olalı Kaʿbe-i ḥüsn
Būy-ı pīrāhen-i Yūsuf benüm iḥrāmumdur
(170, K:XII, B:5)

Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte ise sevgili âşığın yalvarış kıblesi olarak tahayyül edilmiştir. Âşık kahrın da mutluluğun da sadece ondan gelmesini ister ve bu nedenlede sadece sevgiliye yönelerek dua eder.

Leb-teşne-tīġ̊üñem senüñ ey ḳıble-i niyāz
Zehr-ābe-ārzū olamaz zemzem-āşinā
(316, G:X, B:2)

3. Peri

Peri ile ilgili bazı inanışlar sevgilinin peri olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Periler, son derece güzel ve etkileyici olduğu düşünülen varlıklardır. Onlar insanların kendilerini görmesine izin vermezler ve insanlardan kaçarlar. Ancak sihir yolu ile perilerin görülebileceğine inanılır. Sevgili de âşıktan daima kaçar. Güzelliğini gizler. Peri gören kişi aklını yitirir, divâne olur. Âşık da sevgilinin güzelliği karşısında dilsiz ve şaşkın bir hâle gelir. Bu güzellik karşısında aklını yitirir. Bütün bu benzerlikler sevgilinin peri olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır. Beyitlerde açık istiare yoluyla peri sevgiliye ad olmuştur.

İtdi mestāne-nigehle ol perī ʿarż-ı cemāl
Keyf-i ḥüsniyle dil-i bīhūşum itdi deng ü lāl
(272, M/TAZMİN.V:4, B:1)

Gūş ḳıl ey perī ki żaʿfumdan

Ġāyibāne saña ḫiṭāb itdüm

(110, K:II, B:24)

Bir beyitte de sevgili hiçbir sihirbazın elde etmeye kudretinin yetmediği bir peri olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin ulaşılmazlığı ve güzelliği bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Tesḫīre ḳādir olamadı ol perī daḫı

ʿĀlemde bir Fehīm gibi siḥr-sāz ḥayf

(520, G:CLIX, B:9)

Sevgilinin peri olarak vasıflandırıldığı bir beyitte, sevgilinin fitne koparıcılık özelliği ile periler arasında bir ilgi kurulmuş ve sevgili bütün cihanı fitne ile dolduran bir peri olarak tahayyül edilmiştir. Peri görmenin huzursuzluk ve belâ getireceğine inanılır. Sevgili de âşıklar arasında görüldüğünde fitneler kopar. Bu sebeple sevgili güzelliği ile bütün âlem'e fitneler salan bir peri olarak tasavvur olunmuştur.

Cihān pür-fitnedür dehre ḳażā āyā ne ṣalmışdur

Meger mestāne raḫşın ol perī meydāna ṣalmışdur

(406, G:LXXV, B:1)

Divanda sadece bir beyitte sevgili "perî-zâd" olarak vasıflandırılmıştır. Bu vasıflandırmanın nedeni sevgilinin peri yavrusu kadar güzel olarak tahayyül edilmesidir.

Feryād feryād ey perī-zād

Besdür dil-i ʿāşıḳa bu bīdād

(256, M/T.B.III:4, B:1)

4. Şem(Mum)

Sevgilinin yakıcılığı, yüzünün ışıklı olarak tahayyül edilmesi sevgilinin mum olarak tasavvurunun sebebidir. Âşığın pervane olarak tahayyül edilmesi de bu tasavvurda önemli bir etkendir. Âşık pervane, sevgili de ışık saçan bir mum olarak hayâl edilir. Âşık sürekli sevgiliye ulaşmak ister. Bu nedenle de pervanenin ışığa kanat çırpması gibi sürekli sevgiliye yaklaşmaya çalışır. Onun ışığının etrafında döner. Ancak ateşe yaklaştıkça yanmaya başlar. Bu sebeple ışığın büyüsüne kapılıp yanan pervaneye teşbih olunur.

Baña ol şemᶜ verüp ruḫṣat-ı ṣoḥbet bu gece

İtdi pervānesin āteşle ziyāfet bu gece

(640, G:CCLVII, B:1)

O şemᶜi meclis-i aġyārda görüp olduḳ

Bu şeb yine ben ü pervāne encümen-düşmen

(618, G:CCXXXIX, B:3)

Bir başka beyitte sevgili güzelliğinin ışığı ve parlaklığı nedeni ile sema eden gece odası mumu olarak tahayyül edilmiştir. Bu tasavvurda da âşığın pervaneye teşbihi etkilidir.

Şuᶜleñe pervāne olam görmedüm

Eyledügin şemᶜ-i şebistān semāᶜ

(114, K:III, B:2)

Bazı beyitlerde sevgili Allah'ın tecelli mumu olarak da tasavvur edilmiştir. Sevgilinin Allah'ın güzelliğinin tecelli yeri yani sevgilinin Allah'ın güzelliğinin bir yansıması olduğu inancı bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır. Sevgiliyi yüceltme arzusu ve sevgilinin güzelliği de bu hayâlin oluşturulmasında etkilidir.

Olmış ezelī şuʿle-i Ṭūr ile sirişte

Ey şemʿ-i tecell-i Ḫudā māye-i ḥüsnüñ

(546, G:CLXXXI, B:2)

Sevgili güzellğinin yakıcılığı itibariyle ele alındığı bir beyitte, tecelli mumu olarak tahayyül edilmiştir. Âşığın pervane olarak tasavvuru, sevgilinin de onun bedeninde yaralar açan bir tecelli mumu olduğu tahayyülünün kurulmasında etkili olmuştur.

Envār-ı tecellīdür iden cismini sūzān

Her şemʿ idemez suḫte-i pervāne-i ʿaşḳam

(566, G:CXCVII, B:6)

Olan pervāne-i şemʿ-i tecellī

İder ḫurşīd gibi cāvidān raḳṣ

(500, G:CXLV, B:8)

Başka bir beyitte sevgili âşığın gözünün mumu olarak tasavvur edilmiştir. Sevgiliye verilen önem ve sevgilinin âşık için değerini gösterme çabası böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Âşığın gönlünü aydınlatan ve âşığın görebilmesini sağlayan tek varlığın sevgili olduğu inancı bu tasavvurun oluşmasını sağlamıştır.

Ey çerāġ-ı çeşm-i ʿāşıḳ ben ki fānūs-ı ḫayālem

Cāme-ḫʷābum rūşen eyle perde-i pīrāhenümden

(618, G:CCXXXVII, B:4)

5. Padişah (Şâh, Şeh)

Bu unsur divanda sevgilinin en çok benzetildiği, teşbih ve mecazlara konu edildiği ögedir. Birçok beyitte açık istiare yoluyla sevgiliye ad olarak kullanılmıştır. Sevgili ulaşılmazlığı, âşıkların kendisine kul-köle olmaları, âşığın gönül mülküne sahip olması, istediği zaman âşığa ilgi gösterip göstermemesi, gamze, bakış ve kirpik ordularına sahip

olması, âşığın ondan gelen her türlü eza ve cefayı lütûf olarak kabul etmesi gibi vasıfları nedeniyle padişah olarak tasavvur edilmiştir.

Sevgili bir beyitte âşığa zulm eden, âfete dahi kirpikleri ve bakışı ile feryad ettiren cefa ordularının padişahı olarak tasavvur edilmiştir.

Şeh-i cefā-sipehā dilber-i ḳażā-nigehā
Ki dest-i cevr-i müjeñden ider fiġān āfet
(168, K:XI, B:14)

Başka bir beyitte ise sevgili, köleleriyle durmadan savaşan kötü huylu bir padişah olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin pek çok âşığının olması ve bu âşıkların köle olarak tahayyülü sevgilinin de padişah olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Tünd-ḫū şāh gördüm āştī bilmez nedür
Bende-i efgendesiyle itmede her-gāh ceng
(530, G:CLVIII, B:2)

Bir beyitte ise cihanı keskin kılıcı ile kesip yok eden bir padişah olarak ele alınmıştır. Sevgilinin bakışlarının kılıca teşbihi sevgilinin de elinde kılıç savaşa giden bir padişah olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır.

Cihānı hep kesüp şemşīr-i ġamzeñle helāk eyle

Gerekdür pādişāhum pādişāhān-ı cihān keskin

(622, G:CCXLII, B:3)

Sevgilinin padişah olarak tahayyül edildiği bir beyitte sevgili güzelliği ve kıyafetleri itibariyle ele alınmış ve güzelliğin melek ordulu, eğri külahlı padişahı olarak tasavvur edilmiştir.

Ey şāh-ı kec-külāh-ı mela᾿ik-sipāh-ı ḥüsn

Eyle otaġ-ı şāhi per-i Cebre᾿īl'den

(614, G:CCXXXV, B:6)

Sevgilinin naz etme özelliğinin ele alındığı bir beyitte sevgili, naz ülkesinin tahtında oturan mağrur bir padişah olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin âşığa sürekli naz etmesi, mağrur bakışları bu hayalin kurulmasında etkili olmuştur.

Ol taḫt-nişīn-i kişver-i nāz

Kim bir şeh-i maġrūr kec-külehdür

(432, G:XCV, B:2)

Bazı beyitlerde sevgili, güzelliği itibariyle ele alınarak güzellik ülkesinin padişahı olarak tahayyül edilmiş ve bu padişahın naz ordusu ile âşığın gönül mülkünü harap edişi ele alınmıştır.

Çeşmüñe leşker-i āşūb müsaḫḫar oldı

Milket-i ḥüsne Ḫudā sen meleki ideli şāh

(156, K:IX, B:9)

Var ḳıyās it nic'olur mülk-i dil-i ehl-i niyāz

O şeh-i kişver-i ḥüsnüñ sipeh-i nāzına baḳ

(520, G:CLX, B:2)

Bir beyitte sevgili, işve ülkesinin tegafül ordulu padişahı olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin âşığa karşı daima naz etmesi, işveli bakışları ve hareketleri bu düşüncenin kurulmasını sağlamıştır. Sevgili âşığa bazen aşina gözlerle bakarken bazen de tanımazdan gelir. Bu özelliği itibariyle sevgili âşığa sürekli naz bahşişi sunan bir padişah olarak tahayyül edilmiştir.

Ey şāh-ı teġāfül-sipeh-i mülket-i ʿişve

Peyk-i nigehüñ gāhi dile rūy-be rāh it

(334, G:XXIII, B:3)

Sen baḫşiş-i nāz iderken ey şeh

Degmiş bu cāna meger teġāfül

(256, M/T.B.III:3, B:9)

Başka bir beyitte ise sevgili kan dökücü bir padişah olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin âşığa sürekli ilgisiz davranması ve kızgın bakışlarının âşığın gönlünde derin yaralar açtığı tasavvuru böyle bir hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

Ḫūn-rīzdür ol şāh o ḳadar kim gül-i surḫı

Ās̱ār-ı nigāh-ı ġażabı yāsemen eyler

(376, G:LV, B:4)

Sevgilinin cihan padişahı olarak tahayyül edildiği bir beyitte sevgili güzelliği itibariyle ele alınmış ve sevgilinin kendi güzelliğini görmesi halinde kendi kendine âşık olacağı söylenmiştir. Âşığın sevgiliye vermiş olduğu değer ve onu yüceltme çabası tüm bu tasavvurların oluşmasında etkili olmuştur.

ʿĀşıḳ olurduñ eger görse idüñ sen de saña

Baʿdezīn bendeyem ey şāh-ı cihān ben de saña

(270, M/T.B.IV:7, B:2)

6.Gül, Gonca

Sevgilinin gül veya gonca olarak tasavvur edilmesinin nedeni yüzünün güzelliği ve rengidir. Bu tasavvur âşığın da bülbül olarak tahayyül edilmesini sağlar. Aynı zamanda sevgilinin hem yüzü hem de dudakları goncaya teşbih olunur. Bazı beyitlerde ise her ikisi bir arada ele alınarak, sevgili gönül açan gonca olarak vasıflandırılmıştır.

Nāz-perver nāzenīn nāzük-beden gül-ġonca-leb
Yaraşur olsa eger ol verd-i ḫurrem ḫōd-pesend

(360, G:XLII, B:4)

Sevgili, yanaklarının rengi ve tavırları dolayısıyla güle teşbih edilmiştir. Hz. Muhammed-gül-sevgili ilgisini kuran şâir sevgilinin, Hz.Muhammed soyundan olduğu tahayyülünü de kurmuştur. Sevgiliyi yüceltme arzusu bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Bir emīrī-sīret-i gül-gūnı sevdüm gül gibi
Ben Fehīm'em mā'il i Āl-i Muḥammed'dür göñül

(562, G:CXCIV, B:8)

Bir diğer beyitte ise sevgili, gençliği ve güzelliği itibariyle yeni yetişen gül olarak tahayyül edilmiştir.

Ey bād-ı ṣabā bülbül-i güm-lāne Fehīm'üñ
Āvārelügin ol gül-i nev-ḫīze ḫaber vir

(396, G:LXVII, B:5)

Bir beyitte ise sevgili, gül'e teşbih olunan endamı ile akıl ve idrak harmanının âfeti olan bir şûh olarak vasıflandırılmıştır. Sevgili narinliği, zerafeti ve duruşu ile gül'e teşbih olunmuştur.

Nice şūḫ āfet-i ṣad-ḫırmen-i ʿaḳl u idrāk

Beni mecnūn iden ol şūḫ-ı gül-endāmumdur

(172, K:XII, B:15)

Sevgili güzelliği, zerafeti ve nazikliği nedeni ile gül yaprağı olarak da tasavvur edilmiştir.

Ey bād-ı ṣabā yāsemin-efşāni-i eşküm

Ḥūy-gerde o gül-berg-i semen-bīze ḫaber vir

(396, G:LXVII, B:4)

7. Fidan

Divanda sadece bir beyitte sevgili işve fidanı olarak tasavvur edilmiştir. Âşığa karşı sürekli naz eden sevgili taze bir fidan kadar narin ve hassastır. Tazelik ve narinliğinin yanında sevgilinin boyunun uzun olması ve zerafeti bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Sen naḫl-i ʿişveyi pür iden berg-i nāz ile

Bār-ı nihāl-i ehl-i dili ḥasret eylemiş

(492, G:CXLI, B:3)

8. Serv

Sevgilinin serv olarak vasıflandırılmasında; sevgilinin boyunun uzunluğu, endamı, aheste aheste salınarak yürümesi ve nazı etkili olmuştur.

Ey serv n'ola pest ise ḫurşīd-i ḳıyāmet

Besdür ki bülend oldı senüñ pāye-i ḥüsnüñ

(546, G:CLXXXI, B:6)

Giryeyle idüp cūy-veş ol servi der-āġūş

Pāyına düşüp gūşe-i dāmāna ṣarılsam

(566, G:CXCVIII, B:2)

9. Ay (Mâh, Meh, Meh-pare)

Sevgili ulaşılmazlığı, yüzünün parlaklığı, görüldüğü her yeri güzelliğinin ışığı ile aydınlatması gibi özelliklerinden dolayı ay olarak tasavvur edilir. Âşığın sevgiliye vermiş olduğu değer ve onu yüceltme arzusu bu tasavvurun kurulmasında önemlidir. Ayrıca ayın özellikleri ile sevgilinin bazı vasıfları arasındaki benzerlik de önemli bir etkendir. Sevgili tıpkı ay gibi bir görülüp bir kaybolur. Sevgilinin yuvarlak beyaz yüzü ile dolunay arasındaki şekil ve renk benzerliği de bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıca bulutlar ardına gizlenen ay ile yüzünü saç bulutu ile örten sevgili arasındaki benzerlik çeşitli teşbihlerin yapılmasını sağlamıştır. Sevgili bazen yüzünü buluta teşbih olunan saçları ile gizler bazen de bu saç bulutu yarı yarıya aralanır. Bir hilâli andıran bu hali sevgili-ay tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır. Tüm bu benzerlikler nedeni ile birçok beyitte açık istiare yoluyla ay, sevgiliye ad olmuştur.

Ḳaldı küsūf-ı yeʾsde ḫurşīd-i ṭāliᶜüm

Etmez niḳāb-ı ḥüsnin o meh nīm-bāz ḥayf

(518, G:CLIX, B:3)

İderdi āfitāb-ı ṣubḥdan bālīn ü bister dil

Ḫayāliyle o māhuñ bir gece vaṣlı naṣīb olsa

(636, G:CCLIV, B:3)

Āh ile giryān u nālān devri der şeb-tā-seḥer

Ehl-i dil kūyın o māhuñ pāsbānından bilür

(454, G:CXII, B:2)

Sevgili ay olarak tasavvur edildiğinde gece, güneş ve yıldız gibi kozmik unsurlar da tenasüp içinde zikredilerek, bu kelimeler arasında çeşitli münasebetler kurulur. Bu unsurların parlaklığı, ulaşılmazlığı ile sevgili arasında kurulan ilgi bu tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur.

Ol meh ki Fehīm oldı reşk-i Nāhīd
Ḫaṭṭını gehi tırāş ider gāhī bedīd
Sübḥānallāh ne bü'l- ʿaceb sāḥirdür
Ḫurşīdi seḥāb ider seḥābı ḫurşīd

(690, R:XIII, B:1)

Ṭoḳınma çarḫuma tīġ-i cefā ile ey māh
İder seni daḫı āteş-i şihāb-ı firāḳ

(524, G:CLXII, B:4)

Bazı beyitlerde güneşin bile aya benzeyen sevgiliye hayran olduğu ve ayın güneşten daha güzel, etkileyici olduğu ifade edilir.

Ḥüsnine naẓīr olurdı ḫurşīd
Ammā ki o māh ʿaceb güzeldür

(228, M/T.B.7, B:9)

Ḫurşīd-i cihān olsa Fehīm eylemezem meyl
Dilber olıcaḳ ol meh-i tābān gibi olsa

(638, G:CCLV, B:7)

Bazı beyitlerde ise bu tasavvur daha da ileriye götürülerek güneşin ışığını ay gibi güzel olan sevgiliden aldığı tasavvuru kurulur.

Ey māh ḳalur dest-geh-i mihr muʿaṭṭal
İmdād-ı żiyā itmese sermāye-i ḥüsnüñ

(546, G:CLXXXI, B:4)

10. Güneş(Mihr, Hurşîd)

Sevgili ile güneş arasındaki temel ilgi yakıcılık ve yüksekliktir. Beyitlerde sevgili güzelliği, işve ve nazı ile âşığın gönlünü yakar. İhtişamı ve güzelliği ile gözleri kamaştıran sevgili, âşık için güneşten farksızdır. Nasıl ki, güneşin görülmesi ile dünya aydınlanırsa sevgili de âşığın gönlünü aydınlatır. Güneş gündüzleri görünür, akşam olunca kaybolur. Sevgili de güneş gibi bir görünüp bir kaybolur. Güneşe doğrudan doğruya bakmak sakıncalıdır. Kısa bir süre için bile bakılsa gözler yaşarır Âşık için sevgiliye bakmak da pek mümkün değildir. Sevgili o kadar güzel ve göz kamaştırıcıdır ki, ona bakan âşığın gözleri yaşarır. Tüm bu benzerlikler sevgili –güneş tasavvurunun kurulmasında temel sebeplerdir.

Āyīneye çoḳ baḳma olur gözüñe çün mihr
İfrāṭ ile ḫurşīde naẓar itme żarardur

(446, G:CVI, B:7)

Sevgili bazı beyitlerde güneşle mukayese edilerek, ondan üstün tutulmuş ve sevgili güneşin ışık kaynağı olarak tahayyül edilmiştir.

Żaʿf ile oldı şimdi şuʿā-ı baṣar-mis̱āl
Mihr-i ruḫıyla ḫīre iken çeşm-i āfitāb

(176, K:XIII, B:6)

Bir beyitte hüsn-i talil yoluyla zaten alevden hâsıl olan güneş, sevgiliye giden posta kuşuna teşbih edilmiş ve alevinin kaynağı olarak sevgili gösterilmiştir. Sevgilinin âşığın gönlünde yarattığı etki böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Murġ-ı ḫurşīd n'ola olsa serāpā şuʿle
Kūy-ı cānāna gider ḳāsıd-ı peygāmumdur

(170, K:XII, B:4)

Güneş birçok beyitte de açık istiare yoluyla sevgiliye ad olmuştur. Âşığın dünyasını aydınlatan tek güneşin sevgili olduğu tahayyülü şâirin böyle bir istiare yapmasını sağlamıştır.

Eylemez çün tābiş-i ḫurşīd ḫurşīde eṡer

Anuñ içün āfitābum cilve eyler bī-niḳāb

(126, K:5, B:25)

11. Dürr (İnci)

Sevgili güzelliği ve âşığın ona verdiği değer nedeni ile çok kıymetli bir mücevher olan inciye teşbih edilmiş ve sevgili "dürr-i bî-bahā" ve "dürr-i yegāne" olarak vasıflandırılmıştır. Sevgili âşık için kıymetli, eşsiz bir incidir.

Ümmīd-i seyr-i ḥüsnüñ eyā dürr-i bī-bahā

Çoḳ āşināyı ġarḳ-ı yem-i ḥayret eylemiş

(492, G:CXLI, B:2)

Ne çeşm-i pür-nem-i ʿummān ne ebr-i nīsānuz

Bu cūş-ı eşke o dürr-i yegānedür bāʿiṡ

(342, G:XXVIII, B:5)

12. Câdû (Sahir)

İnsanın sihir ile bir başka insana bağlanabileceği inancı sevgilinin câdû olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Sevgili, onu görenleri hayrete düşüren ve şaşkınlıktan konuşamayacak hâle getiren bir güzelliğe sahiptir. Onu görenler adeta kendinden geçer ve büyülenirler. Sevgilinin bu özelliği de onun büyü yapan bir câdû olarak vasıflandırılmasında etkili olmuştur.

Bir ʿaceb cādū-firībe oldı cānum mübtelā

Kārı ben ālüfteye gāhī vefā gāhī cefā

(272, M/TAZMİN.V:2, B:1)

Ol meh ki Fehīm oldı reşk-i Nāhīd
Ḫaṭṭını gehi tırāş ider gāhī bedīd
Sübḥānallāh ne bü 'l- 'aceb sāḥirdür
Ḫurşīdi seḥāb ider seḥābı ḫurşīd

(690, R:XIII, B:2)

13. Ahû (Ahu-yı vahşi)

Bazı beyitlerde sevgili, ele zor geçmesi, zerafeti ve güzelliği yönüyle âhû olarak tasavvur edilir. Ayrıca gözlerinin güzelliği ve iriliği de bu tasavvurda etkili olmuştur. Sevgili âşığı gördüğünde ürkek bir ceylan gibi ondan kaçar. Âşık ise bir avcı gibi sürekli sevgilinin peşindedir ve onun güzel yüzünü görmeye çalışır. Beyitte şâir sevgili için " âhû-yı vahşi" tamlamasını kullanarak hem sevgiliyi bir ceylana benzetmiş hem de Leyla ile Mecnûn hikâyesine telmihte bulunarak Mecnûn'un çölde âhûlarla kurduğu dostluğu hatırlatmıştır.

Rūy-ı dil gösterüp itdüñ beni çün dīvāne
Oldum ey āhū-yı vaḥşī giderek bīgāne

(266, M/T.B.IV:2, B:5)

14. Hümâ

Sevgili dîvânda sadece bir beyitte hüma kuşu olarak tasavvur edilmiştir. Hüma; elde edilmesi güç olan ve çok yüksekte uçtuğuna inanılan bir kuştur. Kanatlarının gölgesinin baht açıklığına sebep olduğuna inanılır. Sevgili de elde edilmesi zor, ulaşılmaz bir varlık olması, âşığa karşı kendisini çok yüksekte görmesi nedeni ile hüma olarak tasavvur edilir.

Biñ niyāz ile getürdüm o hümāyı ṣayda
Şehlevendüm güzelüm şūḫ-ı cihānum diyerek

(532, G:CLXX, B:2)

15. Şâhbâz(Doğan)

Sevgili, ele geçirilmesindeki zorluk nedeni ile doğan olarak tasavvur edilir. Ayrıca âşığın gönül kuşunu avlayan bir avcı olarak tahayyülü de bu düşünüşte etkilidir. Bir beyitte sevgili, güzellik göğünün en üst noktasında uçan ve âşığın gönül kuşuyla oynayıp, onu avlayan bir şâhbâz olarak tahayyül edilmiştir. Bazı beyitlerde şâhbâz açık istiare yoluyla sevgiliye ad olmuştur.

İder ol evc-i ḥüsnüñ şāhbāzı
Hümā-yı cān-ı ʿuşşāḳ ile bāzī
(666, G:CCLXXIX, B:1)

Mār-ı āha oldı ābisten şikest itme dilüm
Şāhbāzum ḫʷār baḳma beyżadan şemşīr olur
(420, G:LXXXVI, B:2)

Şâhbâz insanlardan uzak, vahşi ve yırtıcı bir kuştur. Sevgili âşığı görünce kaçması ve ona çektirdiği cefalar itibariyle de şâhbâza teşbih olunur.

Üns idi elde iken şānuña ʿādet evvel
Şāhbāzum yoġ idi sende bu vaḥşet evvel
(266, M/T.B.IV:3, B:4)

16. Sâkî

Sevgilinin sâkî olarak tasavvurunda dudağın bade olarak hayâli ve içkinin insanın aklını baştan alması ile sevgilinin âşığı deli divâne etmesi arasındaki benzerlik etkili olmuştur. Beyitlerde sâkî açık istiare yoluyla sevgiliye isim olmuştur. Sevgiliye sâkî diye hitab edildiğinde “mey, surh, gül-gûn, kadeh, şarap, mest, cünûn, cām” gibi sâkî ile ilgili sözcükler kullanılarak tenasüp sanatı yapılmıştır.

Mey-i gül-gūn ile mānend-i lāle surḫ-rūy itdüñ

Zihī ḥüsn-i kerem şermende-i iḥsānuñam sāḳī

(S:670, G:CCLXXXIII, B:5)

Cünūn-ı ʿaşḳ u mestī-i mey-i zencīrdür gerdūn

Ḫarābāt içre ben ser-ḫalḳa-i mestānuñam sāḳī

(672, G:CCLXXXIII, B:7)

Sāḳī yetiş ḫarābuña cām-ı şarāb ver

Ben ġam yerem baña meze ne kebāb ver

(248, M/T.B.II:7, B:1)

17. Mugbeçe

Mugbeçe; kaynaklarda Mecusi çocuğu ve meyhaneci çırağı olarak açıklanır. Sevgili- mugbeçe kullanımını dîvanda sadece iki beyitte görüyoruz. Sevgilinin mugbeçe olarak tasavvuru zalimliği ve kâfir oluşu ile ilgilidir. Sevgili âşığa karşı ilgisiz ve zalimce tavrı nedeni ile onun aklını başından alır. Güzelliği, naz ve cilvesi ile âşığı mest eder. Âşık sevgiliyi gördüğünde aklını, dinini ve kendini unutur. Sevgiliden başkasını gözü görmez. Bu nedenle o âşığa sürekli aşk şarabını sunan bir meyhaneci çırağı olarak tahayyül edilir.

Muġbeçe sevdüñ Fehīm aġlama dīnüm deyü

Cānunı da almamış ḥayf ki az eylemiş

(494, G:CXLII, B:5)

Ṣubḥ-dem eyler iken ṣavmaʿada cūş u ḫurūş

Geldi peymāne-be-kef muġbeçe-i bāde-fürūş

(494, G:CXLIV, B:1)

18. Kâfir (Nâ-müselmân)

Sevgili âşığa karşı takındığı acımasız tavrı, gözlerinin daima mest olması, beline zünnar bağlaması gibi özellikleri nedeni ile beyitlerde nâ-müselman veya kâfir olarak vasıflandırılır. Ayrıca kâfirlerin Müslümanlara eziyet etmesi ve âşığın Müslüman olarak tasavvuru da sevgilinin kâfir olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır.

Bir kāfirüñ Fehīm gibi zaḫm-dārıyam
Kim ḫavf ile Mesīḥ dem urmaz ʿilācdan

(606, G:CCXXVIII, B:7)

Bu da zaḫm-ı ziyād oldı ki iflās ile ġurbetde
Esīr oldı göñül bir bī-teraḥḥum nā-müselmāna

(146, K:VII, B:50)

Sevgilinin uzun siyah saçlarının zünnar'a teşbihi sevgilinin de kâfir olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır. Beyitte sevgili küfrün belbağını kuşanan bir Mevlevi olarak tasavvur edilmiş ve belini saran, âşığın gönlünü asan saçları itibariyle kâfir olarak vasıflandırılmıştır.

Olurmış mevlevī zünnār-bend-i küfr bilmezdüm
Temāşā itmesem kāfir senüñ zülf-i dil-āvīzüñ

(550, G:CLXXXIII, B:2)

19. Hindû

Sevgili divanda sadece bir beyitte ateşle eteklerini savurarak raks eden bir Hindû olarak tasavvur edilmiştir.

Ḥelāl olsun o Hindū'ya gül-i dāġ
Ki āteşle dāmen-feşān raḳṣ

(500, G:CXLV, B:5)

20. Sanem(Büt, Bütân)

Sevgili güzelliği itibariyle put olarak tasavvur edilmiştir. Sevgili çok güzeldir. Öyle ki âşık onun bu güzelliği karşısında farkında olmadan bütün sırlarını açıklayıverir. Sevgilinin puta teşbih edildiği beyitlerde tenasüp sanatına sıklıkla başvurulduğu görülür. Şâir; "Hz İsâ, papaz, zünnâr, kilise, çan, rahip, kâfir"gibi put ile ilgili yakın anlamlı sözcükleri sevgilinin puta teşbih olunduğu beyitlerde sıklıkla kullanır. Put açık istiare yoluyla pek çok beyitte sevgiliye ad olarak kullanılmıştır.

Fāş eyleyen esrārumı hep ḥüsn-i bütāndur

Yoḫsa dil-i sevdā-zede iẓhārı ne bilsün

(120, K:IV, B:9)

Bir büt-i cān-baḫşa ḳıssīsem ki mānend-i Mesīḥ

Rāhibīne çarḫ deyr-i mihr ü meh- nāḳūs olur[33]

(422, G:LXXXVII, B:3)

Bir beyitte sevgili hem güzelliği hem de âşığın halinden habersiz oluşu yönüyle ele alınmıştır. Güzelliği itibariyle sevgili puta teşbih edilmiştir.

Dil bir ṣanemüñ ʿaşḳı ile zār u zebūndur

Ol dilber ise ḥāl-i di-li zār ne bilsün[34]

(120, K:IV, B:11)

Sevgili put olarak tasavvur edildiğinde âşık bu puta tapan kâfir olarak hayâl edilir. Sevgilinin tapılacak derecede güzel olduğunun düşünülmesi, onu gören âşığın nezaketle ona secde ettiği tahayyülünün kurulmasını sağlamıştır.

ʿAşḳ ehli nezāketle eder ol büte secde

Maḳṣūdları yoḫsa zemīn-būs degüldür

(442, G:CII, B:4)

[33] "*Rāhibīne çarḫ-ı deyr-i mihr ü meh nāḳūs olur*"aslı bu şekildedir,yukarıda düzeltilmiştir.
[34] "*ḥāl-i dili zārı*" aslı bu şekildedir,yukarıda düzeltilmiştir.

Bazı beyitlerde ise sevgilinin güzelliğinin yanında, vefasızlığı da ele alınmış ve âşığın kendisine taptığını bildiği halde âşığa değil de yabancılara ilgi gösteren bir kâfir olarak vasıflandırılmıştır. Şâir, bir beyitte sevgiliyi hem put olarak tahayyül etmiş hem de kâfire teşbih etmiştir.

Sen bütperest-i ḥüsni olursañ o kāfirüñ
Raġmına sen ḫaruñ ol erāẕil-perest olur

(246, M/T.B.II:5,B:2)

Bir beyitte ise âşığın gönlünün sevgiliye "ya sanem" diye seslendiği ifade edilmiştir.

Berhemen-şīve ḥarem-perver-i ʿaşḳ-ı ṣanemüz
Yā ṣanem yā ṣanem ile dili gūyā iderüz

(478, G:CXXXI, B:5)

Başka bir beyitte sevgili yine güzelliği itibariyle puta teşbih olunmuş ve tapılacak derecede güzel bir belâ göğü olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin âşığın gönlünde yarattığı etki ve güzelliği bu tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

Allāhü ekber Allāhü ekber
Ol büt ne ʿaceb belā-feżādur

(232, M/T.B. 9, B:9)

Bir beyitte ise sevgilinin güzelliği karşısında pek çok zahidin bile dini bir kenara bırakarak puta tapıcı olacağı tasavvuru kurulmuştur. Sevgilinin güzelliği, etkileyiciliği böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Deyr içre ki ol büt heves-i encümen eyler
Çoḳ zāhid-i ṭāʿat-menişi berhemen eyler

(376, G:LV, B:1)

21. Cellâd

Divanda sadece bir beyitte sevgili, eline çabuk güzel bir cellâda teşbih edilmiştir. Sevgilinin âşığa cefa çektirmede bir an bile düşünmemesi, bakış kılıcı veya kirpik oku ile âşığın canına kast etmesi gibi bazı özellikleri itibariyle sevgili âşık için elinde kılıç onu öldürmeye hazır bir cellât olarak tasavvur edilmiştir.

Zihī cellād-ı çābük-dest k'eyler
Benān üzre tīġ-i cān-sitān raḳṣ

(498, G:CXLV, B:3)

22. Ebr-i ʿaṭā (Bahşiş bulutu)

Sevgili divanda sadece bir beyitte bahşiş bulutu olarak vasıflandırılmıştır. Bulutlar sayesinde insanlar yağmur gibi büyük bir lütfa kavuşurlar. İnsanların bulutlardan beklediği en büyük bahşiş yağmurdur. Ancak yağmurun çokluğu da felaket getirir. Bu nedenle de bulutlar her zaman rahmet getirmez. Âşık her an sevgilinin lütûfta bulunmasını ve kendisiyle ilgilenmesini ister. Ancak sevgili bulutlar gibi her an lütûfta bulunmaz. Bu nedenle de sevgili âşığa bahşiş veren yani onu arada bir de olsa ilgisi ile lütfuna kavuşturan bir bulut olarak tahayyül edilmiştir.

Tek hemān eyleme pejmürde nihāl-i emelüm
Yoḫsa ey ebr-i ʿaṭā neşv ü nemādan geçdüm

(592, G:CCXVIII, B:2)

B. SAÇ(Zülf, Giysû, Mû, Mûy)
a)Umumi Olarak Saç

Saç, sevgilinin güzellik unsurları içinde teşbihlere, tahayyüle ve tasavvurlara vesile olan, sıklıkla üzerinde durulan bir madde olarak ele alınmış ve dağınıklığı, perişanlığı, düz şekli, örülmüş hali, uzunluğu ya da kısalığı, rengi, kokusu nedeniyle birçok teşbihe konu olmuştur. Yapmış olduğumuz incelemede saç unsurunu şekil, renk ve koku olmak

üzere üç bölüm olarak sınıflandırdık. Ancak şu unutulmamalıdır ki; şâir ifadesini daha etkili kılmak için bu unsurları bazen birlikte kullanmıştır. Bu tasnif yapılırken en önde olan unsur göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır.

b)Saç ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

ba. Şekil Bakımından

1. Resen, Rişte(İp), Bend

Saçın bu unsurlarla teşbihi "asmak-asılmak; çekmek-çekilmek; bağlamak-bağlanmak" v.s gibi iple alâkalı tabirler itibariyledir. Fehîm-i Kadîm'in Dîvânı'nda en çok bu unsurların bağlama ile olan ilgisi göze çarpmaktadır. Çünkü sevgili ip(urgan) gibi olan saçları ile âşığın gönlünü bağlamaktadır. Bu tasavvura göre, âşıkların gönlünün can ipine bağlı olduğunu sanmak büyük bir yanılgıdır. Çünkü o ezelden beri sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçlarına bağlıdır.

Ṣanma tende rişte-i cāna muḳayyeddür göñül
Tā ezelden beste-i zülf-i mücaʿʿaddır göñül

(560,G:CXCIV, B:1)

Sevgilinin saçlarında bütün âşıkların gönüllerinin bağlı olduğu ve âşıkların gönüllerinin sevgilinin saç ipi ile bağlı köleler olduğu tasavvur edilir. Bazı beyitlerde âşığın bu kölelikten azad olmak istediği ele alınır ancak orada da asıl isteğin azad olmak değil o ipe bağlı tek köle olmak olduğu ifade edilir.

Her dili beste-i bend-i ser-i zülf eylemeden
Bendeñi başuñ içün eyle gel āzād yeter

(384,G:LXI, B:5)

Şâir sevgilinin zülfüne bağlanmış gönülleri gördükçe âşığın hüma kuşu gibi olan gönlünün bu tuzağa yakalanmasının farz olduğunu söyler. Çünkü onun gönlü hüma

kuşu gibi yükseklerdedir. Sevgilinin saçlarında ancak böyle bir gönül yer almalıdır. Sevgilinin saçında bulunmak âşığın tek arzusudur. Âşık daima sevgilinin, sünbül bahçelerinden daha güzel olan saç bahçesinde gezmeyi arzular ve bunun hayâli ile yaşar. Kendisi dışındakilerin bu saç bağında bulunduklarını gördükçe üzülür. Onların burada olmaması gerektiği inancındadır. Sevgilinin saçlarında bulunması gereken gönlün kendi gönlü olması gerektiğine inanır.

Gördükçe bend-i zülfüñe vābeste dilleri
Murġ-ı dil-i hümāya olur ḳayd-ı dām farż

(502,G:CXLVII, B:5)

Yusuf u Züleyha kıssasına telmih yapılan bir beyitte sevgilinin hem güzelliği hem de utangaçlığı ele alınmıştır. Bu beyitte sevgilinin, utangaçlığı nedeniyle yanağına saçlarının ipinden utangaçlık bağının peçesini yaptığı tahayyülü kurulmuştur. Böylelikle yüzünün hem utangaçlığından dolayı kızardığını kimse görmeyecek hem de güzelliğini bu peçe ile örtmüş olacaktır.

İderse rişte-i zülfin revā o Yūsuf-ı ḥüsn
Niḳāb bend-i ḫacālet ruḫ-ı Züleyḫā'ya[35]

(152,K:8,B:23)

2. Zencir, Silsile

Saç ile zincir arasında uzunluk, renk ve şekil bakımından benzerlik kurulur. Şâir, bu temel benzerliklerden yola çıkarak araya diğer bazı unsur ile halleri de ekleyerek ifadelerini güçlendirmiş ve böylece aradaki benzerliği daha etkili kılmıştır. Dîvân'da sıkça görülen saç ile zincir arasında kurulan ilgi zincirin yakalama ve bağlamada kullanılmasına dayanır. Eskiden deliler zincire bağlanır ve iyileşinceye kadar onunla korunurdu. Âşık sevgilinin saçlarına bağlanma isteğinden dolayı veya bu zincire bağlı olduğu için deli-divane olarak tahayyül edilmektedir.

[35]" *Niḳāb-ı bend-i"*kitapta bu şekildedir,yukarıda düzeltilmiştir.

Ölürdüm ḥasret-i zencīr-i zülfiyle budur ḫavfum

Yetīm olur cünūn fevt-i dil-i dīvāneden ṣoñra

(636,G:CCLII, B:4)

Eskiden kölelerin zincire vurulması geleneği, âşığın sevgilinin saç zincirine bağlı bir köle olduğu tahayyülünün kurulmasında etkili olmuştur. Sevgilinin saçlarının şekil itibariyle zincire teşbihi ve âşıkların gönüllerinin sevgilinin saçlarında asılı olduğu tasavvuru bu hayâlin kurulmasında önemlidir.

Bir seḥer kūyına vardum didi bir maḥremine

Baḳ şu dîvāneye kim ʿāşık-ı nā-kāmumdur

(172, K:XII, B:16)

Baña mecnūn geçinen bende Fehīm'dür bu

Beste-i silsile-i zülf-i dil-ārāmumdur

(172, K:XII, B:17)

Ey bād-ı ṣabā silsile-cünbāni-i şevḳam

Zincīr-i ser-i zülf-i dil-āvīze ḫaber vir

(396, G:LXVII, B:3)

Sevgili saç zinciri ile tüm gönülleri bağlar ve kendine esir eder. Zaten sevgiliyi her gören deli-divane olur. Deliler zincire vurularak tedavi edildiğine göre sevgilinin saçı ile mecnunlarını zincire vurmasından daha tabii bir şey olamaz.

Mecnūnların itse o perī beste-i zencīr

Ben bende daḫı zülf-i perīşāna ṣarılsam

(566, G:CXCVIII, B:4)

Başka bir beyitte şâir, bu tasavvurunu daha da ileriye götürerek sadece âşığın gönlünün değil deliliğin bile sevgilinin saç zincirine bağlanmayı istediği tahayyülünü kurar.

Dil degül kesret-i sevdāñ ile mecnūnuñ olan
Beste-i silsile-i zülfüñ olur pāy-ı cünūn

(624, G:CCXLIII, B:7)

Bir beyitte sevgilinin saç zincirinin her kıvrımının köşesinde deliliği kıble edinen ve bellerinde zünnârları ile ibadet eden zahitlerin gönüllerinin asılı olduğu tahayyülü kurulur. Şâir, "saç-zincir, saç-zünnar, cünûn-zincir" sözcükleri arasında kurulan teşbihlerden yararlanarak ve tenasüp sanatının inceliklerinden faydalanarak tasavvurunu güçlendirmiştir

Muᶜtekif her şiken-i silsile-i zülfinde
Dil-i zühhād-ı cünūn-ḳıble vü zünnār be-dūş

(496, G:CXLIV, B:4)

Zincire benzetilen sevgilinin saçları o kadar uzundur ki, sevgili yürüdükçe onun ayaklarına yüz sürer. Âşığın gönlünün saç zinciri ucunda asılı olduğu tahayyülü bu zincirin de âşığın yakın dostu olduğu tasavvurunun kurulmasını sağlar. Çünkü sevgiliye bu kadar yaklaşmayı sağlayan unsur yine âşığın gönlünü esir eden saç zinciridir.

Dil oldı silsile-i-zād-ı ḥarīm-i zülf-i dırāz
İderse pāyına rū-māl dā'imā zencīr

(390,G:LXV, B:2)

3. Yılan(Mar),Ejderha, Engerek

Saçın yılana teşbihi uzunluğu, öldürücülüğü ve siyahlığı dolayısıyladır. Sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçları bir ejderhayı andırır. Sevgilinin iki yanağının yanından sarkan saç uçları bin başlı bir ejderhaya teşbih olunur. Tılsımlı hazinelerin ejderhalar tarafından beklenildiğine inanılır. Sevgili içinde lâl(dudak), piruze(hat), inci(diş), yakut(ağız) gibi kıymetli mücevherlerin bulunduğu tılsımlı bir hazine, saçlar da bu hazineyi koruyan ejderhalar olarak tasavvur edilir.

Saçın uzunluk bakımından asâya, uçlarının kıvrımları ve çokluğu bakımından da ejderhaya teşbihi Hz. Mûsa'ya telmih yoluyla karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Yûsuf'un güzelliği, Hz. İsa'nın ölüleri diriltici özelliğinden hareketle "Mûsa" ile "zülf-i ejder" arasında bir ilgi kurulur. Böylelikle şâir, leff ü neşr sanatının anlatımda sağladığı kolaylıktan yararlanmıştır.

Ey Yūsuf-ı ʿİsā-dem-i Mūsā-lüknet
Zülf-i ejder ü leb-i rūḥda vü ḥüsn-āfet

(686,R:VI, B:1)

İnanışa göre yılanlar birileri tarafından öldürülmedikçe ölmezlermiş ve yüz yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Ejderhanın zamanla başı çoğalır ve ayakları oluşurmuş. Ağzından çıkan ateşle etrafındaki canlıları yakan ve onlarla beslenen, canlılar için büyük bir belâ olan, ejderhanın âşık için sığınılacak bir dost gibi görülebilmesi bize âşığın sevgiliye verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir. Bir beyitte sevgili gibi değerli bir hazineyi koruyan ejderha her ne kadar belâ olsa da âşık için bir dost olarak ele alınmıştır.

Şiken-i ejder-i ḫam-der –ḫam-ı tār-ı zülfüñ
Bu belā-dōst dile meʾmen olursa ne ʿaceb

(324,G:16,B:2)

Sevgilinin saçları karşımıza bazen "ef'i-i belâ" olarak çıkar. Ef'î saç: âşığı kısa günde bin defa "itâle ile" helâk eder.[36]

Bir beyitte sevgilinin saçları belâ engereklerine sığınak olarak tahayyül edilir. Bu düşünüşte âşığın gönlü ise bu sığınakların ucunda asılı olan esirlere teşbih olunur. Saçlar âşık için belâdır. Ancak âşık sevgiliye kavuşmak istiyorsa zülf belâsından kaçmamalıdır.

---

[36] ÇAVUŞOĞLU, M., 1971, Necati Bey Divânı Tahlili, Milli Eğitim Basım Evi,İstanbul.

Bir zülfüñ esīriyem ki eyler
Ef ʿi-i belāya ʿarż ṣad-çāk

(222,T.B:5,B:6)

4. Tesbih

Dîvânda tek bir beyitte rastlanan saç-tesbih münasebeti, sevgilinin örülmüş uzun saçı ile ipe dizilmiş olan tespih taneleri arasındaki benzerliğe dayanır. Sevgilinin saçının düğümleri tesbihteki taneleri andırır ve her bir düğüm âşık için bir belâ olarak tasavvur edilir. Bu düğümler adeta âşığın gönlüne atılır ve sevgili istemedikçe asla çözülmez. Bunun içindir ki âşık sevgiliye "gerçekten gördüğüm saçların mı yoksa belâ getiren bir belâ tesbihi mi?" diye sormaktan kendini alamaz.

Subḥānallāh subḥānallāh
Zülfi mi ya subḥa-i belādur

(232,T.B:9,B:8)

5. Dam, Pâ-bend, Pâ-beste, Ukde, Kafes

Sevgilinin saçlarının tuzağa teşbihine neden olan bağlamak, zapt etmek, esir etmek gibi unsurlar böyle bir tasavvurun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Tuzak avcıların hazırladığı öyle bir kandırmacadır ki, caziplik, bilinmezlik gibi özelliklerinden dolayı av farkında olmadan bu tuzağa yakalanır. Bir avcı olarak tasavvur edilen ve çevresindeki insanların gönüllerini avlayan sevgili de bu avlama işinde tuzak olarak saçlarını, gül yüzünü ve benini kullanır. Gül yüzüne indirdiği saç halkaları ve bu halkaların içinde olan taneyi andıran siyah beni ile âşıkların gönül kuşunu avlar ve onları kendine bağlar.

Berg-i gül üzre sünbülin dām ide ger Fehīm o serv
Gerden-i bülbüli be-ṭavḳ eyleye mis̱l-i fāḫte

(658,G:CCLXXI, B:6)

Bazı beyitlerde sevgilinin bu avcılık işini beline kadar uzanan, siyah saçları ile yaptığı hayâli kurulur. Düğüm düğüm olan ve beline dolanan siyah saçlarını tuzak olarak hazırlayan sevgilinin, zahitlerin imanlarını bile ayağı bağlı bir kuş haline getireceği tasavvuru, sevgilinin belindeki zülüf düğümlerini gören zahitin kendi zünnârını unutarak gönül kuşunu sevgilinin saçına bağladığı tahayyülünün oluşmasını sağlar.

ʿUḳde-i zünnār-ı dām-ı küfr-i zülfin seyr idüñ

Zāhidānuñ pāy-beste murġ-ı īmānın görüñ

(548,G:CLXXXII, B:6)

Sevgilinin saçları âşığın gönlü için bir kafes olarak tahayyül edilir. Bu hayâle göre âşığın gönül kuşu bu kafeste hapsedilmiştir ve o kafesin dışında yaşayamaz. Kafes kuşlarının doğaya bırakıldığında kendilerini koruyamayıp, yaşayamadıkları gerçeği bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Zülfinde göñül ḫaṭṭ-ı ʿanber-şikeni n'eyler

Murġān-ı ḳafes-perver seyr-i çemeni n'eyler

(378,G:LVI, B:1)

6. Perde

Saçın bu unsurla ilgisi perdenin örtmek, gizlemek özelliğine dayanır. Dîvân şâirleri genellikle sevgilinin iki yanağından sarkan saçlarını perdeye benzetmişlerdir. Sevgilinin yüzüne gölge döşeyen saçlar onun bakışlarla yağmalanmasını, yok olmasını engeller. Güzelliğinin bakışlarla yağmalanacağını bilen sevgili saç perdesi ile yüzünü örter.

İstemez kālā-yı ḥüsni ola tārāc-ı nigāh

Perde-i zülfin anıñçün nīm-bāz eyler baña

(312,G:6,B:3)

7. Cim

Saçın cim(ج) harfi olarak düşünülmesi yüzün Allah'ın tecelliğâhı olduğu inancı ile ilgilidir. Saçın kıvrımı ile ج harfinin şekli dolayısıyla böyle bir tasavvur oluşur. Zülf yanağı çevreler ve kıvrımlı haliyle جharfini andırır. Yanaktaki ben de cim harfinin içindeki noktadır. Sevgilinin lütûf ve kahrı bir aradadır. Bazen âşığa ilgi gösterir bazen onu tanımazdan gelir. Tıpkı Allah'ın Cemâl ve Celâl sıfatının olması gibi. Bu iki kelimenin de baş harfleri cimdir.

Divan edebiyatında sevgilinin saçları ج harfine, iki kaşı daن harfine teşbih olunur. Böylece bu harfler "cünûn" kelimesinin Arap alfabesindeki yazılışını oluşturur. Âşık sevgilinin saçını ve kaşını gördükçe mecnunlaşır. Mecnun, cünun kelimeleri dil özelliği olarak ج veن harflerini içinde barındırırlar. Şair bu kelimelerin hem dil yönünü hem de anlam yönünü kullanmış ve şekil özelliklerinden de yararlanarak bir tasavvur oluşturmuştur. Bu tasavvura göre âşık sevgilinin saçlarını ve kaşını gördükçe gönül sayfasının başına cünun (جveن) harflerini yazmaktadır.

Zülf ü ebrūñı idüp cīm ile nūna teşbīh

Yazdı ser-levḥ-i dile menḳabe-pīrā-yı cünūn

(624,G:CCXLIII, B:5)

8. Kemend

Kemend birtakım varlıkları avlamak için kullanılan bir av aracıdır. Şekli itibariyle halka halinde veya uçları kıvrıktır. Sevgilinin saçlarının da uçları kıvrıktır. Bu kıvrımlar halkayı andırır. Divan edebiyatı şâirleri saç ve kemend arasındaki bu bezerlikten yola çıkarak çeşitli tasavvur ve tahayyüller oluşturmuşlardır. Fehîm-i Kadîm divanındaki bir beyitte sevginin saçını kemende teşbih etmiştir. Sevgili saç kemendiyle âşığın gönlünü avlamak için bekleyen bir avcı olarak düşünülmüş ve sevgilinin âşığı saç kemendiyle yakalayarak esir ettiği hayâli kurulmuştur.

Gūyā ki nesîm-i āh-ı şeb-gîr

İtmişdür o ġonca-laʿle teʾs̱îr

(218,T.B.3,B:1)

Gördüm seḥerī şügüfte çün gül

Ol zülf-kemend ü ġamze-şemşīr

(218,T.B:3, B:2)

Çeşmi gibi ṣayd-ı cāna itmiş

Nāz u nigehiyle nice tedbîr

(218,T.B:3, B:3)

9. Pür-Ham, Piç, Piç ü tab

Sevgilinin saçları şekil itibariyle büklüm büklümdür. Şâir, saçın bu şekli ile âşığın gönlüne ızdırap verdiği, onun gönlünde fitneler kopardığı hayâlini kurar. Sevgilinin büklüm büklüm olan saçlarını gören âşığın divane olduğu, yemekten içmekten kesildiği bu nedenlede vücudunun bir kıl kadar zayıfladığı tasavvur edilir. Zayıflayan insanların vücutlarındaki kıl sayısının artması gerçeği ve zayıflık ile kıl arasındaki benzerlik şâirin böyle bir tasavvur oluşturmasını sağlamıştır. Şâir; "zülf-mûy-za'f-pür-hâm"kelimelerini bir arada kullanarak tenasüp sanatından yararlanmıştır.

Żaʿfdan pür-mūydur cismüm dil-i pür-tābda

Üstād-ı zülf-i pür-ḫam pīç-ü tābumdur benüm

(600, G:CCXXIII, B:6)

Ya itmesün mi āh o kim dilberi ola

Żaʿf ile tār-ı zülfi gibi vaḳf-ı pīç ü tāb

(176, K:XIII, B:3)

Bir diğer beyitte sevgili saçları büklüm büklüm şekli ve uzunluğu itibariyle ele alınmıştır.

Tura-i yāri sūziş-i dilden

Ġıbṭa-i zülf-i pīç ü tāb itdüm

(110, K:II, B:19)

Bir beyitte sevgilinin büklüm büklüm olan saçı ile Hz.Mûsa'nın mucizeleri arasında ilgi kurulmuştur. Şâir, telmih yoluyla Hz.Mûsa'nın, yere attığında kıvrılarak hareket eden ve yılana dönüşen asâsını hatırlatır. Beyitte sevgilinin saçı yılana benzetilmiştir.

Maʿni-i muʿciz-i Mūsā'yı temāşā eyle

Zülf-i ḫam-der-ḫamına çeşm-i füsūn-sāzına baḳ

(520, G:CLX, B:4)

Fehîm-i Kadîm Dîvân'ında karşılaştığımız bir başka tasavvur da yanak üzerindeki kıvrık saç hayâlidir. Bu tasavvura göre âşık, sevgiliyi yanakları üzerindeki kıvrık saçları ile hayâl eder ve bu saçların sevgilinin güzelliğinin şâhidi olduğunu söyler.

Şāhid-i ṭabʿumuñ ḫayālidir
ʿĀrıżı üzre zülf-i pīçāni
(204, K:XVII, B:48)

10. Belâ, Fettân, Fitne, Perişân, Âfet

Saçın bu unsurlarla olan ilgisi âşığın gönlünde sebep olduğu " karışıklık, perişanlık, kararsızlık" gibi duygular nedeniyledir. Âşığın gönlünde kargaşalık yaratan saç onu perişan hale getirir. Sevgili salınarak yürüdükçe saçlarını ayaklar altına alır.Böylece saçların ucuna bağlı olan gönüller de ayaklar altına alınmış olur. Fakat âşık yine de halinden memnundur. Şâir, bu unsurdan yararlanarak, perişan saça pençesini atan tarağın saçtan daha perişan hale geleceği hayâlini kurar. Böylellikle hem tenasüp hem de mübâlâğa sanatı ile saçın perişan, dağınık olma halini etkili bir şekilde ifade etmiştir.

Perāşān-ter olurdum belki andan
Eger zülf-i nigāra şāne olsam
(568,G:CXCIX, B:5)

Ḫavfum oldur ki perīşān-ter olur zülfüñden
Şāne kim pençe-zen-i zülf-i perīşānuñ olur
(416,G:LXXXIII, B:4)

Bazı beyitlerde ise şâir, sevgilinin saçlarında âşıkların gönüllerinin asılı olduğu tasavvurunu, tarağın saçı her taramaya kalktığında dişleri ile binlerce gönlü parçaladığı hayâli ile süsler. Bu tasavvurda sevgilinin saçlarını tarağın dağıttığı, perişanlığının nedeninin de tarak olduğu ifade edilmiştir.

Ḳılma her raḫne-i dendānuñı yüz biñ dile laḫt

Zülfini itme perīşān yeter ey şāne yeter

(386,G:LXII, B:3)

Fitne kelimesi “belâ, ayartma, karışıklıklar” mânâsıyla kullanılır. Ahir zamanda bir çok karışıklıkların çıkacağı ve fitnelerin kopacağına inanılır. Şâirler, bu inanıştan yola çıkarak fitne ve kıyamet sözcüklerini genellikle bir arada terennüm ederler. Bu inanışın etkili olduğu bir beyitte, sevgilinin boyu belâ saçan olarak vasıflandırılmış ve sevgili bu boyu ile her salınışında kıyametin onun yoluna döşeme, fitnenin ise saçlarına bağlanıcı olacağı tasavvuru kurulmuştur.

Ḳıyāmet ferş-i rāhuñ fitne der-zencīr-i zülfüñdür

Gelince cünbiş-i reftāra bālā-yı belā-ḫīzüñ

(550,G:LXXXIII, B:4)

Saçlar görüntü itibariyle dağınıktır. Bu dağınıklık içinde sevgilinin saçı ayrı bir eda ile görünür. Bu görüntü âşığın her görüşte daha da mecnunlaştığı ve bu dağınık saçların kendisine akıl süsü olmasını isteyeceği hayalinin kurulmasını sağlamıştır.

Ey şīve-i āşüftegi-i zülf-i perīşān

Mecnun-revişānuz bize gel zīb-i dimāġ ol

(556,G:CLXXXIX, B:5)

Bazı beyitlerde saçı perişan edenin sabâ yeli olduğu belirtilir. Sabâ yelinin sevgilinin saçları arasında dolandığı ve âşığa saçlardan belâ ve fitne getirdiği tasavvur edilir. Rüzgârın saçların arasında özgürce dolaşması ve saçlara dokunabiliyor olması bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ey bād-ı ṣabā zülfne yāruñ güẕer eyle

Gāhi dil-i ʿuşşāḳa belādan ḫaber eyle

(652,G:CCLXVII, B:1)

Bir beyitte de saçın sabâ yeli ile savaştığı tahayyülü karşımıza çıkar. Bu hayâlde saçların dağınıklığına neden olarak, saçın sabâ yeli ile yaptığı savaş gösterilir.

Zülfi āşüfte olup itse ṣabā ile cedel

Dil-i dīvāneye girer arasına şāne girer

(382,G:LIX, B:3)

Sadece sabâ yelinin değil bazen de âşığın ah rüzgârının sevgilinin saçlarını dağıttığı hayâli kurulur. Böylece âşıkların gönüllerinden çıkan ah rüzgârı ile perişan olma hayâli, saç uçlarındaki asılı gönüller topluluğu ve bunların dağıtılması tasavvuru birlikte ele alınmıştır.

İtme cemᶜ-i dil-i ᶜuşşāḳı perīşān ey zülf

Bād-ı āh ile perīşān olacaḳsın āḫır

(394,G:LXVI, B:8)

Bir beyitte saç bütün âfetleri kendisinde barındıran bir unsur olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte şâir, perişan kelimesini hem saçın perişanlığını hem de bu âfetlerle dolu saçı gören âşığın düştüğü halleri ifade edecek şekilde kullanmış ve âşığı perişanlık kabilesinin çocuğu olarak tasavvur etmiştir.

Zülf-i cemᶜiyyet-āfetüñle dilüm

Dūdmān-zāde-i perīşānī

(210, K:XVII, B:85)

12. Bulut(Ebr, Sehâb),Gölge, Dalga

Saçlar rengi ve yüzü örtmesi nedeniyle buluta teşbih olunur. Sevgilinin yüzü ay ve güneşe benzetildiğinde saçlar bu ay ve güneşi örten gece veya bulut olarak tahayyül edilir. Bulutlar, özellikle yağmurları taşıyan kara bulutlar güneşi kapatır, ışığının ve sıcaklığının dünyaya yayılmasına engel olurlar. Sevgilinin saçlarının gölgesi de

sevgilinin güneş gibi olan yüzünün görülmesine engel olur. Böylece onu kötü bakışlardan korur. Bazen de sevgili bir kadehe, yüzü ise bu kadeh içindeki şaraba teşbih olunur. Bu teşbihte kadeh içindeki şarabı da bulut ve sevgilinin yüzüne gölge döşeyen saçlar korur.

ʿAks-i ebr ü zülf-i sāḳī sāye-güster olmasa
Maḥv olurdı berḳ-ı ḫāṭıf gibi cām içre şarāb
(124, K:5, B:10)

Sevgili, yüzünü kolay kolay âşığa göstermez bazen saç perdesini yarı yarıya aralar fakat daha fazlasını göstermez. Sevgilinin âşığa yüzünü göstermesi büyük bir lütûftur. Müslümanlarca; tüm lütûf kapılarının açık olduğu bin aydan daha hayırlı olan gece Kadir Gecesi'dir. Bu inanıştan yola çıkan şâir, âşık için Kadir Gecesinin sevgilinin saç perdesini kaldırarak samur karanlığından güneş saçan bulut haline geldiği an olduğu hayâlini kurar.

Mihr-feşān ebrdür ṣanki şeb-i ḳadrdür
Zülf ü ruḫ-ı meh-veşān ẓulmet-i semmūrdan
(610,G:CCXXXI, B:11)

13. Uzun saç

Divân edebiyatında sevgilinin saçı genellikle uzundur. Saçın uzunluğu bazen bele kadar bazen de topuklara kadardır. Saçın topuklara kadar olduğu durumlarda genellikle sevgilinin ayağının tozunu öptüğü ya da her daim sevgiliyi takip eden gölgesi olduğu tasavvuru ile karşılaşılır. Bu düşünce saç ucunda asılı gönüller hayâli ile birlikte ele alınarak daha da etkili hale getirilmiştir. Beyitte sevgilinin saçını toprakla karıştırarak, yerlerde sürüyerek geldiği ve böylece ayakları altına aldığı âşıkların gönüllerini perişan ettiği tasavvuru oluşturulur.

Zülfin o mest ḫāk ile yeksān idüp gelür

ʿUşşāḳ-ı pāymāl-i perīşān idüp gelür

(452,G:CXI, B:1)

Sevgilinin saçı uzunluk yönüyle papazların bellerine bağladıkları zünnâr ile de teşbih olunur. Bu benzetmede uzunluğun yanı sıra renk ve şekil unsurları da etkilidir. Sevgilinin saçları siyah ve örgülüdür. Zünnâr uzun, siyah ve düğüm düğümdür. Şâirler, bu benzerlikleri kullanarak pek çok beyit oluşturmuşlardır. Sevgilinin yeni yetme bir kâfir olarak tasavvur edildiği bir beyitte saçlar da bu yeni yetme kâfir tarafından yerlerde sürünen zünnâra teşbih olunmuştur.

Zülfin o büt-i tāze-belā itmede pāmāl

Nev-kāfir olan ʿizzet-i zünnārı ne bilsün

(120,K:4,B:19)

14. Kesilmiş Saç

Divan edebiyatında "kesilmiş saç" unsuruna pek rastlanmamakla birlikte Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda tek bir beyitte bu unsur ele alınmıştır. Saç sevgilinin en çok dikkati çeken güzellik unsurlarından biridir. Âşığa en çok tesir eden, sevgilide âşığın en çok hoşuna giden unsurudur. Sevgili ile saçı ayrı düşünmek âşık için pek mümkün değildir. Bu genel düşünüşten hareketle şâir, âşığın sevgilinin kesilmiş saçını gurbete düşmüş olarak telâkki ettiği tasavvurunu oluşturur. Bu tasavvura göre nasıl ki gurbette olan insanlar sevdiklerinden ayrı düştükleri için üzülürler, perişan olurlarsa, saç da kesildikten sonra sevgiliden ayrıldığı için gurbete düşer, perişan olur.

Bir dilrübā da yoḳ ki ide beste-pā bizi

Zülf-i bürīde gibi perīşān-ı ġurbetüz

(480,G:CXXXII, B:7)

bb. Renk Bakımından

1. Siyeh

Dîvân şiirinde sevgilinin saçları genellikle siyah olarak düşünülür. Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda da sevgilinin saçları siyahtır. Siyah rengi ifade etmek için şâir pek çok unsurdan yararlanmıştır. Bunların dışında doğrudan doğruya "siyeh, kara" ifadeleri de kullanılmıştır. Sadece sevgilinin saçları değil kaşları, gözleri ve benleri için de kara ifadesi kullanılmıştır.

Siyehdür tār-ı zülf-āsā nigāhum
Meger kim merdüm-i çeşm oldı ḫālüñ

(542,G:CLXXVII, B:5)

Ol zülf-i siyeh kim olsa pīrāye-i ḥüsnüñ
Ḫurşīde kemend-efgen olur sāye-i ḥüsnüñ

(546, G:CLXXXI, B:1)

Bir beyitte şâir, sevgilinin yüzünü siyah saç perdesi ile örttüğü hayâlini kurar. Böylece ay ve güneşe benzettiği yanağın âşıkların ah dumanı ile kaplanacağı tasavvurunu oluşturur. Burada şâir, "saç-duman" arasındaki renk benzerliğinden de yararlanarak tasavvurunu daha etkili hale getirmiştir. Âşığın sevgilinin yanağını görme arzusu ile ah edişi, ah dumanının renginin siyah oluşu ve saçların siyahlığı arasında ilgi kurulmuştur.

Ne dem zülf-i siyehle rūyın ol şāh-ı cihān örter
Ruḫ-ı ḫurşīd ü māhı dūd-ı āh-ı bī-dilān örter

(388, G:LXIII, B:1)

2. Akşam, Gece (Şeb)

Saçın geceye teşbihinin en önemli nedeni siyahlığıdır. Gecelerde kötülük kol gezer. Çünkü karanlık bütün kötülükleri gizler. Sevgilinin saçlarının karası da içinde

bulundurduğu eziyet ve cefayı, içinde barındırdığı belâları gizlemektedir. Gece dolaşmak tehlikelidir. Gönül bunu bilir fakat saçların arasında dolaşma isteğinden de vazgeçemez.

"Saç-akşam, saç-gece, yanak-sabah" teşbihlerinin bir arada kullanıldığını görüyoruz. Şâir, saçların siyahlığını "aydınlık-karanlık" tezadı ile ortaya koymaya çalışmıştır. Sevgilinin saçları rengi dolayısıyla akşama yanağı ise aydınlık, parlak olması nedeniyle sabaha teşbih olunur. Sevgiliyi gören âşık için akşam sevgilinin saçları, sabah ise; yanağıdır.

ʿĀlem-i ʿaşḳa düşürdi beni bir şūḫ k'anuñ
Ruḫ u zülf-i siyehi ṣubḥum ile şāmumdur

(172,K:XII, B:14)

3. Duman, Gölge

Saçlar rengi ve yüzü gölgelemesi nedeniyle dumana benzetilir. Sevgilinin yüzü ay veya güneş olarak tasavvur edildiğinde uzun siyah saçları yüzünü örten duman olarak hayâl edilir. Sevgilinin yüzü siyah saç dumanı ile örtüldüğünde ay ve güneşi de âşığın ah dumanı örter. Çünkü âşığın tek istediği o yüzü görmektir. Sevgili de bunu bilir ve âşığa eziyet çektirmek için saç dumanı ile yüzünü gizler.

Ne dem zülf-i siyehle rūyın ol şāh-ı cihān örter
Ruḫ-ı ḫurşīd ü māh-ı dūd-ı āh-ı bī-dilān örter

(388,G:LXIII, B:1)

4. Sevda, Gam, Küfr, Kâfir, Günah

Dîvân edebiyatında sevgilinin saçları; kaşları, gözleri ve yüzündeki benleri gibi karadır. Saç rengi dolayısıyla pek çok teşbihe konu olmuştur. Özellikle "sevda, gam, şeb" sözcüklerini şâirler bir arada kullanarak tenasüp sanatının inceliğinden yararlanmışlardır. Böylece anlatım daha güzel ve etkili olmuştur. Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda da bu sözcüklerle yapılan sanatlı anlatımlara rastlıyoruz.

Bilindiği gibi sevda; çok kara, çok siyah anlamındadır. İnsan mizacına etki eden dört sıvıdan biridir. Bedende dengeli bulunan bu sıvılardan sevdanın artması yahut eksilmesi halinde sevdavi hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar. Sevda kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki, buna daha çok süveyda denir.”kara sevda deyimi de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır. Sevdalanmak, aşka tutulmak sevda sıvısının artmasıdır. Şâirler, sevda kelimesini hem renk hem de aşka düşme anlamında kullanırlar.[37]

Fehîm-i Kadîm de sevda kelimesini hem saçın rengi hem de saça sevdalanmak anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanmıştır.

Sevdā-yı ġam-ı zülf ü cünūn itdi serāpā
Bīçāre dili gör yine ferzānelüg eyler
(374,G:LIV, B:2)

Şâir, bir beyitinde tenasüp sanatının inceliklerinden yararlanmış ve “sevda” kelimesini dizelerde “gam, şeb, cünūn, zülf” kelimeleri ile birlikte kullanarak hem saçın rengini hem de bu saç dolayısıyla düşülen hallerin anlatımını daha da etkili hale getirmiştir.

Bīd-i mecnūndan idüñ taḫta-i tābūtumı kim
Beni öldürdi ġam-ı zülf ü temennā-yı cünūn
(624,G:CCXLIII, B:4)

Şeb-i hicr ü ġam-ı zülf ü dil-i sevdā-perdāz
İḫtiyārī degül āh eyler isem dūr u dırāz
(264,T.B IV:1,B:4)

Bir beyitte şâir, sevgilinin saçının etkisiyle âşığın gönlünün deliliğin kımıldayan zincirine döndüğü ve âşığın sevgiliye olan sevdası nedeni ile deli olduğu tasavvurunu

[37]PALA,İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları,Ankara-1995

kurmuştur. Şâir, beyitte; "saç-zincir-sevda-mecnūn, cünūn" sözcükleri arasındaki ilgiden yararlanarak söz oyunları yapmış ve tenasüp yoluyla saçın rengini ve şeklini etkili bir şekilde ifade etmiştir.

Zülfüñ itdi dilümi silsile-cünbān-ı cünūn
Āḫırü'l-emr bu sevdā ile oldum mecnûn

(264, M/T.B.IV:2, B:2)

Bir beyitte şâir, saçın hem renk hem de şekil özelliğini bir arada kullanarak saçı, sevda zinciri olarak vasıflandırmıştır. Saçın uzun ve örğülü şekli nedeniyle zincire teşbihi ve siyah renge sahip olması bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

ʿĀşıḳam ʿāşıḳ ki fikr-i zülf-i ḥavrā eylemem
Pāy-ı ʿaḳlı beste-i zencīr-i sevdā eylemem

(572, G:CCIII, B:1)

Başka bir beyitte ise sevgilinin saçlarına, sevdanın bile gönlünü bağladığı tasavvuru kurulmuştur. Saçların âşığın gönlünde yarattığı etki bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Ḳurbān-ı ser-i nigāhuñ āşūb
Dil-beste-i zülfüñ oldı sevdā

(250, M/T.B.III:1, B:4)

Gece aydınlığın bitip karanlığın başladığı andır. Âşık için sevgiliden ayrı kalmanın bundan dolayı gamlanmanın rengi tabiî ki, siyah olacaktır. Sevgilinin saçları da geceden daha karadır. Bunun için şâirler, "küfr, kâfir, günah" tabirlerini kullanırlar. Kâfir kelimesi ile birlikte beyitler de " Hz. İsâ, zünnâr" sözcükleri de kullanılır.

Saçın kâfir ve küfr kelimeleri ile münasebeti mecâzidir. Müslümanlarca, İslâmiyet'i tanımayan kişiler, kâfirler karanlık içindedirler. Henüz İslâmiyet'in ışığı ile aydınlanmamışlardır. Bilindiği gibi kâfirler Müslümanlara zulm etmiştir. Şâir, bilinen bu gerçekten de yararlanarak "kâfir" kelimesini hem saçın siyahlığı hem de zalim, Müslüman olan âşığa zulm eden anlamında kullanmıştır.

Cevr eylemesün kāfir-i zülfüñ o ḳadar kim
ʿİsī ṭuta dāmānını ferdā-yı ḳıyāmet
(332 ,G:21, B:3)

Saçın şekil itibariyle olan çokluğu "küfr-kâfir" teşbihini sağlar. Saçlar çokluğu nedeniyle kesret olarak, sevgilinin yüzü ise tek olduğu için vahdet olarak kabul edilir. Saçlar siyah rengi ve uzunluğu ile yüzü örter. Sevgilinin iki örgü halinde yanağından sarkan saçları sanki iki kâfir'in bir Müslüman'ı öldürdüğü hayâlini oluşturur. Bu tasavvurda iki örgü halindeki saçlar, âşıkta can bırakmamakta, iki kâfir bir Müslüman'ı öldürmekte ve âşığın bu hâlden yine sevgilinin siyah saç zünnârına gönlünü bağlayarak kurtulacağı hayâli kurulmaktadır. Böylece şâir, hem tevriye hem de tenasüp sanatını kullanarak şiirin ahengini ve kurulan tasavvurun gücünü arttırmıştır. Zünnâr, keşişlerin bellerine bağladıkları uzun, siyah ve düğümlerden oluşan bir kemerdir. Âşık bilir ki, zünnâr kâfirliğin şekli bir alâmetidir. Dîvân edebiyatında şâirler zülf ile "zünnâr, kâfir, küfr" kelimelerini birlikte kullanırlar. Âşığın gönlü sevgilinin saç kâfirine bağlıdır.

Ne idi kāfir-i zülfüñ beni mecnūn itmek
Beste-i silsile-i rişte-i zünnār olsam
(568, G:CC, B:2)

Beste-zünnār-ı nā-güzīr benem
Kāfir-i zülfüñe esīr benem
(576, G:CCVI, B:1)

bc. Koku Bakımından

1. Anber, Müşg

Saçın bu madde ile ilgisi güzel kokusu itibariyledir. Anber; ada balığının bağırsaklarından toplanan, yumuşak ve misk gibi kokan kül renginde bir maddedir. Rengi siyaha yakındır. Bu özellikleri nedeni ile saça teşbih olunur. Gönülleri bağlamak için saçlarını kullanan sevgili saçlarındaki Anber kokusunun güzelliğinden ve büyüleyiciliğinden yararlanır. Anber kokulu saç âşık için bir tuzaktır.

Dili bend eylemek isterdi lākin āteşin gördi
Taḳayyüd etmedi ol zülf-i ʿanber bize raḥm etdi

(670,G:CCLXXXII, B:2)

Âşığı perişan eden sevgilinin saçlarının büyüleyici kokusudur. Bir beyitte sevgilinin saçları miske bulaşmış olarak tasavvur edilmiş ve âşığın inleyen gönlüne bu miske bulaşmış saçların arasından bakan bir sevgili hayali kurulmuştur. Bu tasavvurla şâir, saça misk sürme geleneğini hatırlatmıştır.

Zīr-i zülfinden nigāh eyler dil-i zāra dirīġ
Zaḫmumı bihbūd olur ḫançer ki müşg-ālūdedür

(396,G:LXVIII, B:5)

Aslında sevgilinin saçının kokusunun âşığa nasıl bir etki edeceğini kestirmek güçtür. Rüzgârın şiddetini görmeden yapacağı hasarı tahmin etmek pek mümkün değildir. Sevgilinin saçlarındaki koku da sabâ yeli gibidir. Âşığın idrakini nasıl etkileyeceği bilinmez.

Būy-ı zülfi kim dimāġ-ı pāki n'eyler bilmezüz
Bir ṣabādur ġonca-i idrāki n'eyler bilmezüz

(482,G:CXXXV, B:1)

2. Sünbül

Saç sünbül ilişkisi şekil ve koku yönüyledir. Saçlar büklüm büklümdür. Baştan ayağa doğru salınır, dağınık ve karışıktır. Bu özelliklerinden dolayı sünbüle teşbih olunur. Saçın sünbüle teşbihinde sadece şekli değil kokusu da önemlidir. Genellikle beyitlerde iki özellik bir arada kullanılır. Saç sünbüle benzetildiği zaman, sevgilinin diğer unsurları ile birlikte ele alınır. Sevgilinin kendisi bir güzellik bahçesi, yüzü bu bahçede açan kırmızı gül, saçlar ise yüz güzelliği bahçesinin sünbülü olarak tasavvur edilir. Sevgilinin saçları sünbül gibi kokar ve rengi siyahtır.

Ey ravża-i ḥüsn içre cemālüñ gül-i āl

Ey zülf-i siyāhı sünbül-i bāġ-ı cemāl

Seyr eylesem çemenistān-ı ḫaṭuñ

Dil-teng olurum ḳāfiye-i sebz- mis̱āl

(700,R:XXXV, B:1)

Gülşen-i rūyuñda toḫm-ı ḫālden feyyāż-ı küll

İki sünbül ḥāṣıl itmiş zülf ü gīsūdur demiş

(494, G:CXLIII, B:3)

Bir beyitte, sabâ yelinin sevgilinin sünbül kokan saçları arasında dolaştığı ve âşığa saçlardan haber getirdiği inancı, sabâ yelinin ulaştığı her yere misk kokusu yaydığı tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır. “ Âşığa ve her beyne ilkbahar kokusu aslında sevgilinin sünbül kokan saçlarından gelmektedir” diyerek şâir hem hüsn-i talil sanatının güzel bir örneğini vermiş hem de sevgilinin saçlarının kokusunun etkisini mübâlâğalı bir şekilde ortaya koymuştur.

Var ise ḳıldı ṣabā gīsū-yı sünbülden güẕer

Her dimāġı nāfe-i müşk itdi būy-ı nevbahār

(368, G/RA: XLVIII, B:2)

Sevgilinin saçının kokusu o kadar güzel ve etkileyicidir ki şâir bunu ifade ederken bir beytinde sünbüllerin bile onun bu kokusunu kıskandığı hayâlini kurmuş ve

sünbüllerin sevgilinin saçı kadar güzel kokmak için çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu tasavvurunu mübâlâğalı bir şekilde oluşturarak, bu dünya bahçesinde bulunan sünbül bahçesi rüzgārının ıtır ve misk kokulu olmasının tek nedeninin sevgilinin saçları olduğunu söylemiştir.

Bu bāġ-ı dehre zülfüñden olmışdur senüñ şāyiᶜ
Nesīm-i sünbülistān ᶜıṭr-sāy-ı müşk-bīz olmaḳ

(522,G:CLXI, B:5)

Bir beyitte sevgilininin saçlarını hem koku hem de şekil itibariyle ele alan şâir, sevgilinin saçlarını çözdüğü zaman bahçıvanın yetiştirdiği sünbülden utanacağı tasavvurunu oluşturmuştur. Ayrıca şâir, bu tasavvurda "saç- perde, saç-sünbül, sünbül-bahçıvan, gül-bülbül, gül-bahçıvan" sözcüklerini bir arada ele alarak hem tenasüp sanatını oluşturmuş hem de sevgilinin iki güzellik unsurunu bir arada kullanmıştır.

Çözme zülfüñ bāġbānı itme sünbülden ḫacīl
Perde-pūş itme ruḫuñ ḳıl bülbüli gülden ḫacīl

(552,G:CLXXXV, B:1)

Zülfinde olan dil-i belā-keş
Neẓẓāre-i zülf-i sünbül itmez

(220, M/T.B. :4, B:3)

C. KÂKÜL, PERÇEM, TURRA

Alın üzerine düşmüş olan kıvrımlı, lüle lüle saçlara kâkül, perçem ya da turra diyoruz. Turra aynı zamanda kumaşları süslemek için kullanılan, kumaşın etrafını çevreleyen süs anlamına da gelir. Sevgilinin alnı üzerine düşmüş olan bu saçlar; şekli,

rengi ve kokusu yönüyle çeşitli tasavvurlara ve teşbihlere konu olmuştur. Bu tasavvurlarda genelde alın saçının bu özellikleri bir arada verilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle biz de çalışmamızda bu özellikleri ayırmadan birlikte ele aldık.

Bir beyitte turra; baş aşağı duruşu, kıvrımları sebebiyle saça özendiği için utancından baş aşağı duran, kederli sünbüle teşbih olunmuştur. Sevgilinin saçlarının perişan ve dağınık olarak tahayyülü sünbülün de bu nedenle perişan olduğu hayâlinin kurulmasını sağlamıştır.

Bāġbānā sünbüle ḳıl müjde tā-key şeklini
Kākül-i dilber gibi böyle perīşān gösterür
(160,K:X,B:15)

Kâkül sadece şekli nedeniyle değil aynı zamanda kokusu yönüyle de sünbüle teşbih olunur. Alın saçı hat ile birlikte alındığı zaman âşık için kıyamet sahrasının sünbülü olur, ayva tüyleri de bu kıyametin seyrini gösterir.

Ey ṭurraları sünbül-i ṣahrā-yı ḳıyāmet
Ḫaṭṭuñda ʿayān sırr-ı temāşā-yı ḳıyāmet
(332,G/TA:21,B:1)

Sevgili gül bahçesinin yüz yapraklı gülü olarak tahayyül edildiğinde, kâkülü fitne bahçesinde binlerce tohumlu bir sünbül olarak düşünülmüştür. Bu tasavvurun kurulmasında sevgilinin güzelliği ve kâkülün kokusu ile çokluğu etkili olmuştur.

Kākülüñ ey gül-i ṣad berg-i gülistān-ı fiten
Bāġ-ı āşūbda biñ dānelü bir sünbüldür
(440,G:CI, B:2)

Sevgilinin boyu âşık için, belâ olarak tasavvur edildiğinde turra da "belā üstüne belā" tabiri ile vasıflandırılır. Bu tasavvurda turranın fitneler koparıcı, hatta gölgesinin bile fitnenin huzurunu kaçıracak kadar güçlü bir belâ âfeti olduğu inancı etkili olmuştur. Tabi ki, bu inanç turranın âşık üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır.

Ne belā āfet-i dildür göricek kākülini

Bende-i zencīr-i cünūn oldı Fehīm-i āzād

(354, G:XXXVIII, B:11)

Bā ʿis olmış biñ fitnenüñ āsāyişine

Sāye-i ṭurrasına naḫl-i ser-efrāzına baḳ

(520,G:CLX, B:3)

Turra, fitnelerin başı olarak tasavvur edilir ve böylece ona aldatıcı, yan kesici vasıfları yüklenir. Tüm bu vasıflar sayesinde turra gönülleri avlayan, onlara tuzaklar kuran bir avcı olarak tahayyül edilir. Divanımızda rastladığımız bir beyitte kâkül ve turra farklı saç şekilleri olarak düşünülmüş ve "kâkül-i fettan" ve "turra-i tarar" terkipleri kurulmuştur. Böylece kâkül için aldatıcı, turra için de yan kesici sıfatı kullanılmıştır.

Ser- fitnedür ol kākül-i fetānı bilür

Hem-kâr idügin ṭura-i ṭarārı ne bilsün

(120,K:IV, B:21)

Kâkül gönlü bağlamada o kadar maharet sahibidir ki, büyü ile hem gönülleri hem de kendisini bağladığı tasavvur edilir. Böylelikle turranın sahir sıfatı da açıklanmış olur.

Kāküli kim dili bend eylemede māhirdür

Kendüyi siḥr ile bend itdi ʿaceb sāḥirdür

(448, G:CVII, B:1)

Bir beyitte turra kendi kendini bile ipe çeken acayip bir sihirbaz olarak tasavvur edilmiş ve böyle bir büyücünün elinden gönüllerin kurtulmasının imkânı olmadığı söylenilmiştir.

Nice ḳurtulmaḳ olur diller anuñ ḳaydından

Kendüyi daḫı çeker bende ʿaceb kākküldür

(440,G:CI, B:3)

Başka bir beyitte, sevgilinin kâkülünün her kıvrımının köşesinde binlerce gönlün ayağı zincirli bir mahkûm gibi asılı olduğu tasavvur edilmiştir. Hatta bu tasavvur başka bir beyitte daha da ileriye götürülerek, sevgilinin alın saçının kıvrımının anılmasının bile binlerce zahiti dininden edeceği ve sevgilinin alın saçını anan her zahidin kendisini zünnâra bağlı bulacağı tahayyül edilerek, turranın âşığın gönlü üzerindeki etkisi mübâlâğâlı bir şekilde ifade edilmiştir.

Her künc-işiken-i ṭurrasında

Biñ dil-i maḥbūs pā-be-zencīr

(218,M/T.B: 3,B:5)

Kendüsin beste-i zünnār bulurdı fi'l-ḥāl

Pīçiş-i ṭurrasını eylese bir zāhid yād

(354, G:XXXVIII, B:10)

Alın saçı şekil itibariyle zincire teşbih olunmuştur. Bu tasavvur da kâkül ve turra farklı kavramlar olarak ele alınmış ve sevgilinin kâkülüne âşığın gönlünün taraklık ettiği, alın saçı zincirine ise bu gönlün divanelik ettiği hayâli oluşturulmuştur.

Her kāküle ṣad-pāre göñül şānelüg eyler

Her silsile-i ṭuraya dīvānelüg eyler

(374, G:LIV, B:1)

Başka bir beyitte ise zincir alın saçı hareminin çocuğu olarak tasavvur edilmiştir.

Gördi kim silsile zād-ı ḥarem-i ṭurrañdur

Oldı biñ cān ile dil ʿāşıḳ-ı şeydā-yı cünūn

(624, G:CXLIII, B:8)

Âşık için alın saçı büyük bir belâ olarak tahayyül edilir. Bu tasavvura göre âşık bunu bilir fakat bu belâ bağından kurtulmayı istemez. Onun, olmak istediği yer zaten orasıdır. Alın saçının kendisini bağlamasını bekler ve bu belâdan asla kaçmaz.

Ey ġamzelerüñ ḥüḳm-i ḳazāya bāʾiṡ

V'ey ṭurralaruñ yine belāya bāʾiṡ

ʿAşḳuñda senüñ cevr ile belā çekmez idüm

Hep dildür olan bu mübtelāya bāʿiṡ

(686, R:VII, B:1)

Ġamzesi zaḫm ursa tīġ-i ḳażādan kim ḳaçar

Ṭurra pā-bend itmese bend-i belādan kim ḳaçar

(364,G/RA: XLVI, B:1)

Turranın etkileyiciliğinin ele alındığı bir beyitte âşığın alın saçına sevdalandığı bu nedenle de artık alın saçı belâsını düşünmeyeceği tasavvuru kurulmuştur. Bu tasavvur başka bir beyitte, âşığın artık bu sevda nedeniyle belâ pazarında gönlünü satacağı hayâli ile desteklenmiştir.

Āşüfte-dimāġ pā-be-zencīr

Efkār-ı belā-yı kākül itmez

(220, M/T.B:4, B:2)

Sevdā-ger-i ṭurra-i bütānuz

Bāzār-ı belāda dil-fürūşuz

(468, G:CXXII, B:6)

Başka bir beyitte ise, sevgilinin kâkülünün düşüncesinin bile âşığın sevdasını arttırdığı tasavvuru kurulmuştur. Tenasüp sanatını ustalıkla oluşturan şâir, sevda kelimesi ile hem âşığın duygularını dile getirmiş hem de kâkülün rengi ile bir ilgi kurmuştur. Zincir ve ejderha sözcükleriyle de kâkül ile kurulan diger tasavvurları hatırlatmıştır.

Ziyāde eyledi sevdāmı fikr-i kākül-i yār
Güsiste-bend iderüm olsa ejdehā zencir
(390, G:LXV, B:3)

Turra, sevgilinin güzelliğinin süsüdür. Turranın süs olarak ele alındığı bir beyitte sevgilinin, bu süsü ne kadar çok süslerse âşığın gönlünün de o denli ızdırap ve sıkıntıya düşeceği ifade edilmiştir.

Ne deñlü ṭurraña zīnet virürse meşşāṭa
O mertebe dili-i ʿuşşāḳ pīç ü tāba düşer
(384,G:LX, B:2)

Alın saçı renk itibariyle siyahtır. Bu siyahlığı anlatmak için şâir; “sevda, belâ, küfr, kâfir, misk” gibi sözcüklerden yararlanır. Bazen de teşbihe gerek duymadan “turra-i siyahuñ” deyiverir.

Dil-beste-i ṭurra-i siyāhuñ
Pābend-i belādan olmaz āzād
(256,M/T.B III:4,B:8)

Kâkülün sevda ile tasavvuru renk ve sıkıntı yönüyle ilgilidir. Âşığın gönlü sevgilinin kâkülüne heves eder, onu görmeyi diler. Gördüğü anda da sevdalanır. Artık âşığın aklı, gönlü alın saçındadır. Bu tasavvurun ele alındığı bir beyitte âşığın din ve

mezhebinden vazgeçmesinin nedeni olarak yine alın saçı ve ona duyulan aşk gösterilmiştir.

Dīn ü meẕheb hep o sevdā ile elden gitdi

Bir daḫı dil heves-i ṭurra-i kākül mi ider

(372,G:LI, B:4)

Göñül ol ṭurrada cem ʿitme ʿaḳluñ

Perīşān-ḫāṭır u āşüfte-rây ol

(558, G:CXCI, B:2)

Alın saçı sadece şekli olarak değil koku ve renk yönüyle de teşbih ve hayâllere konu olmuştur. Sevgilinin alın saçının miskten hâsıl olduğu tasavvur edilir. Bu düşünüşün ele alındığı bir beyitte, âşığın bu alın saçının yolunda kurban olmak istediği söylenilmiştir.

Pīçiş-i ṭurra-i müşkīnüñe ḳurbān olayım

Reşkden bister ü bālīnüne ḳurbān olayım

(268,M/T.B:IV, B:2)

Sevgilinin büklüm büklüm olan alın saçının kokusu o kadar etkileyicidir ki; bu kokunun güzellik denizi üzerinde anberden dalgalar meydana getirdiği tahayyül edilir. Sevgilinin yüzünün güzellik denizi olarak hayâl edilmesi böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Oldı deryā-yı leṭāfet üzre mevc-i ʿanberīn

Ṭurra-i ḫam-der-ḫam u ebrū-yı ġarrā-yı laṭīf

(516,G:CLVII, B:2)

Turranın kıvrımlarının dağınıklığının, perişan hâlinin ele alındığı bir beyitte; turranın kıvrımlarının perişan olmasına neden olarak fitne ve fitnenin gönüllerle yaptığı kavga gösterilmiştir. Şâir bu tasavvur ile alın saçının şeklini mahşer yerine benzetmiştir.

Oldı her bir şiken-i ṭurrası maḥşer-mānend

Ol ḳadar diller ile eyledi ġavġā fitne

(656,G:CCLXX, B:6)

Kâkülün perişan olarak ele alındığı beyitlerin bazılarında perişanlığa neden olarak; sabâ yeli, bazılarında nesim, bazılarında ise âşığın ahı gösterilmiştir.

Eyleyen ṭurrañı her demde perīşān-aḥvāl

Gāh āh-ı dil-i sevdā-zededür gāh nesīm

(588,G:CCXIV, B:3)

Bazı beyitlerde alın saçı; bu perişan hâlinin âşığın gönlünde yarattığı etki itibariyle ele alınmıştır. Bir beyitte, sevgilinin alın saçının perişan bir halde âşıkların arasında görüldüğü anda kıyametin bile karışacağı söylenilmiştir.

Çemende nūş iderdüm mül perīşān

O bed-mestüm gelüp kākül-perīşān

(610, G:CCXXXII, B:1)

İdince ṭurra-perīşān ḫırām ṭūṭī-veş ol ḳad

ʿAlem ḳıyāmet-i āşūb-ı ser-sipāh gerekdür

(438, G:C, B:8)

Bir beyitte sabâ yelinin sevgilinin alın saçından ve saçlarından geçmesi hayâli; alın saçının kokusunun havayı baştan başa Çin sahrası haline getireceği tasavvurunu ve

sabânın elinin de sünbüller yetişen bir sahraya dönüşeceği tahayyülünün kurulmasını sağlamıştır. Şâir, beytinde tevriye yoluyla hem sevgilinin alın saçının uçlarının kıvrımlarını hem de sevgilinin misk kokan saçlarını ifade etmiştir. Bilindiği gibi misk Çin ülkesinde bulunur. Umumiyetle Divan Edebiyatında da misk kokulu saç, kıvrımlı saç yerine Çin sözcüğü kullanılır. Ayrıca hüsn-i ta'lil yoluyla sevgilinin alın saçının kıvrımlarının nedeninin rüzgâr olduğu ifade edilir.

Ser-be-ser ṣaḥrā-yı Çīn eyler havāyı hem Fehīm
Deşt-i sünbülzār eder dest-i ṣabāyı ṭurrası

(666,G:CCLXXVIII, B:5)

Çözse nāgeh ʿuḳde-i ḫam-der-ḫamın dest-i ṣabā
Ser-be-ser ṣaḥrā-yı Çīn eyler havāyı ṭurrası

(666, G:CCLXXVIII, B:4)

Bir beyitte sabahleyin esen hafif rüzgârın, sevgilinin alın saçını kıvrım kıvrım yaptığı tahayyülü kurulmuştur. Sevgilinin gelin, rüzgârın da gelin süsleyicisi olarak hayâl edilmesi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Eyledi meşşāṭelüg te'ṡīr-i germī-i hevā
Ṭurrasın itdi nesīm-i ṣubḥ-dem pür-pīç ü tāb[38]

(126, K:5, B:23)

Alın saçının usta bir avcı olarak tahayyül edildiği bir beyitte, alın saçının kurduğu tuzaklarla belâ kuşunun bile ayağını bağladığı tasavvur edilir. Hatta bu tasavvur daha da genişletilerek alın saçının; hüma kuşunun gölgesinin kolunun kanadını bile bağlayacağı söylenilmiştir.

Ṣayd-gāh itse ne dem ṣaḥn-ı ḳażāyı ṭurrası
Pāy-best-i dām ider murġ-ı belāyı ṭurrası

(664,G:CCLXXVIII, B:1)

[38] "*nesīm"* yukarıda düzeltilmiştir.

Ġaflet ile sāye-endāz olsa farḳ-ı tācına

Bend ider bāl ü per-i ẓıll-ı hümāyı ṭurrası

(666,G:CCLXXVIII, B:2)

Şâir, bir beyitinde sevgilinin alın saçının vasıflarını anlatmanın mümkün olmadığını dile getirerek, şiirlerinde kâkülün vasıflarını bir araya getirmeye çalışırsa defter ve divanın perişan olacağı tahayyülünü oluşturmuştur. Böylece şâir, kâkülün vasıflarını ve etkileyiciliğini mübâlâğalı bir şekilde dile getirmiştir.

Kākülüñ vaṣfını cemᶜ itse şi ᶜrinde Fehīm

Bozılup defter ü dīvānı perīşān olsun

(626,G:CCXLIV, B:7)

Ç. ALIN (Cebîn, Pîşâni)

a) Umumi Olarak Alın

Alın yüzün en önemli güzellik unsurlarındandır. Ancak divanımızda bu unsur pek ilgi görmemiştir. Şekli, parlaklığı ve rengi dolayısıyla ele alınan alın, parlaklığı ve beyazlığı nedeniyle aya teşbih olunur. Sevgili, güneş olarak tasavvur edildiğinde alnı da ay olur. Bu tasavvurda sevgiliyi yüceltme arzusu etkilidir.

Lāle-i māh u gül-i mihr olsa pejmürde n ᵓola

Ḥamdülillāh āfitāb-ı meh-cebīnüm tāzedür

(430, G:XCIV, B:2)

Bir beyitte sevgilinin alın çizgileri yazı olarak tasavvur edilmiş ve bu yazıyı da çözecek olanın yine sevgilinin yüzünün dalgası olduğu söylenilmiştir.

Sāḳī ḳadeh ṣun baña ki mevce-i rūyı

ᶜUḳde-güşāyende-i ḫuṭūṭ-ı cebīndür

(446, G:CV, B:6)

Alındaki kıvrımlar şekil itibari ile dalgaya teşbih olunmuştur. Bu teşbihle âşığın bu alın buruşukluğu dalgasına battığı ve bundan dolayı da gözyaşı döktüğü ifade edilmiştir.

Eyledüm çeşm-i girye ṭūfānī

Ġarḳa-i mevc-i çīn-i pīşānī

(198, K:XVII, B:1)

D. KAŞ(Ebrū)

a)Umumi Olarak Kaş

Kaş sevgilinin güzelliğini tamamlayan en önemli unsurlardan biridir. Tek başına ele alındığı gibi yüz, gamze, zülf, kirpik ve göz gibi unsurlarla birlikte çeşitli tasavvur ve tahayyüllere de konu olur. Kaş kavisli şekli, rengi ve kokusu yönüyle ele alınır.

Kaşlar, çift oluşu sebebiyle ay yuvasında kanat açmış bir hüma kuşuna, kavisli şekli nedeniyle yay, dalga ve hilâle; kokusu yönüyle miske teşbih olunur. Âşığın kayıtsız şartsız bütün benliği ile yöneldiği tek yer olması nedeniyle; Kıble, Secde-gâh ve Mihrap olarak nitelenir.

Kaş güzellik binasının en önemli unsurudur. Bu nedenle binaların temel unsuru olan "Tak" olarak tasavvur edilir. Kaşlar âşığı kendine mest etmesi, ona çeşitli eziyetler etmesi, türlü cefâlar çektirmesi yönüyle; câdu, sahir, hileci, yağmacı ve belâ olarak vasıflandırılır. Fakat bu belâ aşığın daima görmek istediği ulaşmayı arzuladığı bir belâdır. Sevgilinin kaşlarını görmediği zaman âlemin aşığın gözüne sürme gibi kara görüneceği ifade edilir.

Ebrū vü ḫaṭuñ görmesem ey māh-cemāl

ʿĀlem gözüme siyāh olur sürme-miṡāl

(700,R:XXXVII, B:1)

b) Kaş ile İgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Mihrâb, Kıble, Secdegâh

Kaşın şekli bu unsurlara benzetilmesinde en önemli etkendir. Ancak tek neden şekli değildir. Âşığın sevgiliyi yüceltme arzusu, ona vermiş olduğu değer bu teşbihin diğer nedenidir. Bilindiği gibi Ka'be Müslümanlar için son derece önemli bir yerdir. Onların bütün varlığı ile yöneldiği tek mekândır. Şâir, bilinen bu gerçekten yola çıkarak "yüz-Ka'be, Mihrab-kaş, kıble-kaş, secdegâh-kaş" teşbihini yapar. Sevgilinin yüzü, Ka'be'ye teşbih edildiğinde kaşları da Kâ'be'nin Mihrabı olur. Âşığın gönül Kâ'besinin mihrabı sevgilinin kaşlarıdır. Âşık sürekli bu Mihraba hayran bir şekilde yönelir.

Ebrū-yı dōst yeter Kaᶜbe-i dilde miḥrāb
Muttaṣıl eyle teveccüh aña ḥayrān olaraḳ

(196,K:XVI, B:16)

İki miḥrābı bozup şekl-i çelīpā itmiş
Mūy-ı pīşānī vü ebrūsın idüp hem-āġūş

(496, G:CXLIV, B:5)

Kaş, göz ve kirpiklerle olan tasavvurlarda kirpiklerin safı ve çatık kaş âşığın Secdegâh'ı olur. Gözlerdeki sürmeler ise fitneye teyemmüm toprağı olarak tahayyül edilmiştir.

Ṣaf-ı müjgān ile tā çīn-i ebrū secde-gāh oldı
Ġbār-ı kuḥl-ı çeşmüñ fitneye ḫāk-i teyemmümdür

(442,G:CIII, B:4)

2. Hilâl

Kaş şekil itibariyle Hilâle teşbih olunur. Yeni doğan ay ince olur. Sevgilinin kaşları da ince ve kavislidir. Sevgili, âşığa yüzünü göstermez. Saçlarının yardımı ile yüzünü gizleyen sevgilinin kaşları, bulutların arkasına gizlenmiş Yeniay gibi tasavvur edilir.

İçki meclisinde sevgilinin kaşının billur kâseden görünmesi hayâli “bulut-hilâl” teşbihi ile açıklanır.

Ebrde ṣanma hilāl ebrū-yı pür-çīn-i yār
Bezmde oldı ʿayān kāse-i faġfūrdan

(608,G:CCXXXI, B:5)

Eskiden Ramazan’ın bitip bayramın başladığı anı tespit etmek için aya bakılırdı. Ay hilâl halinde ise Ramazan Bayramı başlardı. Bayram dostlarla görüşme konuşma demektir. Âşık için de büyük bir sevinç ve mutluluk kaynağıdır. Çünkü sevgiliyi görme şansı olacaktır.

Sevgilinin kaşlarının yeni aya teşbih edildiği bir beyitte âşığın bu yeni aya benzeyen kaşları görünce akıl askerini atıp, aklını cinnetin savaş alanının süsleyicisi yaptığı söylenilmiştir.

Oldı dil cünbiş-i māh-ı nev ebrūñı görüp
Sipeh-endāz-ı ḫıred maʿreke-ārā-yı cünūn

(624,G:CCXLIII, B:6)

Kaşlar sadece şekli değil kokusu ve rengi dolayısıyla da çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Kaşlar; kıvrımlı, kavisli, siyah ve misk kokuludur. Sevgilinin yüzü aya teşbih olunduğunda beni ve miskten hâsıl olmuş iki kaşı, ay yuvasında kanat açmış bir hümâ kuşu olarak tasavvur edilmiştir.

Hümādur lāne-i mehde per açmış
O ḫāl ile müşkīn hilālüñ

(542,G:CLXXVII, B:4)

3. Keman, Yay

Kaşlar şekli nedeniyle yaya teşbih olunur. Ancak böyle bir tasavvurda kaşlar; göz, kirpik ve gamze ile birlikte ele alınır. Sevgili yay gibi kaşları ile gamze okunu âşığa atar. Böylece âşığı yaralar. Âşığı asıl yaralayan gamze okudur ama âşık, oku değil oku atan yayı suçlu görür.

Gerçi ġamze zaḫm urur dil ebrüvānından bilür
Zaḫm ʿāşıḳ tīrden bilmez kemānından bilür

(454,G:CXII, B:1)

Kaş mevzubahis olduğunda kirpikleri ayrı düşünmek pek mümkün değildir. Sevgili acımasız bir avcı olarak tasavvur edildiğinde kaşlar bu avcının yayı, kirpikler ise oku olarak tahayyül edilir. Bu avcının hedefi âşıktır. Âşık bu konumundan oldukça memnundur. Çünkü sevgili bu yolla bile olsa onunla ilgilenmektedir. Bu tasavvurun ele alındığı bir beyitte, âşığın sevgilinin yayından asla ayrı kalmak istemediği ifade edilmiştir.

Felek o ebrū vü müjgāndan itdi tā ki cüdā
Ḫadeng-i ḳavs-i ḳażānuñ nişānıyuz cānā

(314,G:VIII, B:5)

O ebrüvān ü müjeyle şikāra ḳaṣd itse
Belā ḫadeng ṣunar ʿarż ider kemān āfet

(166, K:XI, B:4)

Keman, ok atan öldürücü bir silahtır. Sevgilinin kaşları keman, kirpikleri ok olursa âşık için bu öldürücülük korkulacak bir şey olmaktan çıkar. Tam tersine arzulanan bir durum olur. Bu nedenle Dîvân edebiyatında keman kelimesi ile "kurban olmak" tabiri sıklıkla birlikte kullanılır. Âşığın tek arzusu sevgilinin çatılmış kaşlarının kemanına kurban olmaktır.

Çeşm-i ʿayyār-ı suḫan-çīnüñe ḳurbān olayım

O kemān ebrū-yı pür-çīnüñe ḳurbān olayım

(268,M/T.B.IV:6,B:3)

Kaşlar keman ve yay olarak tasavvur edildiğinde Rüstem ve onun efsanesinden de bahsedilir. Rüstem çocukluğunda birçok devi öldürmüş, çeşitli savaşlar kazanmış ünlü bir kahramandır. Kendisine hile anlamına gelen "Dâstân" denilmiştir. Bütün bu özellikleri nedeniyle, kaş, göz, gamze zülf, kirpik gibi öldürücülük ve hilekârlık vasıfları olan güzellik unsurları ile birlikte ele alınır. Bir beyitte sevgilinin kemanına Rüstem'in bile ulaşamayacağı tahayyül edilerek, Rüstem'in bu konuda sevgili ile boy ölçüşemeyeceği mübâlâğalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Kemān-ı ebrū-yı cānāna baḳ fesāneyi ḳo

Dilīr imiş ṭutalum Rüstem'üñ nesin gördük

(536,G:CLXXIV, B:3)

4. Pür-Çin

Çatılmış kaş için Çin ifadesi kullanılır. Beyitlerde sevgilinin kaşları çatık veya yarı çatık kaş olarak vasıflandırılmıştır. Âşık daima sevgiliye kavuşmayı ister. Bu sebeple de sürekli olarak ah edip, gözyaşı döker. Sevgili âşığın bu haline kızar. Kızgınlığını da kaşlarını çatarak gösterir.

Bezm içinde gördüm ol māhı oturmış cām ile

Ebrüvān pür-çīn küleh kec bir nice ḫōd-kām ile

(274, M/TAZMİN. V:6, B:1)

Ḳıble-gāh itmege künc-i ʿademi cān-ı Fehīm

Nīm-çīn-i ġażab-ı ebrū-yı cānāne yeter

(388, G:LXII, B:7)

Âşık için sevgilinin kaşlarını çatması son derece normaldir. Çünkü deniz çırpındıkça dalga meydana gelir. Kaşlar kıvrımlı olmaları dolayısıyla denizdeki dalgaları andırır. Bu benzeyiş şâirin, âşığı, çırpınan deniz, sevgilinin çatılmış kaşlarını da dalga olarak tasavvur etmesini sağlar.

Çīn-i ebrū gösterür gördükçe cūş-ı eşkümi
Mevc olur peydā belī olduḳça deryā mużṭarib

(330,G/BA:20,B:4)

Bir beyitte ise kaşlar güzellik denizi üzerinde anberden dalgalara teşbih olunmuştur.

Oldı deryā-yı leṭāfet üzre mevc-i ʿanberīn
Ṭurra-i ḫam-der-ḫam u ebrū-yı ġarrā-yı laṭīf

(516, G:CLVII, B:2)

Bazen de sevgilinin kendisi güzellik denizi olur. Bu güzellik denizini dalgalandıran gurur rüzgārı, sevgilinin çatık kaşları ise kızgınlık denizinde boğulan olarak tasavvur edilir.

Bād-ı naḫvetdür ki itmiş baḥr-ı ḥüsnüñ mevc-nāk
Ġarḳa-i deryā-yı ḫışmuñ çīn-i ebrūdur demiş

(494,G:CXLIII, B:2)

E. GÖZ(Çeşm, Dide)

a)Umumi Olarak Göz

Göz, sevgilinin karakterini ortaya koyan en önemli güzellik unsurlarından biridir. Sevgili âşık üzerinde düşündüklerini göz aracılığı ile uygular. Göz; âşıkları büyüleyen, sevgiliye bağlayan, etkisi altına alan, âşıkların gönlünü çelen, onları meftûn eden en önemli güzellik unsurudur. Bu nedenle hileci, câdû, sâhir, fettan ve şûh olarak

vasıflandırılır. Gözler şekil itibariyle mest, badem ve nergistir. Âşığın gönül kanını içen bir katil, cellât olarak tasavvur edilir. Bu hayalde gözün silahları ise kaş, gamze ve kirpiklerdir. Sevgili âşıklara bütün eziyetleri bu silahlarla donatılmış göz vasıtasıyla yapar. Aslında göz tek bir güzellik unsuru değildir. Kaş, gamze ve kirpikten oluşan bir güzellik unsurudur. Pek çok beyitte de birlikte zikredilir. Aşağıda biz daha ziyade tek göz unsurunu ele almaya çalıştık. Fakat yeri geldikçe diğer unsurlardan da söz ettik.

Sevgilinin gözleri renk itibariyle siyahtır ve bu özelliği ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Sevgilinin siyah gözünün hayâlinin bile aşk ehlini suskun bir hâle getireceği ifade edilmiştir.

Siyeh çeşmüñ ḫayāliyle olur ḫāmuş ehl-i ʿâşk
Meger ki mīl-i müjgān sürme-sāy-ı ḥayret olmışdur

(410, G:LXXVII, B:8)

Bir beyitte siyah gözlerin hükmü, kaderin hükümleri ile eş değer tutulmuş ve böylelikle siyah gözün âşık üzerindeki etkisi mübâlâğalı bir şekilde dile getirilmiştir.

Eyleyen ġamzeñi ābisten-i āşūb itmiş
Ḥükm-i çeşm-i siyehüñ tevʾem-i fermān-ı ḳażā

(320, G:XII, B:6)

Bir beyitte ise adeta gözlerin özellikleri sıralanmıştır. Şâir, yapmış olduğu teşbihlerle sevgilinin gözlerine ait bütün vasıfları açıklamıştır.

Dest-i nigehinde ḫançer-i nāz
Çeşm-i siyehinde tīr-keş ü tīr

(218, M/T.B:3, B:4)

Dîvânda yer alan göz ile ilgili tasavvurları şöyle sıralamak mümkündür:

b)Göz ile İlgili Teşbih veTasavvurlar

1. Câdū, Mekkâr, Sâhir

Gözün bu unsurlarla teşbihinin nedeni âşığı etkisi altına alması ve onu kendine bağlamasıdır. Bu nedenle göz için sihirbaz, câdu benzetmeleri sıklıkla yapılır. Sihirbaz olarak düşünülen göz büyüler yapar, gözün hedefi de âşıktır. Yaptığı büyülerle ve hileleriyle âşığı kendine meftûn eder.

Ḥüsnüñ evvel baḳışumda beni itdi meftūn
Eyledi sāḥir çeşmüñ baña biñ mekr ü füsūn

(264,M/T.B.IV:2,B:1)

Bir beyitte, sevgilinin gözleri sihir yapma konusunda mübâlâğalı bir şekilde ele alınmış ve sihri bile kendine meftûn eden olarak vasıflandırılmıştır. Böyle bir tasavvurda âşığın bu gözlere meftûn olmaması beklenemez.

Nice ben çeşm-i füsūn-kārına virmeyeyim
Siḥri de eyledi meftūn nigeh-i seḥḥārı

(664, G:CCLXXVII, B:2)

Göz bu işte o kadar ustadır ki sevgilinin bütün uzuvlarına hatta bu konuda üstat olan Harut'a bile büyücülüğü öğretendir. Büyüleme özelliği nedeni ile göz, cadı olarak tasavvur edilir ve bütün cadılardan daha üstün olduğu vurgulanır. Bir beyitte de göz kaderin sihir nakışlarının kalemi olan cadıya teşbih olunmuştur. Böylelikle göze kaderin sihirlerini düzeleme vasfı da eklenmiştir.

Çeşmidür o āhuvāne cādū
Kim ḫāme-i siḥr-naḳş-ı taḳdīr

(218,M/T.B:3,B:6)

Büyü cambazlığı konusunda şaşılacak derecede üstün olan gözler yapmış olduğu sihri, mucize gibi göstermeyi başarır. Gözler bu özelliği nedeni ile bazı beyitlerde mucize söyleyen olarak vasıflandırılmıştır. Âşığı meftûn eden bu gözler, bütün sihirlerden ve büyülerden üstün tutulmuştur. Böylelikle şâir, mübâlâğa yoluyla gözlerin etkileyiciliğini ve âşığı kendine bağlayıcılığını etkili bir şekilde dile getirmiştir.

Gösterür ṣūret-i iʿcāzda şekl-i siḥri
Bü ʾl ʿaceb şuʿbede-perdāz-ı füsūndur çeşmüñ

(542,G:CLXXVIII, B:3)

Göñül bir çeşm-i muʿciz-gūya meftūn oldı ey nāṣıḥ
Fesāne eylemez teʾs̱īr ben şeydāya efsūn hem

(570,G:CCI, B:6)

Bir beyitte gözler, hem mucize söyleyen hem de ölümsüz olarak tahayyül edilmiştir. Bu tasavvurda gözlerin âşığın gönlünde yarattığı etki önemlidir.

Söyle luṭf it cāvidān-ı çeşm-i muʿciz-gūyuña
Şerḥ-i efsūn-ı nigāhuñ cāna icmāl itmesün

(626,G:CCXLV, B:3)

Bir diğer beyitte ise gözler, hem mucize söyleyen hem de büyü tertipleyen olarak vasıflandırılmıştır.

Tīġ-i nigeh ki çeşm-i füsūn-sāza bestedür
Ol ḥırzdur ki gerden-i i ʿcāza bestedür

(428, G:XCIII, B:1)

Sevgilinin gözleri bir beyitte, iriliği ve her göreni mest eden şekli itibariyle ceylanın gözlerine teşbih olunmuş ve tüm bu özellikleri nedeniyle de göz; büyüler yapan sihirbaz bir ceylan olarak tasavvur edilmiştir.

Çeşmüñi vaṣf eyleyüp siḥr eylemiş muʿciz Fehīm

Şekl-i efsūnıyla bir āhū-yı cādūdur demiş

(494,G:CXLIII, B:5)

Bir beyitte gözler, âşığı kendine müptelâ etme özelliği ile ele alınmış ve bu tasavvurda âşığın tek ilacı yine gözler olarak gösterilmiştir. Gözlerin müptelâ ettiği âşığa Hz.İsa'nın bile bir şey yapamayacağı söylenerek, gözlerin etkileyiciliği, büyüleyiciliği mübâlâğalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Mübtelā-yı çeşm-i yāra n'eylesün ʿİsā k'olur

Ḫasta-i ʿaşḳa eṭibbānuñ müdāvāsı ġalaṭ

(506, G:CXLIX, B:4)

ʿAceb mi düşmen-i dermān ise dil-i bīmār

Verür mi ḫasta-i çeşmi olan devāya rıżā

(320, G:13, B:2)

2. Mest, Mestane, Mahmûr, Kâfir

Gözlerin mest oluşu görünümü itibariyledir. Sarhoş olan kişi ne yaptığını ne söylediğini bilmez. Etrafındakilere eziyet eder. Gözler de âşığa eziyet eder, türlü türlü cefalar çektirir. Gözün mest olarak ele alındığı beyitlerde, "sâkî, mey, sahba, harâb, peymâne, bâde, mahmur" gibi içki ve içki meclisi ile ilgili hususlar da zikredilir.

Sevgilinin gözleri şaraptan harap olmuş, yarı uykuludur. Bazı beyitlerde âşığın sevgilinin, yarı uykulu o gözlerini görmeden yaşayamayacağı ifade edilmiştir.

Hüşyāram ġamze-i mest-i ḫarābuñ görmesem

Merk olur ḫʷābum o çeşm-i nīm-ḫʷābuñ görmesem

(582,G:CCX, B:1)

Cām-ı islāmum şikest itdi nigāh-ı muġbeçe

Saḳla yā Rab dīnümi çeşm-i ḫarāb-ı bādeden

(612,G:CCXXXIII, B:3)

Sarhoş bir kimsenin eline silah verilmez. Çünkü ne yapacağı belli değildir. Bu nedenle âşık sakınmalıdır. Her an sarhoş göz onu helâk edebilir. Âşık aslında bunu bilir ve onun sarhoş gözlerine kurban olmayı bekler.

Sīne gerüp ġamzeden zaḫm niyāz eyleme

Çeşm-i siyeh-mestdür el-ḥaẕer eyler helāk

(532,G:CLXIX, B:4)

Ṣurāḥī gibi derdüñle pür it peymāne-i ʿömrüm

Helāk-i çeşm-i sermestüñ olan ḳurbānuñam sāḳī

(672,G:CCLXXXIII, B:8)

Bir beyitte, sevgilinin gözlerinin züht ve akıl sahiplerinin gönül kanı şarabını içmesinden dolayı mahmur olduğu tasavvur edilmiştir.

Çeşmi maḫmūr-ı mey-i ḫūn-ı dil-i zühd ü ḫıred

Ġamze-i mesti şikest-āver-i peymāne-i hūş

(496,G:CXLIV, B:2)

Başka bir beyitte ise, gözlerin mahmurluğunun tek nedeninin gönül kanı şarabı olmadığı ifade edilerek, gözlerin aynı zamanda naz, işve ve gurur sarhoşu olduğu tasavvuru kurulmuştur.

Var ise yine nigāh-ı şūḫuñ eyler imtizāc

Çeşm-i maḫmūruñ gibi mest-i ḫarāb-ı nāz ile

(650,G:CCLXIV, B:2)

Çeşm-i sermest-i bütân hep ḳaldılar maḫmūr-ı nāz

Oldı müjgān-ı pāy-ı dāmen ġamze ser-der-ceyb-i ḫ'āb

(130,K:5,B:41)

Gözler işve sarhoşu olarak tasavvur edildiğinde âşık bu işve sarhoşuna kadeh sunan olarak vasıflandırılır. Bilindiği gibi sarhoş olan bir kişi ile anlaşmak pek mümkün değildir. Bu nedenle beyitte işve sarhoşu olan göz ile anlaşabilecek tek varlığın sevgilinin şuh bakışları olacağı söylenilmiştir.

Oldı çün nāz ile ol şūḫ-ı cihānum cilve-ger

Çeşmi sermest-i mey-i ʿişve kirişme pür-ḫaṭar

(274, M/TAZMİN. V:7, B:1)

Meclis-i ʿişveyi ḳursa nigeh-i çeşmi Fehīm

Dil-i şūḫum ṣunar ol mest-i mey-i nāza ḳadeḥ

(348, G:XXXIII, B:5)

Var ise yine nigāh-ı şūḫuñ eyler imtizāc

Çeşm-i maḫmūruñ gibi mest-i ḫarāb-ı nāz ile

(650, G:CCLXIV, B:2)

Bazı beyitlerde göz ile gamze birlikte ele alınmış ve her iki unsurun da naz şarabı içmekten mest olduğu tahayyül edilmiştir. Fakat bir beyitte gözlerin işveden dolayı mest

olduğu, gamzenin ise gönül kanı şarabından sarhoş olduğu ifade edilerek, göz ve gamze unsurlarının mahmurluğu farklı nedenlere bağlanmıştır.

Meclis-i ʿuşşāḳda ol meh ki sāġar nūş ider
Çeşm-i ġamze bāde-i nāzı berāber nūş ider
(372, G:LII, B:1)

Çeşmi mest-i ʿişvedür bilmez nedür ḫūn-āb-ı dil
Ol şarābı ġamze-i ḫun-rīz-i dilber nūş ider
(372,G:LII, B:3)

Bazı beyitlerde göz şaraba düşkünlüğü nedeniyle kâfir olarak tahayyül edilmiştir. Bilindiği gibi şarap kâfirler için haram değildir. Göz âşığın gönül kanı şarabını içer. Bundan dolayı da sarhoştur. Aynı zamanda gözler siyahlığı ve iki tane olması nedeni ile kesret olarak ele alınır.

Bī-bāk verür o çeşm-i kāfir
Bir ʿişve ile ḳażāya fetvī
(216,M/T.B:I,B:9)

Gözler kâfir olarak tasavvur edildiğinde, âşık Müslüman olarak hayal edilir.

Olmadum bīgāne dīn ü baña rencīdedür
Āşinā-düşmen o çeşm-i kāfer-i nāzük-mizāc
(342,G:XXIX, B:5)

3. Kâtil (Kan eden, Kan içici, Kana susamış, Hunî) Belâ, Cefâ-cû, Âfet

Kan dökmek, kan içmek kana susamak tabirleri tamamıyla burada mânâ olarak kullanılmıştır. Gözün bu unsurlara teşbihi âşık üzerinde yarattığı etki nedeniyledir. Gözler kan dökücüdür. Âşığın gönül kanına susamıştır. Göz bu kan dökme işini tek başına yapmaz. Bu nedenle gözden bahsederken kirpikler, kaşlar ve gamzeden söz etmek gerekir. Göz, âşıkların kanını bazen bakış kılıcı ile bazen de kirpik oku ile döker.

Gāh müjgān geh nigāh-ı pür-fiten şemşīr olur
Ḳatl-i maẓlūmān-ı çeşmi cümleten şemşīr olur

(420, G:LXXXVI, B:1)

Ġamzesi ḫūn-dil şīre-i cān itmede nūş
Çeşm-i ḫūn-ḫᵛār-ı siyeh-mest ise maḫmūr henüz

(464,G:CXX, B:2)

Sevgilinin gözlerinin kan dökücülüğü itibariyle ele alındığı bir beyitte gözlerin; gönül kanına susadığı ve bir damla kan için kirpik kılıcı ile binlerce gönlü parçaladığı tahayyülü kurulmuştur.

Çāk ider biñ dili bir ḳaṭre içün tīġ-i müjeñ
Ol ḳadar teşne-leb-i ḫūn-ı derūndur çeşmüñ

(544, G:CLXXVIII, B:4)

.

Bir beyitte sevgilinin gözleri kan dökücü ve âşığa sürekli zulm eden olarak tasavvur edilmiş ve bu vasıflarından dolayı kaderi bile etkileyebilen bir unsur olarak ele alınmıştır. Bu hayâl ile gözler ona müptelâ olan gönüllere zulm edici, eziyet verici ve vefasız olarak vasıflandırılmıştır.

Çeşm-i ḫūn-rīzüñ ki gāhī mā᾽il-i bīdād olur
Dillere ol dem ḳażā hem küşte hem cellād olur

(412, G:LXXX, B:1)

Sitem-i ġamze yeter çeşm-i cefā-kār nedür
Mübtelāña nedür ey şūḫ bu eṭvār nedür

(268, M/T.B.IV:5,B:4)

Ey kār-ı ḳażā ġamze-i ḫūn-ḫ'āruña maḫṣūṣ
Olmaz mı vefā çeşm-i cefā-kāruña maḫṣūṣ

(500, G:CXLVI, B:1)

Hatta bu tahayyül başka bir beyitte daha da ileriye götürülerek gözler için; barış düşmanı ve savaş dostu vasıflandırılması yapılmıştır.

Tā ki oldı çeşm-i dilber ṣulḥ-düşmen ceng-dōst
Oldılar nāçār diller ṣulḥ-düşmen ceng-dōst

(336, G:24, B:1)

Başka bir tasavvurda ise gözler; ölümsüz olan Hızır ve Hz.İsâ'yı bile kan saçan hançeri ile titreten bir katil olarak tahayyül edilmiştir. Şâir, hem mübâlâğa hem de telmih yoluyla anlatımını daha da güçlü kılmıştır.

Ey ḫançeri çeşm-i ḫūn-feşānuñ
Lerziş-dih-i cân-ı Ḫıżr u ʿİsā

(250,M/T.B.III, B:3)

Bazı beyitlerde göz kan içme hastalığına tutulmuş bir hasta olarak tasavvur edilmiş ve böylelikle âşıkların kanını dökme işini de zavallı bir hasta olduğu için yaptığı ifade edilerek, göze çaresiz bir hasta sıfatı yüklenmiştir.

Çeşmi n'ola ḳatl-i ʿām itse
Bīçāre o derde mübtelādur

(230,M/T.B:9,B:3)

Ancak âşığın en büyük arzusu bu hastalığa tutulan gözün gönül kanını akıtmasıdır. Bu nedenle de sevgilinin gözlerinin bu hastalığa sabretmesini istemez. Bu tasavvurda şâir, sabır konusunda üne kavuşmuş olan Eyüp peygamber ile gözleri mukayese ederek hem gözlerin hasta olma özelliği hem de sabır konusundaki üstünlüğünü mübâlâğalı bir şekilde dile getirmiştir.

Ābā Eyyūb ise de ḫasta olan ṣabr itmez
Çeşm-i bīmārı neden ḫūn-ı dile ṣābirdür

(448, G:CVII, B:2)

Teşne-i tīġ-i ḫasta-çeşmüñdür
Muntaẓır ʿāşıḳān-ı ḳurbānī

(210, K:XVII, B:89)

Fehim-i Kadim’e göre; âşığın tek isteği sevgilinin gözüyle ölmektir. Bu nedenle o, sevgilinin, kan dökücü hançere benzettiği bakışlarına izin vermesi ve bu bakışların gönlünü yaralayarak gül bahçesine çevirmesi için sürekli dua eder. Bu hayâlin etkili olduğu bir beyitte; sevgilinin gözüyle ölen insanın yeniden dirilişe bile düşman olacağı tasavvur edilmiştir.

Ol ġonca verüp ḫançer-i ḫūn-rīzine ruḫṣat
Sīnem gül-i ṣad-berg-i gülistān gibi olsa

(638, G:CCLIV, B:4)

Küşte-i çeşmüñ olan dil olur iḥyā-düşmen
Ne belādur ebediyyü’l- ʿademe nāz-ı Mesīh

(348, G:XXXIV, B:4)

Bu hayâlin etkili olduğu bazı beyitlerde de âşığın gönlünü sevgilinin gözüne feda etmek için bir an bile düşünmeyeceği söylenilmiştir.

Cān virmede tīġ-i çeşm-i yāra
Merdān-ı vefā teʾemmül itmez

(222, M/T.B:4, B:11)

Fedā olsun metāʿ-ı cān u dil müjgān-ı çeşmine
Gerekdür cān u dilden ʿāşıḳ-ı ser-bāz müstaġnī

(676, G:CCLXXXVII, B:5)

Bir beyitte, sevgilinin gözüne muhabbet fetvası tarafından gönül kanı şarabı ve naz şarabı içmenin helâl edildiği tasavvur edilmiştir. Bu tasavvura göre göz hem gönül kanı şarabı hem de naz şarabı içebilir. İçmesinde de bir sakınca yoktur.

Hem bāde-i ḫūn-ı dil hem nūş-ı şarāb-ı nāz
Çeşmine ḥelāl oldı fetvā-yı maḥabbetle

(652,G:CCLXVI, B:4)

Ḫançer-be dest ü çeşm-i siyeh mest-i ḫūn-ı dil
Bī-dillere ʿitāb ḳılup ḳan idüp gelür

(454, G:CXI, B:2)

Bir başka beyitte gözler, hem bakış açısından hem de âşığın gönül kanı şarabı içmesi açısından ele alınmış ve gözler bakışları yönüyle âhûya teşbih olunmuştur.

Didüm āḫır kefen-i cismüm iden çeşme-i cān
Çeşm-i āhū-nigeh-i ḫūn-ı dil-āşāmumdur

(174, K:XII, B:26)

Gözlerin; âşığın gönül kanı şarabını içmesi son derece memnuniyet verici olarak ifade edilirken, gözlerin; naz şarabı içmesi âşığa sunulan ecel dolu kadeh olarak tahayyül edilmiştir.

Cām-ı leb-rīz-i eceldür ṣunduġı ʿuşşāḳa hep

Bāde-i nāzı ki ol çeşm-i sitem-ger nūş ider

(372, G:LII, B:2)

Gözün belâ olarak vasıflandırılmasının sebebi âşığa vermiş olduğu sıkıntılardır. Âşığın perişan olmasının başlıca nedeni gözün bu özelliğidir. Göz belâ ülkesi ordularının başkumandanı olarak tasavvur edilmiştir. Bu tahayyüle göre belâ emrini veren, tüm belâların kopmasını sağlayan odur. Hatta binlerce belâ ona kurban olmaktadır. Bu nedenle âşığın gönlünü ona kurban etmesinden daha doğal bir şey yoktur.

Çeşmidür o ser-leşker-i iḳlīm-i belā kim

Olmış müje vü ġamzesi pür-fitne sipāhı

(662, G:CCLXXVI, B:2)

Neden itmeñ dili çeşm-i belā-engīzüñe ḳurbān

Olurken biñ belā bir ġamze-i ḫūn-rīzüñe ḳurbān

(602, G: CCXXVI, B:1)

Gözün âfet olarak tahayyül edilişi can ve gönül üzerindeki etkisindendir. Sevgilinin bakışları ve gözleri âfettir ve bu nedenle binlerce âfeti içinde barındırır. Âşığa bunlarla eziyet eder. Bazen bakışındaki âfetin gözündeki âfete bile el aman dedirttiği ifade edilmiştir.

Ne āfet oldı nigāhı kim bīm-i tīġinden

Dimekde gūşe-i çeşminde el-amān āfet

(166, K:XI, B:3)

Başka bir beyitte ise gözün âşığın gönlünde yarattığı etki ve gözlerin baktığı her yerin mahşer yerine dönmesi hayâli gözün âfet olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır.

Pür-zaḫm-ı figār it dili ġamzeñle nihānī

Çeşmüñ gibi bir āfet-i mümtāza ṭuyurma

(632, G:CCLI, B:2)

Nigāh āfet ü çeşm āfet ü dehān āfet

O şāh-ı ḥüsne müsaḫḫar cihān cihān āfet

(166, K:XI, B:1)

4. Cellâd

Gözün cellâda teşbihi kan dökücülük özelliği itibariyledir. Âşığın canına ve gönlüne kast eden göz bu yönü ile cellât olarak tasavvur edilir. Göz öyle bir cellâttır ki, bütün dünyayı kırıp geçirir ama yine de tevazuyu elden bırakmaz. Binlerce başı kestiği hâlde gururlanmayan cellât gibi. Çünkü bu onun işidir. Aynı şey göz içinde geçerlidir.

Çeşmi dünyāyı ḳırup itse tevāzuᶜ nē ᶜaceb

Kesse cellād hezārān seri maġrūr olmaz

(278,KITALAR: I,B:17)

Bir beyitte, sevgilinin kara gözleri kaderin cellâdı olarak tahayyül edilmiş ve bu cellâdın kılıcı olarak da gamze gösterilmiştir.

Cellād-ı ḳażā oldı gibi çeşm-i siyāhı

Aldı eline ġamzesi şemşīr-i nigāhı

(662, G:CCLXXVI, B:1)

Sevgilinin gözünün cellâda teşbih olunduğu başka bir beyitte ise âşığın gönlünün göze merhamet, ilgi ve yönelme bakışını öğretmeye çalışması tasavvur edilerek, yaptığı şeyin ancak bir mecnunun yapabileceği ifade olunmuştur.

Dil ider çeşmine taʿlīm-i nigāh-ı iltifāt

Özge mecnūndur ki cellāda teraḥḥum ögredür

(428,G:XCII, B:3)

Âşık, gözün kan dökücü bir cellâd olduğunu bilir. Bu nedenle de bedenine düşman olur. Cellâd olan o gözün bedenin kanını dökmesini bekler. Tabi ki buradaki mânâlar mecazîdir. Âşık sevgilinin kendisi ile ilgilenmesini ister. Sevgilinin âşığa eziyeti, onu tanımayan bakışları âşığın bedeninde derin yaralar açar. Fakat âşık bu yaralardan memnundur. Bilir ki sevgili bu yolla bile olsa onunla ilgilenmektedir. Her ne kadar sevgilinin gözleri âşık üzerinde cellâd etkisi yaratsa da âşık bu cellâdı sever.

İdüp maḥabbet o cellād-ı çeşm-i ḫūn-rīze

Hezār cān-ı girāmī olur beden-düşmen

(620,G:CCXXXIX, B:5)

5. Ecel

Başka divanlarda pek rastlanmayan bir değerlendirme ile bir beyitte göz, ecel olarak tasavvur edilmiştir. Ölüm ve uyku münasebetiyle “ecel-göz” ilgisi kurulmuş ve böylece gözün öldürücü, uyutucu vasıfları öne çıkarılmıştır. Sevgilinin gözleri seven için ecel olarak tahayyül edilmiştir.

Çeşm-i eceli ḫʷāb-ı ʿadem eyledi ḫufte

Ben ṭurma daḫı rāvi-i efsāne-i ʿaşḳam

(566,G:CXCVII, B:8)

6. Şahbâz

Beyitlerde gözün, doğan kuşu olarak tahayyül edilmesinin nedeni bu kuşun avcılık özelliği ve yükseklerden uçması itibariyledir. Sevgilinin gözleri de âşığın gönlünü avlar. Sevgili, âşığı gözleri ile avlar ve kendine bağlar. Bu nedenle gözler kaza kanatlı ve

kader pençeli iki doğan olarak tasavvur edilir. Bu iki doğandan birinin hedefi âşığın gönlü diğerinin ki ise âşığın can kuşudur.

Göz ḥapsine bıraḳıldı dil-i zārı ṣayd içün
Bir ṣaʿve üzre ṣaldı iki şāhbāz ḥayf

(518,G:CLIX, B:6)

İki şāḥbāzdur çeşm-i ḳażā-perr ü ḳader-pençe
Birisi ṣaʿve-i dil biri murġ-ı cāna ṣalmışdur

(406,G:LXXV, B:3)

Bazı beyitlerde, can ve gönül kuşu doğan kuşuna avlanmak ve tutulmak isteyişi yönüyle ele alınır. Can ile gönül kuşu bilerek, isteyerek göz şahbâzına avlanmayı bekler.

Mübtelādur n'eylesünler kebg-i cān ü dil Fehīm
Olsalar ṣaydı revādur şāhbāz-ı çeşminüñ

(546,G:CLXXX, B:5)

Sevgili daima mağrurdur ve âşığa tepeden bakar. Bu özelliği dolayısıyla göklerde gururla salınan doğan kuşuna benzetilir. Fehim-i Kadim'e göre sevgilinin gözünün doğanının görünme yeri ululuğun en yüce noktasıdır.

ʿAzm-i pervāz-ı ġurūr itdükçe saḥn-ı cilvesi
Evc-gāh-ı kibriyādur şāhbāz-ı çeşminüñ

(546,G:CLXXX, B:4)

Bir beyitte gözler, bu avcılık özelliği konusunda mübâlâğalı bir şekilde ele alınmış ve bu doğan kuşunun en küçük avı; Cebrail veya hüma kuşu olur denilmiştir. Böylelikle şâir, gözlerin avcılık özelliğini daha etkili bir şekilde dile getirmiştir.

Ḳaṣd-ı ṣayd itse maʿāẓallāh şikār-ı kemteri
Rūḥ-ı ḳudsīya hümādur şāhbāz-ı çeşminüñ
(546, G:CLXXX, B:2)

Sevgilinin gözünün doğana benzetildiği bir diğer beyitte ise sevgilinin gözünün yarım bakışından ve gamzesinden korkarak, hüma kuşunun kanatlarının döküleceği tasavvuru kurulmuştur.

İtmeden şehbāz-ı çeşm nīm-pervāz-ı nigāh
Ḫavfdan rīzān ider perr-i hümāyı ġamzesi
(678, G:CCLXXXVIII, B:4)

Bir beyitte ise, şahbâza teşbih olunan gözlerin; kanatlarının, belâ kılıcı, pençesinin ise kaza oku olduğu hayâli kurularak yine "göz-kirpik-gamze" terkibi yapılmıştır. Gözler bu unsurlarla bir terkip oluşturur ki, bu unsurları birbirinden ayrı düşünmenin pek imkânı yoktur.

Perri şemşīr-i belādur şāhbāz-ı çeşminüñ
Pençesi tīr-i ḳażādur şāhbāz-ı çeşminüñ
(S:544, G:CLXXX, B:1)

7. Rüstem

Dîvânda sadece bir beyitte göz, sabır ve sükûn saflarını parçalayan Rüstem olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurun oluşmasında Rüstem'in hayatı ve başından geçen olaylarla ilgili inanışlar etkili olmuştur.

Rüstem İranlıların ünlü kahramanıdır. Adı Şehnâme'de övgüyle anılır. "Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl, Pûr-ı Zâl-i Zer, Pûr-ı Dâstân-Tehemten, Heft-hân-ı Acem"gibi sıfatlar hep onundur. Eski şiirimizde kahramanlık, acı, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak Kasidelerde anılan Rüstem, Cemşid soyundan gelen

Nerimân'ın torunu ve Sam'ın oğlu olan Sicistân ve Seyistan hükümdarı Zal'ın oğludur. Daha delikanlılık çağında birçok devi öldürmüş ve olağanüstü başarılar göstermiştir.[39]

Zâl; saçı, kaşı ve kirpikleri beyaz olarak doğduğu için bu lakabı almıştır. Kelime olarak zal koca karı demektir. Zâl-ı zer de yine bu beyazlıktan dolayı ona verilen lakabdır. Bu hâli uğursuzluk sayan babası Sam " Bu benim oğlum değildir" diyerek onu Elbruz dağına atmış. Zâl orda simurg denen kuş tarafından beslenip, büyütülmüş ve kendisine "Dâstân" denilmiş. Dâstân hile demektir. Bu nedenle Rüstemin adı zülf, kaş, göz, gamze gibi öldürücü ve hilekâr özelliklerle birlikte çok kullanılır.[40]

Nice ārām ider olmazsa Fehīm āvāreñ
Rüstem-i ṣaf-şiken-i ṣabr u sükūndur çeşmüñ

(544, G:CLXXVIII, B:5)

8. Ahû (Ahû-yı Çin)Gazâl

Göz; iriliği, çekiciliği, güzelliği ve siyah renği nedeniyle âhû'ya teşbih olunur. Asıl benzetme göz ile âhû'nun kara gözleri arasındadır. Yüz Ka'be olarak tasavvur edildiğinde göz de Ka'be'ye sığınan âhûlar olarak hayal edilir.

Gözümde naḳş ola ʿaks-i āhū-yı çeşmi
Ḥarīm-i Ka ʿbe-i ʿaşḳa sürāġ yetmez mi

(676, G:CCLXXXVI, B:5)

Mecnun'un çöllere düşüp âhûlarla dostluk etmesi, gözün âhû olarak vasıflandırılmasında etkili olmuştur. Şâir telmih yoluyla bize hem bu olayı hatırlatmış hem de sevgilinin gözlerinin güzelliğini vurgulamıştır.

---

[39] PALA,İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları,Ankara-1995

[40] PALA,İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları,Ankara-1995

Dil-i Mecnūn-ı perişān-rev ü vaḥşī-ṭabʿam

Āhū-yı çeşm-i ġazālī-nigehān rāmumdur

(170, K:XII, B:6)

Bazı beyitlerde ise şâir, âhû sözcüğünü sadece göz için değil bakışlar içinde kullanarak "âhû bakışlı göz" tamlamasını oluşturmuştur.

Didüm āḫır kefen-i cismüm iden çeşme-i cān

Çeşm-i āhū-nigeh-i ḫūn-ı dil-āşāmumdur

(174, K:XII, B:26)

ʿĀşıḳam ʿāşıḳ ki fikr-i zülf-i ḥavrā eylemem

Pāy-ı ʿaḳlı beste-i zencīr-i sevdā eylemem

(572, G:CCIII, B:1)

9. Fettân, Fitne, Âşûb, Şûh

Bazı beyitlerde göz, doğrudan doğruya geçmeyip özellikleri itibariyle ele alınmıştır ki bunlardan birisi onun fettân, fitne çıkarıcı oluşudur. Fitne ile karışıklık çıkarılır, kanlar dökülür. Göz de âşığın gönlünü, aklını karıştırır. Âlemde kopan kavgaların, çıkan karışıklıkların nedeni gözlerdir. Bu özelliklerinden dolayı göz fitneye teşbih olunur.

Fiġān ey mevlevī dilber ki çeşm-i fitne-engīzüñ

Beni öldürmege cemʿ eylemiş müjgān-ı ḫūn-rīzüñ

(548,G:CLXXXIII, B:1)

Bir beyitte, âşığın sevgiliye gönül vermesinde en önemli etken olarak fitneci göz gösterilmiş ve bu gözün âşığın gönlünde fitneler koparan iltifatları olduğu söylenilmiştir.

Nice meftūn olmayan mestān-ı ʿışḳ içre baña

Fitne-engīz iltifāt-ı çeşm-i fettānın görüñ

(548, G:CLXXXII, B:2)

Gözlerin, kan dökücü ve fitne emredici vasıfları ile ele alındığı bir beyitte gözler, âşığın harap olmasının nedeni olarak gösterilmiş, bir diğer beyitte âşığın ölmesinin tek sebebinin fitne emredici göz olduğu söylenilmiştir.

Yıḳılmam zūr-ı keyf-i meyle kim ḥayrānuñam sāḳī

Ḫarāb-ender-harāb-ı nergis-i fettānuñam sāḳī

(670,G:CCLXXXIII, B:1)

Öldürür āḫır beni düzdīde bir īmā ile

Ġamze-i ḫūn-rīz ü çeşm-i fitne-fermā-yı laṭīf

(516,G:CLVII, B:9)

Sevgili güzellik ülkesinin padişahı olarak tasavvur edildiğinde, sevgilinin gözleri de dünyayı karıştıran orduların başkumandanı vasfını kazanır. Bilindiği gibi en büyük fitne koparıcı gözlerdir. Fitne ordularının göze boyun eğmesinin nedeni de budur.

Çeşmüñe leşker-i āşūb müsaḫḫar oldı

Milket-i ḥüsne Ḫudā sen meleki ideli şāh

(156, K:IX, B:9)

Divan edebiyatında "Merih-göz" mukayesesi sıklıkla yapılır. Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda da bu mukayeseye rastlamaktayız. Müneccimler Merih'in kötü etkilerini anlatır; onun savaş ilahı olduğunu, âlemdeki karışıklıkların ondan kaynaklandığını söylerler. Divanımızdaki bir beyitte ise, âlemdeki karışıklıkların nedeni olarak sevgilinin gözleri gösterilerek gözler ile Merih mukayese edilmiştir.

Senüñ çeşmüñdür ancaḳ ʿālem-āşūb

Müneccim itmesün taḳrīr-i Mirrīḫ

(350, G:XXXVI, B:2)

Bir beyitte gözler fitne ilminde felek ile mukayese edilmiş ve bu ilimde gözlerin üstünlüğü mübâlâğalı bir şekilde dile getirilmiştir.

Fünūn-ı fitnede çeşmi sipihri eyledi mülzem

Neler eyler daḫı seyr it nev-āġāz-ı taʿallümdür

(444, G:CIV, B:2)

Gözün, fitneci felekle delilik dersini birlikte aldığının tasavvur edildiği bir beyitte gözler, zalimlik ve fitne konusunda yine felekten daha başarılı olarak ele alınmıştır.

Çarḫ-ı fettān ile hem-ders-i cünūn çeşmüñ

Fenn-i bīdādda ammā ki füzūndur çeşmüñ

(542, G:CLXXVIII, B:1)

Bazı beyitlerde gözlerin fitne koparıcılık özelliği, şûh olma özelliği ile birlikte ele alınmıştır. Bu özelliklerin bir arada alınmasının nedeni gözlerin güzelliği, hareket imkânı ve aşığın gönlünde sebep olduğu karışıklıklardır.

Ġamze-i çeşm-i şūḫ-ı ġammāzın

Didebān-ı metāʿ-ı rāz idelüm

(596, G:CCXXI, B:3)

Şûh gözün hayali bile âşığı derinden etkiler. Bunun için âşık daima sevgilinin şûh gözlerini görmeye çalışır. Ona ulaşmanın yollarını arar.

Feyż-i teʾsīr-i ḫayāl-i çeşm-i şūḫundan senüñ

Beyża-i dīde-i imkān beççe-i şāhbāz olur

(424, G:LXXXIX, B:2)

İntisāb it çeşm-i şūḫ-ı dilbere bir şekl ile

Ey göñül geh mest ü geh maḫmūra beñzet kendüñi

(672, G:CCLXXXIV, B:3)

Bazı beyitlerde göz; söz düzenleyen, fitneci ve şûh olarak vasıflandırılmıştır. Bu tasavvurla gözün bu üç özelliği bir arada verilmiş ve böylece etkileyiciliği daha güçlü bir şekilde ifade edilmiştir.

Çeşm-i şūḫından bile saḳlar nīgāh-ı nāzını

Ḳıl temāşā çeşm-i ġammāz-ı suḫan-perdāzını

(274, M/TAZMİN.V:5, B:2)

Çeşm-i ʿayyār-ı suḫan-çīnüñe ḳurbān olayım

O kemān ebrū-yı pür-çīnüñe ḳurbān olayım

(268, M/T.B.IV:6, B:3)

Bir beyitte, sevgilinin gözü karışıklık yeri olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurda gözlerin bazen tegafül bazen de âşina bakışları ve bu bakışların etkisiyle ortaya çıkan karışıklık hâli etkili olmuştur. Gözler öyle bir karışıklık yeri olarak tahayyül edilmiştir ki orada pek çok şehid vardır, ancak bunların katili belli değildir.

Bü'l –ʿaceb hengāmedür āşūb-gāh-ı çeşm-i dōst

Ḫalḳı pey-der-pey şehīd olmaḳda ḳātil nā-bedīd

(356, G:XL, B:4)

Başka bir beyitte ise sevgilinin gözünün her baktığı yer kıyamet yeri olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin göründüğü, baktığı her yerin karışacağı ve ortalığın mahşer yerine döneceği hayali böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Gözlerin âşığın gönlünde yarattığı etki de bu düşüncenin oluşmasını sağlamıştır.

Çeşm-i yāram her nigāhum bir ḳıyāmet-gāhdur
Ġamze-i behrem-zen-i rūz-ı ḥisāb-ı maḥşerem
(578, G:CCVII, B:2)

10. Dil Bilen

Dîvânda rastladığımız üç beyitte sevgilinin gözleri dil bilen olarak vasıflandırılmıştır. Sevgili çoğu zaman gözleri ile konuşur. Onun gözlerinin konuşmasını gören herkes adeta sevgilinin gözlerinin esiri olur. Gözler konuşma özelliği ile âşığı mest eder. Tüm bu özellikleri nedeniyle gözler beyitlerde dil bilen olarak vasıflandırılmıştır. Aynı zamanda gözlerin edalı, işveli bakışları da bu tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

Diller hep esīrān-ı zebānıdur o çeşmüñ
Bīmārdur ammā ider imdād nigāhuñ
(540, G:CLXXVI, B:3)

Nuṭḳ iderken şīve-i çeşm-i zebān-dānın görüñ
Ḫışma geldükçe rümūz-ı luṭf-ı pinhānın görüñ
(548, G:CLXXXII, B:1)

Şâir bir beyitte gözleri; söz düzenleyen, kendi gözünden bile naz bakışını esirgeyen ve fitneci olarak vasıflandırmıştır. Sevgilinin nazlı oluşu ve bakışları ile âşığın gönlünde yarattığı etki bu tasavvurun kurulmasında önemlidir.

Çeşm-i şūḫından bile saḳlar nigāh-ı nāzını

Ḳıl temāşā çeşm-i ġammāz-ı suḫan-perdāzını

(274, M/TAZMİN. V:5, B:2)

11. Padişah

Bir beyitte, sevgilinin gözleri naz tahtında oturan edalı bir padişah olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurda sevgilinin nazlı oluşu ve sevgiliyi yüceltme arzusu etkili olmuştur.

Pādişeh-i serīr-i nāz olmış o çeşm-i ʿişve-ger

Ṣalmada ḳaṣd-ı cān içün peyk-i nigāhı her ṭaraf

(514, G:CLVI, B:2)

12. Nergis, Bimar(Nergis-i bimâr-ı çemenzâr, Nergis-i pür-hâb,Nergis-i şehbâz)

Göz; hasta, uykulu, yarı uykulu, mest, baygın bakışlı hâlleri ve şekli dolayısıyla nergis'e teşbih olunur. Nergiste bulunan uyku verme, uyuşukluk yaratma özellikleri de bu teşbihin başlıca nedenlerindendir. Beyitlerde gözler, nergise teşbih olunduğu gibi nergisle mukayese olunduğu da görülür. Bazı beyitlerde ise göz yerine sadece "nergis veya nergis-i bimâr" tabirleri kullanılır.

Āyīne-i küll olsa da perhīz-i neẓāre

Olmış ezelī nergis-i bīmāruña maḫṣūṣ

(500,G:CXLVI, B:3)

Sevgilinin yüzünün bahçeye teşbih edildiği beyitlerde gözler de fitneler koparan bu bahçenin nergisi olarak ele alınmıştır. Gözler fitne bahçesini süsleyen nergislerdir.

Nergislerüñ it zīb-dih-i gülşen-i fitne

Ey cilve-i serv-i çemen-ārā-yı ḳıyāmet

(332,G/TA: XXI, B:4)

Nergis-i bāġ-ı fitnedür çeşmüñ
Būy-ı rāz-āşinā nigāhuñdur

(402,G:LXII, B:3)

Gözlerin hasta olarak nitelendirilmesinin sebebi baygın, mest, mahmur görüntüsü itibariyledir. Sevgilinin gözü hastadır fakat âşıkların yaralarını iyileştirecek tek derman da o gözlerdir. Âşıklar, can acıtan hastalığına sevgilinin gözünde ilaç bulur.

Ey ṭabībān zaḫm-ı cāna bes nemek-pāşī-i leb
Nergis-i bīmārınuñ esbāb-ı dermānın görüñ

(548,G:CLXXXII, B:7)

Çeşminde bulur ʿilāc gerçi
Bīmāri-i cān-geẕā-yı ʿuşşāḳ

(218,M/T.B:2,B:9)

Bazı beyitlerde âşığın derdini bilen ve onun derdine derman olabilecek tek varlığın sevgilinin hasta gözleri olduğu ifade edilmiştir.

Çeşm-i bīmārından özge kimse bilmez derdümi
Nice demdür olmışam bāçāresi bir kimsenüñ

(544,G:CLXXIX, B:3)

Çeşm-i bīmārındadur dermān saña ey mürde cān
Kʾanda cellād-ı ecel üstād-ı Cālīnūs olur

(422, G:LXXXVII, B:4)

Bir beyitte, sevgilinin gözlerinin hasta olmasının nedeni olarak tegafül uykusu gösterilmiştir.

Çeşmüñ ḫᵛāb-ı teġāfül ṭurfa bīmār eylemiş

Kim nigāh-ı ʿişve vü nāz itmeden perhīz ider

(374, G:LIII, B:2)

13. Şehlâ

Dîvânda sadece bir beyitte göz için şehlâ tabiri kullanılmıştır. Şehlâ göz; tatlı baygın bakan anlamına geldiği gibi aynı zamanda ela veya koyu mavi göz anlamında da kullanılmaktadır. Beyitte sevgilinin bakışının tesiri ile kâfir olan âşık tasavvuru kurulduğuna göre şâir, burada şehlâ sözcüğü ile tatlı baygın bakışı ifade etmiş olmalıdır.

Tā ol büt-i şehlā ki baña itdi nigāh

Zūr-ı nigehiyle kāfir itdi beni āh

Bir zūr-ı nigehle ġamzeḫavfından der

Lā ḥavle velā ḳuvvete illā billāh

(708, R:LIII, B:1)

14. İnci

Divanda sadece bir beyitte gözler siyah inci olarak tasavvur edilmiştir. Gözler parlaklığı, iri yuvarlak şekli ve rengi itibariyle iki siyah inci olarak vasıflandırılmıştır. Ayrıca âşığın gözlere vermiş olduğu değer ve sevgiliyi yüceltme arzusu böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Sevgilinin bir hazine olarak tahayyülü onun güzellik unsurlarının da bu hazinedeki mücevherler olarak tasavvur edilmesinde etkilidir.

Fehīm iderse n'ola tūtiyā müsevvedeyi

Medīḥa-gevher-i çeşm-i siyāhdur kārum

(590, G:CCXVI, B:7)

15.Gam evi

Fehîm-i Kadîm Dîvân'ında sadece bir beyitte sevgilinin gözleri âşıkların sığınabileceği bir gam evi olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin âşığın Kâ'be'si olduğu inancı bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıca sevgiliyi yüceltme arzusu ve

derdin de ilacın da onda olduğu fikri bu hayalin kurulmasını sağlamıştır. Şâir, Hz.Yakup ve onun kıssasına telmih yoluyla ifadesini güçlendirmiştir.

Yakup Beytü'l –ahzen de yıllarca oğlu Yusuf için ağlamış ve bu nedenle de gözleri kör olmuştur.

Edebiyatta daima Yûsuf ile ilgili olarak anılır. Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzân'ı, gözlerinin açılışı v.s. telmih konuları ile ele alınır.[41]

Şâir, âşıkların çekmiş oldukları çileler nedeniyle sığınabilecekleri tek yerin sevgilinin gözleri olduğu tahayyülünü kurarak, Yakup'un bile sevgilinin gözleri varken hüzünler evini istemeyeceğini söylemiştir.

Cān ü dil-i ʿuşşāḳa ġam-ḫāne yeter çeşmi
Ya ʿḳūb-ı elem-dīde Beytü'l-ḥazen'i n ʾeyler

(378, G:LVI, B:8)

F. GÖZ BEBEĞİ

Dîvânda sadece üç beyitte sevgilinin göz bebeği konu edilmiştir. Bu beyitlerden birinde sevgilinin yüzü, nur haremine teşbih olunmuş ve göz bebeği de o nur hareminde oturan namuslu olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurun oluşmasında sevgilinin gözlerinin ulaşılmazlığı ve âşığın sevgiliyi yüceltme çabası etkili olmuştur.

Merdüm-i çeşmi gibi ḫāl-i ruḫı
Perde- nişīn-i ḥarem-i nūrdur

(404, G:LXXIV, B:5)

Başka bir beyitte ise göz bebeği zayıf olarak vasıflandırılmıştır. Bu hayalde göz bebeği bakışlardan bile korunması gereken güçsüz bir varlık olarak ele alınmıştır. Onu koruma görevi ise göz nuruna verilmiştir.

---

[41] PALA,İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları,Ankara-1995

Pür-żaʿfdur o merdüm-i çeşm ol ḳadar k'olur

Vaḳt-i neẓāre ʿâşıḳa nūr-ı nigeh ḥicāb

(176, K:XIII, B:7)

G. GAMZE (Yan Bakış)

a)Umumi Olarak Gamze

Gamze (yan bakış); sevgilinin, âşığın canını ve gönlünü yaralamada kullandığı en etkili silahlarından biridir. Âşığa eziyet etmekle görevlidir. Katil olarak vasıflandırılır. Âşığın gönül kanını içen bir cellâttır. Aynı zamanda âşığı kendine çekip, meftûn eden en önemli güzellik unsurlarından biridir. Gamze; kirpik, kaş ve göz ile bir bütünlük arz eder. Bu nedenle gamze, beyitlerde bu unsurlarla teşbih ve tahayyüllere konu olur.

Mecrūḥ idüp murġ-ı dili ġamze-i dilber

Tīr-i müje vü tīġ-i nigehden ḳafes eyler

(380, G:LVII, B:6)

Divanımızda gamze ile ilgili yapılan tasavvurlar şöyledir.

b)Gamze ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Ok (Sihâm, Tîr, Peykan, Temren, Hadeng)

Gamze yaralayıcılık, öldürücülük gibi özellikleri nedeniyle oka teşbih olunur. Gamzenin oka teşbih edildiğinde kaşlar da bu oku atan yay olarak hayal edilir. Göz gamze oklarını, yay gibi olan kaşları ile gönderir. Böylece âşığın gönlünü yaralar veyahut öldürür. Sevgilinin âşığı tanımazdan gelmesi, nazlanması gamzenin öldürücülük, yaralayıcılık vasıflarını kazanmasına neden olmuştur. Bir beyitte bilmezden gelme okunun gönlü yaralayıp, öldürdüğü tasavvur edilerek, gamze kaderin keskin uçlu okuna benzetilmiştir.

Gūyā ki hemān nāvek-i ser-tīz-i ḳażādur

Bī- zaḫm ider küşte dili tīr-i teġāfül

(560,G:CXCIII, B:4)

Başka bir beyitte ise gamze kaderin oku ile keskinlik yönünden mukayese edilmiştir.

Zaḫm-ḫurde tīr-i ḫūn-rīz-i ḳażā oldum velī
Tīzlikde ġamze-i ḫūn-ḫāra beñzer beñzemez
(460, G:CXVI, B:5)

Âşık her an sevgilinin gamze oklarını arzular. Gönlünden sevgilinin gamze okunun eleminin asla uzaklaşmasını istemez. Çünkü sevgilinin bu yolla da olsa kendisi ile ilgilendiğini düşünmektedir. Bu düşünüşün hâkim olduğu bir beyitte, âşığın gönlünü iyileştirecek her şeye düşman olduğu, gamze okuna kurban olmayı arzuladığı söylenilmiştir.

Bīgāne olmasun elem-i tīr-i ġamzesi
Ey müşfiḳ itme zaḫm-ı dilüm merhem-āşinā
(316, G:10, B:4)

Nāvek-i ġamze-i pür-kīnüne ḳurbān olayım
Zehr-ḫand-i leb-i şīrīnüñe ḳurbān olayım
(268, M/T.B. IV:6, B:4)

Âşık için ilgi belirtisi olan gamze, korkulacak bir şey değil, tam tersine gönül dostu olarak tahayyül edilmektedir.

Ḳorḳaram rāzumı fāş ide o çeşm-i ġammāz
Āşinā oldı dile ġamze-i peykāne-nevāz
(264,M/T.B.IV:1, B:3)

Âşık sevgilinin ilgisini kaybetmekten o kadar çok korkar ki ondan gelecek her türlü güçlüğe onu kaybetmemek için katlanır. Âşığın sevgilinin gamze oklarından korkmamasının nedeni de budur.

Ġamze-i tīre ḳarşu bī-bākī
Ġāyet-i ḫavf u iḥtirāzumdur

(S:400, G:LXXI, B:3)

Başka bir beyitte ise âşığın canının her an kaderin oklarına siper etmesindeki amacının sevgilinin gamze oklarına alışmak olduğu tasavvur edilmiştir. Böylelikle sevgilinin oka benzeyen bakışlarının âşık için önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Cānumuz tīġ-i ḳażāya itmeden her dem siper
Meşk-i zaḫm-ı ġamze-i cānānedür maḳṣūdumuz

(464, G:CXIX, B:2)

Sevgili her hareket ettiğinde gamze oklarını gönderir. Bu sırada binlerce canı öldürür. Fakat âşık onun bu dönüşünün devam etmesini ister. Gamze oklarının bitmemesini arzular.

Ġamze-zenān eylese cānān semāᶜ
Nāle-künān eylese biñ cān semāᶜ

(114,K:III, B:1)

Gamze bazen "hükm-i kazâ" olarak vasıflandırılır bazen de onunla mukayese edilir. Bu mukayesede üstün çıkan gamze olur. Bu düşünüş bir beyitte, âşığın kaderin hükümlerini sorgulayabileceği ancak asla gamzeye böyle bir şey soramayacağı tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

Belā-yı ḥükm-i ḳażāya terddüd itsem olur

Velī o ġamzeye çūn u çerā nedür bilmem

(576, G:CCV, B:5)

Divandaki bir beyitte kaderin sırrının sevgilinin gamzeleri olduğu söylenilmiştir.

Sen ġamze-i dildār ile söyleş de Fehīmā

Añlar sözüñi ʿārif olan sırr-ı ḳażādan

(604, G:CCXXVII, B:5)

2. Kılıç(Şemşîr,Tîr),Hançer

Gamzenin bu silahlara teşbihi bu unsurların yaralayıcılık ve öldürücülük özellikleri nedeniyledir. Gamzenin âşığın gönlünde yarattığı etki sebebiyle şâir, böyle bir teşbihte bulunmuştur. Aslında âşığı asıl yaralayan sevgilinin tanımazdan gelmesidir. Gamze bu tanımazdan gelme işini sembolize ettiği için yaralayıcı ve öldürücüdür. Bir beyitte gamze bilmezlik kılıcının incisi olarak tasavvur edilmiştir.

Ey ġamzeleri cevher-i şemşīr-i teġāfül

Dünyāyı helāk eyledi teʾs̱īr-i teġāfül

(560, G:CXCIII, B:1)

Gamze ve tegafül âşık için zehir verilmiş birer hançer olarak tahayyül edilmektedir.

Bir ḫançer-i zehr-dādedür hep

Ger ġamze-i tīz ü ger teġāfül

(254, M/T.B.III:3, B:4)

Eskiden demire su verilerek çelikleşmesi sağlanır ve kılıç yapılırdı. Bilinen bu gerçeğin hatırlatıldığı bir beyitte, gamzeye hançer saflığını kazandıran varlığın âşığın

değersiz küçük bir su damlacığına teşbih edilen gönlü olduğu tasavvur edilmiştir. Böylelikle şâir, gamzeyi hançere teşbih etmiş, onu çelikleştirecek suyun ise âşığın gönlü olduğunu sanatlı bir şekilde dile getirmiştir.

Çün ḳaṭre-ṣıfat Fehīm aḥḳardur dil
Her ġamzeye ṣafvet-dih-i ḫançerdür dil

(700, R:XXXVIII, B:1)

Şâir, sevgilinin uyku halindeyken bile gamzeleri ile âlemi şehit ettiğini düşünür. Bu nedenle sevgilinin uykudan uyanmasından korkar. Uyanıp da göz kılıcını çektiğinde olacaklardan endişelidir.

Ḫʷābda iken itmede ʿālemi ġamzesi şehīd
Vāy o dem ki eyleye tīġini çeşmi āḫte

(658, G:CCLXXI, B:3)

Sevgili gamzesinin hançeri ile gönülleri yok eder. Âşığın gönlündeki yaralar sevgilinin kan dökücü hançerinin meclis yeri olarak tasavvur edilir.

Ḫançer-i ġamzesiyle yār eyledi dilleri telef
Tīr-i nigāhına meger ola dil-i ḳażā hedef

(514, G:CLVI, B:1)

Bezm-gāh-ı ḫançer-i ḫūn-ḫʷāre itdük zaḫmumuz
Bāde-i ḫūn ile pür olsun ayaġ-ı sīnemüz

(472, G:CXXVI, B:3)

Âşığın kanının gamze kılıcıyla akıtıldığı tasavvurunun kurulduğu bir beyitte, âşığın bahçeye akan kanından bahçedeki güllerin ateşe dönüşeceği ve bu ateşten de kılıç

yapılacağı tahayyülü oluşturulmuştur. Demirin ateşte dövülerek şekil verilmesi böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Dökse ḫūn-ı germümi bāġ içre tīġ-i ġamzesi
Nār olur güller Fehīmā nārdan şemşīr olur
(420, G:LXXXVI, B:7)

Âşığın sevgiliden gamze yarası rica ettiğinin tahayyül edildiği bir beyitte gamze hem hançere hem de bıçağa teşbih edilmiştir. Gamzenin kan dökücülüğü, âşığın gönlünde açtığı yaralar böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Bir zaḫm-ı ġamze itdüm o ḫūn-rīzden recā
Geh ḫançerine ṣundı elin geh bıçaġına
(634, G:CCLII, B:4)

Sevgili gamze kılıcı ile âşıkları şehid eder. Bilindiği gibi şehitlik istenilen bir mertebedir. Âşığın en büyük arzusu gamze kılıcı ile şehid olmaktır. Bu düşünüşün etkili olduğu bir beyitte kaderin bile gamze kılıcına kurban olması gerektiği tasavvur edilmiştir.

Tīġ-i ġamzeñ ki şehīd itdi Fehīm-i zārı
Olmasun mı yine biñ cān ile ḳurbān-ı ḳażā
(320, G:12, B:7)

Bazı beyitlerde ise gamze bir bakışıyla belâyı dahi şehit eden bir kader kılıcı olarak tahayyül edilmiştir.

Destine alduḳça şemşīr-i ḳażāyı ġamzesi
Bir nigāh ile şehīd eyler belāyı ġamzesi
(676, G:CCLXXXVIII, B:1)

Bir diğer beyitte ise gamze, kader kılıcını parlatan bir unsur olarak ele alınmıştır.

Geh cām u gāh çeşmüme ṣun ʿaks-i ġamzeñi

Tīġ-i ḳażāya ṣanʿat ile āb u tāb ver

(248, M/T.B.II, :7, B:4)

Bir başka beyitte gamze, belâ kılıcı ile mukayese edilmiş ve âşığın gönlünde belâ kılıcının açtığı yaraların gamzenin açtığı yaraların yanında süs gibi kaldığı söylenilmiştir.

Biz helāk-i ġamze-i çeşm-i bütānuz tā ezel

Zaḫm-ı şemşīr-i belā ārāyiş-i tendür bize

(660, G:CCLXXIII, B:4)

Bir beyitte gamze savaş ilâhı olarak bilinen Merih'in kılıcı olarak tahayyül edilmiştir. Bu hayâle göre âlemdeki bütün karışıklıkların nedeni olan Merih, kılıç olarak gamzeyi kullanır. Böylece şâir, gamzeyi hem âşıkların gönlünü yaralayıcılık bakımından kılıca benzetmiş hem de gamzenin fitne koparıcılık özelliğini hatırlatmıştır.

Olur ey ġamzesi şemşīr-i Mirrīḫ

Nigāhuñ bāʿiṡ-i teʾṡīr-i Mirrīḫ

(350, G:XXXVI, B:1)

Gamze bazı beyitlerde feleğin zulüm kılıcı olurken bazı beyitlerde ise onunla mukayese edilir. Bu karşılaştırmanın sonunda şâir, "feleğin sitem kılıcı sevgilinin gamze kılıcına benzeseydi dünyada insan kalmazdı" diyerek gamze kılıcının etkisini mübâlâğalı bir şekilde dile getirir.

Ey çarḫ şehīd olmaduḳ ādem mi ḳalurdı

Tīġ-i sitemüñ ġamze-i cānān gibi olsa

(638, G:CCLV, B:5)

Bir başka beyitte ise felek cellâdının, sevgilinin gamzesinin bakış kılıcından halsizleştiği ve gamze kılıcına bakmaktan korktuğu tahayyül edilmiştir.

Ġamzeñe ṭaḳat getürmez baḳmaġa cellād-ı çarḫ

Bīm-i şemşīr-i nigāhuñdan ḳażā bītāb olur

(412, G:LXXIX, B:2)

Başka bir beyitte ise, keskin kılıcın bile ağlayıp inlemelere neden olan gamzeden korkarak feryat edeceği tasavvur edilmiştir. Gamzenin, âşığın gönlünde yarattığı etki, ona verdiği düşünülen acı bu tasavvurların kurulmasını sağlamıştır. Gamze âşığın gönlü için tüm kılıçlardan daha keskin, tüm belâlardan daha etkili bir unsurdur.

Ey ġamzeleri bāʿiṡ-i efġān u feryād

Destüñden ider ḫançer-i bürrān feryād

(688, R:XII, B:1)

Dîvânımızda şimdiye kadar incelediğimiz gamze ile ilgili bütün beyitlerde gamze kılıcının âşıkları yaralayıcılığından, helâk etmesinden bahsediliyordu. Fakat bir beyitte gamze; âşığın gönlünü korumak için bekleyen bir kılıç olarak tasavvur edilmiştir. Böylelikle ona koruyuculuk vasfı kazandırılmıştır.

O deñlü fitneden maḫfūẓdur devrüñde ehl-i dil

Ki bekler tīġ-i ġamzeyle dil-i ʿuşşāḳı cānāne

(144, K:VII, B:43)

3. İğne

Sevgilinin gamzesi, âşığın gönlünde açtığı yaralardan dolayı iğneye teşbih olunmuştur. İğnenin delme, delip geçme özelliği böyle bir tasavvurun oluşmasına neden olmuştur. Bilindiği gibi elmas son derece kesici bir maddedir. Bazı sert maddeleri

kesmekte kullanılır. Ancak elmas tozunun çeşitli yaralara, özellikle de kanayan yaraya ilâç olarak konulduğu da bilinmektedir. Sevgilinin gamzesi elmastan hâsıl olmuş bir iğne olarak tasavvur edilir. Bu elmastan iğne o kadar keskindir ki, âşığın gönlünü göz göz yara haline getirir. Fakat âşık şikâyetçi değildir. Dermanının da onda olduğunu bilir. Âşıkğın gönlü için gamze hem dert hem devâdır.

Ey nīş-i ġamze-i zaḫm-ı nigāhı yeter baña
Her mūyum itme sen daḫı bir nişter baña

(312, G:7, B:1)

Derūnum rīş rīş itmekde nīş-i ġamze-i ser-tīz
Yine elmās-ı rīze merhem-i zaḫm-ı derūn olsa

(640, G:CCLVI, B:3)

Bir beyitte, âşığın sevgilinin şûh kirpiği ile parçalanan gönlünün yine sevgilinin elmastan iğneye teşbih edilen gamzesi ile iyileşeceği söylenilmiştir.

Sūzen-i elmās ile olur rüfū-ger ġamzesi
Pençe-i müjgān-ı şūḫından o dil kim çākdür

(436, G:XCVIII, B:3)

Bir beyitte de sevgilinin şûh gamzesinin azarlayışı iğneye teşbih olunmuştur.

Nedür bu kāviş-i nīş-i ʿitāb-ı ġamze-i şūḫ
Cihān cihān dili itdüñ ḫarāb-ı ġamze-i şūḫ

(352, G:XXXVII,B:1)

4. Cellâd, Katil(Öldürücü, Yaralayıcı, Yağmalayıcı, Kâfir)

Gamze öldürücü vasfından dolayı cellâd veya katil olarak tasavvur edilmiştir. Diğer unsurlar mânâ itibariyle mevcuttur. Gamze zalimdir. Sürekli âşığa zulm eder. Adeta kaderin bütün işleri sevgilinin kan dökücü gamzesine tahsis edilmiştir. O, vefa nedir bilmez. Korku ve ıstırap duymaz. Sevgili yüz binlerce gönlü bir yan bakışı ile öldürür. Bu özellikleri nedeni ile de gamze cellâd olarak vasıflandırılır.

Ey ġamzelerüñ ḥükm-i ḳazāya bāʿiṡ
V'ey ṭurralaruñ yine belāya bāʿiṡ
Cellād-ı ḳażâ degül hemān baʿd'el-ḳatl
Bîdāduñdan ider şehîdān feryād

(686, R:VII, B:1)

Ey kār-ı ḳażā ġamze-i ḫūn-ḫʷāruña maḫṣūṣ
Olmaz mı vefā çeşm-i cefā- kāruña maḫṣūṣ

(500, G:CXLVI, B:1)

Sen nāz u kirişmeyle helāk eyle Fehīm'i
Besdür baña ey ġamzesi cellād nigāhuñ

(540, G:CLXXVI, B:7)

Bir beyitte sevgilinin gamzesinin yüzbinlerce gönlü öldürdüğü tasavvuru kurulmuştur. Gamzenin âşığın gönlünde yarattığı etki şâirin böyle bir tasavvur kurmasında önemlidir. Şâir, mübâlâğalı bir şekilde gamzenin etkisini dile getirmiştir.

Nice yüz biñ dili bir ġamze iderken küşte
Nigeh-i ʿarbede-cū ḳaṣd-ı teġāfül mi ider

(372, G:LI, B:2)

Bir başka beyitte ise; şâir daha da mübâlâğalı bir ifadeyle gamzenin bütün dünyayı şehit ettiğini söylemiştir.

Helāk-i ġamze-i bī-bāküñem ki dünyāyı
Şehīd ider de ne bīm ü ne ıżṭırāba düşer

(384, G: LX, B:3)

Şehâdetin kâfir elinden olacağı inancı, gamzenin “kâfir”, âşığın da “gamze şehidi” olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Bilindiği gibi şehit olmak arzulanan bir durumdur. Âşığın isteği de gamze şehidi olmaktır. Bu tasavvurun kurulduğu bir beyitte sadece âşığın değil Merih’in bile sevgilinin gamzesinin şehidi olmayı arzuladığı ifade edilmiştir.

Şehīd-i ġamzeñ olmaḳdur murādı
Budur taḳdīr ile tedbīr-i Mirrīḫ

(350, G:XXXVI, B:4)

Bir ḥayāt içün ḳażā bilmem ne nāz eyler baña
Ben şehīd-i ġamzeyem ʿĪsī niyāz eyler baña

(312, G:6, B:1)

Âşığın tek isteğinin sevgilinin gamzesi ile ölmek olduğunun tasavvur edildiği bir beyitte âşık, adeta sevgiliye bir bakış için yalvarmaktadır. Bu tasavvurun etkili olduğu başka bir beyitte ise, âşığın canını teslim etmek istediği tek varlık olarak gamze gösterilmiştir. Gamzenin âşığın hem derdi hem de derdinin dermanı olarak görülmesi bu tasavvurların kurulmasında etkili olmuştur. Çünkü âşığın gönlüyle aynı dili konuşabilen gamze aynı zamanda onun yaralarının da merhemi olarak düşünülmektedir.

Bīgāne-ḫūy olmalı bir āşinā nigāh
Besdür helāk-i ġamzeñ olam bir naẓar baña

(312, G:VII, B:4)

Ġamzeñe cānumı teslīm iderem her ne ḳadar

Anı deste-i ecele vermege nāçār olsam

(568, G:CC, B:3)

Ey merhem-i zaḫm-ı cān-ı ʿāşıḳ

Ey ġamzesi hem-zebān-ı ʿāşıḳ

(252, M/T.B.III:1, B:11)

Başka bir beyitte ise gamze dinin gereklerini yağmalayan bir kâfir olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın İslâm'ın doğru yolunu terk etmesine sebep olarak ta gamzenin kâfirce bakışları gösterilmiştir.

Bīm-i kāfir-nigāh-ı ġamzeñden

Terk-i islām-ı bā-ṣavāb itdüm

(110,K:II, B:25)

Biñ teġāfül itse ġamzeñ naḳd-i cāna ġam degül

Ġāret-i esbāb-ı dīn itmekte iḥmāl itmesün

(626, G:CCXLV, B:2)

Bir beyitte gamze, dost düşman demeden bütün dünyayı öldüren bir cellâd olarak tahayyül edilmiştir.

Ol ġamze-i cellāduñ ola mest-i şebīḫūn

Dünyāyı ḳırar yār ile aġyārı ne bilsün

(122,K:IV,B:23)

Gamzenin işi cellâd gibi öldürmektir. Bir beyitte, ecelin bile ona bu öldürme işi konusunda hayran olduğu söylenilmiş ve canın kendisini gamzeden kurtarmak için

cellâdın evine sığındığı tahayyülü kurulmuştur. Şâir, gamzenin bu öldürücülük vasfını mübâlâğalı bir şekilde dile getirmiştir.

Ecel ḥayrān-kār-ı ġamze-i cellād-ı kāruñdur
Daḫı tāze degülken āşinā farṭ-ı ḥicābuñdan

(608, G:CCXXX, B:2)

Ey ġamze nedür bu ḫūn-feşānī
Yetmez mi idi sipihr cellād

(256, M/T.BIII:4, B:5)

Fikr it sitem-i ġamze ile ḥālini cānuñ
Kim ḫāne-i cellād-ı ḳażā ola penāhum

(588,G:CCXV, B:2)

Bir beyitte ise, gamzenin çokluğunun öldürücülüğünden ecelin bile korku ile feryat edeceği tasavvur edilmiştir.

Pür olursa nigeh ü ġamze ma ʿāẕallāh eger
Ḫafden şaḫṣ-ı ecel eyleye āh u feryād

(354, G:XXXVIII, B:4)

Başka bir beyitte gamze, ecel kadehi sâkîsi olarak tahayyül edilmiştir. Gamzenin âşığın gönlünde yarattığı etki ve âşığın daima sevgiliye gamze için yalvarması bu tasavvurun kurulmasında önemlidir.

Ey nigāh-ı ġażabı mest-i mey-i naḫvet-i nāz
Ġamzesi sāḳi-i cām-ı ecel-i ehl-i niyāz

(264, M/T.B.IV:1, B:1)

Gamze bu öldürme işini tek başına yapmaz. Ona bu konuda kirpikler ve kaşlar yardım eder. Gamze bazen kirpik kılıcı ile bazen yay gibi olan kaşları ile öldürür. Bir beyitte gamzenin bu özelliği ele alınarak, sevgilinin cellâd gamzesinin nasıl olduğunu anlayabilmek için onun kılıcının vasıflarının ecelden dinlenmesi gerektiği söylenilmiştir.

N'iydügin bilmez belāsın ġamze-i cellādınuñ
Vaṣf-ı şemşīrin ecelden ser-be ser gūş itmeyen
(622, G:CCXLI, B:4)

Başka bir beyitte gamze, gözler ile birlikte ele alınmış ve gözlerin mahmurluğunun dağılmasına sebep olarak gamzenin kana oruç tutması gösterilmiştir. Şâir, hem gözlerin mahmurluğunu hem de gamzenin kan içme özelliğini tek bir beyitte ele alarak açıklamıştır.

Cellād-ı ġamzesi olalı rūze-dār-ı ḫūn
İtmiş ḫumār-ı çeşm-i siyeh-mestini ḫarāb
(176, K:XIII, B:12)

Bir beyitte ise gamze gönül kanı kadehi içicisi olarak tahayyül edimiştir.

Bāde-nūş-ı ḫūn-ı dil oldı nigāh-ı ġamzeler
Ġırre-mestān-ı cihān-ı fitneye meyḫāneyem
(586, G:CCXII, B:5)

Sevgilinin gamzesinin kan dökücü olarak vasıflandırıldığı bir beyitte hiç kimsenin onun bu öldürücülüğünden kendisini kurtaramayacağı ifade edilmiştir. Bu hayâlin etkili olduğu bir başka beyitte ise, binlerce belânın bile gamzeye kendisini kurban ettiği tahayyül olunmuştur.

Kimse baş ḳurtaramaz ġamze-i ḫūn-rīzüñden

ʿİşve de zaḫm-hōr-ı nāvek-i müjgānuñ olur

(416, G:LXXXIII, B:5)

Neden itmeñ dili çeşm-i belā-engīzüñe ḳurbān

Olurken biñ belā bir ġamze-i ḫūn-rīzüñe ḳurbān

(602, G:CCXXVI, B:1)

Dîvânda, sadece bir beyitte gamze zulm edici bir aslan olarak tahayyül edilmiştir. Gamzenin âşık üzerindeki gücü ve etkisi, âşığı tanımazdan gelerek ona acı çektirmesi, ağyarla ilgilenmesi gibi özellikleri bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Ol ki çeşm-i şūḫuña ālüfte āhūdur demiş

Ġamze-i bed-ḫūyuña şīr-i sitem-cūdur demiş

(494, G:CXLIII, B:1)

5. Sayyâd

Gamzenin sayyad olarak vasıflandırılmasının nedeni âşığın can kuşunu veya gönül kuşunu avlaması itibariyledir. Gamze iyi bir avcıdır. Çeşitli tuzaklar kurarak âşıkların gönlünü avlar.

Dām-ı tündi murġ-ı cānı muttaṣıl eyler ḫalāṣ

Ġamze-i merdüm-şikāruñ bü'l- ʿaceb ṣayyād olur

(412, G:LXXX, B:4)

Bu avlanma işinde ona yardım eden kirpikler; "ok, kılıç, hançer veya doğan" olarak tahayyül edilir. Doğan olarak düşünülen kirpiklerin gamzenin emriyle âşığın gönül kuşunu avladığı söylenmiştir.

Ruḫṣat-ı ṣayd verüp ġamze-i pür-kīnesine

Ḳondı şāhbāz-ı müje murġ-ı dilüñ sīnesine

(654, G:CCLXIX, B:1)

6. Gammâz, Fitne, Âşûb

Gamzenin âşık üzerindeki etkisi bu unsurlarla tasavvur edilmesine sebep olmuştur. Sevgili âşığa bazen bildik bakışlarla onu tanıdığını gösterirken bazen de tanımazdan gelir. Onun bu tegâfül dolu bakışı âşığın aklının ve gönlünün karışmasına neden olur. Bu sebeple de gamze fitneci, hileci, hilekâr olarak tahayyül edilir.

Bilüp ḥāl-i dilüm eyler teġāfül ġamze-i şūḫı

Ne ṭāliʿdür ki rāzumdan ola ġammāz müstaġnī

(676, G:CCLXXXVII, B:3)

Gāh luṭf u geh ġażab gāhī teġāfül geh nigeh

Göñlüm egler ġamze-i mekkāresi bir kimsenüñ

(544, G:CLXXIX, B:4)

Defʿ itmek olurdı bu iki fitne belāsın

Ya ġamze-i fettān gibi ʿayyārı ne bilsün

(122, K:IV, B:22)

Bazı beyitlerde gamze, âşığın can ve gönül sırrını açıklayan bir fitneci olarak tasavvur edilmiş ve aynı tasavvurun konu edildiği bir başka beyitte âşığın sırrını açıklayarak âlem'e rüsva eden olarak vasıflandırılmıştır.

Nigeh-i şūḫı ile ġamze-i ġammāzına baḳ

Nice fāş olmadadur cān ü dilüñ rāzına baḳ

(520, G:CLX, B:1)

Rāzumı fāş eyleyüp rüsvāy iderler ʿāleme

Dil olur dilber olur ol ġamze-i ġammāz olur

(424, G:LXXXIX, B:5)

Bir beyitte ise, sevgilinin gamzesinin yaratılışından itibaren kargaşalığa hamile olarak yaratıldığı söylenilmiştir. Karışıklıklar çıkarmasına neden olarak da bu özellik gösterilmiştir.

Eyleyen ġamzeñi ābisten-i āşūb itmiş

Ḥükm-i çeşm-i siyehüñ tevʾem-i fermān-ı ḳażā

(320, G:12, B:6)

Gamze fitne konusunda öylesine başarılıdır ki, bir beyitte fitne hususunda usta olan Merih'in bile sevgilinin gamzesinin ustalığı yanında çok küçük, kusurlu ve zayıf kalacağı ifade edilmiştir. Bu hayâlin etkili olduğu diğer bir beyitte, gamzenin kızgın bir dönüşünün bile Merih'i helâk edeceği tahayyül edilerek, gamzenin fitne çıkarma konusundaki üstünlüğü mübâlâğalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Baġışla devr-i ġamzeñde günāhın

Ki çoḳdur fitnede taḳṣīr-i Mirrīḫ

(352, G:XXXVI, B:6)

Eyledi bir gerdiş-i ḫışmıyla Mirrīḫ'i helāk

Ġamzesi āşūb ile eflāki n'eyler bilmezüz

(482, G:CXXXV, B:2)

Başka bir beyitte ise gamze, feleğin bütün atlılarının mallarını yağma eden olarak vasıflandırılmıştır. Bu vasıflandırmada gamzenin âşık üzerindeki etkisi önemlidir.

Ġāret itdi felekün̄ cümle metāʿ-ı ḫaylin
İtmeden ġamzesini fitnede meşhūr henüz
(464, G:CXX, B:3)

Gamze fitne ile ilgili beyitlerde ya fitneci ya fitnenin kendisi ya da fitneye yardım eden olarak ele alınmıştır.

Görelüm şūriş ü āşūbda tenhā hünerin
İtmesün ġamzelerün̄ fitneye imdād yeter
(384, G:LXI, B:3)

Gamzeyi göz ve kirpiklerden ayrı düşünmenin pek mümkünü yoktur. Gamze, göz ve kirpiklerden oluşan bir terkiptir. Bu nedenle de beyitlerde sıklıkla birlikte ele alınır. Sevgilinin gözü belâ ülkesi ordularının başkumandanı olarak tasavvur edildiğinde gamze ve kirpikler de bu padişahın fitne dolu ordusu olarak değerlendirilir.

Çeşmidür o ser-leşker-i iḳlīm-i belā kim
Olmış müje vü ġamzesi pür- fitne sipāhı
(662, G:CCLXXVI, B:2)

Göz ile gamzenin birlikte ele alındığı bir beyitte, gamze gözün saklamaya çalıştığı fitneleri açıklayan olarak tahayyül edilmiştir. Bir diğer beyitte ise gamze, kaderin dilini konuşan olarak nitelendirilmiş ve göz için de kaderin gizli mânâlarının görüldüğü yer vasıflandırılması yapılmıştır.

Cihānda ġamze-i ġammāzı fāş ide lābüd
Ne den̄lü fitneyi saʿy itse çeşmi iḫfāya
(152, K:8, B:24)

Olmış ey ġamze-i ġammāzı zebān-dān-ı ḳażā

Çeşm-i mestüñde ʿayān nükte-i pinhān-ı ḳażā

(318, G:12, B:1)

Gamzenin fitneler koparıcılık özelliğinin ele alındığı bir beyitte gamze, sadece âşığın gönlünde fitneler koparan değil aynı zamanda fitne ve karışıklık âlemini de karıştıran bir unsur olarak tasavvur edilmiştir.

Gösterdi yine ġamzelerüñ rūy-ı hezīmet

Beñzer ʿalem-i fitne vü āşūb-nigūndur

(404, G:LXXIII, B:4)

7. Şûh

Gamze etkileyiciliği, âşığı meftûn etmesi nedeniyle şûh olarak vasıflandırılır. Şûh olan gamze aynı zamanda zâlim, zulme koşan olarak nitelendirilmektedir. Sevgilinin yan bakışı ile âşığa türlü eziyetlerde bulunduğu, gönlünü yaraladığı, gönül kanı şarabını içtiği tasavvurları gamzenin zalim olarak nitelenmesini sağlamıştır. Bu sebeple sevgili şûh gamzesi ile âşığa türlü eziyetler çektiren, vefâ düşmanı bir kâfir olarak vasıflandırılır.

Helākühem senüñ ey kāfir-i vefā-düşmen

Nedür bu deñlü cefāya şitāb-ı ġamze-i şūḫ

(352, G:XXXVII, B:2)

Yeter su ʾāl-i şehādān-ı çeşmüñe ferdā

Ḳażā-yı ḥaşrda kemter cevāb-ı ġamze-i şūḫ

(352, G:XXXVII, B:3)

8. Câdû, Sehhâr, Sihr, Füsûn

Gamze; âşığı etkilemesi, tesiri altına alması gibi özelliklerinden dolayı cadû, büyücü olarak tasavvur edilmiştir. Sevgili bir gamzesiyle binlerce kişiyi kendisine âşık eder. Bu nedenle gamzenin sihirler yaparak âşığı etkisi altına aldığı, onu meftûn ettiği tasavvuru oluşmuştur. Bu hayâlin etkili olduğu bir beyitte gamze için tüm gönülleri susturan vasıflandırılması yapılmıştır.

Biñ Fehīm'i ʿāşıġ eyler eyleye bir ġamze tā
Çeşm-i şūḫından bile şūḫ-ı cihāndur dilberüm

(602, G:CCXXV, B:7)

Dili dem-beste ider yine füsūn-ı ġamzeñ
Ger Fehīmā gibi bir şāʿir-i seḥḥār olsam

(570, G:CC, B:5)

Gamze, sihir sanatında üstat olarak kabul edilir. Bir beyitte gamzenin bu konuda bütün büyücüleri susturacağı tasavvur edilmiş ve sevgilinin gamzesinin bir naz cevabının bile Fehîm'i sihir ilmi konusunda suskun hâle getireceği söylenilmiştir. Bu hayâlin etkili olduğu başka bir beyitte şâir, hem söz söylemedeki ustalığını överek kendisini bu konuda sihirbaz olarak vasıflandırmış hem de gamzenin kendisi gibi bir sihirbazı bile susturacak kadar bu işte üstat olduğunu ifade etmiştir.

İltifāt-ı ġamze-i mestüñle siḥr iʿcāz olur
Neşve-i mey çeşmüñe gelse nigāh-ı nāz olur

(424, G:LXXXIX, B:1)

Fenn-i iʿcāzı serāpā bilmeyim dirse Fehīm
Ġamze-i sāḥir-i cānān aña üstād yeter

(386, G:LXI, B:9)

Fehīm-i sāḥirem ben eylesün ġamze beni ilzām

Olur gerçi füsūndan mālik-i iʿcāz müstaġnī

(676, G:CCLXXXVII, B:6)

Bazı beyitlerde gamzenin naz cevabı sihir olarak tasavvur edilmiştir.

Biñ Fehīm-i sāḥiri ilzām-ı fenn-i siḥri der

Ġamze-i muʿciz-kelāmuñ bir cevāb-ı nāz ile

(650, G:CCLXIV, B:5)

9. Mest

Gamze, beyitlerde mest olarak nitelenir. Onun bu şekilde vasıflandırılmasının nedeni sevgilinin baygın bakışlarıdır. Ayrıca gamzenin gönül kanı şarabı ve naz şarabı içtiği tasavvuru onun sarhoş olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır. Bir beyitte gamze sadece gönül kanı şarabı içen olarak vasıflandırılmıştır.

Çeşmi mest-i ʿişvedür bilmez nedür ḫūn-āb-ı dil

Ol şarābı ġamze-i ḫun-rīz-i dilber nūş ider

(372, G:LII, B:3)

Başka bir beyitte ise gamze naz ve işve şarabı içen bir rind olarak tasavvur edilmiş ve gamzenin mahmur gözün dostu olmasına sebep olarak da bu özelliği gösterilmiştir.

Gamzeñi mest eyleyüp her dem şarāb-ı nāz ile

Çeşm-i maḫmūruñ hem-āġūş itme ḫʿāb-ı nāz ile

(648,G:CCLXIV, B:1)

Olmaġa meclis-i nāz içre ḥarīf-i çeşmi

Ġamze gibi yine bir rind-i mey-āşām ister

(388, G:LXIV, B:2)

Gamze ile gözün birlikte ele alındığı bir beyitte ise her ikisinin de beraber naz şarabı içtiği ifade edilmiştir.

Meclis-i ʿuşşāḳda ol meh ki sāġ̥ar nūş ider

Çeşm-i ġ̥amze bāde-i nāzı berāber nūş ider

(372, G:LII, B:1)

Bir beyitte sevgilinin gamzesi hem mestlik hem de zerâfet yönünden ele alınmış ve gamzenin içinde sarhoşluğun yanında zerâfeti de barındırdığı ifade edilmiştir.

Rind-i ʿaşḳam baña bir rind-i cihān olsa güzel

Ġamze-i mesti gibi nādire-dān olsa güzel

(550, G:CLXXXIV, B:1)

Sarhoş olan kişi ne yaptığını bilmez. Gamze de sarhoş olduğu için ne yaptığını bilmez hâldedir. Bu nedenle âşığa eziyet eder. Gamzenin mest olarak tahayyül edildiği bir beyitte, gamzenin adeta savaş eteğini tutuşturduğu ve bütün cihanı harap ettiği söylenilmiştir. Ortalarda görülmemesinin nedeni olarak, yaptığı bu yıkım gösterilmiştir.

Ṣulḥ itse de çeşmi ġ̥amze-i mest

Dāmen-zen-i āteş-i cedeldür

(228, M/T.B:7, B:8)

Eyledi mestāne cihānı ḫarāb

Anuñ içün ġ̥amzesi mestūrdur

(404, G:LXXIV, B:2)

Bir beyitte de sarhoş gamzenin; "ecel kadehi sâkîsi" olarak vasıflandırıldığını görüyoruz.

Dil-i ʿuşşāḳa ʿadem gūşesi meyḫāne yeter

Sāḳi-i cām-ı ecel ġamze-i mestāne yeter

(386, G:LXII, B:1)

Gamze ile gözler bir terkip oluşturur. Bu nedenle de beyitlerde genellikle birlikte teşbih ve tahayyüllere konu olurlar. Sevgilinin gözleri yarı uykulu olarak tasavvur edildiği içinde mest olarak nitelenmektedir. Bir beyitte göz ile gamze naz yatağında uyuyan iki unsur olarak ele alınmıştır. Sevgilinin nazlı oluşu ve bu nazın gözlerdeki edadan anlaşılması böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Gül-bister-i nāz üzre olmış yine hem-āġūş

Ol ġamze-i mestāne ol nergis-i ḫāb-ālūd

(360, G:XLIII, B:6)

Âşık, daima sevgilinin sarhoş gamzesini görmek ister. Bu düşüncenin ele alındığı bir beyitte âşığın sevgilinin yarı uykulu gözlerini ve sarhoş gamzesini görmezse yaşayamayacağı tasavvuru oluşturulmuştur.

Hüşyāram ġamze-i mest-i ḫarābuñ görmesem

Merk olur ḫʷābum o çeşm-i nīm-ḫʷābuñ görmesem

(582, G:CCX, B:1)

10. Rûşen, Gönül Okşayan

Fehîi-i Kadîm Dîvânı’nda sadece bir beyitte gamze, gönlü aydınlatan, sevindiren olarak vasıflandırılmıştır. Bu tasavvura göre; sevgili aslında bu yan bakışları ile âşığa nazlanır. Naz etmesi de âşığa karşı ilgisiz olmadığını gösterir. Bu nedenle gamze, sadece âşığın gönlünü aydınlatır, mutlu eder.

Ey ġamzesi Fehīm gibi rūşenā-yı dil

Bīgāne-ṭavr olma dile her-dem-āşinā

(318, G:10, B:5)

Sadece bir beyitte gamze gönül okşayıcı olarak vasıflandırılmıştır.

Ol çeşm-i ḫışm-nāk dirīg itmede beni
Minnet-pezīr-i ġamze-i ḫāṭır-nüvāz ḥayf
(518, G:CLIX, B:2)

11. Pervâne

Dîvânımızda gamze ile ilgili beyitler içerisinde bir beyitte gamze, pervane olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın sinesinin mum olarak tahayyülü gamzeninde pervane olarak hayâl edilmesini sağlamıştır. Gamzenin hedefi âşığın gönlüdür. O âşığın gönlüne ulaşmak ve gönül kanı şarabını içmek ister. Bu nedenle de gamze âşığın sinesinin etrafında dönen pervaneye teşbih olunmuştur.

Ḫūn-ı dildür revġan-ı ḳandīl-i dāġ-ı sīnemüz
Ġamzedür pervāne-i gerd-i çerāġ-ı sīnemüz
(472, G:CXXVI, B:1)

Ğ. KİRPİK (Müje, Müjgân)

a) Umumi Olarak Kirpik

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kirpik gözlerin tamamlayıcısıdır. Ancak divanımızda bu özelliğinden ziyade öldürücülük vasfı ile karşımıza çıkar. O sevgilinin veya gözün öldürücü bir silahı olarak vasıflandırılmıştır. Şekli, gözlere ve kaşlara yakınlığı böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur.

b)Kirpik ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Ok (Tîr-i müjgân, Nâvek-i müjgân)

Kirpik sivri şekli nedeniyle oka teşbih olunur. Bu şekil benzerliği onun yaralama, delme, öldürme gibi vasıflarına da sahip olmasını sağlar. Kaşlar yaya teşbih edildiğinde kirpikler de bu yayın attığı ok olarak tasavvur edilir. Bu okun hedefi, âşığın can kuşu,

gönül evidir. Temreni elmastan yapılmış olan bu ok son derece keskin ve öldürücüdür. Bilindiği gibi elmas bazı sert maddeleri kesme işinde kullanılan bir madendir. Sevgilinin kirpiği de âşığın gönünde yarattığı etki sebebiyle elmastan yapılmış bir oka teşbih olunmuştur.

Tā ki ḥayrān-ı ḫadeng-efgeni-i müjgānuz
Ser-be-ser ḫāne-i dil revzen olursa ne ʿaceb
(326, G:16, B:6)

Hemīşe bende eyler āzmāyīş tīr-i müjgānın
Nişān oldı dilüm ol nāvek-i elmās-peykāna
(146, K:7, B:51)

Tīr-i müjeñe sīne-i cānum hedef itme
Bī-raḥm ḫayālüñ daḫı tā ki telef itme
(654, G:CCLXVIII, B:1)

Bir beyitte de kirpikler, âşığın sinesinin en yüksek mertebesinde uçan " ok kuşları" olarak tasavvur edilmiştir. Okun yaydan fırlatıldığı andan itibaren hedefine havada uçarak ulaşması böyle bir hayâlin oluşmasını sağlamıştır.

Ṭāʾir-i nāvek-i müjgānı Fehīm ol māhuñ
Evc-gāh-ı ḥarem-i sīnede pervāz eyler
(382, G:LVIII, B:5)

2. Kılıç (Şemşîr, Tîg)

Kirpiğin bu unsurlara teşbihi şekli dolayısıyladır. Uzun, ince, sivri şekli; ona yaralama, delme öldürme vasıflarını kazandırır. Bu vasıfları nedeniyle de kılıca teşbih olunur. Sevgilinin kirpiğinin keskinlik derecesini bilmek pek mümkün değildir. Bilindiği gibi çeliğin keskinlik derecesini arttırmak için su verilir. Sevgilinin

kirpiklerinin belâ kılıcı ve kaza cevheri ile sulandığı tasavvur edilir. Bu nedenle de kirpikler kaza kılıcından keskin ve kan dökücü olarak tahayyül edilmiştir.

Teġāfüldür o şemşīr-i belā-āb u ḳażā-cevher
Ki olmış tīġ-i müjgān-veş ʿayān kendi nihān keskin

(622, G:CCXLII, B:2)

Benüm ol şūḫumuñ şemşīr-i müjgānına ḳalmışdur
Dem-i tīġ-i ḳażādan daḫı ḫūn-pālā vü tīz olmaḳ

(522, G:CLXI, B:3)

Kirpikler beyitlerde göz ile birlikte ele alındığında gözün silahı olarak vasıflandırılır. Gönül kanı içmek isteyen göz için kirpikler, binlerce canı öldüren kan dökücü bir kılıçtır.

Çāk ider biñ dili bir ḳaṭre içün tīġ-i müjeñ
Ol ḳadar teşne-leb-i ḫūn-ı derūndur çeşmüñ

(544, G:CLXXVIII, B:4)

Gāh müjgān geh nigāh-ı pür-fiten şemşīr olur
Ḳatl-i maẓlūmān-ı çeşmi cümleten şemşīr olur

(420, G:LXXXVI, B:1)

Kirpiklerin kılıç olarak tasavvur edildiği bir beyitte sevgilinin gözünün eteğinin kanlı oluşunun nedeni olarak kılıca teşbih edilen kirpikler gösterilmiştir. Sevgilinin kirpik kılıcından damlayan âşığın gönül kanıdır.

Bir ḳaṭre-i surḫ olsa n'ola dāmen-i çeşmüñ
Şemşīr-i müjeñden dökülen ḫūn-ı derūndur

(402, G:LXXIII, B:2)

Bir beyitte hasta olan âşığın derdinin dermanının sevgilinin kılıca teşbih edilen kirpikleri olduğu tasavvur edilmiştir. Bu da bize gösteriyor ki, âşığın derdinin devası yine derdinin kendisindedir.

Ben ḫastasına çāre şemşīri ile itdi

Bīçāre Fehim ammā bilmem ki seni n'eyler

(378, G:LVI, B:11)

Kirpiklerin kılıç olarak tasavvur edildiği bir beyitte âşığın gönül yarası da bu kılın kını olarak tahayyül edilmiştir.

Ḫavf-ı çeşmiyle sīne-i rīşüm

Tīğ-i müjgānına ḳırāb itdüm

(110, K:II, B:22)

3. Hançer

Kirpik şekli nedeniyle bu unsura teşbih edilmiştir. Tıpkı kılıç gibi hançer de, yaralayıcı, öldürücü özellikler taşır. Hançer kılıça göre daha kısadır. Yakın mücadele silahıdır. Bu kısalık sevgili ile âşık arasındaki mesafeyi de azaltır. Hançerin en önemli vasfı öldürücülüktür. Âşık bu özelliğini bilir ancak ondan kaçmaz. Çünkü onun isteği bu hançerle ölmektir.

Ḫançerle müjeñ levḥ-i dile resmi der evvel

Ṭarḥ-ı sitemi eylese bünyād nigāhuñ

(540, G:CLXXVI, B:2)

Helākı ḫançer-i müjgānı olmadan ḳaçmaz

Virürse ger nigehi cān-ı mübtelâya rıżā

(320, G:13, B:4)

Kirpikler genellikle göz ile birlikte ele alınır. Göze olan yakınlığı ve şekli nedeniyle kirpikler gözlerin silahı olan bir hançer olarak tahayyül edilmiştir.

Çeşmüñ ki ede ḫançer-i müjgānı keşīde
Eyler nigehüñ ġamze-i ṣad- ʿömri derīde

(642, G:CCLVIII, B:1)

4. Bulut

Dîvândaki bir beyitte kirpikler âşığın can harmanı üzerine hançer döken bulut olarak tahayyül edilmiştir. Bulutlar gibi kirpikler de gözlerin üzerinde küme halinde, muntazam bir sıra ile dururlar. Bulutla şekil olarak bu benzerlik böyle bir tasavvurun oluşmasında etkilidir.

Yād-ı müjgānuñla āh eylerse diller rüzgār
Ḫırmen-i cān üzre anı ebr-i ḫançer-rīz ider

(374, G:LIII, B:4)

5. Asker

Kirpiklerin çokluğu, düzgün sıralanışı ve öldürücülük vasfı asker olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Bu tür tasavvurlarda "kirpik-göz" münasebeti sıklıkla kullanılır. Göz padişah olarak hayal edildiğinde kirpiklerde o padişahın orduları olur. Âşığın gönlünün mülk olarak tasavvuru, kirpiklerinde bu mülke saldıran askerler olarak düşünülmesini sağlamıştır.

Çeşmi ṣaff-ı müjgān ṣalduḳça ider müjgān hücūm
ʿAskere ġayret düşer itdükçe lābüd şāh ceng

(530, G:CLXVIII, B:3)

Çeşm-i siyāhı oldı sipāh-ı ṣaf-ı müje
Gerçi sipāh olmasa şāha ne iʿtibār

(364, G:RA/XLV, B:2)

Bir beyitte kirpikler savaşta birbirlerine yiğitlik gösteren elleri kılıçlarında iki dizi asker olarak tahayyül edilmiştir. Kirpiklerin muntazam bir birlik gibi göz kapağının altında ve üstünde sıralanışı ve sivri şekli bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Müjgānı iki ṣaf sipeh-i tīġ-be-kefdür
Kim birbirine cengde merdāne ṣunarlar
(370, G:RA/XLIX, B:4)

6. Şahbâz

Dîvânda sadece bir beyitte kirpikler, doğan olarak tasavvur edilmiştir. Doğan kuşunun avcılıktaki mahareti ve kirpiklerin gönül kuşunu avlaması böyle bir tasavvurun oluşmasını sağlamıştır.

Ruḫṣat-ı ṣayd verüp ġamze-i pür-kīnesine
Ḳondı şāhbāz-ı müje murġ-ı dilüñ sīnesine
(654, G:CCLXIX, B:1)

7. İğne

Dîvânda rastlanan bir beyitte kirpikler, zehirli bir iğneye benzetilmiştir. Bu benzetme yine şekli dolayısıyladır. İğne sivri, delici ve yaralayıcıdır. Bu sebeple sevgilinin kirpikleri âşığın gönlünü delip geçen zehirli bir iğne olarak tasavvur edilmiştir.

Gerçi laʿli nūş-ı cān līkin müje nīş-āzmā
Cümlesi ṭursun yeter ben bī-dile ṭurfa belā
(272, M/TAZMİN V:2, B:3)

8. Merih

Merih, müneccimler tarafından dünyadaki kargaşalığın, savaşların, katliamların nedeni olarak gösterilir. Müneccimler sürekli onun insanlar üzerindeki bu kötü etkisini anlatır. Dîvânda sadece bir beyitte kirpikler, Merih olarak vasıflandırılmıştır. Kirpiklerin âşığın gönlünde yarattığı etki bu vasıflandırmanın yapılmasını sağlamıştır.

Fehīm eylerse müjgānuñ taḫayyül

İder şiʿrinde hep taʿbīr-i Mirrîḫ

(352, G:XXXVI, B:7)

9. Siyeh

Sevgilinin kirpikleri renk itibariyle tıpkı kaşları, gözleri ve saçları gibi siyahtır. Beyitte kirpiklerin rengi doğrudan doğruya siyah olarak ifade edilmiştir.

İstemez yāri-i siḥri siyeh-i müjgānı

Nükte-i çeşmi şikest-i ṣaf-ı iʿcāz eyler

(380, G:LVIII, B:2)

10. Yaralı

Dîvânımızdaki bir beyitte kirpikler kana bulaşmış bir yaralı olarak tasavvur edilmiştir. Kirpiklerin şekli ve âşığın gönlünde açmış olduğu yaralar böyle bir tasavvurun oluşmasını sağlamıştır. Kirpikler aslında yaralı değildir. Onlar âşığın gönül kanını akıtmış, dolayısıyla bu kanlar kirpiğe bulaşmıştır.

Tā ḫançer-i ser-tīz-i nigāh-ı sitemüñden

Her bir müje bir zaḫmi-i āġuşte-be-ḫūndur

(402, G:LXIII, B:3)

H. YÜZ ve YANAK (Cemâl, Çihre, Dîdâr, Rûy Tal'at, Vech; Arız, Hadd, Ruh, Ruhsâr)

a)Umumi Olarak Yüz ve Yanak

Yüz ile yanak genellikle birlikte ele alınır ve aynı unsurlara teşbih olunur. Bu nedenle biz de çalışmamızda bu iki unsuru aynı başlık adı altında inceleyeceğiz.

Yüz veya yanak sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biri olarak ele alınmaktadır. Yüz üzerinde taşımış olduğu diğer güzellik unsurları ile bir bütünlük arz eder. Tek başına düşünülemez. Göz gibi bir terkiptir. Bu nedenle beyitlerde yüz ve yanak bu unsurlarla sanatlı bir şekilde, birlikte ele alınmıştır.

Yüz; rengi, parlaklığı ve güzelliği nedeniyle dikkati çeken bir güzellik unsurudur. Bu özellikleri ile âşığı kendine meftûn eden, onu bağlayan bir cazibe kaynağıdır. Âşığın en büyük isteği sevgilinin yüzünü görmektir. Âşık, sürekli olarak yüz güzelliğini görmek için ağlar. Kanlı gözyaşı döker.

Ārzū-yı seyr-i dīdār ile giryānam müdām

Olmada bīhūde rīzān āb-rūy-ı ārzū

(630, G:CCXLIX, B:5)

Ben Fehīm-i ḥasretīyem olmazam vuṣlat-ṭaleb

Ṭālib-i nāzam baña seyr-i ruḫı maṭlūbdur

(398, G:LXIX, B:8)

Âşık, sevgilinin yüzünü görmek ister. Ancak bu güzellik karşısında âşık öylesine hayrandır ki, artık gözlerinde görebilmek için bile ışık kalmamıştır. Bu tasavvur âşığın gözlerinde sadece sevgilinin yüzünün hayâlinin olduğu tahayyülünün oluşmasını sağlar.

Dün gece dīdār-ı yāra bir nigāh itdüm Fehīm

Tā-ḳıyāmet mest-i cām-ı ḥayret-i dūşīneyem

(588, G:CCXIII, B:5)

Nūr-ı nigehe ḳalmadı yer belki ḫayāle

Teng eyledi çeşmüm o ḳadar kes̱ret-i dīdār

(366, G:XLVII, B:4)

b)Yüz ve Yanak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Güneş

Yüz veya yanak parlaklığı, aydınlığı, yakıcılığı ve rengi sebebiyle güneş olarak tasavvur edilmiştir. Güneş ışıkları yakıcı olduğu için direk olarak güneşe bakılmaz. Yüzün güneşe teşbih olunduğu bir beyitte, yüzün yakıcılığı ve bakanı hayran eden güzelliği ele alınmıştır.

Mest olup eyleme ḫurşīd-cemālāna naẓar

Ṣaḳın ey çeşm ki giryān olacaḳsın āḫır

(394, G:LXVI, B:10)

Sevgilinin yüz güzelliği güneşinden, kimsenin mahrum olmak istemeyeceği tasavvur edilir. Bir beyitte bu güzellikten mahrum olan kişinin vücudunun gam karanlığında zerre kadar kalacağı ifade edilmiştir. Sevgilinin yüzünün güzelliği ve sevgiliye verilen değer bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ol ki ḫurşīd-i cemāl-i yārdan maḥrūm olur

Ẓulmet-i ġamda vücūdı ẕerre-veş ma ʿdūm olur

(416, G:LXXXII, B:1)

Sevgilinin yüzü bazı beyitlerde hem güneş hem de ay olarak tahayyül edilmiştir. Güneş ve ayın parlaklığı, ışık kaynağı olması, göz kamaştırıcılığı ve ayın ışığını güneşten alıyor olması şâirin bu iki unsuru yanak ile birlikte ele almasını sağlamıştır. Çünkü sevgilinin yanağı âşık için yaşam kaynağıdır. Sevgilinin yanağı, âşığın güneşi, geceleri ise ayıdır. Bu nedenle şâir, âşığın her aynaya baktığında gönlüne nakş olmuş

olan sevgilinin yüz güzelliğini bazen güneş bazen de ay olarak gördüğü tasavvurunu oluşturmuştur.

Ger āyīneye baḳsam olur māh ya ḫurşīd
Ol mertebe naḳş oldı dile ṣūret-i dīdār

(366, G:XLVII, B:3)

Sevgilinin yüzü güneşe teşbih olunduğu gibi bazı beyitlerde de güneş ile mukayase olunmuştur. Bu karşılaştırma sonucunda güneşten daha parlak ve göz kamaştırıcı olduğu ifade edilmiştir. Bu tasavvura göre yüz ile parlaklık ve güzellik konusunda ne ay ne de güneş yarışmamalıdır. Zaten ayın güneşle ışık konusunda mukayese edilmesi mümkün değildir. Çünkü ay ışığını güneşten alır. Parlaklığının kaynağı güneştir. Beyitlerde "ay-güneş" sıklıkla mukayeseli olarak birlikte ele alınmıştır.

Oldı tecellī-geh-i mihr-i ruḫuñ
Eylemesün mi meh-i tābān semāᶜ

(116, K:III, B:7)

Yanağın güneşe teşbih olunduğu bir beyitte rüzgârın geçişlerini yanak güneşinden yapacak olsa, ay gibi bütün güllere ışık saçacağı tahayyülü kurulmuştur. Ayın ışığını güneşten alıyor olması ve güllerin güzelliğini, rengini sevgilinin yanağından aldığı tahayyülü şâirin böyle bir tasavvur oluşturmasını sağlamıştır.

Meh gibi gülleri pür-nūr ide feyż-i es̱er
Āfitāb-ı ruḫuñı itse güzergāh nesīm

(588, G:CCXIV, B:4)

Bir beyitte âşığın sevgilinin güneşe benzettiği yüzünü geceleri andığı zaman aya bakarak ah ettiği hayâli kurulmuştur. Ayın ışığını güneşten alıyor olması bu tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Şâir, sevgilinin yüzünü güneşe teşbih etmiş aynı zamanda

bilinen bir tabiat olayından yararlanarak sevgilinin yüzünün güzelliğinin yansımasının ayda da görülebileceği tahayyülünü oluşturmuştur.

Şeb-i ġamda āfitābını añup āh iderdi Mecnūn

Nigeh itse māha zīrā görinürdi rūy-ı Leylī

(674, G:CCLXXXV, B:6)

Âşık, daima sevgilinin yüzünü görmeyi arzular. Sevgilinin güneşe benzeyen yüzünün görülmesi ile karanlıkların aydınlığa dönüşeceği tasavvur edilmiştir. Bilindiği gibi güneş doğunca karanlıklar yani gece biter aydınlık başlar. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte âşığın âlemini aydınlatacak tek unsurun sevgilinin yüzü olduğu söylenilmiş ve yüz, âlemi aydınlatan bir güneşe teşbih olunmuştur.

Ruḫlerüñ görsem eger ẓulmet baña ḫurşid olur

Çeşmüme ʿālem görinmez āfitābuñ görmesem

(582, G:CCX, B:2)

ʿAks-i mihrüñle gülşen-i cānuñ

Subḥdur ser-be-ser ḫıyābānı

(210, K:XVII, B:86)

Bir beyitte sevgilinin yanakları güneşe teşbih edilmiş ve sevgili için güneş yanaklı sıfatı kullanılmıştır. Âşığın sevgiliye kavuşma isteği, sevgilinin ulaşılmazlığı ve yanaklarının güzelliği bu tasavvurda etkilidir.

Ey sīm gibi sīnesi āyine-i ṣubḥ

Tā ẓāhir olınca zer-i gencīne-i ṣubḥ

Pehlūya çeküp bir gece mihr-i ruḫı

Sīnem olsa müşābih-i sīne-i ṣubḥ

(688, R:IX, B:2)

Sevgilinin yüzü güneşten daha parlak ve daha güzel olarak tahayyül edilir. Bu nedenle güneş sevgilinin yanağının ışığı karşısında zerre gibi kalır. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte sevgilinin yanağının, dünyaya ışık saçmaya başlaması ile binlerce güneşin onun ışığının en küçük zerresine kurban olacağı tasavvur edilmiştir. Sevgilinin yanağının güzelliğinin eşsiz kabul edilmesi ve sevgilinin güzelliğini yüceltme arzusu böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Pertev-i ḫurşīd-i ruḫuñla ider
Ẕerre-ṣıfat mihr-i dıraḫşān semāᶜ

(116, K:III, B:11)

Żiyā-pāş olsa ḫurşīd-i ruḫuñ bismil-geh-i dehre
Hezārān mihr olur bir ẕerre-i nāçīzüñe ḳurbān

(602, G:CCXXVI, B:2)

Yüzün güzelliğinin, ışığının güneşten üstün tutulduğu bir beyitte, sevgilinin yüz güzelliğinden ayrı kalan âşığın gözüne güneşin gölge gibi görüleceği tasavvuru kurulmuştur.

Ḫurşīde baḳarsam görinür çeşmüme sāye
Yā Rab ne ᶜaceb ḥālet imiş firḳat-i dīdār

(366, G:XLVII, B:7)

Bu hayalin etkili olduğu bir başka beyitte ise, güneşin sevgilinin ışık saçan yüzünü kıskanacağı, onun kadar ışığa sahip olmadığı için hayıflanacağı hatta üzüntüsünden yüz karşısında ışıksız hâle geleceği ifade edilmiştir.

Görse ḥüsnüñ āfitāb-ı pür-żiyā bītāb olur
Tāb-ı rūy-ı şerm-nāküñden ḥayā bītāb olur

(412, G:LXXIX, B:1)

Kıyamet alâmetlerinden birinin, güneşin dünyaya daha fazla yaklaşarak, daha parlak daha yakıcı hâle geleceği olduğuna inanılır. Güneşin dünyaya yaklaşması ile dünyada büyük bir kargaşa olacaktır. Tıpkı sevgilinin âşıklar arasında görüldüğü anda ortaya çıkan karışıklıklar gibi. Bu inanış ve tasavvurlar, sevgilinin yüzü için “hurşid-i kıyamet, hurşîd-i mahşer” tamlamalarının kullanılmasında etkili olmuştur.

Dilimdür maşrıḳ-ı ḫurşīd-i maḥşer

Olaldan maṭlaʿ-ı mihr-i cemālüñ

(542, G:CLXXVII, B:2)

Nūr-ı ruḫ-ı āfitāb-ı maḥşer

Āyīne-i ʿārıżuñda peydā

(250, M/T.B.III:1, B:5)

Yüzün güneşe teşbih olunduğu bir beyitte ise yüzün yakıcılığı ele alınmış ve ateşin bile onun yakıcılığı karşısında sönük kalacağı tasavvur edilmiştir.

Eyledi tāb-ı mihr-i ruḫsāruñ

Mużṭarib şuʿle-i fürūzānı

(212, K:XVII, B:95)

Hatta bir başka beyitte, yüz güneşinin parlaklığı ve yakıcılığı karşısında lâʿl taşının bile eriyip yok olacağı tasavvur edilmiştir. Yüzün âşığın gönlü üzerindeki etkisi bu tasavvurların kurulmasını sağlamıştır.

Tāb-ı mihr-i rūy-ı sāḳīden güdāzān oldı laʿl

ʿAyn-ı ʿibretle naẓar ḳıl maʿden-i ḳınnīneye

(658, G:CCLXXII, B:5)

2. Ay (Mâh, Meh, Kamer, Mehtâb)

Yüz veya yanak yuvarlak şekli, parlaklığı ve aydınlık olması sebebiyle aya teşbih olunur. Dîvânımızda ay (meh, mâh) kelimesinin açık istiare yoluyla sevgili yerine de kullanıldığı görülmektedir.

Tā kevkeb-i ṭāliʿümle oldum mābeyn
Ṣadʿîd gelüp itse eger ʿālem-i zeyn
Ey māh yeter ol iki çeşm ü ruḫsār
Ben ʿāşıḳ-ı dīdārına ʿayn-ı ʿīdeyn

(706, R:XLIX, B:2)

Sevgilinin yüzünün, güneşten daha parlak olduğu tahayyül edilir. Bu düşünüş sevgilinin yüzünün gece gündüz bütün âlemi baştanbaşa nurla dolduran bir ay olduğu hayâlinin kurulmasında etkili olmuştur.

Mihre ṭaʿn itse meh-i rūyı ʿaceb mi tā ebed
İtdi tenhā ʿālemi pür-nūr yekser rūz u şeb

(100, K:I, B:21)

Sevgilinin yüzünün nur âlemi olarak tahayyül edildiği bir beyitte ayva tüyleri karanlık gece olarak tasavvur edilmiştir. Şâir, nur âlemine benzettiği yüzde ayva tüylerini istemez. Çünkü sevgilinin sade yanaklı olduğu tahayyül edilir. Sevgilinin beyaz tenli olması yanaklarının nura teşbih edilmesini sağlamıştır. Ayrıca yüzün tecelligâh olarak kabul edilmesi de bu tasavvurda etkili olmuştur.

İstemez zīnet-i ḫaṭṭı o meh-i sāde-ruḫum
ʿĀlem-i nūrda zīrā şeb-i deycūr olmaz

(278, K:I, B:14)

Aḥvāl-i derd-i dil aña ilhām ola meger
Ol māh-ı sāde-rū ki melek görse lāl olur

(414, G:LXXXI, B:2)

Sevgilinin yanağı için bir beyitte; “harem-i nur” tamlaması yapılmıştır. Sevgilinin yanağının parlaklığını anlatmak için nur; dokunulmazlığı ve ulaşılmazlığını anlatmak için de harem tabiri kullanılmıştır. Böyle bir tasavvurda yanak üzerinde bulunan diğer güzellik unsurları da haremde oturan kişiler olarak düşünülür.

Merdüm-i çeşmi gibi ḫāl-i ruḫı
Perde-nişīn-i ḥarem-i nūrdur

(404, G:LXXIV, B:5)

Sevgili utangaçtır. Bu nedenle de yüzünü utanma perdesi ile gizler. Sevgilinin yüzü ay olarak tasavvur edildiğinde, bu utangaç sevgilinin yüzünün utanma perdesinin de yıldızlar veya samanyolu olduğu tahayyül edilerek, ay gibi güzel, parlak ve aydınlık olan bu yüzün ışığının hiçbir samanyolu perdesi ile tam anlamıyla örtülemeyecek kadar güçlü olduğu ifade edilmiştir. Şâir mübâlâğa yoluyla sevgilinin yüzünün parlaklığını ve etkileyiciliğini ifade etmiştir.

Şu ʿā ʿ-ı rūyuñ olur perde-i ḥayādan fāş
Olur mı pertev-i mehtāba kehkeşān māniʿ

(508, G:CLI, B:2)

Sevgilinin yüzü o kadar güzel, parlak ve aydınlıktır ki, onu gören herkes ona hayran olur. Bu düşünüş sevgilinin yüzünü görenin Cebrail de olsa bu, ay yüzün hayranı ve şaşkını olacağı tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

ʿAḳl-ı evvel de olursañ yine sen ol māhuñ
Ḥüsnine vālih ü ḥayrān olacaḳsın āḫır

(394, G:LXVI, B:12)

Sevgilinin yüzünün mehtâb olarak düşünüldüğü bir beyitte; sevgili kızdığı veya yüzünü buruşturduğu zaman mehtâb olan yüzün; serap dalgası haline geldiği tahayyülü kurulmuştur. Dîvânımızda sadece bu beyitte böyle bir teşbih yapılmıştır.

Mevc-i serāb gibi hemān bir nümūnedür
Mehtāb-ı cebhesi k'ola pür-çīn ü geh ʿitāb

(176, K:XIII, B:10)

Yüz şeklinden dolayı, Peygamberimizin Şakk'ul-Kamer mucizesi hatırlatılarak iki parçaya ayrılmış bir ay olarak da tasavvur edilmiştir. Telmih sanatından yararlanan şâir böylece anlatımını daha etkili kılmıştır.

Ey gülbün-i bāġ-ı dile ġoncañ semere
Ḥuccet-i devr-i ruḫuñ mu ʿciz-i şaḳḳu'l-ḳamere
Ol sebz destār o naḫl-i mevzūn
Besdür saña ey seyyid-i ḫūbān şecere

(708, R:LII, B:1)

3. Gül

Yanak ve yüz renginden dolayı güle teşbih olunur. Sevgilinin yanağı; yakıcılığı ve rengi nedeniyle ateş olarak tasavvur edilir. Güle kırmızı rengini âşığın kanlı gözyaşlarının verdiğine inanılır. Âşık kanlı gözyaşları ile gülü sular. Sevgilinin yüzü güzellik bahçesi içinde kırmızı bir gül olarak tahayyül edilir. O güzellik bahçesinin en nadide gülüdür.

Ḫākisterüñ it bülbül-i vīrāneyi k'oldı
Reng-i ruḫ-ı şuʿle gül-i dīdāruña maḫṣūṣ

(500, G:CXLVI, B:4)

Ey ravża-i ḥüsn içre cemālüñ gül-i āl
Ey zülf-i siyāhı sünbül-i bāġ-ı cemāl
Seyr eylesem çemenistān-ı ḫaṭuñ
Dil-teng olurum ḳāfiye-i sebz- mis̱āl

(700, R:XXXV, B:1)

Yanak, güle teşbih olunduğu gibi bazı beyitlerde de güzellik açısından gül ile mukayese edilmiş ve bu güzellik yarışında yanağın güzelliğini gören güller ile goncaların hayıflanarak yakalarını yırttıkları tahayyül edilmiştir. Sevgiliyi yüceltme arzusu ve onun güzelliğinin eşsiz olduğu düşüncesi bu tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

Āmāde ṭurur ġonca k'ide çāk-i girībān
Beñzer ki o gül-rū yine ʿazm-i çemen eyler

(376,G:LV, B:3)

Bu tasavvur başka bir beyitte, yine "gül-bülbül" unsuru ile ele alınmış ve âşığın sevgilinin güzelliği karşısında inleyişini dinleyen gülün bülbülden utanacağı, bülbülün ise sevgilinin yanağının güzelliğine kendisini kurban edeceği tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

Degül ġonca bürīde kelle-i pür-ḫūn-ı bülbüldür
Ki bāġ içre görüp olmış ruḫ-ı gül-ḫīzüñe ḳurbān

(602, G:CCXXVI, B:3)

Gör gül-i raʿnāyı kim fikr-i ruḫuñla bāġda
Gūş idüp sūzişle nālem oldı bülbülden ḫacīl

(552, G:CLXXXV, B:4)

Yine sevgilinin yanağının güllerden güzel olduğu hayâlinin hâkim olduğu bir beyitte, yanağı gören güllerin utançlarında semene dönüşeceği tasavvur edilmiştir.

Şerm-i ruḫ-ı ālinden güller semene döndi
Reşk ile bünāgūşı seyr it semeni nʾeyler

(378, G:LVI, B:2)

İtdükçe gülistāna güẕer ʿaks-i cemāli

Gül-gūne-zen-i çihre-i berg-i semen eyler

(376, G:LV, B:2)

Bazı beyitlerde sevgilinin yanağının utangaçlığından veya şaraptan dolayı al al olduğu tasavvur edilmiştir. İçki, insanın terlemesine, yanaklarının kızarmasına neden olur. Sevgilinin yanağı bazı beyitlerde “gül gül” tabiri ile karşılanır. Şâir “gül gül” ikilemesini tevriyeli olarak kullanır. Böylece hem yanağın iki tane olduğu hem de içkiden kızardığı ifade edilir.

Gül gül olmuş rūy-ı şebnem-rīzi gül-geşt itmede

Olmış ol ġoncam çemende āb-ı rūy-ı nevbahār

(368, G/RA: XLVIII, B:4)

Tāb-ı mülden rūy-ı ḫūn-rīzüñ görüp ser-germüñem

Şem ʿa pervāne olurdum āb u tābuñ görmesem

(582, G:CCX, B:3)

Sevgilinin yanaklarının rengi ve şekli itibariyle ele alındığı bir beyitte, yanakların şarabın hararetinden dolayı al renkli güller saçtığı tasavvuru kurulmuştur. Şâir, hem yanakları şekil ve renk itibariyle güle benzetmiş hem de sevgilinin yanaklarının şaraptan dolayı al al olduğu tahayyülünü kurmuştur.

Bāġ-ı ḥüsni olmadan ṣād-āb āb-ı bādeden

ʿĀrıżın gül-rīz ider cānāne tāb-ı bādeden

(612, G:CCXXXIII, B:1)

Bir başka beyitte ise, sevgilinin yanaklarının şarap tarafından parlatılırsa, sevgilinin ter döken dudağının suyun parlaklığına sahip bir kor olacağı tasavvuru oluşturulmuştur.

Germiyyet-i mey itse ruḫsāruñı tāb-ālūd

Olur leb-i ḫūy-gerdüñ bir aḫker-i āb-ālūd

(360, G:XLIII, B:1)

Sevgilinin yanağı; gül yaprağı olarak tasavvur olunduğunda; teri şebnem olarak hayâl edilir. Bilindiği gibi su ateşi söndürür. Bu nedenle su ve ateşin yan yana durabileceğine kimse inanmaz. Oysaki, sevgilinin ateşten olan gül yaprağı gibi yanağının üzerinde şebnemler vardır. Sevgili utangaçtır. Utandığı zaman yanakları kızarır ve terlemeye başlar. Sevgilinin bu hâli şâirin, böyle bir tasavvuru oluşturmasını sağlamıştır.

Ḳaṭre ḳaṭre ḫūy degül berg-i gülinde mevc-zen

Şebnem-āsā āb oldu şuʿle-i reng-i ḥicāb

(126, K:V, B:22)

Vakt-i ḥayāda rūyuña baḳsun gören baʿīd

Gül-berg-i şuʿle olduġını şebnem-āşinā

(316, G:10, B:3)

Bir beyitte utangaçlığı nedeni ile terleyen sevgilinin yanağında, suyun ateş içinde oynayışının görüleceği ifade edilmiştir. Yanağın ateşe, terin de suya teşbihi bu tasavvurda etkilidir. Şâir, bilinen bir tezattan yararlanarak sevgilinin yanağının rengini ve sevgilinin hayâ duygusunu sanatlı bir şekilde açıklamıştır.

Olduḳça ʿaraḳ-nāk ruḫ-ı pür-tābuñ

Gör cilve-gehin şuʿle içinde ābuñ

Baḳsuñ ruḫ-ı ḫūy- gerdeñe memnūʿ diyen

Āteşde ḳarār eyledügin sīm-ābuñ

(698, R:XXXIII, B:1)

Oruç tutan kişinin yüzü sararıp solar. Âşığın yüzü ise sevgiliye duymuş olduğu hasretten dolayı sapsarıdır. Şâir, hüsn-i talil sanatının inceliklerinden yararlanarak, oruçtan dolayı sararıp solan, gül yanaklı sevgilinin yüzünün bu hâlinin nedeninin, âşığın sararıp solan yüzünün, sevgilinin gül yüzüne aks etmesi, olduğunu söylemiştir.

Nīlūferī-i berg-i güli rūzeden degül
ʿAks itdi aña çihre-i zerdüm mis̱āl-i āb

(176, K:XIII, B:11)

Sevgilinin yanağı gül olarak tasavvur edildiğinde, yanaktaki ayva tüyleri de diken olarak düşünülür. Aynı zamanda ayva tüyleri gül gibi güzel olan yüzü gözlerden gizlemekle görevli bir unsur olarak ele alınmıştır.

Dīdeden ḫaṭṭı nihān itmez o gül-ruḫsārı
Gül-i ḫurşīdüñ olur yine şuʿāʿı ḫārı

(664, G:CCLXXVII, B:1)

4. Gülşen (Bag-ı ruh)

Sevgilinin yüzü bir güzellik bahçesi olarak tasavvur edilmiştir. Bu nedenle de yüz ve yanak için "Gülşen veya gül bahçesi" tabiri kullanılır. Bu gül bahçesinin bülbülü de âşıktır. Yanağın üzerinde; "göz, kirpik, leb, hat, hâl ve dudak" gibi bazı unsurları barındırması bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ḥüsnüñde ʿayān gül-i leṭāfet
Ey ruḫleri gülşen-i melāḥat

(254, M/T.B.III:2, B:11)

Pervāz idemem bāġ-ı ruḫa bīm-i ḥayādan
Murġ-ı naẓar-ı ʿāşıḳam ammā ki perüm yoḳ

(528, G:CLXVI, B:2)

Bir beyitte yüz, güneş; yanak, bahçe olarak ele alınmış ayva tüyleri de bu bahçede yetişen yeşillik olarak tasavvur edilmiştir.

Pertev-i mihr-i ʿārıżı terbiye-baḫş ise olur
Bāġ-ı ruḫında ḫōd-be-ḫōd sebze-mis̱āl reste ḫaṭ
(504, G:CXLVIII, B:4)

5. Ateş (Od, Azer)

Yüz veya yanak kırmızı rengi ve yakıcılığı dolayısıyla ateşe teşbih olunur. Sevgili utangaçtır. Utandığı zaman yanakları kızarır. Bu aldığı renkten dolayı yanak aleve benzetilir.

Şuʿle-i ruḫsāruñı sīm-āb-ı cūş itdüñ yine
Kim sebeb oldı ḥayā-yı ıżṭırāb-ālūduña
(632, G:CCL, B:2)

Sevgilinin yanağından âşığın gönlüne ateş saldığı tasavvur edilir. Bu düşünüş sevgilinin yanağının hararetinden âşığın gözünün ateşi bile eritebilecek hâle geldiği tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

Olsa ḥayādan n'ola āteş-i sīm-āb cūş
Tāb-ı ruḫı dīdemi şuʿle-güdāz eylemiş
(492, G:CXLII, B:4)

Ateş ile yaralar dağlanır. Yanağın hasretinin ateşiyle âşığın ciğerinin dağlandığı tasavvur edilir. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte, yanak ateşinden ayrı kalan âşığın vücudunun yanık yaraları ile dolacağı ve bu yaraları iyileştirebilecek tek unsurun yanak ateşi olduğu ifade edilmiştir.

Degüldür ʿaks-i ḫāl-i āteş īn-ruḫsārı sāḳīnüñ

Lebinden dūr olınca cān-ı sāġar dāġ dāġ olmış

(490, G:CXL, B:3)

Ateşi tutuşturan rüzgârdır. Bir beyitte sevgilinin yanağının ateşini ise âşıkların ah rüzgârının alevlendirdiği tahayyül edilmiştir.

Āteş-ruḫumı şuʿle-fürūz-ı ġażab itdüñ

Ey dil saña kim derdi baḳup rūyına āh it

(334, G:23,B:2)

Âşığın gönlü, sevgilinin yanağına meyl eder. Divânelerin ateşe düşkün oldukları bilinir. Âşığın divâne olduğunun tahayyülü, sevgilinin yanağının ateş olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Yanağın ateş olarak tasavvur edildiği bir beyitte, âşığın gönlü de bu ateşe kanat çırpan pervane olarak tahayyül edilmiştir. Âşığın daima sevgiliye ulaşmaya çalışması böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır. Ateşe uçan pervaneler gibi âşığın gönlü de yanak ateşine doğru kanat çırpar.

Pervāne iseñ şuʿle-i ruhsārına ey dil

Ḫurşīd ü mehüñ şaʿşaʿasın bāl ü per eyle

(652, G:CCLXVII, B:2)

Yanak, ateş olarak tasavvur edildiğinde üzerindeki ayva tüyleri de duman olarak düşünülür. Yanak üzerindeki ayva tüylerinin görünümü ve rengi böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Ḫaṭṭı ki dīd-ı āteş-i āşūb u fitnedür

Tāb-ı ʿiẕār-ı surḫı ile şu ʿle-pūş olur

(422, G:LXXXVIII, B:2)

Yanak ve ayva tüylerinin birlikte ele alındığı bir beyitte, ayva tüyleri ateş ile karışmış dikenler olarak tasavvur edilmiştir. Yanağın ateşe teşbihi, ayva tüylerinin şekli itibariyle dikene teşbih edilmesi böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ḫaṭṭ-ı ruḫsārı gelüp eyledi ḫas-pūş Fehīm

Bir iki ḫār ile ḥayf oldı müşevveş āteş

(488, G:CXXXVIII, B:5)

Tasavvuf felsefesine göre yanak Allah'ın tecelli yeridir. Mecaz-ı mürsel yoluyla yalnızca yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine "Cemâl" denir. Bu güzelliğin ilahi güzelliğin bir yansımasından ibaret olduğu kabul edilir. Bu inanışın etkili olduğu bir beyitte, tecelli ateşinin yüzlerce ışığının, sevgilinin yanağında gizli olduğu söylenilmiştir. Bu tasavvurda sevgiliyi yüceltme arzusu etkilidir.

Ey şuᶜlesi ᶜārıżuñda mużmer

Ṣad-pertev-i āteş-i tecellā

(250, M/T.B.III:1, B:2)

Bir beyitte, sevgilinin yüzünün ateşten yaratıldığı tasavvur edilmiştir. Şâir, tenasüp yoluyla yüzün rengini daha etkili bir şekilde ifade etmiştir.

ᶜAks ḳıldı āteş üzre zer zer üzre ᶜanberī

Ḫāl-i rūy-ı āline kim rūy-ı zerdüm sūdedür

(396, G:LXVIII, B:6)

Yanak bir beyitte, şaraba kırmızı rengi veren unsur olarak tasavvur edilmiş ve bu düşünüş, yüzün gölgesinin de kadehi ateşten dalgaları olan bir denize çevirdiği tahayyülünün oluşmasını sağlamıştır. Sevgilinin yanaklarının renginin aleve ve şaraba teşbihi bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Tābiş-i mey kim ʿiẕāruñ surḫ-reng-āmīz ider

ʿAks-i rūyuñ sāġarı deryā-yı āteş-ḫīz ider

(374, G:LIII, B:1)

6. Mum

Yüz ve yanak parlaklığı, rengi ve aydınlığı sebebiyle muma teşbih olunur. Mum geçmişte önemli bir aydınlatma aracı idi. Bu benzetmeye esas olan mumun yanan kısmıdır. Sevgilinin yanağının muma teşbih olunduğu bir beyitte, güneş ve ayın sevgilinin yüzünün perdesinden ışık edinebileceği tasavvuru kurulmuştur.

Ruḫ-ı pür-tābuñ ol şamʿ-ı tecellī-gāh-ı ḫūbīdür

Ki olmış mihr ü meh pertev-gedā nūr-ı niḳābuñdan

(608, G:CCXXX, B:4)

Âşığın pervane olarak tahayyül edildiği beyitlerde, sevgilinin yanağı da mum olarak hayâl edilir. Sevgilinin yanak mumu ışığı ile âşık büyülenmiştir. Pervane gibi yanak mumunun ışığına koşar, ona ulaşmaya çalışır. Sevgilinin yüzü muma benzetildiğinde ayva tüyleri de bu mumun ateşinden çıkan duman olarak tahayyül edilmiş ve pervanenin dumandan etkilenmeyeceği hatta böylece ışığa kavuşma isteğinin daha da artacağı ifade edilmiştir.

Ḫaṭ gelse rūy-ı yāre olur şevḳ-ı dil ziyād

Olmaz duḫān-ı şemʿ ile pervāne bī-dimāġ

(512, G:CLIV, B:4)

Bazı beyitlerde âşığın yanmasının nedeninin yanak mumu değil o, muma kavuşma arzusu olduğu tahayyül edilir. Bu hayâle göre âşığın vücudundaki yanık yaralarının nedeni de bu kavuşma arzusudur.

Ḥasret-i şemᶜ-i ruḫuñ yaḳdı tenüm her şererüm

Ṭıfl-ı pervāneye ābisten olursa ne ᶜaceb

(324, G:16, B:3)

Bir beyitte sevgilinin yanağı tecelli mumuna benzetilmiştir. Yanağın Allah'ın tecelliğâhı olarak düşünülmesi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Şâir, telmih yoluyla hem Hz. Musa'nın kıssasını hatırlatmış hem de sevgilinin yanağını tecelli mumuna teşbih etmiştir.

Eyledük Mūsā ile şemᶜ-i tecellāya naẓar

Şuᶜle-i dīdār ol ruḫsāra beñzer beñzemez

(460, G:CXVI, B:2)

Dîvânımızda bir beyitte sevgilinin yüzü utanma mumu "şem̒-i hâya" olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvura sevgilinin utangaçlığı temel teşkil etmektedir.

Ol şemᶜ-i ḥayā-yı edeb-efrūz-ı cemālüñ

Pervāne-i pür suḫtesi bī-cünbiş-i perdür

(446, G:CVI, B:3)

7. Ayna

Yüz ve yanak parlaklığı nedeni ile aynaya benzetilir. Eskiden papağanları konuşturmak için ayna kullanılırmış. Şâir, bilinen bu gerçekten de yararlanarak "papağan-ayna, gonca-cemâl, gül-bülbül" sözcüklerini sanatlı bir şekilde düzenler. Böylece anlatımını daha etkili hâle getirir. Bir beyitte şâir, öyle bir tasavvur oluşturmuştur ki, ayna sevgilinin yüz güzelliğinin yansıması sonucu açılmış bir gül oluvermiştir.

Şekerīn ġonca ki her ṭūṭi-i cān bülbüldür

Āyīne ʿaks-i cemālüñle açılmış güldür

(440, G:CI, B:1)

Yanağın aynaya teşbih edildiği başka bir beyitte ise, sevgilinin yanağının aksinin çemenlik içine düşmesinin bile orada bulunan her yeşil otu papağan gibi konuşturacağı tahayyülü kurulmuştur. Yanağın berraklığı, güzelliği ve papağanları konuşturmak için ayna konulması geleneği bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

ʿAks-i mirʾāt-ı ruḫuñ düşse çemenzār içre

Ede ṭūṭi-ṣıfat evsāfuñı her sebz-i giyāh

(158, K:IX, B:17)

Beyitlerde sevgilinin yüz aynasını gizlediği tasavvur edilmiştir. Âşık ise daima o güzel aynayı görmek isteyen ve bunun için çalışan bir unsur olarak ele alınmıştır. Yüzün ayna olarak tasavvur edilmesinde yüzün, Allahın tecelligahı olduğu inancı etkili olmuştur.

Ṣūret-i dīvār olur naḳş-ı tecellīsin gören

ʿĀşıḳa āyīne-i dīdārı ḥayrān gösterür

(160, K:X, B:6)

Bir başka beyitte şâir, sevgiliye doğrudan doğruya “ey ayna yanaklı” diye hitap etmiş, böylece sevgilinin yüzünün parlaklığını, saflığını dile getirmiştir.

Sīneñi kīneden ey āyīne-ruḫ ṣāf eyle

Öleyim mi ele mirʾāt alup inṣāf eyle

(268, M/T.B.IV:6, B:5)

8. Su

Sevgilinin yüzü; beyazlığı, parlaklığı, duruluğu nedeniyle suya benzetilir. Yanağın ateş olarak tasavvuru "ateş-su" münasebetinin kurulmasını sağlamıştır. Bir beyitte şâir, sevgilinin yanağını ateşle karışık su olarak tahayyül etmiştir.

Eylemiş şemᶜ-i cemālün āteş-efrūz-ı ḥayā

ᶜĀrıż-ı pür-tābuñ āb-ı şuᶜle-āmīz eyleyen

(620, G:CCXL, B:2)

9. Sayfa

Yanak rengi, temiz, parlak görünümü ve şekli nedeniyle sayfaya teşbih olunmuştur. Ayrıca yanak üzerinde bulunan ayva tüylerinin yazıya teşbihi, yanağında sayfa olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Şâir bir beyitte yanağı, fitne sırlarının levhası olarak tahayyül etmiştir. Yanağın etkileyiciliği, yanağın görülmesi ile âşıklar arasında karışıklıkların çıkması ve yanak üzerindeki ayva tüyleri böyle bir tasavvurun kurulmasın da etkili olmuştur.

Ṣafḥa-i ḫaṭṭ-ı ruḫı levḥa-i esrārı fiten

Kevkeb-i ḫāl-i lebi burc-ı füsūn Bircīs'i

(678, G:CCLXXXIX, B:2)

Yanak üzerindeki ayva tüylerinin yazıya teşbih olunduğu bir beyitte yanak; bu yazıların yazıldığı sayfa olarak tahayyül edilmiştir.

Vābeste-i ḫaṭṭ-ı ᶜārıżuñdur

Erbāb-ı dilüñ ḫaṭ-ı cevāzı

(254, M/T.B.III:2, B:9)

10. Peri

Perilerin çok çekici ve güzel olduklarına inanılır. Ancak onları gören yoktur. Çeşme, pınar ve hamam gibi yerlerde yaşadıkları düşünülür. Bu varlıklar insanlardan kaçarlar ve gözle görünmezler. Ancak sihir yolu ile perilerin ortaya çıkabileceği inancı vardır. Hatta bu işle uğraşan "peri-hân" adı verilen kişilerin varlığına inanılır. Bazı insanları kendilerine âşık ettiklerine, bir görülüp bir kaçtıklarına inanılan periler bize tüm bu özellikleri ile sevgiliyi hatırlatır. Sevgili daima yüzünü gizler. Periler gibi bir görünür bir kaybolur. Âşık ise daima o peri yüzlü sevgiliyi görmeyi arzular. Gördüğü an onun için bayram olacaktır. Tüm bu vasıflar sevgilinin "peri-rû, peri" şeklinde adlandırılmasına sebep olur.

ʿİdgehde ol perī-rū eylese refʿ-i niḳāb
Yalıñız ʿīd-i Fehīm olmaz olurdı ʿīd-i ʿīd

(358, G:XLI, B:5)

N'eylesün dil ol perī-rū itmeyince iʿtibār
Siḥr-pīrā-bīn Fehīm şāʿir olmış olmamış

(490, G:CXXXIX, B:7)

Yanağın peri olarak tasavvur edildiği bir beyitte; yanağın güzelliği, etkileyiciliği güneş ile mukayese edilmiş ve âşığın sevgilinin peri yanaklarının gördükten sonra güneşin güzelliğini zerre kadar göreceği söylenilmiştir.

Sen perī- ruḫ var iken ẕerrece gelmez gözüme
ʿArż-ı ḥüsn eylemesün mihr-i felek-zād yeter

(386, G:LXI, B:6)

Perileri görebilmek için bir mucize, bir sihir gereklidir. Sevgilinin de periye teşbih olunan yüzünü göstermesi âşık için bir mucize olarak tahayyül edilir. Bu tahayyülde sevgilinin peri yüzünü gören âşığın divâne olacağı söylenilmiştir.

Tā-be-key tenhā-nişīn ü ʿāḳil ü ferzāneyem

Başuma üşdi perī-rūlar bugün dīvāneyem

(586, G:CCXII, B:1)

Sevgilinin yüzünün periye teşbih edildiği bir başka beyitte ise sevgilinin yüzünü gören âşığın aklının başından gideceği, gönlünün şaşkın ve dilsiz bir hâle dönüşeceği ifade edilmiştir.

İtdi mestāne-nigehle ol perī ʿarż-ı cemāl

Keyf-i ḥüsniyle dil-i bī-hūşum itdi deng ü lāl

(272, M/T.V:4, B:1)

11. Ter

Sevgilinin en önemli vasıflarından biri hayâ sahibi olmasıdır. Ter ile ilgili beyitlerde genellikle sevgilinin hayâsından dolayı terleyişi çeşitli teşbih ve tasavvurlara konu olmuştur. Onun yanağından süzülen bu terler bir beyitte, güneş sayfasında ben haline gelmiş bir kıvılcım olarak tahayyül edilmiştir. Yanağın güneşe teşbihi ve güneşin alevi, yanak üzerindeki terlerin kıvılcım olarak tahayyül edilmesinde etkili olmuştur.

Ya ol ruḫ-ı pür-tāb-ı ʿaraḳ-rīz-i ḥayādur

Ya ṣafḥa-i ḫurşīdde ḫīl-gerde şererdür

(446, G:CVI, B:4)

Başka bir beyitte sevgilinin bu utangaçlığından dolayı yanağından süzülen ter taneleri, naz incisi olarak tasavvur edilmiştir. Yanağın güzellik denizi olarak tahayyül edilmesi yanak üzerinde terin inciye teşbih edilmesini sağlamıştır.

Seyr iden rūy-ı ʿaraḳ-nāk-i ḥayā-perverüñi

Fehm ider baḥr-ı melāḥatda nedür gevher-i nāz

(460, G:CXV, B:5)

Sevgilinin yanağının ateşten hâsıl olmuş bir gül yaprağı olarak tahayyülü, yanak üzerindeki ter damlacığının gül suyu olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

ʿĀrıż-ı ḫūy-rīzini seyr eyle tāb-ı mihrden

Görmedüñse çıḳduġın gül-berg-i āteşden gül-āb

(126, K:5, B:21)

Güllerin açması için baharın gelmesi ve akarsuların akması gerekir. Sevgili utandığı için tane tane ter döker. Sevgilinin yanağının güle teşbihi, yanaktaki terin de akarsu olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır.

Bahār-ı ḥüsne ḫūy-ı dāne dānedür bāʿis̱

Cemāl-i gülşene āb-ı revānedür bāʿis̱

(340, G:XXVIII, B:1)

Şâir, mübâlâğa sanatından yararlanarak bir beyitte sevgilinin terlemiş yanağının ışığının, güneşi bile eritebileceği tahayyülünü oluşturmuştur.

Ey fürūġ-ı ruḫ-ı ḫūy-gerdesi ḫūrşīd- güdāz

Ey leb-i nādire gül-berg-i gül-i gülşen-i rāz

(264, M/T.B.IV:1, B:2)

I. BEN (Hâl)

a)Umumi Olarak Ben

Ben şekli ve siyah rengi dolayısıyla ele alınmıştır. Ben, sevgilinin vücudunda, yüzünde, dudak kenarında, yanağında, çene çukurunda ve kulak küpesinde olmak üzere çeşitli yerlerde bulunur. Ancak sıklıkla yüz ile ilgili teşbih ve tasavvurlarla karşımıza çıkar. Şekil itibariyle yuvarlaktır. Rengi siyahtır. Genellikle beyitlerde hat, dudak, saç gibi güzellik unsurları ile birlikte ele alınır.

b)Ben ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Nokta

Ben yuvarlaklığı ve siyah rengi dolayısıyla noktaya teşbih olunmuştur. Bazı beyitlerde sevgilinin anber renkli beni, sevgilinin hükümlerinin sonundaki nokta olarak tasavvur edilmiştir.

Berāt-ı ḥükmi nev-ḫaṭ bir müsellem dilbere beñzer
Ki oldı ḫāl-i ʿanber-fāmı noḳṭa ṭurrası tuġrā

(302, K:XV, B:8)

Şâir, bir beyitte de beni “varlık noktası” olarak vasıflandırmıştır. Sevgilinin dudağının kenarındaki ben, varlık noktası olarak tahayyül edilmiştir. Dudağın yokluk olarak düşünülmesi ve yok denecek kadar küçük olduğunun kabul edilmesi böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur.

Keşf eylese diller nʿola esrār-ı elesti
Ḫāl-i dehenüñden bilürüz noḳṭa-i hestī

(680, G:CCXC, B:1)

2. Tohum

Divanda sadece bir beyitte ben, şekli ve rengi dolayısıyla tohum olarak tasavvur edilmiştir. Benin tohum olarak tasavvur edildiği beyitte, şâir yanaktaki ben tohumunun sevgilinin gül bahçesinde iki sünbül yetiştirdiğini söyler. Sevgilinin yanaklarının gül bahçesine, saçlarının sünbüle teşbihi benin de tohum olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır.

Gülşen-i rūyuñda toḫm-ı ḫālden feyyāż-ı küll
İki sünbül ḥāṣıl itmiş zülf ü gīsūdur demiş

(494, G:CXLIII, B:3)

3.Yıldız

Ben küçüklüğü, tane tane olması ve rengi dolayısıyla yıldıza benzetilmiştir. Yıldızların gökyüzünde bulunması, ulaşılmazlığı da bu tasavvurun oluşmasında etkilidir. Sevgilinin beni de âşık için ulaşılmazdır. Bir beyitte ben küçüklüğü ve rengi dolayısıyla âşığın siyah baht yıldızı olarak tahayyül edilmiş ve âşığın baht yıldızının kapkara olmasının bir nedeninin de âşığın sürekli sevgilinin siyah ben yıldızından parlaklık dilemesi olduğu ifade edilmiştir.

İder pertev gedā-yı kevkeb-i ḫāl-i siyāhuñdan

Sipihr-i aḫter-i baḫtum anuñçün tīre-encümdür

(442, G:CIII, B:3)

Müşteri yıldızı, yıldızlar arasında büyük kutluluk olarak kabul edilir. Övgülerde şâirler övülen kişiyi bu yıldıza benzetirler. Şâir, sevgilinin benini de yıldızlar içinde en çok övgüye değer gördüğü Müşteri'ye benzetmiştir.

Ṣafḥa-i ḫaṭṭ-ı ruḫı levḥa-i esrār-ı fiten

Kevkeb-i ḫāl-i lebi burc-ı füsūn Birīs'i

(678, G:CCLXXXIX, B:2)

4. Hindû

Ben, siyah rengi dolayısıyla bir Hintliye teşbih olunmuştur. Hindistan'da yaşayan insanların ten rengiyle benin rengi arasındaki benzerlik bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Ancak bu benzetmede bazı Hintlilerin ateşe secde etmeleri ve ateşe tapıyor olmaları da etkili olmuştur.

Ol ġonca-i bāġ-ı al ü sünbül-i kākül

Hindū-ḫāl ü şeker-leb ü ʿārıż gül

Başında görüp o sebz-destārı dedüm

Olmış o gül-i aluma ṭūṭī bülbül

(702, R:XL, B:1)

Sevgilinin yüzünün ateş olarak tasavvur edildiği bir beyitte, ben de ona secde eden, ona kul köle olan kâfir bir Hintli olarak vasıflandırılmıştır. Hindû; beyitlerde kul, köle veya hizmetçi olarak ta ele alınmıştır. Bu insanların eskiden köle olarak çalıştırılmaları bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ne gebrem ü ne ʿübeyd-i āteş-gāham

Ne şeb-pereyem ne ḳıble-sāz-ı māham

Men bende Fehīm ü çü ḫāl-i Hindū

Ḫurşīd-perest-i rūy-ı ʿAbdullāh'am

(702, R:XLI, B:2)

5. Siyah (Kara)

Sevgilinin beni renk itibariyle karadır. Bunu şâir, beyitinde "siyahı taşıyan yanak beni" diyerek ifade etmiş ve yanak üzerindeki benin siyahlık derecesinin daha da artması gerektiği tasavvurunu oluşturmuştur.

Siyāh-ı kevkeb-i erbāb-ı ʿaşḳı dāġıde reşki

O deñlü ḫal-i siyeh-kāresi siyāh gerekdür.

(438, G:C, B:3)

6.Yarasa

Sadece bir beyitte ben rengi dolayısıyla yarasaya teşbih olunmuştur. Burada yine sevgilinin yanağının güneş olarak tasavvur edilmesi önemlidir. Bilindiği gibi yarasalar ışığı sevmez, güneşe çıkmazlar. Karanlık, kuytu, ıssız yerlerde yaşarlar. Şâir, bilinen bu gerçekten yola çıkarak sevgilinin yanağını güneşe benzetmiş ve beni de bu yanak güneşini mekân edinen bir yarasa olarak hayâl etmiştir.

Ne ḥāldür k'ide mihr-i ruḫın mekān ol ḫāl

Olur mı şeb-pere hīç āfitābdan maḥẓūẓ

(506, G:CL, B:2)

7. Kıvılcım

Dîvânımızda sadece bir beyitte ben kıvılcıma benzetilmiştir. Benin rengi ve küçüklüğü böyle bir tasavvurun oluşmasında önemlidir. Âşığın sevgiliye olan hasretinden dolayı sürekli ah etmesi, şâirin çeşitli tasavvur ve hayâller kurmasına neden olur.

Bir beyitte şâir, var olan benin aslında var olmadığını, onun âşığın ah dalgasından kopan küçük bir kıvılcım olduğunu ve bu kıvılcımın saf şaraba benzettiği dudağın kenarına donduğu tasavvurunu oluşturmuştur. Böylece hem teşbih hem de tecâhül-i arif sanatını şiirinde kullanarak anlatımını güçlendirmiştir.

Degül ḫāl-i siyeh laʿlüñde āh-ı germ-ḫīzümden

Düşüp ṣahbā-yı nāba bir şerer efsürde olmışdur

(408, G:LXXVI, B:3)

8. Göz Bebeği

Dîvânımızda sadece bir beyitte ben gözbebeği olarak tahayyül edilmiştir. Benin şekli ve rengi böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Siyehdür tār-ı zülf-āsā nigāhum

Meger kim merdüm-i çeşm oldı ḫālüñ

(542, G:CLXVII, B:5)

9. Hümâ Kuşu

Şâir; bir beyitinde sevgilinin kaşlarının kenarında duran benini hümâ kuşuna benzetmiştir. Bu tasavvurun oluşmasında; sevginin kaşlarının buluta teşbihi, hümâ kuşunun yükseklerden uçması ve yüksek yerlere konması etkili olmuştur. Ayrıca sevgilinin beninin miskten hâsıl olduğu tahayyülü, benin misk kokulu olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Ḫāl-i müşgīni ki yāruñ gūşe-i ebrūdedür

Bir hümādur kim kenār-ı ebrde āsūdedür

(396, G:LXVIII, B:1)

10. Pervâne

Dîvânımızda sadece iki beyitte ben pervaneye benzetilmiştir. Bu teşbihte sevgilinin güzelliği, ulaşılmazlığı, etrafına ışık saçması etkili olmuştur. Âşığın pervaneye teşbihi şâirin böyle bir tasavvur kurmasında etkili olmuş ve şâirin sevgiliye pervane olabilecek, ona yaklaşabilecek tek varlığın sevgilinin beni olduğu hayâlini kurmasını sağlamıştır.

Ḥüsni ki odur şemᶜ şebistān-ı ḫaṭında

Ancaḳ yine ḫāli aña pervānelüg eyler

(376, G:LIV, B:6)

Benin pervane olarak tahayyül edildiği bir başka beyitte ise âşığın parlak tabiatının alevinin pervanelerinin sevgilinin beni olduğu tasavvuru kurulmuştur. Pervanenin ateş etrafında dönme özelliği bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Ya ḫāl-i dilber ü ya rūḥ-ı ᶜİsi'dür

Pervāne-gān-ı pertev-i ṭabᶜ-ı münīrümüz

(476, G:CXXIX, B:4)

İ. HAT (Ayva Tüyleri)

a) Umumi Olarak Hat

Ayva tüyleri rengi, şekli ve tasavvufta kesret olarak kabul edilişi sebebi ile farklı tasavvur ve hayâllere konu olmuştur. Hat kelimesinin yazı anlamına da gelmesi şâirin bu sözcüğü çeşitli söz sanatları içinde kullanmasını sağlamıştır. Ayva tüyleri yüzde bulunması nedeni ile "yanak, dudak, ben ve saç" gibi güzellik unsurları ile birlikte zikredilmiştir.

b)Hat ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Çemen, Çimen, Sebz, Sebze-zâr, Giyah

Yeni çıkan ayva tüyleri şekil ve renk benzerliği nedeni ile “sebz-sebze-zâr ve çimen” olarak tasavvur edilmiştir. Yüzün bir bahçe olarak düşünülmesi yüzdeki diğer unsurların bahçedeki nebatlara benzetilmesine neden olmuştur. Dudağın “ab-ı hayat” olarak kabul edilmesi, dudak etrafındaki ayva tüylerinin de bu su ile yetişen “sebz” olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Âşığın tek isteği sırra ermek olduğuna göre en çok izlemek isteyeceği varlıkta sırra bu kadar yakın olan ayva tüyleri olacaktır.

Ey ravża-i ḥüsn içre cemālüñ gül-i āl

Ey zülf-i siyāhı sünbül-i bāġ-ı cemāl

Seyr eylesem çemenistān-ı ḫaṭuñ

Dil-teng olurum ḳāfiye-i sebz- mis̱āl

(700, R:XXXV, B:2)

Âşığın gönlünün sevgilinin saç kafesinde bulunan bir kuş olarak tasavvuru, sevgilinin ayva tüylerinin de bu kuşun gezinmek istemeyeceği bir çimenlik olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Kafeste yetişen kuşların doğada yaşayamayacağı gerçeği ve sevgilinin saçlarına verilen değer bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Zülfinde göñül ḫaṭṭ-ı ʿanber-şikeni n’eyler

Murġān-ı ḳafes-perver seyr-i çemeni n’eyler

(378, G:LVI, B:1)

Bir beyitte, ayva tüylerinin düşüncesinin bile âşığa üzüntü vereceği düşüncesi ele alınmış ve ayva tüyleri şekil itibariyle çimenliğe benzetilerek, sevdaya uğramış âşığın bu çimenliğe asla düşman olamayacağı tasavvuru kurulmuştur.

Taṣavvur-ı ḫaṭ-ı dilber keder verür yoḫsa

Olur mı ʿāşıḳ-ı sevdā-zede çemen-düşmen

(620, G:CCXXXIX, B:6)

Ayva tüyleri her ne kadar sebz olarak vasıflandırılsa da bir beyitte pek de kıymet verilmeyen bir husus olarak karşımıza çıkar. Gül bahçesine benzetilen sevgilinin yüzündeki, ayva tüyleri; ayaklar altına alınan, değersiz ot yaprakları olarak tasavvur edilmiştir. Ayva tüylerinin kısalığı, cılız görünümü bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Pā-māl iderse ṭurra ḫaṭ-ı sebzüñi n'ola
Gülzār içinde berg-i giyāha ne iᶜtibār

(364, G:XLV, B:5)

2. Süsleyici

Dîvândaki bir beyitte ayva tüyleri güzellik bahçesinin süsleyicisi olarak tasavvur edilmiştir. Dudağın papağan olarak tahayyülü, ayva tüylerinin de güzellik bahçesinin çemeninin süsleyicisi olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Ayrıca sevgilinin yüzünün bahçe olarak tahayyülü, yüz üzerindeki unsurların da bu bahçenin süsleri veya süsleyicileri olarak tasavvur edilmesinde etkili olmuştur.

Çemen- pīrā-yı bāġ-ı ḥüsn yaᶜnī ḫaṭṭ-ı sebzüñle
Lebüñ bir rūḥ-ı ṭūṭī-ḳısvet ü bülbül-terennümdür

(442, G:CIII, B:2)

3. Hızır

Hızır bilindiği gibi ab-ı hayat'ı aramak için zulumatlar ülkesine gitmiş ve bu sudan içerek ölümsüzlük kazanmıştır. Böylelikle sırra vakıf olmuştur. Halk arasında Hızır'ın yeşil elbiselerle su üzerinde dolaştığı ve sıkıntıya düşenlerin imdadına yetiştiği inancı yaygındır. Ayrıca Hızır kelimesi; yeşillik, yeşerme, tazelik anlamlarına da gelir. Şâirler kelimenin bu özelliğinden de yaralanarak sanatlı şiirler oluştururlar. Sevgilinin yüzü "ab" olarak düşünülürse ayva tüyleri de bu su üzerinde yürüyen Hızır olur. Dudağı ab-ı hayat olarak düşünüldüğünde ise dudak etrafındaki ayva tüyleri sırra vakıf olan Hızır olarak tahayyül edilir.

Ḫaṭ muvāfıḳ olsa dille zülfden itmem ḥaẕer

Ḥıżr olursa ger refīḳum ejdehādan kim ḳaçar

(364, G:XLVI, B:2)

4. Hâr (Diken)

Dîvânda sadece bir beyitte ayva tüyleri diken olarak nitelendirilmiştir. Bu beyitte ayva tüyleri hem dikene teşbih edilmiş hem de yanağa iki yüzlülük kazandırma vasfı yüklenmiştir. Yanağın ateş olarak tahayyülü, ayva tüylerinin ateşe karışmış bir iki diken olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Sevgilinin yanağının sade olarak tahayyül edilmesi ve ayva tüylerinin zaman içinde yavaş yavaş oluşması şâirin böyle bir hayâl kurmasında etkili olmuştur.

Ḫaṭṭ-ı ruḫsārı gelüp eyledi ḫas-pūş Fehīm

Bir iki ḫār ile ḥayf oldı müşevveş āteş

(488, G:CXXXVIII, B:5)

5. Ayet, Yazı, Çizgi, Defter, Naz Defteri

Tüyler şekil ve renk itibariyle kitap üzerindeki yazı ve çizgilere teşbih olunmuştur. Sevgilinin yüzünün kitap veyahut sayfa olarak tasavvuru ve hat kelimesinin yazı, çizgi mânâlarında da kullanılması ayva tüylerinin bu unsurlarla teşbih edilmesini sağlar. Yüzün; Kur'an'a teşbihi ayva tüylerinin de Kur'an'daki âyetler olarak düşünülmesini sağlamıştır.

Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda ise yüz İncil'e, ayva tüyleri, İncil'deki yazılara teşbih olunmuştur.

Ḫaṭṭ-ı laʿlüñ ki odur ḥüccet-i iʿzāz-ı Mesīḥ

Bārekallāh zihī nusḫa-i iʿcāz-ı Mesīḥ

(348, G:XXXIV, B:1)

Fikr-i ḫaṭ-ı la ʿl ile ġubār eyle vücūduñ

Ervāḥ-ṣıfat ʿālem-i ʿulvīye ṣu ʿūd it

(334, G:XXII, B:3)

Başka bir beyitte ise ayva tüyleri naz defteri olarak vasıflandırılmıştır. Sevgili âşığa daima naz ve işve eder. Şâir, bu naz ve işve sırlarının sevgilinin ayva tüylerinde gizli olduğu tasavvurunu kurmuştur. Yanağın defter olarak tahayyülü, ayva tüylerinin de bu defter üzerindeki yazılar olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Ṣatduġuñ ʿişveleri ʿāşıḳuna eyle ḥisāb

İşte ḫaṭṭuñdadur ey şūḫ-ı cihān defter-i nāz

(460, G:CXV, B:6)

6. Mûr (Karınca)

Yüzdeki ayva tüyleri; şekli, yüzü kaplaması itibariyle yanaktaki beni koruyan bir koruyucu gibi hayâl edilmiştir. Kısalığı, görünmeyecek derecede küçük oluşu ile ayva tüyleri ben tohumunu koruyan, karıncaya teşbih olunmuştur. Şâir, beyitinde yüz hazinesini koruyan saç ejderi ile ben tohumunu koruyan ayva tüylerini mukayese etmiştir.

Zülf ol ey ḫaṭ ejder-i maġrūra beñzet kendüñi

Toḫm-ı ḫālin ḥıfẓ tā-key mūra beñzet kendüñi

(672, G:CCLXXXIV, B:1)

7. Duman, Gölge

Ayva tüyleri rengi dolayısıyla dumana teşbih olunur. Ayrıca yanağın ateş veya mum olarak tasavvuru ayva tüylerinin bu alev üzerindeki duman olarak hayâl edilmesini sağlamıştır.

Ḫaṭ gelse rūy-ı yāre olur şevḳ-ı dil ziyād

Olmaz duḫān-ı şemᶜ ile pervāne bī-dimāġ

(512, G:CLIV, B:4)

Rūyı ʿaraḳ-rīz iken ḫaṭṭını gör ṣanki āb

Dūdı bülend eyleyüp şuʿleyi pest eyledi

(668, G:CCLXXXI, B:2)

Sürekli ah eden âşığın göğe yükselen ahlarının nedeni olarak ayva tüylerinin gösterilmesi, duman ve ayva tüyleri arasında bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Ayva tüylerinin rengi ile duman arasında kurulan ilgi böyle bir tasavvurun oluşturulmasında etkili olmuştur.

Ḫaṭ-ı bütānı anup dūd-ı āh ile her şeb

Siyāh-sāzi ruḫsār-ı māhdur kārum

(590, G:CCXVI, B:2)

Maḥv eyledi ḫār u ḫas-ı mihr ü meh-i çarḫı

Yād-ı ḫaṭ-ı rūyıyla dilüñ şuʿle-i āhı

(664, G:CCLXXVI, B:4)

Başka bir beyitte ayva tüyleri, kargaşa ve fitne ateşinin dumanı olarak vasıflandırılmıştır. Yanağın kırmızılığı nedeni ile ateşe teşbihi ayva tüylerinin de bu ateşin üzerindeki duman olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Ḫaṭṭı ki dūd-ı āteş-i āşūb u fitnedür

Tāb-ı ʿiẕār-ı surḫı ile şuᶜle-pūş olur

(422, G:LXXXVIII, B:2)

8. Güneş Tutulması

Sevgilinin yüzünde yavaş yavaş oluşan ayva tüyleri, rengi ve yavaş yavaş oluşması nedeni ile güneş tutulması olayına teşbih olunmuştur. Tutulma, bir gök cisminin başka bir gök cismini tümüyle veya kısmen örtmesine denir. Yüzün güneşe teşbihi yüz üzerinde yavaş yavaş oluşan ayva tüylerinin güneşi gölgeleyen bir unsur olarak ele alınmasını sağlamıştır.

Çihre-i āfitāb-veş k'ola muḳārin-i küsūf

Ṣafḥa-i mihr-i rūyına gelmede ceste ceste ḫaṭ

(504, G:CXLVIII, B:3)

Şâir, güneş tutulması olayının nedenini sevgilinin ayva tüylü yanağı olarak gösterir. Böylece hüsn-i talil sanatınından da yaralanan şâir, anlatımını daha da güçlendirir.

Ḫaṭṭ ile ruḫsāruñ itmiş āfitābı münkesif

Ehl-i ʿaşḳı māʾil-i feryād-ı şeb-ḫīz eyleyen

(620, G:CCXL, B:3)

9. Bulut

Sevgilinin güzellik unsurları arasında söz ettiğimiz ayva tüyleri bazı beyitlerde bu güzelliği gölgeleyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Şâir, bir beyitinde güneşe benzettiği sevgilinin yanağı üzerindeki ayva tüylerini bu güneşi gölgeleyen bulut olarak vasıflandırmıştır.

Yā ḫaṭ gibi mihr-i ruḫuña sāye bıraḳmış

Ebr-i siyeh-i baḫt-ı Fehīmā-yı zebūndur

(404, G:LXXIII, B:7)

10. Fitne, Fettân, Âşûb

Fitne karışıklık, kargaşa sebebidir. Ayva tüyleri âşığın gönlünde karışıklığa ve âşıklar arasında kargaşaya neden olduğu için fitneye teşbih edilmiştir. Bir beyitte, saç ve ayva tüyleri karışıklık çıkarma hususunda birlikte ele alınmış ve bu konuda ayva tüyleri saça yardım edecek olsa bütün dünyayı kıyamet gününün kargaşasının kaplayacağı tahayyülü kurulmuştur.

Ḫaṭṭuñ ki ola zülfüñe maḥşer-geh-i āşūb
Dünyāyı ṭutar şūriş-i ġavġā-yı ḳıyāmet
(332, G:21, B:2)

Bir beyitte şâir, ayva tüylerini kargaşa dolu karanlık bir âlem olarak tahayyül etmiş ve ayva tüylerini istenilmeyen bir unsur olarak ele almıştır.

Sāde-rū olsa baña dilber ki ṭab ͑-ı rūşenüm
Tīregi-i ḫaṭṭ-ı pür-şūr ile itmez imtizāc
(344, G:XXX, B:3)

Başka bir beyitte, ayva tüyleri fitne sırlarının birer levhası olarak vasıflandırılmıştır. Yüzün defter ve sayfa olarak tasavvuru bu hayâlin kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca ayva tüylerinin yazıya teşbihi, dudak etrafında bulunuyor olması ve dudağın sır olarak vasıflandırılması böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ṣafḥa-i ḫaṭṭ-ı ruḫı levḥa-i esrār-ı fiten
Kevkeb-i ḫāl-i lebi burc-ı füsūn Bircīs'i
(678, G:CCLXXXIX, B:2)

Ayva tüylerinin fitne koparma özelliğinin ele alındığı bir beyitte ise ayva tüyleri, ahir zaman fitnesi ile mukayese edilmiş ve fitne koparıcılık hususunda ahir zaman fitnesinden üstün tutulmuştur.

Merd ise ger ẓuhūr ide fitne-i āḫirü ʾz-zamān

Leşkēr-i ḫaṭṭı der-kemīn ʿişve kirişme çekti ṣaf

(514, G:CLVI, B:3)

11. Belâ

Ayva tüyleri âşığın gönlüne verdiği sıkıntı nedeni ile belâ olarak tasavvur olunmuştur. Aynı zamanda şâir, yanak üzerindeki ayva tüylerini şekil itibariyle dalgaya teşbih ederek, ayva tüylerini âşığa yaklaşmakta olan bir belâ dalgası olarak tasavvur etmiştir.

Mevc-i ṭūfān-ı belā ebrū vü ḫaṭṭ-ı la ʿlüñ

Çeşm-i ḫūnī-nigehüñ nergis-i būstān-ı ḳażā

(318, G:XII, B:2)

12. Gece

Dîvânda sadece bir beyitte ayva tüyleri karanlık gece olarak tasavvur edilmiştir. Ayva tüylerinin renginin siyah olarak tahayyülü böyle bir hayâlin oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca sevgilinin yüzünün aydınlık, nurlu olması da bu tasavvurun oluşturulmasında önemlidir. Ancak beyitte ayva tüyleri istenilmeyen bir unsur olarak ele alınmış ve nur âleminde karanlık gece olarak tahayyül edilmiştir.

İstemez zīnet-i ḫaṭṭı o meh-i sāde-ruḫum

ʿĀlem-i nūrda zīrā şeb-i deycūr olmaz

(278, K:I, B:14)

13. Sır, Esrâr

Dudağın hokka, sır veya sırları ifşa eden olarak düşünülmesi, dudak etrafındaki ayva tüylerinin de sır olarak vasıflandırılmasına neden olmuştur. Ayrıca esrar gibi sarhoşluk verici maddelerin hokka içinde muhafaza edilmesi, dudağında hokkaya teşbihi böyle bir

tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Ayva tüylerini gören âşık tıpkı esrar içmiş biri gibi şaşkınlık ve hayranlık içinde döner. Çünkü âşık sevgilinin ayva tüylerini görünce mest olur. Ne yaptığını bilmez bir hâle gelir.

Fikr idüp esrār-ı ḫaṭ-ı rūyıñı

Eyleyelüm vālih ü ḥayrān semāᶜ

(116, K:III, B:5)

Sevgilinin yanağı Kâ'be'ye teşbih edildiğinde yanak üzerindeki ayva tüyleri de Kâ'be'nin etrafında yazılmış Kur'ân ayetleri olarak tasavvur edilir. Dîvânımızda ise yanak üzerindeki ayva tüyleri kıyamet seyrinin sırları olarak tasavvur edilmiştir. Yanağın Kâ'be veya Kur'ân olarak düşünülmesi, yanak üzerindeki ayva tüylerinin de sırların açıklandığı ayetler olarak tasavvur edilmesi ve bütün sırların bu ayetlerde gizli olduğu inancı böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Ey ṭurraları sünbül-i ṣahrā-yı ḳıyāmet

Ḫaṭṭuñda ᶜayān sırr-ı temāşā-yı ḳıyāmet

(332, G:XXI/21, B:1)

14. Asker, Ordu

Ayva tüyleri düzenli ve sayıca çok olmaları nedeni ile orduya teşbih olunur. Sevgilinin, güzellik ülkesinin padişahı olarak tasavvuru, ayva tüylerinin de bu padişahın karşısındaki kimseye aman vermeyen, bütün dünyaya âfetler getiren ordusu olarak hayâl edilmesini sağlamıştır. Ayva tüylerinin âşığın gönlünde yarattığı etki bu tasavvurun kurulmasında önemlidir.

Ẓuhūr iderse kemīnden sipāh-ı ḫaṭṭ-ı eger

Cihānda kimseye virmez emān zamān āfet

(168, K:XI, B:8)

Bir başka beyitte ise ayva tüyleri, güzellik itibariyle periye teşbih edilen sevgilinin, güzelliğini gizleyen bir ordu olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin padişaha teşbihi ayva tüylerinin de orduya benzetilmesini sağlamıştır.

Meyl itme ḫaṭṭa ġāʾib olur ḥüsnüñ ey perī
Şāh olsa nā-bedīd sipāha ne iʿtibār

(364, G:XLV, B:4)

15. Perde

Bir beyitte ayva tüyleri; güneşe teşbih olunan yanağa çekilen, misk kokulu bir perde olarak tasavvur edilmiştir. Ayva tüyleri, sıralı bir şekilde yanağı kaplaması, yanağın parlaklığını gölgelemesi nedeni ile perdeye teşbih edilmiştir.

Şemʿ-i ruḫsāruña ḫaṭ perde-i müşkīn çekeli
İtmege seyr-i cemālüñ bulamaz rāh nesīm

(588, G:CCXIV, B:2)

Ancak başka bir beyitte şâir, kendisi ile tezata düşerek ayva tüylerinin sevgilinin güle benzettiği yüzünün güzelliğini gizleyemeyeceği tasavvurunu oluşturur. Nasıl ki gülü gizleyen, koruyan kendi dikeni ise güneş gibi olan sevgilinin yüzünün dikeni de ışığı olmalıdır der ve ayva tüylerini hem dikene hem de ışığa benzetir.

Dīdeden ḫaṭṭı nihān itmez o gül-ruḫsārı
Gül-i ḫurşīdüñ olur yine şuʿāʿı ḫārı

(664, G:CCLXXVII, B:1)

J. AĞIZ (Dehen, Fem)

a)Umumi Olarak Ağız

Ağız, dudaklar tarafından kapatıldığı için görülmez. Ancak konuşulduğunda fark edilir. Bu nedenle ağız ile ilgili teşbihler daha çok yokluk mefhumu üzerine kurulur. Ağız; "esrâr, sır, nokta, yok veya gayb" olarak vasıflandırılır. Ağız yuvarlak ve dar olarak tasavvur edilir. Bundan dolayı yuvarlak nesnelere teşbih olunmuştur.

b)Ağız ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Gonca

Ağız kapalılığı, küçüklüğü ve şekli dolayısıyla goncaya teşbih olunur. Sevgilinin âşık ile konuşmaması, ağzın daima kapalı olması "gonca dehen" terkibinin oluşmasında etkili olmuştur. Şâir, beyitte sevgilinin güzellik unsurlarını sıralarken ağzı için "gonca dehen" tabirini kullanmıştır.

Mū-miyānın ḳoçup öpdüm leb-i laʿl-i yāri
Boyu servüm yüzi gül ġonca-dehānum diyerek
(532, G:CLXX, B:4)

Bir beyitte, sevgilinin ağzının düşüncesinin feyzinin, âşığın gönlünü yokluk bahçesinin goncası haline getirdiği tasavvuru kurulmuştur. Sevgilinin ağzının görülmemesi, yok olarak tasavvur edilmesi ve ağzın goncaya teşbihi şâirin böyle bir tasavvur oluşturmasını sağlamıştır.

Ġonca-i neşküfte-i bāġ-ı ʿademdür tā ezel
Feyż-i efkār-ı dehānıyla dil-i nābūdumuz
(464, G:CXIX, B:3)

Goncanın açılmamış şekli; ağzı sıkılık, konuşmamak tasavvurlarının beyitlerde yer almasını sağlamıştır. Sevgilinin âşıkla konuşmaması ve gülücükler saçarak

ilgilenmemesi yönüyle ele alındığı beyitte âşığın; “gonca ağızlı sevgilinin neyini gördük” diyerek yakındığı tasavvuru kurulmuştur.

Egerçi muᶜciz-i laᶜline olmazuz münkir
O ġonca-fem şeh-i ᶜİsī-demüñ nesin gördük

(538, G:CLXXIV, B:4)

2. Sır

Ağız dudaklar tarafından gizlenir, görülmez. Bu nedenle bilinmeyen olarak tahayyül edilmiş ve sır, esrâr olarak vasıflandırılmıştır. Ağız sadece sevgili konuştuğu zaman görülür. Ancak o zaman sırlar ortaya çıkar. Âşığın tek isteği bu sırra vakıf olmaktır.

Nükte-i rāz-ı dehānuñ yine ser-beste eyledi
Rūh-ı ḳudsī ile ger maḥrem-i esrār olsam

(570, G:CC, B:4)

3. Âfet

Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nda sadece bir beyitte ağız, âfet olarak vasıflandırılmıştır. Ağızdan çıkan sözlerin, ağzın bilinmezliğinin âşığın üzerindeki etkisi bu tasavvura neden olmuştur. Âşık için sevgilinin tüm unsurları aslında onun gönlünü harap eden bir âfettir. Ağız da bu unsurların en başında gelir. Beyitte sevgilinin ağzından çıkan her söz her gülüş âşık için bir âfet olarak tahayyül edilmiştir.

Nigāh āfet ü çeşm āfet ü dehān āfet
O şāh-ı ḥüsne müsaḫḫar cihān cihān āfet

(166, K:XI, B:1)

4. Şîrin

Dîvânda sadece bir beyitte ağız “şîrin dehân” olarak vasıflandırılmıştır. Sevgilinin dudaklarını şeker, bal gibi unsurlara teşbihi, sevgilinin ağzından kötü bir söz çıkmayacağı tahayyülü, ağzın tatlı olarak tasavvur edilmesinde etkili olmuştur.

İderse ol büt-i şīrin-dehān raḳṣ
Kef-i ʿāşḳda eyler dīn ü cān raḳṣ

(498, G:CXLV, B:1)

K. DUDAK (Leb, La‘l)

a)Umumi Olarak Dudak

Dudak sevgilinin güzellik unsurları içinde en çok üzerinde durulan, teşbih ve tasavvurlara konu olan unsurlardan biridir. Dudak rengi, güzelliği ve kavuşmaya vesile olan bir unsur olarak tasavvuru nedeniyle pek çok teşbih ve tahayyüle konu olmuştur. Ağızla, dişlerle, konuşma ile olan yakın ilgisi önemini arttırmaktadır. Dudağın can ile ilgisi de sık sık beyitlerde karşımıza çıkar. Küçüklüğü, darlığı, yuvarlak şekli, kapalı hali, gülüş ve tebessümle olan ilgisi çeşitli tasavvurların oluşmasını sağlamıştır. Rengi dolayısıyla şarapa, la‘le, yakuta teşbih olunmuştur. Dudak âşık için hem ilaç hem zehir olarak vasıflandırılmıştır. Âşığa can bağışlayan olarak tahayyül edilen dudak, onun için ab-ı hayattır. Dudak çevresinde bulunan diğer güzellik unsurları ile de yakından ilgilidir. Bu sebeple pek çok tasavvurda bu unsurlarla birlikte ele alınır. Sevgilinin dudağı o kadar etkileyicidir ki, onun sadece bir mecliste anılması bile orada olan gönüllerin hepsini çoşturur.

Bu düşünüşün etkili olduğu bir beyitte sevgilinin dudağının anılmasıyla coşan gönüllerin, tesbih edişleri karşısında meleklerin bile suskun hâle geleceği tasavvuru kurulmuştur.

Diller ki ẕikr-i la ʿli ile pür-ḫurūş olur

Tesbīḥden gürūh-ı melā ʾik ḫamūş olur

(422, G:LXXXVIII, B:1)

Sevgilinin dudakları kıskanılacak kadar güzel, etkileyici ve mest edicidir. Bu düşünüş onun güzelliğini gören herkesin kıskançlıktan şehit olacağı tahayyülünün kurulmasında etkili olmuştur. Bir beyitte Hz İsa ve Hızır için telmihte bulunularak onların mucizeleri hatırlatılmış, yüzbinlerce Hızır gönüllü ve İsa canlının onun dudağını kıskanarak şehit olduğu söylenilmiştir.

Ammā ki şehīd-i reşk-i la ʿli

Yüz biñ dil-i Ḫıżr u cān-ı ʿİsī

(216, M/T.B:I, B:11)

b)Dudak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Şarap, Kadeh

Dudağın şaraba teşbihi rengi ve âşığı mest etmesi dolayısıyladır. Âşığın sarhoş olması için şarap içmesine gerek yoktur. Bir beyitte âşığın sevgilinin dudaklarını gördüğü anda dehşete düşerek, hayran ve mest olduğu söylenilmiştir.

Nuḳl-ı laʿlini idüp ta ʿbiye cāna ṣundı

Şīre-i cān ile itdi beni mest ü medhūş

(496, G:CXLIV, B:11)

Sevgilinin dudaklarının göreni mest etme özeliğinin ele alındığı bir beyitte dudaklar su katılmamış saf şarab olarak tahayyül edilmiştir.

Soñra itdüm leb-āşinā anı

Ya ͑ni nūş-i şarāb-i nāb itdüm

(108, K:II, B:10)

Bir başka beyitte ise âşığı sarhoş edebilecek tek unsur olarak sevgilinin gülen dudakları gösterilmiş ve dudaklar kırmızı rengi itibariyle şaraba teşbih olunmuştur.

Müferriḥ bāde-i yāḳūt-reng itmez beni ḥayrān

Senüñ mest-i mey-i la ͑l-i leb-i ḫandānuñam sāḳī

(670, G:CCLXXXIII, B:2)

Dudak şaraba teşbih edildiğinde, "nûş itmek, ayağa düşmek, sâḳî, kadeh ve câm" gibi unsurlar da beyitlerde yer alır. Dudak kevser şarabı olarakta nitelenir. Bazı beyitlerde ise mübâlâğa edilerek, kevser şarabından daha üstün bir şarap olduğu ifade edilmiştir.

Sāḳī lebüñ ḫayāline bir cām ṣundı kim

Gelmez o bādenüñ mey-i Kevs̱er ayaġına

(634, G:CCLII, B:2)

Ġażabla gūş idüp düş-nām-ı la͑lin pāyına düşdüm

Yıḳar mı mey-ḫ͑ārı ger olsa şarāb-ı erġavān keskin

(622, G:CXLII, B:4)

Dudaklar bazı beyitlerde renk ve şekil itibariyle kadehe teşbih olunmuştur. Aslında bu teşbihte renk ve tat bakımından kadeh içindeki şarap etkilidir. Ayrıca dudağın üzerindeki kabarcıklar ile şarap üzerindeki hava kabarcıkları arasında ilgi kurulması dudağında kadeh olarak tasavvur edilmesini sağlar.

Ben o nāzük-meşrebem kim sāġar-ı mir ʾāt-ı dil

Bāde-i ʿaks-i leb-i ḥūr ile itmez imtizāc

(344, G:XXX, B:2)

2. La ‘l, Yâkût

Dudak rengi nedeniyle la‘l ve yakuta teşbih olunur. Âşık için olan değeri onun böylesine kıymetli taşlara teşbih edilmesinde etkili olmuştur. Bilindiği gibi la‘l de yakut da kırmızı rekte son derece değerli mücevherlerdir. Bu iki taşın göz alıcı kırmızılığı, parlaklığı sevgilinin dudaklarını hatırlatır. Bu nedenle şâir, bazı beyitlerde dudak yerine la‘l tabirini kullanmıştır.

Ya ʿni geh şu ʿle-i mey gāh ṣunardı la ʿlin

Germ-şevk olduḳ edüp zevk ile ʿişret bu gece

(640, G:CCLVII, B:2)

İtmege ʿaks-i laʿlüñi seyrān

Eyle āyine āb-ı ḥayvānı

(212, K:XVII, B:92)

Bazı beyitlerde ise dudakların kırmızılığını ve parlaklığını daha etkili ifade edebilmek için sevgilinin dudağını laʿl taşına benzetmiştir.

La ʿl-i leb sīmīn-bütān itdi iḥāṭa çevremi

Ṣan miyān-ı gencde nābūd bir vīrāneyem

(586, G:CCXII, B:2)

Bir başka beyitte dudaklar yakut olarak tahayyül edilmiş ve Allah’ın iki yakuta ruh vererek sevgilinin güzelliğinin içine yerleştirip, ona söz söyleyen dudak adını verdiği

tasavvuru kurulmuştur. Dudakların, şekli, kırmızılığı ve parlaklığı böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Rūḥ vermiş iki yāḳūta ḥakīm-i muḳtedir

Ḥüsnüñ içre vażʿ idüp laʿl-i suḫan-gūdur demiş

(494, G:CXLIII, B:4)

En kıymetli yakutların Bedahşan ülkesinden çıkarıldığı bilinir. Sevgilinin dudağı için la'l-i Bedahşan tabirinin kullanılmasının nedeni de budur. Bazı beyitlerde ise dudak yakut ile mukayese edilmiştir.

Şuʿle-i yāḳūt ya ʿaks-i leb-i laʿlidür

Ẓāhir olan her ḥabāb çeşme-i billūrdan

(610, G:CCXXXI, B:6)

Hatta bir beyitte, bu mukayese sonucunda dudağın parlaklığının ve renginin etkileyiciliği karşısında Bedahşan yakutunun dudağı kıskanacağı ve bu kıskançlıkla siyah renkli bir kehribara dönüşeceği tasavvuru kurulmuştur.

Reşk-i laʿlüñle kehrübā olsa

Ne ʿaceb gevher-i Bedaḫşānī

(210, K:XVII, B:91)

3. Yıldız

Dîvânımızda sadece iki beyitte dudak yıldıza benzetilmiş ve Süheyl-i Yemânî olarak tasavvur edilmiştir.

Bilindiği gibi Süheyl; parlak bir yıdızdır. En parlağı Yemen de görüldüğü için bu yıldıza "Süheyl-i Yemanî, Süheyl-i Yemenî" denir. En önemli özelliği bazı eşyaya kırmızılık özelliği kazandırmasıdır.[42]

Efsaneye göre akik taşına kırmızılık özelliğini bu yıldız kazandırmıştır.[43]

Divanımızda dudak etkileyicilik ve renk vericilik açısından, Süheyl-i Yemen yıldızına benzetilmiş ve âşığın ağlayan gözünü etkileyerek, onu kanlı bir hâle getirdiği tahayyülü kurulmuştur.

ᶜAks itse lebi dīde-i giryāna Fehīmā
Teʾs̱īrde mānend-i Süheyl-i Yemen eyler
(376, G:LV, B:5)

Diğer beyitte ise dudak iki ay arasında olan bir yıldıza benzetilmiştir. Bu teşbihte dudak, sırrının İdris Peygamberin bile çözemediği bir yıldız olarak tahayyül edilmiştir. Böylece İdris Peygambere telmihte bulunularak onun mucizeleri de hatırlatılır. İdris peygamber yeryüzüne tıp ve nücûm (yıldız) ilmini getiren olarak bilinir. Mübâlâğa yoluyla dudağın etkileyiciliği vurgulanmıştır.

Laᶜl-i dür-pūşı bir aḫterdür iki māhda kim
Cān verüp bilmedi sırrın feleküñ İdrīs'i
(678, G:CCLXXXIX, B:3)

4. Şeker, Bal, Şîrin

Dudaklar tadı dolayısıyla bu unsurlara benzetilirler. Dudaklar şeker olunca sevgili de şeker yiyen tûti olarak tahayyül edilir. Sevgili daima naz şekeri yer, bu sebeple şeker dudaklıdır. Papağanları konuşturmak için şeker verilir. Âşığın gönlü için sevgilinin

---
[42] ONAY, Talat Ahmet; Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1992, s.379.
[43] PALA, İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları,Ankara-1995

dudakları şekerdir. Bu nedenle bazı beyitlerde âşık bazı beyitlerde de sevgili papağan olarak tasavvur edilir. Ayrıca “Papağan- söz” ilişkisi de bu tasavvurda etkilidir.

Lebin ḳo ṭūṭi-i cān zülfe bend ol
Şeker-ḫālıḳ yiter zencīr-ḫāy ol

(558, G:CXCI, B:3)

Şeker-lebāna gelür nūş- ḫand-i nāz leẕīẕ
Meẕāḳ-ı ʿāşıḳa da girye-i niyāz leẕīẕ

(362, G:XLIV, B:1)

Şâir, sevgilinin güzellik unsurlarını sıralarken dudaklar için sıklıkla “ şeker-leb, şîrin-leb” tamlamalarını kullanır.

Ol ġonca-i bāġ-ı al ü sünbül-i kākül
Hindū-ḫāl ü şeker-leb ü ʿārıż gül
Başında görüp o sebz-destārı dedüm
Olmış o gül-i aluma ṭūtī bülbül

(702, R:XL, B:1)

Nāvek-i ġamze-i pür-kīnüñe ḳurbān olayım
Zehr-ḫand-i leb-i şīrīnüñe ḳurbān olayım

(268, M/T.B.IV:6, B:4)

Âşığın gönlünün sevgilinin dudağına olan düşkünlüğü “sinek-bal” hayâlinin kurulmasını sağlar. Sinekler bal nerede ise onu bulur. Yemek için ona yaklaştığında çoğu zaman bala yapışır, kurtulmaya çalışırken kanatları kopar ve ölür. Âşığın gönlü sineğe benzetildiğinde, dudaklar da bal olarak tasavvur edilir. Âşık daima o bala ulaşmak için kanat çırpar.

Egerçi ben leb-i dilberde ḫāl-i mūyīn-veş

Girifte-pā meges-i bend-i nūş ü bī-zūram

(180, K:XIV, B:9)

Lebüñ ḫayāline Rūhü'l-ḳudüs şarāba düşer

Meges-mis̱āl ki ḥırṣ ile şehd-i nāba düşer

(384, G:LX, B:1)

Bir başka beyitte ise dudak âşığın gönlü için can balı olarak tasavvur edilmiştir.

Gerçi laʿli nūş-ı cān līkin müje nīş-āzmā

Cümlesi ṭursun yeter ben bī-dile ṭurfa belā

(272, M/TAZMİNV:2, B:3)

Bir beyitte şâir; dudağı, şekli ve rengi dolayısıyla; goncaya, rengi, parlaklığı nedeniyle; yakuta benzetmiş ve tadı nedeniylede şeker saçan olarak vasıflandırmıştır. Böylelikle şâir, aynı anda üç teşbih yaparak söz söylemede ustalığını ortaya koymuştur.

Pür-teġāfül nigeh-i nergis-i bīmār nedür

Ġonca-i gül gibi laʿlīn-i şeker-bār nedür

(268, M/T.B.IV:5, B:2)

5. Âb-ı Hayat

Dudaklar can bağışlayıcılık özelliğinden dolayı âb-ı hayat olarak tahayyül edilir. Tasavvufta dudak vahdet kabul edilir ve ona kavuşmak ebedi hayat mânâsını taşımaktadır. "Hızr- âb-ı hayat" kıssası ve dudak kenarındaki ayva tüylerinin yeşillik mânâsına gelen Hızr olarak tahayyülü, dudağın âb-ı hayat olarak tasavvur edilmesinde etkili olmuştur.

Ḫuşk ise laʿli āb-ı Ḫıżr'dan bir ḳaṭredür

Bu hevāda çeşme-i āb-ı ḥayāt olur serāb

(126, K:5, B:24)

Âb-ı hayattaki ebedi yaşam özelliği nedeni ile dudaklar için "cân, cân çeşmesi" gibi tabirler kullanılmaktadır. Beyitlerde "Hızr, āb-ı hayat, serab, çeşme" gibi birbiri ile alakalı unsurlar sık sık karşımiza çıkar. Bir beyitte dudak ölümsüzlük suyunun çeşmesi olarak tahayyül edilmiştir.

Pejmürde eylemiş gülini tāb-ı teşnegī

İtmiş ḥarāret āb-ı ḥayāt-ı lebin serāb

(176, K:XIII, B:9)

6. Ateş

Dudak, rengi ve yakıcılığı nedeni ile ateş, kor olarak tasavvur edilir. Sevgilinin dudakları âşığın gönlünü yakıp kavuran, kor haline getiren ateş olarak tasavvur edilmiştir. Parlak, kırmızı rengi ile alevi andıran dudaklar pek çok teşbih ve mecaza konu olmuştur. Bir beyitte şâir; sevgilinin dudaklarını kor olarak tahayyül ederken, âşığın gönlünün de bu dudakları görünce kora dönüşeceği tasavvurunu oluşturmuştur. Dudakların rengi ve âşığın gönlü üzerindeki etkisi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Mest-i ser-germ olıcak laʿl-i teri aḫker olur

ʿĀşıḳuñ tāb ile laḫt-ı cigeri aḫker olur

(418, G:LXXXIV, B:1)

Bazı beyitlerde dudaklar rengi ve şaraba olan düşkünlüğü itibariyle ele alınmış ve "su- ateş" tezadından yararlanarak, şâir dudakları ateşe teşbih etmiştir.

Müdām olur leb-i laʿli şarābdan maḥẓūẓ

ʿAceb ʿaceb ki ola şu ʿle ābdan mahẓūẓ

(506, G:2A/CL, B:1)

ʿAks-i laʿlün cāmda ber- ʿaks itmiş gerçi kim

Āb ile germ-ülfet olmaz aḫker-i nāzük-mizāc

(342, G:XXIX, B:2)

7. Gonca

Dudaklar küçüklüğü, kapalılığı ve rengi dolayısıyla goncaya teşbih olunur. Sevgilinin dudakları daima kapalıdır. Ancak konuşunca veya gülünce açılır. Goncanın da ağzı kapalıdır. Açıldığı anda artık gonca değil güldür. Bu nedenle sevgilinin konuşan, gülen dudakları güle, kapalı dudakları ise, goncaya teşbih olunmuştur. Bir beyitte sevgili nazik bedenli, gonca dudaklı ve gönül açan olarak vasıflandırılmıştır.

Nāz-perver nāzenīn nāzük-beden gül-ġonca-leb

Yaraşur olsa eger ol verd-i ḫurrem ḫōd-pesend

(360, G:XLII, B:4)

Bir başka beyitte, sevgilinin gonca gibi olan dudaklarının açılması için âşığın ah rüzgârının gerekli olduğu tahayyülü kurulmuştur. Bu hayâle göre sevgilinin gonca gibi olan dudakları ancak âşığın ah rüzgârının tesiri ile seher vaktinde gül gibi açılacaktır. Sevgilinin ancak âşığın feryat ve figanına karşılık vereceği inancı böyle bir hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

Gūyā ki nesīm-i āh-ı şeb-gīr

İtmişdür o ġonca-laʿle teʾs̱īr

(218, M/T.B.:3, B:1)

Gördüm seḥerī şügüfte çün gül

Ol zülf-kemend ü ġamze-şemşīr

(218, M/T.B:3, B:2)

Goncaya teşbih edilen dudakların konuşması, gülmesi yani sırrını açması pek mümkün değildir. Dudakların bu kapalı hali goncanın sırrını rüzgâra açmadığı için yabancıların gül kokusunu bilemeyeceği tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

Açmaz nesīme ġonca-i rāz-ı lebin k'olur

Būy-āşināyi-i güle bīgāne bī-dimāġ

(512, G:CLIV, B:3)

Âşık için goncaya benzeyen dudağın tebessüm etmesi bir mucizedir. Âşığın sevgilinin tebessümü için sürekli kanlı gözyaşı döktüğü tahayyülü, goncaya teşbih edilen dudağın tebessümünü gördüğü anda âşığın sevgilinin etrafında dönmeye başlayacağı tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

Ġoncañı leb-rīz-i tebessüm gören

*İtmeye mi dīde-i gül-efşān semā*ᶜ

(116, K:III, B:4)

Bir beyitte ise âşığın ruhunu gonca dudaklı sevgiliye teslim etmek istediği söylenilerek, sevgili için "gonca- leb" tabiri kullanılmıştır.

Bir ġonca-lebe rūḥumı teslīm iderem ben

ᶜUşşāḳa belī tuḥfe-i cānāne ṣunarlar

(368, G:XLIX, B:2)

8. Gül, Gül yaprağı

Dudaklar kırmızı rengi ve şekli nedeniyle güle teşbih edilir. Özellikle gülümseyen, konuşan dudaklar şekil itibariyle güldür. Gül, goncanın açılmış halidir. Açıldığı zaman yaprakları hafif dışa doğru kıvrılır. Rengi de içe doğru gittikçe koyu kırmızı bir hâl alır. Bu şeklinden dolayı dudaklar güle benzetilir. Öyle ki bir beyitte, konuşma halindeki dudak için "konuşma bahçesinin gülü" terkibi kurulmuştur.

Dem-i güftārda la'li ki leb-rīz-i tebessümdür
Açılmış feyż-i luṭfında gül-i bāġ-ı tekellümdür

(444, G:CIV, B:1)

Âşığın, ruh âleminin gül bahçesi olarak tahayyül edildiği bir beyitte, sevgilinin dudağı da bu bahçenin gülü olarak tasavvur edilmiştir.

Gülistān-ı ʿālem-i rūḥam gülümdür laʿl-i yār
Bülbülem cān ü dem-i ʿİsā nesīmümdür benüm

(600, G:CCXXIV, B:2)

Sevgilinin ağzı görülmeyecek kadar küçükdür. Bu nedenle çoğu zaman yok veya sır olarak vasıflandırılır. Ağzın sır bahçesi olarak tasavvur edildiği bir beyitte; dudaklar da bu sır bahçesinin gülünün yaprağı olarak tasavvur edilerek, hem dudaklar hem de ağız için gül teşbihi yapılmıştır.

Ey fürūġ-ı ruḫ-ı ḫūy-gerdesi ḫūrşīd- güdāz
Ey leb-i nādire gül-berg-i gül-i gülşen-i rāz

(264, M/T.B.IV:2, B:2)

9. Sır

Sevgilinin dudağı görülmeyecek kadar küçüktür ve daima kapalıdır. Bu nedenle o, bilinmeyen veyahut sır olan olarak vasıflandırılır. Sevgilinin dudağına ulaşmanın yolu

da yoktur. Âşık daima o sırra ermeye çalışır ancak bu yolda muvaffak olamaz. Âşık kendisinden başka kimsenin o sırra ermesini istemez. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte, sevgilinin eline kadeh bile almaması gerektiği tasavvuru kurulmuştur. Çünkü sevgili kadehi içmeye kalktığı anda kadeh sırra vakıf olacaktır.

Luṭf idüp virmeñüz ol ġamze-i ġammāza ḳadeḥ

Belki vāḳıf ola laʿlinde olan rāza ḳadeḥ

(346, G:XXXIII, B:1)

10. Yok

Dudak, küçüklüğü sebebiyle yok olarak vasıflandırılır. Dudakların var olduğu ancak sevgili konuşunca anlaşılır. Tasavvufi olarak düşünürsek dudaklar, vahdettir. Yokluk âlemidir, gaiptir. Gaipten gelen sözler de Tanrı kelâmıdır. Dudaklar görünmeyecek kadar küçük ve kapalı olduğu için yokluk saçan olarak tasavvur edilmiştir.

Lāzım degül senüñ baña iḳbālüñ ey felek

İnṣāf eyle leb-i bevār-bār tā-be- key

(682, G:CCXCII, B:2)

11. Efsûn (Büyü, Sihir)

Feîim-i Kadîm Dîvânı'nda sadece bir beyitte dudak büyü, sihir olarak vasıflandırılmıştır. Beyitte sevgilinin dudağının sihrinin, Fehîm gibi sihir sanatında usta bir şâiri bile susturabilecek kadar etkili olduğu tahayyülü kurulmuştur. Dudakların etkileyiciliği ve âşığın gönlü üzerindeki etkisi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Fehīm'i laʿl-i pür-efsūnı lāl ḳılmış iken

Ne siḥrdür vire ṣūret bu deñlü maʿnāya

(152, K:8, B:26)

12. Ter

Dudak rengi, parlaklığı ve nemli olması itibariyle ter içinde kalmış olarak vasıflandırılır. Dîvânda sadece iki beyitte dudak için ter içinde kalmış tabiri kullanılmıştır. Şâirler, ter sözcüğünü genellikle tevriyeli olarak kullanırlar. Taze anlamına da gelen bu sözcük şâirin anlatımını kolaylaştırır. Bir beyitte, sevgilinin terleyen dudağının hayâlinin bile şâirin sözlerini daha da etkili hale getireceği ifade edilmiştir. Sevgilinin utangaçlığı ve bu nedenle sürekli terlediğinin düşünülmesi de bu hayâlin oluşturulmasında etkili olmuştur.

İtse Fehīm la ʿl-i ʿaraḳ-nākini ḫayāl
Dürr-i kelāmı zīver-i gūş-ı sürūş olur
(424, G:LXXXVIII, B:5)

Bir diğer beyitte ise şâir, yine sevgilinin terleyen dudağının ancak ateşle resmedilebileceğini söylemiştir. Dudağın âşığın gönlü üzerindeki etkisi ve etkileyici görünümü, böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ḫūy-gerde lebin resm idüp āteşle Fehīmā
Her ṣafḥa-i cān üstine naḳş-ı şerer eyle
(652, G:CCLXVII, B:9)

L. BOY

a)Umumi Olarak Boy

Boy uzunluğu, düzğünlüğü ve inceliği nedeni ile pek çok teşbih ve tasavvura konu olmuştur. Sevgiliye verilen değer ve onu yüceltme duygusu mübâlâğalı anlatımların oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca sevgilinin âşığa olan ilgisizliği, tepeden bakması da boy ile ilgili kurulan tasavvurları etkilemiştir. Sevgilinin boyu uzundur. Uzunluğu ve salınarak, aheste aheste yürüyüşü nedeni ile rüzgârda salınan serv, selvi gibi ağaçlara teşbih olunur. Tuba ağacı olarak tasavvuru yine sevgiliyi yüceltme duygusundan kaynaklanır. Sevgilinin boyunun uzun olarak tasavvuru âşığı aciz, küçük; sevgiliyi ise

erişilmez kılar. Boy ile ilgili tasavvurlarda mübâlâğalarla sıklıkla karşılaşıyoruz. Özellikle boyun uzunluğu konusunda oluşan tasavvurlar dikkat çekicidir. Bir beyitte şâir, sevgilinin boyunun uzunluğunu ele alarak sevgiliye; Atlas feleğinden elbise yapılmaya kalkışılsa, bu elbisenin ona kısa geleceğini ifade etmiştir.

Mu ʿarrā ḫūbdur ḳadd-i bülend-i şāhid-i ḳaṣrum

Keserdüm çarḫ-ı aṭlasda ḳabā-yı cāh kūtehdür

(432, G:XCVI, B:2)

Bir başka beyitte ise, değil Atlas feleği, Kıyametten elbise yapılsa bile o, elbisenin sevgilinin boyuna kısa geleceği tahayyülü oluşturulmuştur.

Ḳad-i yāre kıyāmetden münāsib mi dedüm cāme

Fehīmā dedi ey endīşesi kūtāh kūtehdür

(434, G:XCVI, B:5)

Boy kelimesinin beyitlerde "bâlâ, bülend" gibi "yüksek –yüce" anlamına gelen kelimelerle tevriyeli olarak kullanıldığı görülür.

Aldılar göñlüm ele bālā-ser-i mestān-ı ḥüsn

Meclis-i rūḥāniyanda devr eden peymāneyem

(586, G:CCXII, B:4)

Sevgilinin görülmesi büyük bir olaydır. Âşıklar arasında görülen sevgili fitne ve kargaşaya neden olur. Bu karışıklık ile mahşer günü arasında kurulan ilgi sevgilinin boyunun Kamet olarak vasıflandırılmasına neden olur.

b)Boy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Serv

Boy; görünüşü, uzunluğu, düzgünlüğü ve ince şekli nedeniyle servi ağacına teşbih olunur. Rüzgârda yavaş yavaş salınan servi ile uzun alımlı boyu ile salınarak yürüyen sevgili arasındaki bu benzerlik böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca sevgiliyi yüceltme duygusu boyun, servi gibi başı yükseklerde olan bir ağaca benzetilmesinde etkilidir.

Mū-miyānın ḳoçup öpdüm la ˁl-i yāri
Boyu servüm yüzi gül ġ̥onca-dehānum diyerek
(532, G:CLXX, B:4)

Ey serv n ʾola pest ise ḫ̮urşīd-i ḳıyāmet
Besdür ki bülend oldı senüñ pāye-i ḥüsnüñ
(546, G:CLXXXI, B:6)

Servi, genellikle su kenarlarında ve çemende bulunur. Beyitlerde "servi–su" münasebeti ile ilgili çeşitli tasavvurlar yapılmıştır. Sevgilinin boyu, serviye teşbih edildiğinde âşığın gözyaşları da bu servinin ayağına dökülen bir su veya akarsu olarak tahayyül edilmiştir.

Giryeyle idüp cūy-veş ol servi der-āġ̥ūş
Pāyına düşüp gūşe-i dāmāna ṣarılsam
(566, G:CXCVIII, B:2)

Bir başka beyitte sevgili, sülün olarak tasavvur edilirken sevgilinin boyu aheste aheste salınan bir serv olarak tahayyül edilmiş ve onun bu salınışı nedeni ile kıyametin su dalgaları gibi ayağına döküleceği söylenilmiştir. Sevgilinin boyunun fitne koparıcılık özelliği bu tasavvurların kurulmasında etkili olmuştur.

Mevc-i āb-āsā ḳıyāmet pāyına ġalṭān olur

Ol teẕervüñ cünbiş-i serv-i ḫırāmānın görüñ

(548, G:CLXXXII, B:4)

Bir diğer beyitte ise serv kelimesi sevgili yerine kullanılmıştır. Sevgili, servi gibi olan uzun boyu ile nazlı nazlı salınışı itibariyle kıyamet çemeninin süsü olarak vasıflandırılmıştır. Tenasüp yoluyla şâir; " serv-çemen- boy- kıyamet-gülşen-fitne"gibi sevgilinin boyu ile ilgili unsurları bir beyitte toplamayı başarmıştır.

Berg-i gül üzre sünbüli dām ide ger Fehīm o serv

Gerden-i bülbüli be-ṭavḳ eyleye mis̱l-i fāḫte

(658, G:CCLXXI, B:6)

Bir beyitte ise sevgili, kıyamet çemenliğinin süsü olan servi olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin boyunun uzunluğu ve fitne çıkarıcılık özelliği bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Nergislerüñ it zīb-dih-i gülşen-i fitne

Ey cilve-i serv-i çemen-ārā-yı ḳıyāmet

(332, G:21, B:4)

Başka bir beyitte sevgilinin boyu, edalı bir fidan olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin boyunun uzunluğu, sevgilinin ince, narin oluşu ve sevgilinin taze, yeni yetişen bir güzel olarak tahayyül edilişi böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Meger oldı pāy-ı yāra gözümüñ revāne seyli

Ki o naḫl-i ʿişve-bāzuñ dil-i zāra var meyli

(674, G:CCLXXXV, B:1)

2. Tûbâ

Tûbâ cennete bulunan bir ağaçtır. Sevgilinin yüzünün cennet, dudağının; kevser olarak tasavvuru, boyunun da Tûbâ olarak hayâl edilmesine olanak sağlamıştır. Hatta sevgilinin boyu o kadar uzun ve etkileyici olarak tahayyül edilir ki bu güzelliği karşısında, Tûbâ ağacının onu görünce kıskanacağı ve ona benzemeye çalışacağı tasavvuru kurulur. Tabiî ki bu tasavvurda sevgiliyi yüceltme arzusu etkilidir. Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sadece bir beyitte "boy- Tûbâ" tasavvuru bulunmaktadır.

Beñzerdi nihāl-i ḳāmetine
Şūr-efgen-i meḥşer olsa Ṭūbī

(214, M/T.B.I, B:5)

3. Fidan

Boy incelik ve tazelik nedeni ile fidana teşbih olunmuştur. Sevgili boyunun uzunluğu ve zerafeti ile güzellik bağının başı yücelerde bir fidanı olarak tahayyül edilmiştir. Burada şâir, hem boyun uzunluğunu hem de sevgilinin âşığa tepeden bakma özelliğini bize hatırlatmıştır.

Reşk ile vücūdum eylerem ḫāk
Gördükçe o naḫl-i ser-firāzı

(254, M/T.B.III:2, B:10)

Bāʿiṡ olmış nice biñ fitnenüñ āsāyişine
Sāye-i ṭurrasına naḫl-i ser-efrāzına baḳ

(520, G:CLX, B:3)

Sevgilinin boyunun salınışı fitne ve kargaşa nedenidir. Boy bir beyitte, fitne bahçesinin süsü olan bir fidan olarak tahayyül edilmiştir. Bu tasavvura göre boy fidanının her salınışında yeryüzü, âlem ve cennet kısaca her yer fitne ile dolacaktır.

Naḫl-i ḳaddi ki odur zīnet-i bāġ-ı āşūb

Ger ḫırām itse ṭolar ʿālem-i bālā fitne

(656, G:CCLXX, B:5)

4. Bayrak

Sevgilinin boyu, uzunluğu ve yürüdükçe salınışı nedeni ile yücelerde salınan bayrak olarak tasavvur edilmiştir. Yine bu tasavvur da sevgilinin boyunun âşıklar arasında görülerek fitne koparıcılığı ve ortalığı mahşer gününe çevirme özelliği etkili olmuştur. Ayrıca sevgiliye verilen değer bayrak gibi son derece önemli bir olguya teşbih edilmesini sağlamıştır.

Rāyet-i ḳaddin ki yār maʿreke-sāz eylemiş

Çoḳ ʿalem-i maḥşeri fitne-ṭırāz eylemiş

(492, G:CXLII, B:1)

Bir başka beyitte ise sevgilinin boyu için hem hoş ve yüce sıfatları sıralanmış hem de kıyamet bayrağı ifadesi kullanılmıştır. Sevgilinin boyunu göstermesi yani ayağa kalkması kıyamet bayrağını açtığı an olarak tahayyül edilmiştir.

ʿĀşıḳān ser-pā bürehne cemʿ olur olsa eger

Rāyet-efrāz-ı ḳıyāmet ḳadd-i bālā-yı laṭīf

(516, G:CLVII, B:6)

5. Kıyâmet

Kâmet -Kıyamet kelimelerinin aynı kökten geliyor olması ve sevgilinin âşıkların içinde görüldüğünde meydana gelen kargaşa arasında kurulan ilgi boyun Kıyamet olarak tasavvur edilmesine neden olmuştur. Sevgili âşıklar arasında görüldüğü anda büyük bir kargaşa çıkar. Mahşer gününü andıran bu karışıklığın nedeni sevgilinin boyu ve salınarak yürümesidir. Bir beyitte şâir, sevgilinin boyunun her salınışında yüzlerce mahşeri ortaya koymasının farz olduğunu söyler.

Bu düşünüşe göre boyun her salınışı mahşer gününün ortaya çıkmasına neden olur.

Her cünbişinde itmege ṣad maḥşer āşikār
Taḳdīr eylemiş o ḳad-i ḫōş-ḫırām farż
(502, G:CXLVII, B:2)

Bir başka beyitte ise, boyun salınışını hayâl eden âşığın inleyişinin dünyayı kıyamet gününe dönüştüreceği tasavvuru oluşturulmuştur.

Eylese bir dem ḫırām-ı ḳāmetüñ fikrin Fehīm
Nālesi dünyāyı pür-ġavġā-yı rustā-ḫīz ider
(374, G:LIII, B:5)

Bir diğer beyitte ise sevgilinin boyunun salınışına saygı göstermenin farz olduğu ifade edilmiştir. Sevgiliye verilen değer ve onu yüceltme çabası bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Oldı ḫırām-ı ḳāmetüñe iḥtirām farż
Şaḫṣ-ı ḳıyāmete n'ola olsa ḳıyām farż
(502, G:CXLVII, B:1)

Boyun serviye teşbih olunduğu bir beyitte "boy- kıyamet" ilgisi kurulmuş ve boy fitne koparıcılık yönüyle ele alınmıştır.

Yüri görsün ki ḳıyāmet nic'olur serv-ḳadüñ
Her ṭaraf ṣad ʿālem-i fitne ḫırāmān olsun
(624, G:CCXLIV, B:4)

M. DİŞ

Dîvânda sadece bir beyitte dişlerden söz edilmektedir. Burada da dişin özelliklerinden ziyade dudakların vasıfları anlatılırken; dişler içinde inci teşbihi yapılmış ve inci örten dudak hayâli oluşturulmuştur. Dişler beyazlığı ve parlaklığı nedeni ile sıklıkla inciye teşbih olunur. Ayrıca ağzın içinde gizli olmaları, incinin de kapalı kutuda saklanması böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Ancak Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sadece bu beyitte böyle bir teşbih yapılmıştır.

Laʿl-i dür-pūşı bir aḫterdür iki māhda kim
Cān verüp bilmedi sırrın feleküñ İdrīs'i

(678, G:CCLXXXIX, B:3)

N. GÖĞÜS (Sine, Ber)

a) Umumi Olarak Göğüs

Göğüs parlaklığı, güzelliği ve rengi dolayısıyla çeşitli teşbih ve tasavvurlara konu olur. Göğüs parlaklığı ve rengi dolayısıyla ay, ayna, gümüş, su ve sabaha teşbih olunur. Bazı beyitlerde şâirin bu teşbihleri bir arada sıraladığı da olur. Göğüs, mecaz-ı mürsel yoluyla kalp yerine de kullanılır. Dîvân edebiyatında göğüsün duyguların alğılanıldığı yer olarak düşünülmesi ve kalbin göğüs içinde bulunması böyle bir mecazın yapılmasını sağlamıştır.

b)Göğüs ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Ayna

Göğüs parlaklığı, temizliği ve rengi dolayısıyla ayna olarak vasıflandırılır. Sevgilinin göğsü parlak ve temizdir. Hatta âşığın bakışlarının aksinin görülebileceği kadar parlak bir aynadır.

Ṣafveti ol deñlüdür kim görinür ʿaks-i nigāh
Bārekallāh sīne-i āyīne- āsā-yı laṭīf

(516, G:CLVII, B:3)

Göğüs parlaklığı, berraklığı ve rengi dolayısıyla suya teşbih olunur. Şâir, divandaki bir beyitte göğsü hem aynaya hem de suya benzetmiştir. Aynı anda iki teşbih yapan şâir, böylelikle göğsün parlaklığını ve güzelliğini daha etkili bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca göğse gül takılması geleneğine de telmihte bulunulmuştur.

Görinür ābda nīlūfer-i ḫurşīd gibi
Ḳosañ ol sīne-i āyīne-mis̱āl üstine gül

(564, G:CXCVI, B:4)

2. Gümüş

Göğüs, şeffaf beyazlığı ve parlaklığı itibariyle gümüşe benzetilir. Ayrıca göğsün gümüşe benzetilmesinde sevgilinin puta teşbihinin ve putların altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapılmış veya kaplanılmış olmasının da önemi büyüktür.

Herkes birinden olmada naḳd-i viṣāl-cūy
Ey şūḫ-ı sīm-ber hele ben senden isterem

(580, G:CCVIII, B:4)

Başka bir beyitte ise şâir, aynı anda iki teşbih yaparak göğsü gümüş ve sabah aynasına benzetmiştir. Gümüşün, sabahın ve aynanın parlak, aydınlık yönü ile göğsün aydınlık ve parlak oluşu arasındaki benzerlik böyle bir tasavvurun oluşmasını sağlamıştır.

Ey sīm gibi sīnesi āyine-i ṣubḥ

Tā ẓāhir olınca zer-i gencīne-i ṣubḥ

Pehlūya çeküp bir gece mihr-i ruḫı

Sīnem olsa müşābih-i sīne-i ṣubḥ

(688, R:IX, B:1)

3. Dinin Görünme Yeri

Fehîm-i Kadîm Dîvanı'nda sadece bir beyitte göğüs dinin görünme yeri olarak vasıflandırılmıştır. İnancın kalpte olduğu fikri böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Şâir, göğsün dinin görünme yeri olduğu tahayyülünü kurarak; mübâlâğa yoluyla göğsün güneş ve aydan daha aydınlık olduğunu ifade etmiş böylelikle hem göğsün aydınlık derecesini hem de bu aydınlığın kaynağını hüsn-i talil yoluyla açıklamıştır.

Rūşen olsa mihr ü mehden de n'ola sīne kim

Cilve-gāh ide anı dīn-i Peyember rūz u şeb

(100, K:I, B:17)

4. Kin Dolu Göğüs

Sevgilinin âşığa sürekli cefa çektirmesi ona eziyet etmesi itibariyle göğüs kin dolu olarak vasıflandırılmıştır. Kalbin göğüs içinde bulunması ve acı, keder, sevgi, nefret gibi duyguların burada bulunuyor olması böyle bir tasavvurun oluşturulmasını sağlamıştır. Âşığın sürekli sevgiliye yaklaşmak istemesi, sevgilinin ise bir türlü âşığı sinesine çekmemesi de bu tasavvur da etkilidir.

Ta-be-key sīneñde cā itmek cefā vü kīneye

Ḳādir isen ʿāşıḳ-ı bī-kīneñi çek sīneye

(658, G:CCLXXII, B:1)

Sīneñi kīneden ey āyīne-ruḫ ṣāf eyle

Öleyim mi ele mirʾāt alup inṣāf eyle

(268, M/T.B.V:6, B:5)

O. BEL (Miyân, Bil)

a)Umumi Olarak Bel

Bel inceliği itibariyle tasavvurlara konu olur. Hiç meydana gelmemiş veya kıl kadar ince olarak tahayyül edilmiştir. Dîvânda pek fazla ele alınmayan bir unsur olan bel, ele alındığı beyitlerde de mübâlâğalı bir şekilde ifade olunmuştur.

b) Bel ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Âfet

Beyitlerde sevgili baştan ayağa fitneden oluşan bir unsur olarak tasavvur edilmiştir. Fitneden oluşan bu sevgilinin beli de diğer uzuvları gibi âşığın gönlü için âfettir. Bu tasavvurda sevgilinin âşığın gönlü üzerindeki etkisi önemlidir.

Meğer ki oldı serāpāy fitneden terkīb
Ḳıyāfet āfet ü ḳad āfet ü miyān āfet

(166, K:XI, B:2)

2. Kıl

İnceliği nedeni ile bel, kıl olarak tahayyül edilir. Bel, insan vücudunun ortasında bulunur. Miyan kelimesi de hem bel hem de orta demektir. Âşığın en büyük arzularından biri de sevgilinin kıl kadar ince tahayyül ettiği beline sarılmaktır. Belin kıla teşbih olunduğu beyitte de âşığın bu isteği ele alınmıştır.

Mū-miyānın ḳoçup öpdüm leb-i la ʿl-i yāri
Boyu servüm yüzi gül ġonca-dehānum diyerek

(532, G:CLXX, B:4)

Sevgilinin mecâzi yurt olarak tahayyül edildiği bir beyitte de sevgilinin beline kemer yapılan âşığın kolu köprü olarak tasavvur edilmiştir. Belin vücudun tam ortasında bulunması böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Belüñe itdi kemer ḳolını vuṣlatda Fehīm

Ḥāḳ budur kūy-ı mecāzīye münāsib püldür

(440, G:CI, B:5)

Ö. TEN (Vücûd)

Ten, rengi ve parlaklığı nedeni ile tasavvurlara konu olmaktadır. Sevgilinin teni gümüş gibi parlak, gül gibi narin ve hassas, taze ve misk kokulu olarak tahayyül edilir. Dîvânda sevgilinin güzellik unsurları içinde pek fazla üzerinde durulmayan bir unsurdur.

1. Gümüş

Ten güzelliği, rengi ve parlaklığı nedeni ile gümüşe benzetilir. Bu teşbihte sevgiliyi yüceltme arzusu da önemlidir. Sevgilinin maddi manevi yönleri itibariyle hazine olarak tahayyül edilmesi, tenin de bu hazinedeki gümüş olarak tasavvurunu sağlamıştır.

Efsūs kim o sīm-tenümden ayırdı çarḫ

Döndüm o şāha kim ola gencīneden cüdā

(306, G:II, B:2)

Vücudun parlaklığının ele alındığı bir diğer beyitte sevgilinin vücudunun parlaklığının âşığı yok ettiği tasavvuru kurulmuştur. Sevgiliye verilen değer, onu yüceltme arzusu ve sevgilinin âşığın gözlerini kamaştıracak kadar güzel bir vücuda sahip olduğu tahayyülü böyle bir tasavvurun kurulmasın da etkili olmuştur.

Ey vücūduñ pertevindendür ʿadīm olmaḳ baña

Vācib oldı sāye-i mihr-i ḳadīm olmaḳ baña

(310, G:5, B:1)

2. Gül

Ten rengi, tazeliği, kokusu ve güzelliği açısından gül olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin bedeni tıpkı güller gibi sonderece hassas ve naziktir. Bu nedenle sevgili naz içinde yetişen, nazik bedenli bir gül olarak hayâl edilir.

ʿİşve-kārum nāz-perverdüm gül-i nāzük-tenüm
Şuʿle-āsā tābdan itdüñ serāpā ıżṭırāb

(126, K:V, B:19)

Sevgilinin özelliklerinin ele alındığı bir beyitte ise sevgili; nazlı, nazik vücutlu olarak vasıflandırılmıştır.

Nāz-perver nāzenīn nāzük-beden gül-ġonca-leb
Yaraşur olsa eger ol verd-i ḫurrem ḫōd-pesend

(360, G:XLII, B:4)

P. EL

Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda el ile ilgili pek fazla tasavvura rastlanmaz. El daha çok taşıdığı unsur cihetiyle ele alınmıştır. Sevgilinin kan dökücü bir dilber olarak tasavvur edilmesi elinde hançer, bıçak veya kılıç taşıdığı hayâlinin oluşmasını sağlamıştır.

Bī-amān ḫançer be-dest ālüfte-meẕheb olmasun
Böyle ẓālim dilber-i ḫūn-ḫʷāresi bir kimsenüñ

(544, G:CLXXIX, B:6)

Bir başka beyitte ise, sevgilinin âşığın gamze isteği karşısında elini bir hançerine bir bıçağına götürdüğü tasavvuru kurulmuştur. Bu beyitte de el bir güzellik unsuru olarak değil sevgilinin silahlarını taşıyan bir unsur olarak ele alınmıştır.

Bir zaḫm-ı ġamze itdüm o ḫūn-rīzden recā

Geh ḫançerine ṣundı elin geh bıçaġına

(634, G:CCLII, B:4)

Sevgilinin kan dökücülük özelliğinin ele alındığı bir beyitte ise sevgili elinde hançeri ile kan döküp gelen bir güzel olarak tahayyül edilmiştir.

Ḫançer-be-dest ü çeşm-i mest-i ḫūn-ı dil

Bī-dillere ʿitāb ḳılup ḳan idüp gelür

(454, G:CXI, B:2)

Bir diğer beyitte, sevgilinin sarhoş olarak ve elinde kılıçla âşıkların yanına geldiği tahayyülü kurulmuştur.

Geldi mest ü tīġ der-kef sīne-çākānüñ yine

Tā-be-dāmān-ı kefin çāk-i girībānın görüñ

(548, G:CLXXXII, B:5)

Sevgilinin elinde sadece kılıç veya hançer olmaz. Bazen eline tarak alır ki beyitte sevgilinin eline tarak alması âşık için eline kılıç almasından daha kötü bir durum olarak tahayyül edilmiştir.

Tebessümle eline aldı şāne

Gül oldı ġonca vü sünbül perīşān

(610, G:CXXXII, B:2)

Dîvânda sadece bir beyitte eller kınalı olarak tasavvur edilir. Bu tasavvurda sevgilinin elindeki kına, şimşeğe dönüşen bir ışık olarak vasıflandırılmıştır.

Her büt-i rengīn-i sīmīn-sā ʿidüñ mānend-i şemʿ

Pençesinde şu ʿle-vārī berḳ urur reng-i ḫiḍād

(124, K:V, B:8)

Dîvânda sadece bir beyitte el, perdeye teşbih olunmuştur. Sevgili yüzünü saçları veya elleri ile kapatır. Eller bu örtme özelliğinden dolayı perdeye benzetilmiştir. Sevgilinin utangaç olarak vasıflandırıldığı bu beyitte, sevgilinin hayâsından el perdesi ile yüzünü kapattığı tasavvuru oluşturulmuştur.

Perde itdüñ gece destüñ ḫᵛāb-ālūduña

Eyledüñ meftūn beni nāz-ı hicāb-ālūduña

(632, G:CCL, B:1)

R. AYAK

Dîvândaki beyitlerde ayak özellikleri itibariyle değil de âşığın sevgilinin ayağına kapanma arzusu, sevgilinin ayağı toprağını görme veya sevgilinin ayağının toprağı olma isteği açısından ele alınmıştır.

Ġażabla gūş idüp düş-nām-ı laʿlin pāyına düşdüm

Yıḳar mı mey-ḫᵛārı ger olsa şarāb-ı erġavān keskin

(622, G:CCXLII, B:4)

Sevgilinin ayağının söz konusu edildiği bir beyitte, sevgilinin ayağının toprağı olmanın âşık için övünülecek bir unsur olduğu söylenilmiştir.

Tā zerre-i ḫāk-i pāy-ı yāram

Ḫurşīd-i sipihr-i iftiḫāram

(262, M/T.B.III:7, B:1)

Bir başka beyitte, âşığın sevgilinin ayağının toprağının yüzünü görmek için yüzünü toprak ettiği tahayyülü kurulmuş ve bu toprak için ay toprağı tabiri kullanılmıştır. Sevgilinin ayağının ay olarak tasavvuru ve sevgiliye verilen değer böyle bir tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

Rūyımı ḫāk eyledüm ol ḫāk-i pāyı görmege
Ya ͑ni rūy-ı ḫāk-i pāy-ı dilrübāyı görmege
(648, G:CCLXIII, B:1)

Bir beyitte de ayağa düşmek deyimi kullanılarak hem âşığın sevgiliye olan duyguları nedeni ile düştüğü haller hem de sevgilinin ayaklarına kapanma hâli ifade edilmiştir. Âşık divâne olmuş, aklını, dinini yitirmiş bir şekilde sevgilinin ayağına düşmüş olarak tasavvur edilmiştir.

Pāyına düşdüm idüp girye-i bītābāne
Dedüm itdüñ beni çün bī-dil ü dīn ü bīhūş
(496, G:CXLIV, B:13)

Bir başka beyitte sevgilinin ayağını öpme arzusu içinde olan âşığın bu hâli; sevgilinin ayağının öpme imkânının aniden ortaya çıkması hâlinde âşığın can ve gönlünün dışarı çıkmak için bir biriyle yarışarak, ağzı çiğneyip koşacakları tahayyülü ile açıklanmıştır. Sevgiliye verilen değer ve âşığın sevgilinin ayağını öpme arzusu mübâlâğalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Cān ü dil eyler taḳaddümde dehānum pāymāl
Nāgehān olsa muṣavver būse-i pāy-ı laṭīf
(516, G:CLVII, B:8)

S. DİZ

Dîvânda sadece bir beyitte sevgilinin dizinden söz edilmektedir. Beyitte sevgilinin dizi güneş ile mukayese edilmiş ve ondan üstün tutulmuştur. Sevgilinin dizi, âşığın başını koyup uyumak istediği, dinlenmek istediği yerdir. Âşık daima bunun hayâlini kurar. Bu hayâlin gerçekleştiğini rüyada bile görse bunun onun için ulaşılmaz bir mutluluk ve sevinç kaynağı olacağı ifade edilerek, âşığın sevgilinin dizinde uyuduğunu rüyada bir kere görse uyandıktan sonra yastık olarak güneşi bile verseler kabul etmeyeceği tasavvuru kurulmuştur.

Girde-bālīn itmege ḫurşīdi ʿār itsem revā
Gördüm olmış ḫᵛābda vaḳf-ı serüm zānū-yı dōst

(338, G:XXV, B:5)

İKİNCİ BÖLÜM

II. SEVGİLİNİN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARI

A. BÛSE

Bûse dudaklarla ve ağız ile bir bütünlük arz eder. Bu nedenle beyitlerde ağız ve dudaklarla ilgili teşbih ve mecazlara sık sık konu olur. Beyitlerde "bûse-can" münasebeti "can- dudak" ilgisiyle birlikte ele alınır. Bir beyitte âşığa bûsesi ile lütûfta bulunan sevgilinin, âşığın canından geçmesine neden olduğu tahayyülü oluşturulmuştur.

Ol şeh ki olur luṭf-ı nihāndan maḥẓūẓ

Ḳıldı beni būs-ı lebi cāndan maḥẓūẓ

Ḫışm ile yüzin döndürüp itdükçe cefā

Gerekli olur āġūş-ı miyāndan maḥẓūẓ

(694, R:XXVI, B:1)

Sevgiliye kavuşma yolunda önemli bir unsur olan bûse, âşığın en çok arzu ettiği şeydir. Ancak bu sevgilinin lütfuna bağlıdır. Bir beyitte sevgiliden buse almanın güçlüğünü anlayan âşığın hayâl kırıklığına uğrayacağı ifade edilmiştir.

Evvel-i vuṣlatda itdi būse-i la'lin dirāġ

Tā leb-i cūda şikest oldı sebū-yı ārzū

(630, G:CCXLIX, B:6)

Âşığın sevgiliden istediklerini kısaca şu üç fiille ifade edebiliriz; görmek, öpmek ve kucaklamak. Âşık gönlünün bu isteklerini gerçekleştirmek için sürekli uğraşır. Âşığın bu çabasının ve arzularının ele alındığı bir beyitte âşığın tek arzusunun mahşer gününde de olsa sevgiliyi kucağına çekip öpmek olduğu söylenilmiştir.

Yārı āgūşa çeküp būsesin almaḳdur hep

Rūz-ı maḥşerde Fehīmā gibi endīşe-i dil

(554, G:CLXXXVII, B:5)

B. SÖZ

Fehîm-i Kadîm Dîvanı'nda söz unsuru ile ilgili bir hayli beyit bulunmaktadır. Ağız ve dudakla olan yakın ilgi bu unsurlarla birlikte ele alınmasını sağlamıştır. Dîvânda söz; sevgilinin âşıkla konuşması ve ona söylediği sözler ile bu sözlerin âşık üzerinde tesirleri olarak karşımıza çıkar. Beyitlere göre sevgilinin sözleri, âşık için bir mucize kaynağıdır. Âşığa can bağışlayan, âşığı dilsiz suskun hâle getiren, onun canına feyz veren sadece sevgilinin güzel sözleridir.

Bazı beyitlerde sevgili doğrudan doğruya âşıkla veya yanındakilerle konuşur vaziyette tahayyül edilmiştir.

Bir seḥer kūyuna vardım didi maḥremine

Baḳ şu dīvāneye kim ʿāşıḳ-ı nā-kāmumdur

(172, K:XII, B:16)

Bir beyitte sevgilinin, âşığa seslenerek bu kadar ızdırap çekmemesini söylediği ifade edilmiştir.

Didi kim tā bu ḳadar mużṭaribü'l-ḥāl olma

Iżṭırābı ki anuñ bāʿis̱-i ārāmumdur

(174, K:XII, B:24)

Bir başka beyitte ise sevgilinin, âşığa nazire söyleme teklifinde bulunduğu söylenilmiştir.

Teklīf-i naẓīreyle beni eyledi memnūn

Kāġıd gibi ol şāhid-i ʿunvāna ṣarılsam

(566, G:CXCVIII, B:6)

Sevgilinin sözleri tatlıdır. Tatlılığın nedeni dudaklardan dökülüyor olmasıdır. "Söz-dudak-şeker" ilişkisi içinde ortaya konulan bu tasavvur "tatlı- acı" tezadı ile birlikte ele

alınır. Sevgili âşığı bazen tatlı sözleri ile sarhoş eder bazen de acı sözlerle kırar. Sevgilinin bu özelliği "tatlı-acı söz" tezadı ile açıklanır.

Mest-i şīrīn-suḫanam telḫi-i güftār nedür

Luṭfuñ evvel ne idi şimdi bu āzār nedür

(268, M/T.B.IV:5, B:1)

Sevgilinin sözleri beyitlerde bazen kızgınlık bazen de tebessümle kendini gösterir. Sevgilinin âşıkla konuşmasının, hele tebessümle karışan sözlerinin âşığı suskun, dilsiz bir hâle getireceği ifade edilir.

Gāh luṭf ile tekellüm gāh ḫışm ile edā

Geh lebin eyler tebessüm-rīz geh düş-nām-zā

(272, M/T.V:2, B:2)

Dudağın kötü söz söylediğinin tasavvur edildiği bir beyitte kötü söz söyleme kızgınlık vasıflarının dudağa ait olmadığı açıklanmıştır.

N'içün lâʾl-i lebüñ ʿuşşāḳa düş-nām u ʿitāb eyler

Nigāh-ı şūḫuña lāyıḳdur ey şeh pür-sitīz olmaḳ

(522, G:CLXI, B:4)

Sevgilinin, dudaklarından kötü söz dökülmez. Bir beyitte dudaklardan dökülen sözler öylesine neşeli ve etkileyici olarak tahayyül edilmiştir ki bu sözler karşısında sâkînin bile etkilenerek sarhoş olacağı söylenilmiştir.

Es̱er-i neşve-i güftārı lebinden sāḳī

Ṣunamaz mest olup ol dilber-i mümtāza ḳadeḥ

(348, G:XXXIII, B:2)

Bir beyitte ise sevgilinin güzel sözleri karşısında hazır cevap Fehîm'in bile suskun hâle geleceği tahayyülü kurulmuştur.

N'ola lāl olsa cevābuñda Fehīm-i ter-zebān
Oldı ḥayrān ẕevḳ-ı güftār-ı ḫitāb-ālūduña

(632, G:CCL, B:5)

Bir diğer beyitte ise sevgilinin konuşması, sabah rüzgârına teşbih olunmuş ve sabah rüzgârı gibi tebessüm ederek konuşmasının, âşığın canına feyz vereceği ifade edilmiştir.

Tekellüm itse tebessümle bād-ı ṣubḥ-mis̱āl
Leṭāfetinden alur gülistān-ı cān vāye

(152, K:8, B:25)

Dîvânda sadece bir beyitte söz goncaya teşbih olunmuştur. "Dudak- gonca" münasebetine dayanan bu tasavvurda sevgilinin tebessüm ederek söz söylemesi, tebessümle sarmaş dolaş olan gonca hayâlinin kurulmasını sağlamıştır. Konuşmanın gül bahçesi olarak tahayyülü, sözün de bu bahçenin goncası olarak tasavvur edilmesinde etkilidir.

Meger nuṭḳuñ nesīm-ās̱ār-ı gülzār-ı tekellümdür
Ki her bir ġonca-i lafẓuñ hem-āġūş-ı tebessümdür

(442, G:CIII, B:1)

Bir başka beyitte de söz, su damlasına benzetilmiştir. Suyun berraklığı, saflığı ve yaşam kaynağı oluşu bu tasavvurun oluşturulmasında etkilidir. Çünkü âşığın yaşam kaynağı da sevgilinin sözleridir.

Biñ nāz ile güftāra lebüñ eylese āġāz
Ẕevḳından ola ḳaṭre-veş elfāẓ çekīde

(642, G:CCLVIII, B:4)

Dîvândaki bazı beyitlerde söz can bağışlayıcı olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvur da Hz İsa'nın nefesi ile ölüleri diriltme ve hastaları iyileştirme mucizeleri etkili olmuştur. Bir beyitte sevgilinin gülerek konuşmasının, âşığın solgun gönlünün açılmasını sağlayacağı tasavvuru kurulmuştur. Şâir, bu tasavvuru oluştururken Hz. İsa ve onun ölüleri diriltme mucizesini telmih yoluyla hatırlatmış ve sevgilinin sözlerinin etkisini Hz. İsa'nın ölüleri dirilten nefesine benzetmiştir.

Açılur pejmürde-dil geldükçe nuṭḳa ḫande-nāk

Mürdeye gūya dme-i ʿİsā tebessüm ögredür

(428, G:XCII, B:2)

Bir başka beyitte ise söz; ruh bağışlayan olarak tahayyül edilmiştir. Âşığın ayrılıktan dolayı gönlünün öleceği tasavvur edilerek, ancak sevgilinin ruh bağışlayan sözlerinin ona hayat vereceği söylenilmiştir. Sözün âşığın gönlü üzerindeki etkisi bu hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

İtmez mi kelām-ı rūḥ-baḫşuñ

Dil-mürde-i hecri iḥyā

(252, M/T.B.III:1, B:10)

Bazı beyitlerde sevgili Hz. İsa'ya teşbih olunurken bazı beyitlerde de Hz.İsa ile mukayese edilmiştir. Bir beyitte sevgilinin konuşan dudağı karşısında Hz. İsa'nın bile dilsiz hâle geleceği tasavvuru kurulmuş ve sözün âşık üzerindeki etkisi mübâlâğalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Lāl olup ḥaşra dek olurdı tepīde cānı

Sözde görse leb-i cān-baḫşuñı ʿİsā nāgāh

(156, K:IX, B:8)

Bir başka beyitte ise sevgilinin sözlerinin verdiği hayat feyzi karşısında Hz.İsa'nın nefesinin önemsiz kalacağı tasavvur edilmiştir.

Güftār-ı lebüñ eyledügi feyż-i ḥayātı

İtmez nefes-i mu ʿcize-perdāz-ı Mesīḥā

(308, G:III, B:2)

Bir diğer beyitte sevgilinin konuşmasını güzel sözlerle süslemesinin Hz. İsa'nın sırlarının açıklanmasına sebep olacağı tasavvuru kurulmuştur.

Olduḳça lebüñ nāṭıḳa-pīrā-yı tekellüm

Fāş olmamaġa çāre mi var rāz-ı Mesīhā

(308, G:III, B:4)

Bir beyitte ise söz, Meryem'e teşbih edilmiştir ki yine burada Hz İsâ ve onun mucizeleri etkilidir. Beyitte sevgilinin sözlerinin, Hz. İsa'nın mucizelerinin yüzlerce mânâlarına hamile olduğu tahayyülü kurulmuştur. Sevgilinin güzel sözlerinin âşık üzerindeki olumlu etkisi ve sevgiliyi yüceltme arzusu bu tasavvurların kurulmasında etkili olmuştur.

Olmış dem-i cān-baḫşuñ ile Meryem-i nuṭḳuñ

Ābisten-i ṣad-nükte-i i ʿcāz-ı Mesīhā

(308, G:III, B:3)

C. REFTÂR (Yürüyüş)

Sevgilinin yürüyüşü güzellik unsurları içinde son derece önemlidir, ancak bu konuda çok fazla beyit bulunmamaktadır. Yürüyüş daha ziyade boy ile ilgili olduğu için beyitlerde boy unsuruyla birlikte ele alınmıştır. Sevgili salına salına yürür. O, bu edalı yürüyüşü ile herkesi kendine meftûn eder. Bir beyitte âşığın sevgilinin yürüyüşünü

görme ümidinin hasreti ile öldüğü tahayyülü kurulmuştur. Âşığın sevgiliyi görme arzusu böyle bir hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

Ölürdi anı ḥasret-i ümmīd-i ḫırāmuñ

ʿAyb itme Fehīm itse temennā-yı ḳıyāmet

(332, G:21, B:5)

Boyunun uzunluğu, inceliği ve zarifliği nedeni ile serviye teşbih edilen sevgili, edalı yürüyüşü ile de ahenkle salınan serviye benzetilir. Bir beyitte sevgilinin bu edalı yürüyüşü ile bütün âleme fitneler saldığı tahayyülü kurulmuştur.

Yüri görsün ki ḳıyāmet nic'olur serv-ḳadüñ

Her ṭaraf ṣad ʿālem-i fitne ḫırāmān olsun

(624, G:CCXLIV, B:4)

Bir beyitte sevgilinin boyu kargaşa bahçesinin fidanı olarak tahayyül edilmiş ve bu fidanın salınarak yürümesi hâlinde bütün âlemlerin fitne ile dolacağı ifade edilmiştir.

Naḫl-i ḳaddi ki odur zīnet-i bāġ-ı āşūb

Ger ḫırām itse ṭolar ʿālem-i bālā fitne

(656, G:CCLXX, B:5)

Boy ve yürüyüşün birlikte ele alındığı bir beyitte sevgilinin yürümek için harekete geçtiği zaman kıyametin onun yoluna döşeme olacağı tahayyülü kurulmuştur.

Ḳıyāmet ferş-i rāhuñ fitne der-ẕencīr-i zülfüñdür

Gelince cünbiş-i reftāra bāla-yı belā-ḫīzüñ

(550, G:CLXXXIII, B:4)

Âşığın gönlü için sevgilinin yürüyüşü belâdır. O belâ saçan yürüyüşü ile kıyametler koparır. Bir beyitte sevgilinin yürüyüşü ile gittiği her yeri mahşer yerine çevireceği tahayyülü kurulmuştur. Sevgilinin salınışının ve yürüyüşünün âşığın gönlünde yarattığı etki bu hayâlin kurulmasını sağlamıştır.

Bilsen kimüñ eylersin kūyın yine maḫşergāh
Tā böyle nedür ey meh reftār-ı şitāb-ālūd

(360, G:XLIII, B:4)

Ç. KÛY (Mahalle)

a) Umumi Olarak Kûy

Kûy genellikle beyitlerde âşık ve rakiple birlikte ele alınır. Âşığın en büyük arzusu sevgiliyi görebilmek ve ona kavuşmaktır. Bu nedenle de âşık sürekli sevgilinin mahallesinde bulunmayı ister. Beyitlerde âşığın sevgiliyi görebilmek için gece- gündüz sevgilinin mahallesinde ah ederek, kanlı gözyaşı dökerek dolaştığı tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte, âşığın döktüğü gözyaşlarının sevgilinin yurdunun toprağını baştan başa elmas kırıntıları haline getirdiği tahayyülü kurulmuştur.

Bu gice te ʾs̱īr-i zehr-i ḫūn-ı çeşmümden benüm
Sūde-i elmās oldı cümle ḫāk-i kūy-ı dōst

(338, G:XXX, B:7)

Sevgilinin yurdunun ele alındığı bir beyitte âşığın sürekli olarak sevgilinin yurdunda ah ederek dolaştığı ve bu sebeple de bütün âlem tarafından ayıplandığı ifade edilmiştir.

İder taʿlīm-i āzār ol mehe dünyā yine ammā
Beni kūyında āh itme deyü bīzār ider ʿālem

(572, G:CCII, B:4)

Bir beyitte ise sevgilinin yurdunun, gönül ehli tarafından, geceleri ah ederek dolaşan gece bekçilerinden tanınacağı tasavvuru kurulmuştur. Âşıkların sevgilinin yurdunda sabaha kadar ah ederek, kanlı gözyaşı dökerek dolaştığı tasavvuru bu tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

Āh ile giryān u nālān devri der şeb-tā-seḥer

Ehl-i dil kūyın o māhuñ pāshānından bilür

(454, G:CXII, B:2)

Beyitlerde sevgilinin yurdu, âşığın gönlünde koparttığı karışıklık nedeni ile fitne bahçesine, sevgilinin âşıklarının orada şehid olması nedeni ile Kerbelaya ve âşığın ona vermiş olduğu değer sebebiyle de Kâ'be'ye teşbih edilir.

Sevgili bazen gölge gibi ayaklar altında bazen de güneş gibi feleklerde oturan olarak tahayyül edilmiş bazı beyitlerde ise onun makamının güneş ve ay gibi göklerde olduğu tasavvuru oluşturulmuştur.

Zemīnde sāye-veş geh ḫāk-i pāy ol

Gehī ḫurşīd gibi çarḫ-sāy ol

(558, G:CXCI, B:1)

b) Kûy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Kâ'be

Sevgilinin mahallesinin, Kâ'be olarak tasavvur edilmesinin nedeni inançtır. Bilindiği gibi Kâ'be Müslümanlar için kutsaldır, secdegâhtır. Kâ'be tavaf edilir ve ihramda bulunulur. Âşığın tavaf edercesine sevgilinin mahallesinde dolaşması itibariyle kûy, Kâ'be'ye teşbih olunur. Bu tasavvurda sevgiliye verilen önem de etkilidir. Âşığa göre tek secde edilecek yer, yani Kâ'be sevgilinin yurdudur. Bu yurdun toprağı da âşığın gözünün sürmesidir.

Tūtiyā-yı çeşm-i cānum Kaʿbe-i kūyuñdadur

Secde-gāhum kim olur ḫāk-i cenābuñ görmesem

(582, G:CCX, B:4)

Ey Kaʿbe-i kūyı ḳıble-i ehl-i niyāz

Giryeyle ṭutup ebr gibi rāh-ı dırāz

Emvāc-ı sirişk üzre revān oldum tā

Reşk eyleyeler şütür-süvārān-ı ḥicāz

(692, R:XXI, B:1)

Bir diğer beyitte yine sevgilinin yurdu âşıkların Kâ'be'si olarak tasavvur edilmiş ve âşıklar için sevgilinin yurdundan daha güzel bir mekânın olamayacağı söylenilmiştir.

Kaʿbetü'l- ʿuşşāḳdur kūy-ı laṭīfin ḳıl mekān

ʿĀşıḳa olmaz Fehīmā öyle bir cāy-ı laṭīf

(516, G:CLVII, B:10)

Sevgilinin yurdunun Kâ'be olarak tasavvur edildiği bir başka beyitte ise sevgilinin yurdunu tavaf etmek için ihram bağlayanların, Kâ'be'yi tavaf etmelerinin gerekmeyeceği ifade edilmiştir. Sevgiliye ve yurduna verilen değer bu tasavvurların kurulmasında etkili olmuştur.

Olmaz tarīḳ-ı meẕheb-i erbāb-ı ʿaşḳda

İḥrām-beste-i kūyuña Beytü'l-ḥarām farż

(502, G:CXLVII, B:6)

2. Fitne-gâh

Sevgilinin yurdu fitne yeri olarak tahayyül edilir. Bu şekilde tasavvur edilmesinin nedeni âşıkların gönlünde koparmış olduğu feryat ve figânlardır. Âşıkların sevgiliyi gördükleri anda çıkardığı kargaşa, karışıklık; kıyamet günü çıkacağına inanılan kargaşaya teşbih olunur. Bu teşbih sevgilinin yurdunun fitne yeri olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Cihān-ı ʿaşḳda gel fitne-gāh-ı kūy-ı yāri gör
Aña maḫṣūṣdur bir günde yüz biñ rūsta-ḫīz olmaḳ

(522, G:CLXI, B:2)

Bir başka beyitte sevgilinin yurdunun bahçesinin gülünün fitne olduğu tahayyül edilmiş ve bu bahçeye bütün fitnelerin sebebi olduğuna inanılan Merih'in çöp bile olamayacağı söylenilmiştir.

Kūyındaki bāġa fitne güldür
Mirrīḫ olamaz o bāġa ḫāşāk

(224, M/T.B.5, B:10)

3. Kerbelâ

Dîvânda sadece bir beyitte sevgilinin yurdu Kerbelâ olarak vasıflandırılmıştır. Kerbelâ, Hz. Hüseyin'in ve yanındakilerin şehid edildiği yerdir. Bu tasavvurla şâir, hem bu olaya telmihte bulunmuş hem de sevgilinin yolunda ölen âşıkları şehit olarak tahayyül etmiştir. Bu tahayyüle göre sevgili cefa kılıcı ile âşıklarını öldürerek mahallesini Kerbelâya çevirmiştir.

Dün kūyını gördüm ol belānuñ
Her güşesi Kerbelā-yı ʿuşşāḳ

(218, M/T.B. 2, B:11)

Sevgilinin yurdunun her köşesinde onun cevr ve cefâları sonucu şehid olan âşıkları bulunmaktadır. Öyle ki bir beyitte sevgilinin yurdunun ağzına kadar şehidlerle dolu olduğu söylenilmiştir.

Bu kūyıdur ol cûvān-şuḫuñ
K'olmış şühedā ile lebāleb

(234, M/T.B.10, B:12)

D. EŞİK

Sevgilinin eşiği ulaşılması güç bir mertebe olarak tasavvur edilmiştir. Tamamen idealize edilen ve erişilmez olan sevgilinin tabiî ki eşiğine de erişmek pek mümkün değildir. Âşıklar daima sevgilinin mahallesinde, evinin etrafında dolaşır ve onun eşiğine yüz sürmeyi arzularlar. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte sevgilinin evinin, ancak eşiğindeki yanık yaralarından tanımanın mümkün olacağı tasavvuru kurulmuştur.

Naḳş-ı pāy-ı cebhe-sāyāndan serāser dāġdur
Ḫāne-i dildārı aḥbāb āsitānından bilür

(454, G:CXII, B:3)

Sevgilinin eşiği öylesine yüksek bir mertebe olarak tasavvur edilmiştir ki bu tasavvura göre güneş her sabah onun eşiğine yüz sürer. Onun eşiğinin toprağı olur. Bu tasavvurda sevgiliye verilen değer etkili olmuştur.

Sensen ol nūr-ı tecellī-i Ḫudā kim ḫūrşīd
Her seḥer sāye gibi olmada ḫāk-i dergāh

(156, K:IX, B:11)

E. TER (Arak)

Sevgilinin teri şekil ve renk benzerliği nedeni ile şebnem, inci, su ve ateşe benzetilmiştir. Sevgilinin yanağının gül olarak tasavvuru yanak üzerindeki terin de gül suyu veya şebnem olarak hayâl edilmesini sağlamıştır. Hayâsından dolayı sevgilinin yanağından tane tane ter dökülür ki, bu ter sabahları gül üzerindeki çiğ tanelerini andırır. Bu benzerlik böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

ʿĀrıż-ı ḫūy-rīzini seyr eyle tāb-ı mihrden
Görmedüñse çıḳduġın gül-berg-i āteşden gül-āb

(126, K:V, B:21)

Ḳaṭre ḳaṭre ḫūy degül berg-i gülinden mevc-zen

Şebnem- āsā āb oldu şuʿle-i reng-i ḥicāb

(126, K:V, B:22)

Bahār-ı ḥüsne ḫūy-ı dāne dānedür bāʿiṡ

Cemāl-i gülşene āb-ı revānedür bāʿiṡ

(340, G:XXVIII, B:1)

Bir beyitte ter, denize teşbih edilerek, âşık sevgilinin utanma teri denizinde boğulan bir şahıs olarak tasavvur olunmuştur.

Ġarḳ-ı baḥr-ı ʿaraḳ-ı şerm olup oldum mebhūt

Ḥayret-i ḥüsni beni ẕikrden itdi ḫāmūş

(496, G:CXLIV, B:10)

Yanak ateş olarak tasavvur edildiğinde ter, ateşte duran civaya veya ateş içinde oynayan suya teşbih edilir. Şâir, "ateş- su" tezadından yararlanarak yanak üzerindeki terleri sanatlı bir şekilde ifade etmiştir.

Olduḳça ʿaraḳ-nāk ruḫ-ı pür-tābuñ

Gör cilve-gehin şuʿle içinde ābuñ

Baḳsun ruḫ-ı ḫūy-gerdeñe memnūʿ diyen

Āteşde ḳarār eyledügin sīm-ābuñ

(698, R:XXXIII, B:1)

Dîvânda sadece bir beyitte ter ateş olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurda sevgilinin yanağının ateş olarak düşünülmesi ve terin âşığın gönlünde yarattığı etki

önemlidir. Çünkü sevgilinin kendisi gibi teri de âşık için ateştir. Âşık bu ateşin kendini yakacağını bilir ancak pervane gibi ateşe yürümeye devam eder.

ʿAraḳdur eyleyen ol mūyı pür-ḫam u pür-tāb
Gül-āba eyleme ey gül ḳıyās āteşdür

(450, G:CVIII, B:6)

Sadece bir beyitte ter, inci olarak tasavvur edilmiştir. Utangaç sevgilinin yüzü güzellik denizi olarak tasavvur edildiğinde, teri de bu denizde bulunan naz incisi olarak tahayyül edilmiştir.

Seyr iden rūy-ı ʿaraḳ-nāk-i ḥayā-perverüñi
Fehm ider baḥr-ı melāḥatda nedür gevher-i nāz

(460, G:CXV, B:5)

F. NEFES (Dem)

Dîvânda sadece iki beyitte yer alan nefes, can bağışlayıcı ve sırları ifşa edici olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte sevgili "İsi nefes" olarak vasıflandırılmıştır. Bu şekilde ifade edilmesinin nedeni Hz. İsa'nın nefesi ile ölüleri diriltme ve hastalara şifa verme mucizesidir. Sevgili isterse nefesi ile onun yolunda ölen âşığı diriltebilir. Sevgilinin bu özelliği telmih sanatı ile ortaya konulmuştur.

Egerçi mu ʿciz-i la ʿline olmazuz münkir
O ġonca-fem şeh-i ʿİsī-demüñ nesin gördük

(538, G:CIXXIV, B:4)

Diğer beyitte ise nefes, Hz. İsa'nın sırlarını açıklamasını sağlayan feyizli bir rüzgâr olarak tasavvur edilmiştir. Kapalı olan dudaklar açıldığında nefes dışarıya çıkar ve gizli

olan sırlar ortaya dökülmüş olur. Dudağın gonca olarak tasavvuru ve goncanın açıldığında içindeki sırlarının görülmesi hayâli bu tahayyülün yapılmasını sağlamıştır.

Gül gibi feyż-i nesīm-i dem-i la ʿlüñ açdı
Gerçi bir ġonca-i ser-beste idi rāz-ı Mesīḥ

(348, G:XXXIV, B:3)

G. SES

İncelediğimiz dört dîvânda da hiç konu edilmeyen ses, Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sadece üç beyitte ele alınmıştır. Sevgilinin sesi son derece etkileyici, kana bulaşmış, nağmeli bir ses olarak tasavvur edilmiş ve âşığın sürekli feryadının nedeni olarak ele alınmıştır. Sevgilinin sesinin, âşığın gönlünde yarattığı etki tasavvurun oluşturulmasında önemlidir.

Müdām āh u fiġān olmaġa terennüm-i dil
Nevā-yı muṭrıb-ı ḫūnīn-terānedür bā ʿiṡ

(342, G:XXVIII, B:6)

Âşığın gönlünün sürekli feryat etmesinin bir nedeni de sevgilinin sesidir. Sevgilinin sesi çok güçlüdür. Bir beyitte, sesin gücü ve etkileyiciliği karşısında âşıkların evlerinin bile yıkılacağı tasavvuru kurulmuş ve şâir, sesin gücünü mübâlâğalı bir şekilde Hz. İsa'nın evini dahi yıkan olarak ifade etmiştir.

Var cān-ı Fehīmā gibi ṣad ḫāne- ḫarābuñ
Ey şūr-ı lebi ḫāne-ber endāz-ı Mesīḥā

(308, G:III, B:5)

Bir başka beyitte ise sevgilinin sesi hazin olarak vasıflandırılmıştır. Sevgilinin nağmeci bir şûh olarak tasavvuru, sesinde kutsal ruhları kendisine gıda edecek kadar

hazin olduğu tahayyülünün kurulmasını sağlamıştır. Sesin âşık üzerindeki etkisi bu hayâllerin kurulmasında etkili olmuştur.

Āvāze-i ḥazīndür ol şūḫ-ı naġme-ger

Ervāḥ-ı ḳudsiyān ki meges-vār ḳūtıdur

(400, G:LXX, B:2)

Ğ. HUY

Sevgili, güzelliği ve etkileyiciliği itibariyle ele alındığı beyitlerde şûh tabiatlı olarak vasıflandırılmıştır. Sevgilinin âşığın gönlünde yarattığı etki bu nitelendirilmede önemlidir.

Olmışam bir şūḫ-ṭabʿı sevmede s̱ābit-ḳadem

Ey Fehīm elḥaḳ suḫan-ver dilrübādan kim ḳaçar

(366,G:XLVI, B:7)

Bir başka beyitte ise sevgili hem şûh hem de zevk sahibi olarak vasıflandırılmıştır.

İder şiʿrüñ Fehīm ol şūḫ temyīz

Olam ḳurban-ı ḥüsn-i imtiyāzı

(666,G:CCLXXIX, B:7)

Sevgilinin güzelliğinin ele alındığı bir diğer beyitte sevgili yine şûh sözcüğü ile vasıflandırılmış ve âlemdeki bütün güzellerin hatta meleklerin bile onun güzelliği karşısında tevazu gösterdiği ifade edilmiştir.

Ederse cümle-i hūbān ne var o şūḫa tevāżuʿ

Eder mekāʾike bī-i ʾhtiyār o şūḫa tevāżuʿ

(508, G:CLII, B:1)

Bir beyitte sevgili iyi huylu olarak vasıflandırılmış ve âşığın âlemde seçkin bir yere getirenin, iyi tabiatlı sevgili olduğu söylenilmiştir. Sevgilinin âşığın gönlü üzerindeki etkisi ve sevgilinin her bakımdan kusursuz olarak tasavvuru bu hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

Ol itdi beni ciḥanda mümtāz

Mecnūn-ı ṭabīᶜat-ı selīmem

(236, M/T.B.11, B:10)

H. TEBESSÜM (Hande)

Sevgilinin tebessümünü görebilmek âşık için çok büyük bir olaydır. Sevgilinin tebessüm etmesi âşığı tanıdığının, farkında olduğunun bir göstergesidir. Oysaki sevgili âşığı daima tanımazdan gelir. O ağyara tebessüm eder handeler saçar. Sevgilinin tebesümünün ele alındığı bir beyitte, sevgilinin tebessümünü görebilmek için kanlı yaş döken âşığın bu tebessümü gördüğünde ne yapacağını bilemeyeceği ve ağlamayı bırakıp sevgilinin etrafında dönmeye başlayacağı ifade olunmuştur.

Ġoncañı leb-rīz-i tebessüm gören

İtmeye mi dīde-i gül-efşān semāᶜ

(116, K:III, B:4)

Bir başka beyitte ise sevgilinin âşığa gizlice tebessüm ettiği söylenilmiştir.

Verdi düzdīde tebessümle rıżā līk dedi

Eyleme zemzeme-i ṭaᶜn-ı melāmet-geri gūş

(498, G:CXLIV, B:16)

Tebessüm dudaklarla ve naz ile ilgili olduğu için beyitlerde genellikle birlikte ele alınır. Sevgili naz ile tebessüm eder. Bir beyitte aslında sevgilinin dudaklarının sürekli

handeler saçtığı fakat âşığa karşı daima naz perdesi ardından tebessüm ettiği tasavvuru kurulmuştur.

Leblerüñ muʿtād iken gül gibi ḫandān olmaġa
ʿĀşıḳa eyler tebessüm biñ ḥicāb-ı nāz ile

(650, G:CCLXIV, B:4)

Bir başka beyitte ise sevgili kızğınlığı ile âşığı öldüren handeleri ile ona tekrar can bağışlayan olarak vasıflandırılmıştır.

Ġażabla öldürür iḥyā ider düzdīde ḫandeyle
Beni maḥrūm-ı nāz itmez o şūḫum biñ raḳīb olsa

(636, G:CCLIV, B:2)

Bir diğer beyitte sevgili âşığa iyilikle gülümsemesi itibariyle ele alınmıştır. Şâir, istifham sanatını kullanarak sevgilinin; naz, tebessüm ve bakış gibi âşığı derinden etkileyen güzellik unsurlarını ustalıkla sıralamıştır.

Nigāh-ı çeşmi nedür luṭf ile tebessümi ne
Bu şīveden o şehüñ müddeʿā nedür bilmem

(576, G:CCV, B:6)

Tebessümün ele alındığı bir beyitte, sevgilinin büyük bir lütûfla âşığa tebessüm etmesinin bile âşık için bir zehir olduğu tahayyül edilmiştir. Sevgilinin tebessümünün âşığı daha da divâne edeceği tasavvuru bu hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

Nāvek-i ġamze-i pür-kīnüñe ḳurbān olayım
Zehr-ḫand-i leb-i şīrīnüñe ḳurbān olayım

(268, M/T.B. IV:6, B:4)

Bir diğer beyitte ise sevgilinin gülüşü için eğreti tabiri kullanılmış ve bu eğreti gülüşün âşığı öldüreceği söylenilmiştir. Sevgilinin âşığa karşı olan bu belli belirsiz tebessümlerinin âşığın gönlünde yarattığı etki bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Öldürdi Fehîm-i nātüvānı ġamzeñ
Dāġ itdi teġāfül ile cānı ġamzeñ
Ḳurbānuñ olam amān helāk itdi amān
Düzdīde tebessüm ü nihānī ġamzeñ

(698, R:XXXII, B:2)

I. NAZ (Cilve, İşve, Gunc u delâl)

Sevgili beyitlerde âşığa karşı olan tavırları, bakışları ve tebessümü ile sürekli naz eden bir dilber olarak ele alınmıştır. Bu nedenle beyitlerde sevgili için, nazlı, nazik bedenli ve işveli sıfatları sıkça kullanılmıştır. Bir beyitte sevgili naz nağmeleri ile yetişen bir çocuk olarak tahayyül edilmiştir.

Nev-niyāz itme kemān-mużḳarib itse beni ʿaşḳ
Köhne meftūnuñam ey ṭıfl-ı neġam-perver-i nāz

(458, G:CXV, B:4)

Bazı beyitlerde ise sevgiliye "naz perver" diye hitap edilmiş ve sevgili, naz içinde yetişen, işveli, nazik bedenli bir gül olarak tahayyül edilmiştir. Güllerin son derece hassas, narin bitkiler olmaları ve sevgilinin bu özellikler nedeni ile güle teşbihi, böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

ʿİşve-kārum nāz-perverdüm gül-i nāzük-tenüm
Şu ʿle- āsā tābdan itdüñ serāpā ıżṭırāb

(126, K:V, B:19)

Nāz-perver nāzenin nāzük-beden gül-ġonca-leb
Yaraşur olsa eger ol verd-i ḫurrem ḫōd-pesend

(360, G:XLII, B:4)

Bu nazlı olma hâli sevgiliye çok yakışır. Fakat âşık için her zaman memnuniyet verici bir şey değildir. Bir beyitte sevgili âşığın gönlünü naz hançeri ile parça parça eden, naz ülkesi padişahı olarak tahayyül edilmiştir.

Raḥm ḳıl ey ġażab -ālūde şeh-i kişver-i nāz

Çāk çāk itdi yeter cān ü dili ḫançer-i nāz

(458, G:CXV, B:1)

Başka bir beyitte ise âşığı öldürenin sevgilinin naz ve edası olduğu tahayyülü kurulmuştur.

Nedür bīhūde ẓālim mekr ü ālüñ

Helāk itdi beni ġunc u delālüñ

(540, G:CLXXVII, B:1)

Sevgilinin nazlı oluşu; göz, dudak ve gamze gibi güzellik unsurları ile birlikte ele alınır. Bir beyitte gamze naz şarabı ile sarhoş, göz ise naz uykusu ile kucak kucağa olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin bakışlarının ve gözlerinin âşığın gönlünde yarattığı etki böyle bir tasavvurun kurulmasında önemlidir.

Gamzeñi mest eyleyüp her dem şarābı nāz ile

Çeşm-i maḫmūruñ hem-āġūş itme ḫᵛāb-ı nāz ile

(648, G:CCLXIV, B:1)

Bir diğer beyitte ise sevgilinin gözleri işve şarabı sarhoşu olarak tahayyül edilmiş ve sevgilinin ortaya çıkıp âşıklar arasında görülmesinin bile naz ile olduğu söylenilmiştir.

Oldı çün nāz ile ol şūḫ-ı cihānum cilve-ger

Çeşmi sermest-i mey-i ʿişve kirişme pür-ḫaṭar

(274, M/T.B.V:7, B:1)

Bir başka beyitte ise, gözün ve gamzenin nazın gül yatağında kucak kucağa olduğu tahayyülü kurularak, sevgilinin gözleri ve bakışları ile âşığa ettiği naz ve işveler ifade olunmuştur.

Gül-bister-i nāz üzre olmış yine hem-āġūş

Ol ġamze-i mestāne ol nergis-i ḫāb-ālūd

(360, G:XLIII, B:6)

Sevgili bir beyitte nazın gül yastığı üzerinde uyuyan uyku sarhoşu olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin gözlerinin, bakışlarının âşığın gönlü üzerindeki etkisi bu tahayyülde önemlidir.

Gül-bister-i nāz üzre olan mest-i şeker-ḫᵛāb

Telḫī-i meẕāḳ-ı dil-i bīdārı ne bilsün

(120, K:IV, B:12)

Bir başka beyitte sevgilinin, nazlı oluşu dudaklarının sürekli naz şekeri yemesi hayâli ile açıklanmıştır. Sevgilinin dudaklarının şekere teşbihi ve naz etmeyi sevmesi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Şeker-lebāna gelür nūş-ḫand-i nāz leẕīẕ

Meẕāḳ-ı ʿāşıḳa da girye-i niyāz leẕīẕ

(362, G:XLIV, B:1)

Sevgilinin güzelliğine aşırı güveniyor olmasının sürekli naz etmesinde etkili olduğunun tahayyül edildiği bir beyitte; âşığının Hz.Yusuf olsa bile sevgilinin naz edeceği ifade edilmiştir.

Nāz ider ol Yūsuf ise ʿāşıḳı

ʿİşve-gerüm ḥüsnine maġrūrdur

(404, G:LXXIV, B:3)

Bazı beyitlerde sevgilinin âşığı tanımazdan gelmesi, yabancılara aşina olması sık sık ele alınmış ve sevgilinin bu tavrı âşığa karşı bir nazlanma, işve olarak çeşitli tasavvurlara konu olmuştur.

Nāzdan sen yine teġāfül ṭut

Cāna it bir nigāh-ı pinhānī

(210, K:XVII, B:87)

Sevgilinin nazı itibariyle ele alındığı bir beyitte sevgili, naz şarabı sarhoşu olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin aşırı nazlı oluşu, naz şarabı sarhoşu olarak tahayyül edilmesinde etkili olmuştur.

Meclis-i ʿişvei ḳursa nigeh-i çeşmi Fehīm

Dil-i şūḫum ṣunar ol mest-i mey-i nāza ḳadeḥ

(348, G:XXXIII, B:5)

Sevgili, âşık yalvardıkça nazını arttırır. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte sevgilinin bu nazlı olma haline sebep âşığın yalvarmaları olarak gösterilmiş ve sevgilinin naz lütfu olmasa âşığın yalvarmayacağı, âşığın yalvarmaları olmasa da sevgilinin naz lütfunun olmayacağı tahayyülü kurularak bu iki unsurun birbirinde ayrılmaz bir bütün olduğu ifade edilmiştir.

Egerçi nāzına yārüñ niyāz olur bāʿis̱

Niyāz-ı ʿāşıḳa da luṭf-ı nāz olur bāʿis̱

(340, G:XXVII, B:1)

Ẕevḳ-ı nāzından niyāz oldı zebānum ser-te-ser

Ben niyāz itsem o nāz eyler ṣanurdum bī-ḫaber

(274, M/TAZMİN V:7, B:2)

Bazı beyitlerde sevgili, içki meclisinin işveli çalgıcısı olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin gözlerinin mahmurluğu ve mest olarak vasıflandırılması bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ol muṭrıb-ı bezm-i ʿişve-kārī

Olduḳça cefā-sezā-yı ʿuşşāḳ

(218,M/T.B:2, B:7)

Nedīm-i bezm-i belā olmaġa dil-i nālān

O muṭrıb-ı nigeh ü ʿişve-sāz olur bāʿis̱

(340, G:XXVII, B:3)

Bazı beyitlerde ise âşığın düştüğü hâllerin nedeni olarak sevgili ve onun işveleri olduğu söylenilmiş ve sevgili için işveli, işveci tabirleri kullanılmıştır.

Hemīşe olmaġa rüsvā-yı kūy-ı ʿaşḳ Fehīm

O yār-ı şīve-ger ü ʿişve-bāz olur bāʿis̱

(340, G:27, B:5)

Sevgili, güzelliği ve işveyi sağlayan unsurları itibariyle ele alınarak bir beyitte işve ordularının güzel padişahı olarak tahayyül edilmiştir. Bu hayâlde sevgilinin güzelliğinin

ve işvelerinin âşığın gönlünde yarattığı etki önemlidir. Şâir, hem sevgilinin güzelliğini hem de işveli oluşunu aynı beyitte ustalıkla dile getirmiştir.

Ṣānekallāh zihī pādişeh-i ʿişve-sipāh

Nedür ol ḥüsn-i gelū-sūz zihī ṣuñ-ı İlāh

(154, K:IX, B:1)

SONUÇ

Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sevgilinin güzellik unsurları ile ilgili yaptığımız çalışmamızın neticesinde görülmüştür ki tasavvufi konuları ele alan pek çok şâirde olduğu gibi Fehîm-i Kadîm'de de daha çok baştaki saç, yüz, ağız, göz, hat, boy gibi unsurlar üzerinde durulmakta el ve ayak gibi diğer uzuvlara fazla ilgi duyulmamaktadır. Saç, yüz, ağız gibi unsurlarla fazlaca ilgilenilmesi kanaatimizce, Fehîm-i Kadîm'in tasavvufi zevkini gösterir. Tasavvufta boy, ağız, yanak vahdeti, saç, hâl, hat kesreti sembolize ederler. Dolayısıyla bu çalışmamızın neticesinde Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda tasavvufi açıdan bir vahdet-kesret alışverişi vardır diyebiliriz. Fehîm-i Kadîm'in bu unsurları kullanırken oluşturduğu mânâ inceliği, hayâl derinliği ve sözlerdeki incelik onun Sebk-i Hindi cereyanından etkilendiğinin göstergesidir.

Kurulan münasebetlerin maddi ve manevi olmak üzere iki yönden değerlendirilmesi mümkündür.

1-Maddi olanlar, a) Bitkiler (serv, fidan, gül, semen vs.), b) Yiyecek ve içecekler (şeker, bal, şarap, su vs.), c)Aletler(ok, kılıç, hançer, ayna, tarak, kadeh vs.), d)Kozmik unsurlar(ay, güneş, yıldızlar vs.), d)Madenler(gümüş, lâ'l vs.), e)Diğer maddeler (misk, anber vs.).

2-Manevi olanlar; a)Karakterle ilgili olanlar (zalim, katil, büyücü, fitne koparıcı vs.),

b) Mücerret unsurlar (cennet, Tûbâ, yok vs.) c)Dini unsurlar (Kıble, kıyamet, mihrâb, Kevser vs.) Dini tabirlerle ilgili tasavvurların arkasında tasavvufi temler vardır.

Bir bütün olarak, boy ile kurulan münasebetlerde, mum, fidan gibi müşahhas isimler, zâlim, fitne gibi karakter ve kişilikle ilgili hususlar ve tûbâ, kıyamet gibi dini unsurlarla ilgili çeşitli tasavvurlar görülmektedir. Bedenin ten ve göğüs gibi unsurlarıyla kurulan tasavvurlarda daha çok beyazlık, parlaklık gibi renk ile ilgili hususlar söz konusu edilmiştir.

Üzerinde en çok durulan unsurlardan biri saçtır. Saç; kokusu, rengi ve değişik şekilleri nedeni ile pek çok tasavvura ve teşbihe konu olmuştur. Bu hayâller arasında çiçeklerden sünbül, hayvanlardan yılan, aletlerden ip, zincir, karakterle ilgili hususlardan fitne, büyücü vs. dini hususlardan zünnâr, kokulardan misk, anber gibi unsurlarla kurulan hayâller en çok dikkati çekenlerdir.

Ağırlıklı olarak beyitlerde saç, göz, kaş, kirpik, hâl, hat gibi unsurlar yüz ile birlikte geçer. Örneğin bir beyitte sevgilinin yüzü âşık için sabah, saçları ise gece olarak tasavvur edilmiştir. Saçta olduğu gibi yüz de koku itibariyle güle, renk itibariyle sayfa ve deftere, parlaklık yönüyle de kozmik unsurlardan güneş ve aya teşbih edilmiştir.

Göz, sevgilinin karakter ve kişiliğini yansıtan bir unsur olarak ele alınmıştır. Belâ, câdû, kâtil, gibi karakter ile ilgili özelliklerin yanında, güzelliği nedeni ile ele alındığı beyitler de oldukça fazladır. Bu beyitlerde göz için ahû ve nergis vasıflandırmaları yapılmıştır. Göz mestliği, mahmurluğu ve bakışları ile etrafındaki herkesi büyüleyen bir unsur olarak tahayyül edilmiştir. Renk itibariyle siyahtır.

Gamze, kirpik ve kaş daha çok gözün kullandığı bir silah olarak tasavvur edildiği için beyitlerde göz ile birlikte ele alınmıştır. Beyitlerde kirpik ve gamze hançer, kılıç, ok gibi silahlara teşbih edilmiştir. Kaşlar şekil itibariyle kirpik okunu atan yaydır. Bunun yanında kaşlar mihrâb, kıble gibi dini unsurlara da teşbih olunmuş ve âşığın sığınabileceği tek yer, yöneleceği tek Kâ’be olarak vasıflandırılmıştır. Sevgiliye ait bazı unsurların çeşitli silahlara teşbihi,sevgilinin kişilik özellikleri konusunda bizlere ipuçları vermektedir.

Beyitlerde ağız, şekil itibariyle yuvarlak ve yok denecek kadar küçüktür. Ağız ve dudaklar şekil ve renk yönüyle, gül ve goncaya benzetilir. Ayrıca ağız, sözler nedeniyle şeker ve bal, âşığa hayat vereceği inancı yönüyle, su, âb-ı hayat, rengi itibariyle lâ^{c}l, yine hayat bağışlayacağı inancıyla Hz. İsa olarak tahayyül edilmiştir. Dudağın vahdet kabul edilişi ve konuşma özelliği kurulan tasavvurlarda önemlidir. Dîvânda fazla yer almayan dişler, ağızla birlikte ele alınır ve şekil, parlaklık yönüyle inciye teşbih edilir.

Şekil ve renk itibariyle pek çok tasavvura, teşbihe konu olan ayva tüyleri ve ben daha çok sevgilinin güzelliğine gölge düşüren bir unsur olarak ele alınmıştır. Bu düşünüşte yanağın vahdet kabul edilmesi önemlidir. Yüzün deftere teşbihi bu unsurlarında defterdeki yazılara benzetilmesini sağlamıştır. Yanağı kaplaması ve rengi itibariyle ayva tüyleri gölge, perde ve dumandır. Bazı beyitlerde ise şekli ve dudakların etrafında olması nedeni ile sebz, har, ve ben tohumunu koruyan karınca olarak tasavvur edilmiştir. Ben, şekil ve renk itibariyle yarasa, kıvılcım ve yıldıza teşbih edilmiştir. Ayrıca bazı beyitlerde rengi yönüyle, Hindû ve şekil itibariyle dane olarak vasıflandırılmıştır.

Beyitlerde bel inceliği itibariyle ele alınmıştır. Hiç meydana gelmemiş veya kıl kadar incedir. Dîvânda pek fazla ele alınmayan bir unsur olan bel, ele alındığı beyitlerde de mübâlâğalı bir şekilde ifade olunmuştur.

El, bir güzellik unsurundan ziyade daha çok taşıdığı unsur itibariyle ele alınmıştır. Sevgilinin kan dökücü bir dilber olarak tasavvur edilmesi, elinde hançer, bıçak veya kılıç taşıdığı hayâlinin oluşmasını sağlamıştır.

Ayak, daha ziyade âşığın sevgilinin ayağına kapanma arzusu, sevgilinin ayağı toprağını görme veya sevgilinin ayağının toprağı olma isteği açısından ele alınmıştır.

Sevgilinin diğer güzellik unsurları olarak ele aldığımız; Bûse, Söz, Reftar (Yürüyüş),Kûy (Mahalle), Eşik, Ter (Arak), Nefes (Dem), Ses, Huy, Tebessüm (Hande), Naz (Cilve, İşve, Gunc u delâl) gibi sevgilinin fiziki güzelliğinin yanında tavır, davranış, karakter ve yaşadığı yer itibariyle ele alındığı, çeşitli teşbih ve tasavvurlara konu edildiği beyitlerin yer aldığı bölümlerdir. Fehîm-i Kadîm'in Dîvânı'nda sevgilinin sadece güzellik olarak fiziki yapısı değil huy, karakter tavır ve davranış, yürüyüş, söz, nefes, ses, tebessüm, naz gibi özellikleri itibariyle ele alınmış olması nedeniyle biz de çalışmamızda bu özellikleri ayrı bir başlık altında inceledik.

Güzellik unsurları ile ilgili yazılan beyitlere dayanarak sevgilinin bir tablosunu çizmek her ne kadar edebiyat tarihi açısından mukayeseli bir çalışma yapmadan mümkün değilse de en azından Fehîm-i Kadîm'in beyitlerinden yola çıkarak onun tasvir etmiş olduğu sevgiliyi çizebiliriz. Sevgilinin; ince, uzun, servi boylu, uzun siyah saçlı, küçük ağızlı, ahû gözlü, keman kaşlı, parlak ve aydınlık yüzlü, beyaz tenli, ince belli bir güzel olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca incelememiz sonucunda sevgilinin; zalim, kan dökücü, vefasız ve âşığına sürekli cefa çektirmekten hoşlanan bir şahsiyet, âşığı büyüleyen bir büyücü ve fitne ehli olduğunu ifade edebiliriz.

Tablosunu çizmiş olduğumuz sevgili işte tüm bu unsurları ile birlikte bir bütün olarak ele alınmış ve güzel diye nitelendirilmiştir. Sevgiliden gelen her şey iyi veya kötü her davranış bir güzellik unsuru kabul edilmiş ve sevgili her yönüyle idealleştirilmiştir.

Fehîm-i Kadîm'in Dîvânı'nda gençliğinin verdiği bir pervasızlıkla ele aldığı, müstehcenliğe varan beyitler bulunmaktadır. Ancak incelemeye değer görmediğimiz için bu beyitleri ele almadık.

Her ne kadar Fehîm-i Kadîm'in bütün eserlerini incelemeden bir hükme varmak doğru değilse de sevgilinin güzellik unsurları ile ilgili yapmış olduğumuz çalışmadan dolayı Fehîm-i Kadîm ile ilgili; Sebk-i Hindi akımına mensup bir şâir olduğu, şahsi hayat tecrübesinden hareketle tasavvufa yöneldiğini, şekil ve dil bakımından da ince, yeni hayâllerle ve mânâlarla Dîvân edebiyatımızın 17. yüzyılda yetiştirdiği güzide şahsiyetlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ARSLAN, T., 1999, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler,Ötüken Yayınları, İstanbul.
BANARLI, S, N., 1998, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, C. II., s. 668, İstanbul.
________Büyük Türk Klasikleri, 1987, Ötüken Yayınları, C. 5, s. 162-165.
CEYLAN, Ö., 2000, Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları,İstanbul.
ÇALIŞKAN, A., 1992, Fuzuli'nin Su Kasidesi ve Şerhi ,Diyanet Yayınları,Ankara.
ÇAVUŞOĞLU, M., 1971, Necati Beg Divanı'nın Tahlili,Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
ÇAVUŞOĞLU, M**.,** 1998, Divanlar Arasında, Akçağ Yayınları , Ankara.
ÇOTUKSÖKEN, Y., 1992, Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Cem Yayınevi ,İstanbul.
DİLÇİN, C., 1983, Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
DEVELLİOĞLU, F., 1998, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
İPEKTEN,H., 1997,Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Dergah Yayınları, İstanbul.
İSEN, M., 1997, Ötelerden Bir Ses, Akçağ Yayınları, Ankara.
İSEN ,M., ,MACİT, M.,HORATA, O.,KILIÇ,İ F.,AKSOYAK, H., 2003, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı,Grafiker Yayıncılık, Ankara.
KARAALİOĞLU,S. K., 1969,Ansiklopedik Edebiyat sözlüğü, İstanbul.
KARAALİOĞLU,S. K., 1975, Edebiyat Terimleri Kılavuzu, İstanbul.
KAVAKÇI,Y. Z.,1976, İslâm Araştırmalarında Usûl, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
KURNAZ, C., 1997,Dîvân Edebiyatı Yazıları,Akçağ Yayınları, Ankara.
KURNAZ, C., 1996, Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli, MEB Yayınları, İstanbul.
ONAY, A,T., 1992, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Hazırlayan, Cemâl KURNAZ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
LEVEND, A. S., 1984, Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitapevi,İstanbul.
MENGİ,M., 2000, Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yayınları, Ankara.
PAKALIN, Z,M., 1993, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,MEB Yayınları, İstanbul.
PALA, İ.,1995, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.
PALA, İ., 1998, Şi'ri Kadim: Şiir Şerhleri,Ötüken Neşriyat, İstanbul.
SAMİ, Ş., 1996, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.
SARI, M., 2007, Edebiyat Araştırmaları, Anıl Matbaa ve Cilt Evi,Ankara.
SEFERCİOĞLU, M N., 2001, Nev'î Dîvanı'nın Tahlîli, Akçağ Yayınları, Ankara.
TARLAN, N. A, 1981, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul.
TATÇI, M., KURNAZ,C., 2000, Osmanlı Müellifleri(Bursalı Mehmet Tahir),Bizim Büro Basımevi, Ankara.
_______ 2005,Türk Dil Kurumu, İmlâ Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara.
ÜZGÖR, T., 1991, Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

ÜZGÖR, T., 1995, "Fehîm md.", İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C:12, s.295. İstanbul.
YENİTERZİ, E. , 1992,"Metin Şerhi İle İlgili Görüşler" İLESAM ,I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu,Ankara.
YÖNTEM,A.C., İslâm Ansiklopedisi "Fehîm md." C.4,s.538.

Tezler

ARI, A., 1987, Hayreti Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fiziki Yapısı ile İlgili Özellikler,(Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi,Ankara.
CAFEROĞLU, S., 1941, XVII.Asır Şairlerinden Mustafa Fehîm-i Kadîm; Hayatı ve Eseri, Dîvânının Tenkîdli Neşri,(Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
ÇAKAR, Ş., 2001, Nabi Dîvânı'nda Maddi Kültür Unsurları, (Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi,Afyon.
NEGÜS, M., 1947, Fehîm- Kadîm Hayatı ve Eserleri Gazellerindeki İnsan Güzelliğine Ait Müşebbehünbihler (Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
SARI, M., 1986, Hayreti Dîvânı'nda Maddi Kültür Unsurları,(Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi,Ankara.
SEFERCİOĞLU, M N., 1981, Fuzulî Dîvânı'nda Sevgilinin Fiziki Yapısı ile İlgili Özellikler,(Bilim Uzmanlığı Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Makaleler

ALPARSLAN, A., 1986, Gazel Şerhi Örnekleri 1,Türk Dili Dergisi (Türk Şiiri Özel Sayısı II.) Temmuz-Ağustos-Eylül-C\II S.415—417,s.248-259, Ankara.
AKKUŞ, M., 1992, " Metin Şerhi Geleneği",Tarlan Mektebi'nden Haluk İpekten'e, Yedi İklim C.4,S.32,s.67, İstanbul.
DİLÇİN, C., 1991, Fuzulinin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi, Türkoloji Dergisi,C IX,s.43-98, Ankara.
DOĞAN, M.N., 1995, "Metin Şerhi Üzerine", Yedi iklim S.63, s.70-74, Haziran.
GÜMÜŞ, N., 1995, Yahya Nazîm Divanında Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları ile Âşık-Mâşuk–Rakîb Münasebeti, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (6), s.231-247.
İPEKTEN, H., 1986, Gazel Şerhi Örnekleri I,Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı,Temmuz-Ağustos-Eylül-C\LII S. 415-416-417, s.260-290. Ankara.
KORTANTAMER, T., 1994. "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi" Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,S.VIII ,s.2,İzmir.
KÜÇÜK, S., 1984, Fehîm- Kadîm Başka bir Mahlas ile Şiirler Söyledi mi, Kaynaklar Der.S.4, ve Türk Kültür Der..s. 267, Ankara.
MENGİ, M., 1997,"Metin Şerhi ,Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler" Dergâh – C.VIII .S.93, s.9.
ÜZGÖR, T., 1992, "Metin Şerhinde Usûle Dair", İLESAM I, Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, Ankara.

KONULARA GÖRE İNDEKS

SEVGİLİ:(544,G:CLXXI),(492,G:CXLII,B:2),(646,G:CCLXI,B:2),(352,G:XXXVII,B:2),(412,G:LXXX,B:5),(592,G:CCXVIII,B:1),(644,G:CCLIX,B:3)(254,M/T.B.III:3,B:2),(254,M/T.B.III:3,B:7),(362,G:XLIV,B:6),(676,G:CCLXXXVII,B:1),(168,K:XI,B:17),(168,K:XI,B:9),(252,M/T.B.III:1,B11),(146K:7,B:52),(516,G:CLVII,B:5),(156,K:IX,B:6),(268,M/T.B.IV:7,B:1),(516,G:CLVII,B:4),(212,K:XVII,B:10), (412,G:LXXIX,B:1),(438,G:C,B:7),(648,G:CCLXIII,B:4),(392,G:LXVI,B:4),(230,M/T.B.9,B:4),(398,G:LXIX,B:1),(360,G:XLII,B:3),(448,G:CVII,B:5),(606,G:CCXXVIII,B:6),(236,M/T.B.11,B:10),(704,R:XLIII,B:2),(146,K:7,B:53),(160,K:X,B:5),(458,G:CXV,B:1),(218,M/T.B:2,B:8),(540,G:CLXXVII,B:1),(596,G:CCXXI,B:1),(654,G:CCLXVIII,B:2),(658,G:CCLXXII,B:2)(566,G:CXCVIII,B:5)(580,G:CCVII,B:7)(122,K:4,B:24),(280,KITA:II,B:3),(430,G:XCIV, B:1),(606, G:CCXXVIII, B:6),(394,G:LXVII,B:1),(496,G:CXLIV,B:3),(214, M/TBI,B:1),(194K:XV,B:43),(252,M/T.B.III:2,B:3)(280,KITA:II,B:6),(390,G:LXIV,B:7),(634,G:CCLII,B:3),(582,G:CCIX,B:5),(638,G:CCLV,B:3),(412,G:LXXIX,B:3),(184, K:XIV,B:33),(174,K:XII,B:22),(170,K:XII,B:8),(432,G:XCV,B:5),(158,K:X,B:1),(150, K:VIII, B:7),(456, G:CXIII, B:1),(150, K:VIII, B:6),(458,G:CXIV,B:1),(468,G:CXXIII, B:4),(302,KITA:XV,B:8),(484,G:CXXXV,B:5),(280,KITA:II,B:7),280,KITA:II,B:5),(490, G:CXXXIX, B:5),(390, G:LXIV,B:6),(488,G:CXXXVIII,B:1)272,M/TAZMİN.V:4, B:2),(266,M/T.B.IV:2,B:4),(508,G:CLI,B:5),(518,G:CLIX,B:6),(252,M/T.B.III:2,B:7),(528,G:CLXVI,B:7),(232,M/T.B.9,B:11),(232,M/T.B.9,B:12),(542,G:CLXXVII,B:3),(332,G:XXII, B:1),(344, GXXXI, B:5),(346, G:XXXI,B:8),(554,G:CLXXXVII,B:5),(362, G:XLIV, B:2),(564, G:CXCV, B:7),(356, G:XL, B:4),(554, G:CLXXXVIII, B:5),(554, G:CLXXXVIII,B:4),(570,G:CCI,B:2)674,G:CCLXXXV,B:3),(288,KITA:VII,B:2),(608, G:CCXXX, B:3),(160, K:X, B:7),(384, G:LXI, B:1),(228, M/T.B.8,B:1),(522,G:CLXI, B:2),(688,R:XII,B:2),(452,G:CXI,B:1),(246,M/T.B.II:5,B:3),(610,G:CCXXXII,B:1),(222, M/T.B.5, B:5),(316,G:IX,B:3),(498,G:CXLV,B:2),(114,K:III,B:3),(662,G:CCLXXV, B:2),(518,G:CLIX,B:5),(674,G:CCLXXXV,B:4),(156,K:IX,B:4),(416,G:LXXXIII,B:2),(176, K:XIII, B:13),(176, K:XIII, B:5),(430, G:XCIV, B:3),(168,K:XIB:15),(168,K:XI, B:13),)(166, K:XI, B:6),(158, K:X, B:3),(446,G:CVI,B:4),(134,K:VI,B:4),(460,G:CXV, B:6),(114, K:III, B:1),(212, K:XVII, B:98),(384,G:LX,B:4),510,G:CLIII,B:2),(306,G:II, B:3),(612, G:CCXXXIII, B:2),(654, G:CCLXVIII, B:1),(654, G:CCLXIX, B:2),(662,

G:CCLXXV,B:3),(690,R:XV,B:2),(694,R:XXIV,B:1),(696,R:XXVI,B:2),(566,G:CXC VIII,B:1),(556,G:CLXXXIX,B:7),(270,M/TAZMİNV:1,B:3),(610,G:CCXXXI,B:13),(6 12,G:CCXXXIII,B:1),(644,G:CCLX,B:2),(678,G:CCLXXXVIII,B:2),(448,G:CVII,B:5 540,G:CLXXVI,B:4),(266,M/T.B.IV:3,B:1),(682,G:CCXCIII,B:5),(440,G:C,B:10),(26, M/T.B.IV:6, B:1),(544, G:CLXXIX, B:7),(670, G:CCLXXXII, B:1).

Hüsn(güzellik): (546, G:CLXXXI, B:3),(512,G:CLV,B:3),(266,M/T.B.IV:3,B:5),(492, G:CXLI,B:1)(490,G:CXL,B:2),(480,G:CXXXIII,B:2),(476,G:CXXX,B:5),(476,BG:CX XX,B:2),(470,G:CXXV,B:1),(404,G:LXXIII,B:7),(340,G:XXVIII,B:2),(436,G:XCVIII, B:1),(484, G:CXXXV, B:7),(410, G:LXXVII, B:9),(458, G:CXIV, B:5),(392, G:LXVI, B:7),(672, G:CCLXXXIV, B:2),(660, G:CCLXXIV, B:4),(658, G:CCLXXI, B:4),(620, G:CCXLI, B:1),(610, G:CCXXXII, B:3),(600,G:CCXXIII,B:3),(582,G:CCX,B:3),(582, G:CCIX, B:1),(580, G:CCVIII, B:7),(634, G:CCLII, B:1),(566, G:CXCVIII, B:6),(566, G:CXCVIII, B:5),(566, G:CXCVII, B:5),(550, G:CLXXXIII,B:5),(324,G:15,B:4),(214, M/T.B.I,B:3),(334,G:23,B:1),(680,G:CCXC,B:5),(532,G:CLXIX,B:3),(254,M/T.B.III:2 , B:11),(516, G:CLVII, B:2),(506, G:CL, B:3),(264, M/T.B.IV:2, B:1),(496, G:CXLIV, B:10),(494,G:CXLIII,B:2),(490,G:CXL,B:5),(288,KITA:VI,B:3),(448,G:CVII,B:4),(43 2,G:XCVI,B:2),(376,G:LIV,B:6),(378,G:LVI,B:3),(536,G:CLXXIII,B:3),(600,G:CCX XIII,B:4),(210,K:XVII,B:81),(432,G:XCV,B:4),(436,G:XCVIII,B:4),(458,G:CXIV,B:2),(212,K:XVII,B:97),(404,G:LXXIV,B:4),(508,G:CLII,B:3),(354,G:XXXVIII,B:9),(340 , G:XXVIII, B:3),(700, R:XXXV, B:1),(550, G:CLXXXIII, B:3),(572, G:CCII, B:6).

Hz. Yusuf, Hz. Musa,Hz. İsa: (686,R:VI,B:1),(274,M/TAZMİN.V:5,B:1), (686, R:VI, B:2), (702, R:XLII, B:2).

Kâbe: (170, K:XII, B:5),(316, G:X, B:2).

Peri: (272, M/TAZMİN.V:4, B:1),(110, K:II, B:24), (520, G:CLIX, B:9), (406, G:LXXV, B:1), (256, M/T.B.III:4, B:1), (692, R:XIX, B:2), (308, G:II, B:4), (512, G:CLV, B:2) (566, G:CXCVIII, B:4) ,(560, G:CXCII, B:4)(460, G:CXVI, B:3).

Şem(Mum):(640,G:CCLVII,B:1),(618,G:CCXXXIX,B:3),(114,K:III,B:2),(546,G:CLX XXI, B:2),(566, G:CXCVII, B:6),(500, G:CXLV, B:8),(618, G:CCXXXVII, B:4).

Padişah (Şah, Şeh): (158, K:IX, B:16),(168, K:XI, B:14),(530, G:CLVIII, B:2), (622, G:CCXLII,B:3),(614,G:CCXXXV,B:6),(432,G:XCV,B:2),(156,K:IX,B:9(520, G:CLX, B:2) (334, G:XXIII, B:3), (256, M/T.B.III:3, B:9),(376, G:LV, B:4), (270, M/T.B.IV:7),

B:2)(270, M/V:1, B:1),(502, G:CXLVII, B:4),(504, G:CXLVIII, B:2),(520, G:CLX, B:2), (256, M/T.B.III:3, B:9), (272, M/T.V:4, B:3),(272, M/T.V:3, B:1),(278, KIT՛A:I, B:13), (444, G:CIV, B:4),(156, K:IX, B:12),(454, G:CXI, B:7),(456, G:CXIII, B:3), (464, G:CXX, B:1),(368, G:XLIX, B:3),(364, G:XLVI, B:3),(432, G:XCV, B:1), (678, G:CCLXXXIX, B:5), (694, R:XXVI, B:1),(686, R:V, B:2),(650, G:CCLXV, B:1),(562, G:CXCIV, B:7), (166, K:XI, B:1),(640, G:CCLVII, B:3), (582, G:CCIX, B:4),(634, G:CCLI, B:5), (554, G:CLXXXVII, B:1), (524, G:CLXIII, B:6),(222, M/T.B.4, B:12), (444,G:CCLIV, B:3), (442, G:CIII, B:6), (514,G:CLV, B:5), (154, K:IX, B:1), (446, G:CVI, B:5).

Gül, Gonca : (360, G:XLII, B:4), (562, G:CXCIV, B:8),(396, G:LXVII, B:5), (172, K:XII, B:15), (396, G:LXVII, B:4), (686, R:V, B:1),(308, G:II,B:5), (308, G:II, B:5), (638, G:CCLV, B:4),(562, G:CXCV, B:1),(558, G:CXCII, B:2), (210, K:XVII, B:84), (488, G:CXXXVIII, B:2),(450, G:CVIII, B:6), (430, G:XCIII, B:5), (702, R:XL, B:2), (702, R:XL, B:1).

Fidan: (492, G:CXLI, B:3)

Serv: (546, G:CLXXXI, B:6), (566, G:CXCVIII, B:2).

Ay(Mah, Meh, Meh-pare):(518,G:CLIX,B:3),(636,G:CCLIV,B:3),(454, G:CXII, B:2),(690, R:XIII, B:1),(524, G:CLXII, B:4),(228, M/T.B.7, B:9), (638, G:CCLV, B:7), (546, G:CLXXXI, B:4),(538, G:CLXXV, B:2), (570, G:CCI, B:19, (638, G:CCLV, B:1),(518, G:CLIX, B:4),(710, R:LV, B:2), (650, G:CCLXV, B:2), (178, K:XIII, B:15), (600, G:CCXXIV, B:5), (542, G:CLXXVII, B:8), (572, G:CCII, B:4), (258, M/T.B.III:5, B:2), (274, M/T.V:6, B:1), (420, G:LXXXV, B:2),(126, K:5, B:20), (382, G:LIX, B:2), (694, R:XXII, B:1), (620, G:CCXLI, B:2), (610, G:CCXXXI, B:11), (334, G:XXII, B:2), (382, G:LVIII, B:5), (422, G:LXXXVII, B:7), (426, G:XCI, B:5), (434, G:XCVI, B:4), (438, G:C, B:5), (446, G:CVI, B:6), (492, G:CXLII, B:2),(640, G:CCLVII, B:7),(274, M/T.V:5, B:3), (382, G:LIX, B:5), (394, G:LXVI, B:9),(642, G:CCLVII, B:11),(334, G:23, B:5), (548, G:CLXXXII, B:3),(434, G:XCVI, B:3),(546, G:CLXXXI, B:7),(600, G:CCXXIII, B:9), (532, G:CLXX, B:1),(662, G:CCLXXV, B:3),(648, G:CCLXIII, B:1) ,(550, G:CLXXXIII, B:7), (566, G:CXCVIII, B:3),(620, G:CCXLI, B:2), (126, K:V, B:26)(600, G:CCXIII, B:9)(662, G:CCLXXV, B:3),(600, G:CCXXIII, B:9),(532, G:CLXX, B:1).

Güneş(Mihr,Hurşid): (446,G:CVI,B:7),(176,K:XIII,B:6),(170,K:XII,B:4), (126, K:5, B:25) (580, G:CCVIII, B:5), (584, G:CCX, B:7), (364, G:XLV, B:6), (602, G:CCXXV, B:3), (662, G:CCLXXV, B:6) (460, G:CXVII, B:1).

Dürr (İnci) :(492, G:CXLI, B:2), (342, G:XXVIII, B:5),(562, G:CXCV, B:2),(672, G:CCLXXXIV, B:6).

Câdû (Sahir): (272, M/TAZMİN.V:2, B:1), (690, R:XIII, B:2),(502, G:CXLVI, B:7), (496, G:CXLIV, B:12), (652, G:CCLXVII, B:4), (654, G:CCLXIX, B:3), (610, G:CCXXXI, B:10).

Ahû (Ahu-yı vahşi):(266, M/T.B.IV:2, B:5).

Hüma :(532, G:CLXX, B:2)

Şahbaz(Doğan):(666,G:CCLXXIX,B:1),(420,G:LXXXVI,B:2),(266,M/T.B.IV:3, B:4).

Sakî: (670,G:CCLXXXIII,B:5),(672,G:CCLXXXIII,B:7), (248, M/T.B.II:7,B:1) (672, G:CCLXXXIII, B:6), (134, K:VI, B:8), (670, G:CCLXXXIII, B:1), (658, G:CCLXXII, B:5), (248, M/T.B.II:7, B:2), (672, G:CCLXXXIII, B:8), (672, G:CCLXXXIII, B:9) ,(670, G:CCLXXXIII, B:4) (250, M/T.B.II:7, B:7) ,(470, G:CXXV, B:4) ,(220, M/T.B.4, B:5),(638, G:CCLVI, B:1), (606, G:CCXXVIII, B:5), (496, G:CXLIV, B:3).

Mugbeçe: (494, G:CXLII, B:5), (494, G:CXLIV, B:1).

Kâfir (Namüselman): (606,G:CCXXVIII,B:7),(146, K:VII, B:50), (550, G:CLXXXIII, B:2)

Hindu:(500, G:CXLV, B:5).

Sanem(Büt,Bütân):(120,K:IV,B:9),(422,G:LXXXVII,B:3),(120,K:IV,B:11), (442,G:CII,B:4),(246,M/T.B.II:5,B:2),(478,G:CXXXI,B:5),(232, M/T.B. 9, B:9), (376, G:LV, B:1),(616, G:CCXXXVII, B:5), (120, K:IV, B:19), (564, G:CXCVII, B:2), (490, G:CXXXIX, B:6), (442, G:CII, B:3),(498, G:CXLV, B:1), (688, R:XI, B:1), (468, G:CXXII, B:6), (428, G:XCI, B:6), (572, G:CCII, B:5), (590, G:CCXVI, B:2), (620, G:CCXXXIX, B:4),(696, R:XVII, B:1), (668, G:CCLXXXI, B:1), (498, G:CXLV, B:1), (678, G:CCLXXXIX, B:1), (660, G:CCLXXIII, B:4),(590, G:CCXVI, B:1), (586, G:CCXII, B:2) ,(174, K:XII, B:23) (474, G:CXXVIII, B:2) (374, G:LIV, B:3).

Cellât: *(*498, G:CXLV, B:3).

Ebr-i ata:(592, G:CCXVIII, B:2).

SAÇ (Zülf, Gisū): (414,G:LXXX, B:6),242,M/T.B.I,B:2),(330,G:20, B:5),(332, G:XXI, B:2),(172, K:XII,B:19),(250, M/T.B.II:7, B:5),(364,G:XLVI, B:2),(120, K:4,

B:20),(324,G:15, B:2),(320, G:XIII, B:1),(678, G:CCLXXXIX, B:1),(430, G:XCIII, B:4),(550, G:CLXXXIII, B:2)(500, G:CXLVI, B:5)(548, G:CLXXII,B:6).

Resen, Rişte ,Bend,:(560,G:CXCIV, B:1), (384,G:LXI, B:5), (502,G:CXLVII, B:5), (152,K:8,B:23)

Zencir,Silsile:(636,G:CCLII,B:4),(172,K:XII,B:17),(396,G:LXVII,B:3),(566,G:CXCVIII,B:4),(624,G:CCXLIII,B:7),(496,G:CXLIV,B:4),(390,G:LXV, B:2),(558, G:CXCI, B:3)(672, G:CCLXXXIV, B:5)(392, G:LXV, B:7)(278,KITA:I,B:16),(390, G:LXV, B:3).

Yılan(Mar),Ejderha,Engerek:(686,R:VI,B:1),(324,G:16,B:2),(222,T.B:5,B:6)(324,G: 15, B:4).

Tesbih: (232,T.B:9,B:8).

Dam,Pâ-bend,Pâ-beste,Ukde,Kafes:(658,G:CCLXXI,B:6), (548,G:CLXXXII, B:6), (432,G:XCV, B:6),(378,G:LVI, B:1).

Perde: (312,G:6,B:3).

Cim : (624,G:CCXLIII, B:5).

Kemend:(218,T.B:3, B:2) (316, G:IX, B:1).

Pür-Ham, Piç,Piç ü tab:(600,G:CCXXIII,B:6),(176,K:XIII,B:3), (110, K:II, B:19), (520, G:CLX, B:4), (204, K:XVII, B:48).

Belâ, Fettân, Fitne, Perişân, Afet:(568,G:CXCIX,B:5),(416,G:LXXXIII, B:4), (386,G:LXII, B:3),(550,G:LXXXIII, B:4),(556,G:CLXXXIX, B:5), (652,G:CCLXVII, B:1),(382,G:LIX, B:3), (394,G:LXVI, B:8),(210, K:XVII, B:85).

Bulut(Ebr, Sehâb) Gölge, Dalga:(124,K:5,B:10),(610,G:CCXXXI, B:11).

Uzun saç:(452,G:CXI, B:1), (120,K:4,B:19).

Kesilmiş Saç:(480,G:CXXXII, B:7).

Siyeh:(542,G:CLXXVII,B:5),(546,G:CLXXXI,B:1),(388,G:LXIII, B:1),(324,G:15,B:5).

Akşam, Gece (Şeb): (172,K:XII, B:14).

Duman, Gölge: (388,G:LXIII, B:1).

Sevda,Gam,Küfr,Kâfir,Günah:(374,G:LIV,B:2),(624,G:CCXLIII,B:4),(264,T.B IV:1,B:4) (264, M/T.B.IV:2, B:2), (572, G:CCIII, B:1),(250, M/T.B.III:1, B:4), (332 ,G:21, B:3), (568, G:CC, B:2),(576, G:CCVI, B:1) (172, K:XII, B:18).

Anber, Müşg:(670,G:CCLXXXII,B:2),(396,G:LXVIII,B:5),(482,G:CXXXV, B:1).

Sünbül:(700,R:XXXV, B:1), (494, G:CXLIII, B:3),(368, G/RA: XLVIII, B:2), (522,G:CLXI,B:5),(552,G:CLXXXV,B:1),(220,M/T.B.:4,B:3)(336,G:25,B:1),(610,G:CCXXXII, B:2),(536,CLXXIII, B:2)(152, K:8, B:22),(514, G:CLVII, B:1).
Perişan: (638,G:CCLV, B:2).
Aşüfte: (534, G:CLXXI, B:1).

Kâkül,Perçem,Turra:(160,K:X,B:15),(332,G/TA:21,B:1),(440,G:CI,B:2)(354,G:XXXVIII,B:11),(520,G:CLX,B:3),(120,K:IV,B:21),(448,G:CVII,B:1),(440,G:CI,B:3),(218, M/T.B:3,B:5),(354,G:XXXVIII,B:10),(374, G:LIV, B:1), (624, G:CXLIII, B:8),(686, R:VII,B:1),(364,G/RA:XLVI,B:1),(220,M/T.B:4,B:2)(468,G:CXXII,B:6),(390,G:LXV, B:3),(384,G:LX,B:2),(256,M/T.BIII:4,B:8)(372,G:LI,B:4),(558,G:CXCI,B:2),(268,M/T B:IV,B:2),(516,G:CLVII,B:2),(656,G:CCLXX,B:6),(588,G:CCXIV,B:3),(438,G:C,B:8) (610, G:CCXXXII, B:1),(666,G:CCLXXVIII, B:5), (666, G:CCLXXVIII, B:4)9, (126, K:5,B:23),(664,G:CCLXXVIII,B:1,)(666,G:CCLXXVIII,B:2) (626,G:CCXLIV, B:7) (636,G:CCLIV,B:1),(390,G:LXV,B:5),(258, M/T.B.III:5, B:10), (702, R:XL, B:1),(430, G:XCIII, B:5), (216, M/T.B.2, B:6),(496, G:CXLIV, B:5),(364, G:XLV, B:5),(692, R:XIX, B:1),(140, K:VII, B:12)(666, G:CCLXXVIII, B:3).

Alın (Cebîn, Pîşâni) : (430, G:XCIV, B:2), (446, G:CV, B:6), (198, K:XVII, B:1), (198, K:XVII, B:2), (690,R:XVII, B:1), (590, G:CCXV, B:5) (198, K:XVII, B:1) (446, G:CV, B:6) (430, G:XCIV, B:2).

KAŞ(Ebrū): (700,R:XXXVII, B:1), (280, K:II, B:4), (396, G:LXVIII, B:1),(336, G:XXV, B:2)

Mihrâb,Kıble,Secdegâh:(196,K:XVI,B:16),(496,G:CXLIV,B:5),(442,G:CIII, B:4).
Hilâl:(608,G:CCXXXI,B:5),(624,G:CCXLIII,B:6),(542,G:CLXXVII, B:4).
Keman,Yay:(454,G:CXII,B:1),(314,G:VIII,B:5),(166,K:XI,B:4)(268,M/T.B.IV:6,B:3), (536,G:CLXXIV, B:3).
Pür-Çin: (274, M/TAZMİN. V:6, B:1), (388, G:LXII, B:7), (330,G/BA:20,B:4), (516, G:CLVII, B:2), (494,G:CXLIII, B:2).
Dalga: (318, G:XII, B:2).

GÖZ: (410, G:LXXVII, B:8),(320, G:XII, B:6), (218, M/T.B:3, B:4), (364, G:XLV, B:2), (218, M/T.B.3, B:4), (320, G:13, B:6), (616, G:CCXXXVII, B:1), (156, K:IX, B:2), (442, G:CIII, B:4), (650, G:CCLXV, B:1), (438, G:C, B:2),(448, G:CVII, B:3) (668, G:CCLXXXI, B:1),(622, G:CCXLI, B:5),(598, G:CCXXIII, B:1),(680, G:CCXC, B:4), (318, G:12, B:3),(682, G:CCXCII, B:4)(424, G:LXXXVIII, B:3-4), (458, G:CXV, B:3), (686, R:V, B:2),(540, G:CLXXVI, B:5), (286, M/T.B.IV:5, B:2),(578, G:CCVII, B:2),(530, G:CLVIII, B:3),(642, G:CCLVIII, B:1),(228, M/T.B.7,B:8),(626,G:CCXLV, B:1), (116, K:III, B:12), (670, G:CCLXXXII, B:4), (428, G:XCII, B:4),(412, G:LXXX, B:2),(500,G:CXLVI,B:6),(518,G:CLIX,B:2),(704,R:XLIII,B:1),(656,G:CCLXX,B:1),(652,G:CCLXVII,B:8)(340,G:27,B:4),(100,K:I,B:13),(474,G:CXXVIII,B:2),(454, G:CXI, B:6),(446,G:CVI,B:7),(170,K:XII,B:3),(380,G:LVIII,B:2),(270,M/TAZMİN:1,B:4),(360, G:XLIII, B:5),(322, G:15, B:1),(342, G:28, B:4),(168, K:XI, B:11), (352, G:XXXVI, B:5),(446, G:CVI, B:1),(402, G:LXIII, B:2),(330, G:19, B:6),(576, G:CCV, B:6),(374, G:LIV, B:3),(370, G:XLIX, B:5),(442,G:CIII,B:5),(532,G:CLXIX,B:5),(698,R:XXXIV, B:1),(110,K:II,B:22),(462,G:CXVIII,B:3),(604,G:CCXXVI,B:5),(168,K:XI,B:19),(252, M/T.B.III:1, B:7),(658,G:CCLXXI,B:3),(418,G:LXXXV,B:1),(402,G:LXXII,B:2),(316, G:X, B:2),(670, G:CCLXXXIII, B:4),(534, G:CLXXI, B:1), (172, K:XII, B:18), (398, G:LXIX,B:4),(328,G:18,B:4),(560,G:CXCIII,B:2),(512,G:CLIV,B:2),(422,G:LXXXVII,B:2),(482,G:CXXXIV,B:3),(256,M/T.B.III:4,B:4),(660,G:CCLXXIII,B:4),(650,G:CCLXIV, B:3),(598, G:CCXXIII, B:2),(366, G:XLVII, B:1),(388, G:LXIV, B:2),(316, G:IX, B:2),(492,G:CXLI,B:4),(602,G:CCXXV,B:7),(666,G:CCLXXIX,B:4),(158,K:IX,B:19), (224, M/T.B.5, B:8), (706, R:XLIX, B:2)(174,K:XII, B:25)(352, G:XXXVIII, B:1),(.

Câdū,Mekkâr,Sâhir:(264,M/T.B.IV:2,B:1),(664,G:CCLXXVII,B:2),(218,M/T.B:3,B:6),(542,G:CLXXVIII,B:3),(570,G:CCI,B:6),(626,G:CCXLV,B:3),(428, G:XCIII, B:1), (494,G:CXLIII, B:5),(506, G:CXLIX, B:4),(320, G:13, B:2), (252, M/B.B.III:1,B:9) (640, G:CCLVI, B:4), (520, G:CLX, B:4), (414, G:LXXX, B:7), (420, G:LXXXVI, B:3), (428, G:XCIII, B:1),(252, M/T.B.III:2, B:5).

Mest,Mestane,Mahmûr,Kâfir:(582,G:CCX,B:1),(612,G:CCXXXIII,B:3),(532,G:CLXIX,B:4),(672,G:CCLXXXIII,B:8),(496,G:CXLIV,B:2),(130,K:5,B:41)(650,G:CCLXIV, B:2),(274,M/TAZMİN.V:7,B:1),(348,G:XXXIII,B:5),(650,G:CCLXIV,B:2),(372,G:LII, B:1),(372,G:LII,B:3), (216,M/T.B:I,B:9), (342,G:XXIX, B:5), (676, G:CCLXXXVII,

B:2), (608, G:CCXXX, B:1), (458, G:CXV, B:2), (176, K:XIII, B:12),(108, K:II, B:17), (648, G:CCLXIV, B:1),(318, G:XII, B:1),(326, G:17, B:2), (632, G:CCI, B:1),(460, G:CXVI, B:4), (210, K:XVII, B:80),(400, G:LXXI, B:2),(564, G:CXCVII, B:2), (582, G:CCIX, B:4),(620, G:CCXLI, B:1), (318, G:11, B:2), (344, G:XXX, B:4),(S:612, G:CCXXXIII, B:2),(680, G:CCXC, B:2),(534, G:CLXXI, B:2),(528, G:CLXV, B:4), (246, M/T.B.II:6, B:2),(376, G:LIV, B:5), (666, G:CCLXXIX, B:5), (380, G:LVIII, B:3), (542, G:CLXXVIII, B:2),(352, G:XXXVII, B:3).

Kâtil (Kan eden, Kan içici, Kana susamış, Hunî) Belâ, Cefâ-cû, Afet : (420, G:LXXXVI, B:1), (464,G:CXX, B:2), (544, G:CLXXVIII, B:4) (412, G:LXXX, B:1), (268,M/T.B.IV:5,B:4),(500,G:CXLVI,B:1),(336, G:24, B:1), (250,M/T.B.III, B:3) (230,M/T.B:9,B:3),(448, G:CVII, B:2)(210, K:XVII, B:89), (638, G:CCLIV, B:4),(348, G:XXXIV,B:4),(222,M/T.B:4,B:11),(676,G:CCLXXXVII,B:5)(652,G:CCLXVI,B:4), (454, G:CXI, B:2),(174, K:XII, B:26),(372, G:LII, B:2), (662, G:CCLXXVI, B:2), (602, G:CCXXVI,B:1),(166,K:XI,B:3),(632,G:CCLI,B:2)(166,K:XI,B:1),(604,G:CCXXVI, B:4) (174, K:XII, B:25),(664, G:CCLXXVII, B:3 (274, M/TAZMİN.V:6, B:2).

Cellâd:(278,KITALAR:I,B:17),(662,G:CCLXXVI,B:1),(428,G:XCII,B:3),(620,G:CCX XXIX, B:5),(360, G:XLIII, B:3),(620,G:CCXXXIX, B:5), (428,G:XCII, B:3), (662, G:CCLXXVI, B:1), (278,KITALAR: I,B:17).

Ecel: (566,G:CXCVII, B:8).

Şahbâz:(218, M/T.B:3, B:3),(678, G:CCLXXXVIII, B:4),(676, G:CCLXXXVII, B:4), (596, G:CCXXI, B:2),(634, G:CCLI, B:3), (546, G:CLXXX, B:3),(422, G:LXXXVII, B:1),(544,G:CLXXX,B:1),(678,G:CCLXXXVIII,B:4),(546,G:CLXXX,B:2),(546,G:CL XXX,B:4),(546,G:CLXXX,B:5),(406,G:LXXV,B:3),(518,G:CLIX, B:6) (518,G:CLIX, B:6).

Rüstem:(544, G:CLXXVIII, B:5).

Ahû(Ahû-yıÇin)Gazâl:(676,G:CCLXXXVI,B:5),(170,K:XII,B:6),(174,K:XII,B:26) (572, G:CCIII,B:1)**,**(S: 288, K:VI, B:6),(S:494,G:CXLIII, B:1),(572,G:CCIII, B:1),(174, K:XII, B:26),(170, K:XII, B:6),(676, G:CCLXXXVI, B:5).

Fettân,Fitne,Aşub,Şûh:(548,G:CLXXXIII,B:1),(548,G:CLXXXII,B:2),(156,K:IX, B:9),(670,G:CCLXXXIII, B:1),*(516,G:CLVII, B:9),*(350, G:XXXVI, B:2),(444, G:CIV, B:2), (542, G:CLXXVIII, B:1), (596, G:CCXXI, B:3), (424, G:LXXXIX, B:2),*(672, G:CCLXXXIV, B:3),*(274, M/TAZMİN.V:5, B:2), (356, G:XL, B:4),(268, M/T.B.IV:6,

B:3),(578,G:CCVII,B:2),(152,K:VIII,B:24),(264,M/T.B.IV:1,B:3),(656,G:CCLXX,B:7),(548,G:CLXXXII,B:2),(194,K:XV,B:47),(418,G:LXXXIII,B:6)(336,G:25B:2),(602,G:CCXXV,B:7),(S:312,G:VI,B:2)(578,G:CCVII,B:2),(356,G:XL,B:4),(268,M/T.B.IV:6,B:3),(274,M/TAZMİN.V:5,B:2),(672,G:CCLXXXIV,B:3)(424,G:LXXXIX,B:2),(596,G:CCXXI,B:3),(542,G:CLXXVIII,B:1)(444,G:CIV,B:2)(350,G:XXXVI,B:2),(156,K:IX,B:9),(516,G:CLVIIB:9)(670,G:CCLXXXIII,B:1),(548,G:CLXXXII,B:2),(548,G:CLXXXIII, B:1).

Dil bilen: (540, G:CLXXVI, B:3),(548, G:CLXXXII, B:1), (274, M/TAZMİN. V:5, B:2).

Padişah: (514, G:CLVI, B:2).

Nergis, Bimar(Nergis-i bimâr-ı çemenzâr,Nergis-i pür-hâb,Nergis-i şehbâz): (500,G:CXLVI,B:3),(332,G/TA:XXI,B:4),(402,G:LXII,B:3),(548,G:CLXXXII, B:7), (218,M/T.B:2,B:9),(544,G:CLXXIX,B:3),(422,G:LXXXVII,B:4),(374,G:LIII,B:2),(318,G:XII,B:2),(428,G:XCII,B:1),(412,G:LXXIX,B:4),(218,M/T.B.2,B:10),(664,G:CCLXXVII,B:5),(604,G:CCXXVI,B:5),(402,G:LXXIII,B:1)(374,G:LIII,B:2),(422,G:LXXXVII,B:4)(544,G:CLXXIX,B:3),(218,M/T.B:2,B:9),(548,G:CLXXXII,B:7)(402,G:LXII, B:3), (332,G/TA: XXI, B:4), (500,G:CXLVI, B:3).

Şehlâ:(708, R:LIII, B:1).

İnci: (590, G:CCXVI, B:7).

Gam evi: (378, G:LVI, B:8).

Göz Bebeği: (404,G:LXXIV,B:5),(176,K:XIII,B:7),(388,G:LXIII,B:2).

Gamze(Yan Bakış): (380, G:LVII, B:6),(314, G:7, B:5), (412, G:LXXX, B:3) (554, G:CLXXXVIII, B:1) ,(454, G:CXII, B:1),(662, G:CCLXXVI, B:1),(316, G:IX, B:2), (380, G:LVIII, B:1),(352, G:XXXVII, B:4),(218, M/T.B.3, B:2), (642, G:CCLVIII, B:5),(132, K:5, B:56), (210, K:XVII, B:90), (364, G:XLVI, B:1), (394, G:LXVII, B:2),(572, G:CCIII, B:5),(642, G:CCLVIII, B:3),(492, G:CXLII, B:3), (622, G:CCXLII, B:3),(330, G:20, B:3), (632, G:CCL, B:3),(496, G:CXLIV, B:2),(512, G:CLIV, B:1),(380, G:LVIII, B:3),(458, G:CXV, B:3), (482, G:CXXXIV, B:2),(528, G:CLXV, B:3),(528, G:CLXV, B:4) ,(656, G:CCLXX, B:3),(636, G:CCLIII, B:3),(578, G:CCVII, B:2), (318, G:11, B:1), (598, G:CCXXIII, B:1), (554, G:CLXXXVIII,

B:4),(422, G:LXXXVII, B:2),(252, M/T.B.III:2, B:5),(680, G:CCXC, B:3),(432, G:XCV, B:3),(400, G:LXXI, B:2),(336, G:XXV, B:2),(428, G:XCIII, B:2), (550, G:CLXXXIV, B:2),(346, G:XXXIII, B:1),(392, G:LXVI, B:6), (596, G:CCXXI, B:1),(632, G:CCLI, B:1), (252, M/T.B.III:1, B:8), (228, M/T.B.7, B:7),(632, G:CLXIX, B:3), (412, G:LXXX, B:2),(678, G:CCLXXXVIII, B:3),(516, G:CLVII, B:9), (S:254, M/T.B.III:3, B:3), (530, G:CLXVIII, B:5),(698, R:XXXII, B:1),(520, G:CLX, B:5),(632, G:CCLI, B:2),(220, M/T.B.4, B:1), (636, G:CCLIV, B:4),(624, G:CCXLIV, B:1),(664, G:CCLXXVII, B:4),(698, R:XXXII, B:2), (120, K:IV, B:13), (472, G:CXXVI, B:2),(268, M/T.B.IV:5, B:4),(268, M/T.B.IV:5, B:3), (510, G:CLII, B:5),(532, G:CLXIX, B:4),(464, G:CXX, B:2),(680, G:CCXC, B:2), (216,M/T.B.II, B:1),(338, G:XXV, B:8),(544, G:CLXXIX, B:5),(216, M/T.B.I, B:8), (678, G:CCLXXXVIII, B:2),(220, M/T.B.4, B:6),(520, G:CLIX, B:7),(254, M/T.B.III:3, B:1),(270, M/TAZMİN.V:1, B:4), (460, G:CXVI, B:4),(360, G:XLIII, B:3), (670, G:CCLXXXIII, B:3),(708, R:LIII, B:2),(678, G:CCLXXXVIII, B:5), (652, G:CCLXVII, B:8), (652, G:CCLXVII, B:6),(614,G:CCXXXVI, B:1),(424,G:LXXXIX, B:3),(424, G:LXXXVIII, B:3),(424, G:LXXXVIII, B:4), (538, G:CLXXV, B:4),(484, G:CXXXV, B:7), (482, G:CXXXIV, B:3), (460, G:CXV, B:7), (156, K:IX, B:2), (432, G:XCV, B:1), (312, G:6, B:2),(540, G:CLXXVI, B:6),(650, G:CCLXIV, B:3),(652, G:CCLXVI, B:2), (210, K:XVII, B:799, (212, K:XVII, B:94), (130, K:V, B:41), (438, G:XCIX, B:5), (252, M/T.B.III:1, B:6), (534, G:CLXXI, B:2),(256, M/T.B.III:4, B:4)(560, G:CXCIII, B:1).

(**Nigâh**): (380, G:LVII, B:1),(380, G:LVII, B:6)374, G:LIII, B:3),(670, G:CCLXXXII, B:3),(708,R:LIII,B:1),(676,G:CCLXXXVII,B:2),(708,R:LIII,B:2),(676,G:CCLXXXVII ,B:4),(676, G:CCLXXXVIII, B:1),(214, M/T.B.I, B:4),(678, G:CCLXXXIX, B:4),(680, G:CCXC, B:3),(218, M/T.B.3, B:3), (220, M/T.B.3, B:9),(222, M/T.B.4, B:10),(224, M/T.B.5,B:7),(224, M/T.:5, B:11),(232, M/T.B.9, B:7),(532, G:CLXIX, B:5),(246, M/T.B.II:6,B:2),(250, M/T.B.III:1, B:4),(252,M/T.B.III:1, B:7),(528, G:CLXVI, B:3),(252,M/T.B.III:2, B:2),(252, M/T.B.III:2, B:4),(522, G:CLXI, B:4),(254, M/T.B.III:3, B:8),(520, G:CLX, B:1),(514, G:CLVI, B:2),(514, G:CLVI, B:1),(510, G:CLII,B:7),(508,G:CLI,B:3),(500,G:CXLVI,B:3),(256,M/T.B.III:4,B:6),(256,M/T.B.II I:4,B:9),(256,M/T.B.III:4,B:10),(270, M/TAZMİN.V:1, B:2),(492, G:CXLII, B:3),(492, G:CXLI, B:4),(272, M/TAZMİN.V:3, B:2),(272, M/TAZMİN.V:3, B:3),(492, G:CXLI, B:1),(272, M/TAZMİN.V:4, B:1),(490, G:CXL, B:4),(482, G:CXXXV, B:3),(110,

K:II, B:18),(116, K:III,B:6),(116, K:III, B:8),(120, K:IV, B:15),(120, K:IV,B:16),(120, K:IV, B:17),(120, K:IV, B:18),(462, G:CXVIII, B:4),(122, K:IV, B:26),(454, G:CXI, B:5),(156, K:IX, B:2),(156,K:IX, B:5),(166, K:IX, B:1),(166, K:XI, B:3),(440, G:CI, B:4),(438, G:C, B:4),(438, G:C, B:1),(168, K:XI, B:14),(430, G:XCIII, B:3),(172, K:XII, B:21),(428, G:XCII, B:1),(424, G:LXXXIX, B:4),(422, G:LXXXVII, B:7),(176, K:XIII, B:14),(194, K:XV, B:44),(412, G:LXXIX, B:2),(408,G:LXXVI, B:2),(404, G:LXXIV, B:6)(210, K:XVII, B:87),(632, G:CCL, B:3),(632, G:CCL, B:4),(568, G:CC, B:1),(632, G:CCLI, B:1),(634, G:CCLI, B:4),(576, G:CCV, B:6),(576, G:CCVI, B:2),(582, G:CCIX, B:3),(584, G:CCX, B:6),(640, G:CCLVI, B:4),(642, G:CCLVIII, B:1),(642, G:CCLIX, B:1),(608, G:CCXXX, B:1),(650, G:CCLXV, B:1),(652, G:CCLXVI, B:2),(652, G:CCLXVII, B:3),(652, G:CCLXVII, B:5),(616, G:CCXXXVII, B:1),(654, G:CCLXVIII, B:3),(620, G:CCXL, B:1),(654, G:CCLXIX, B:2),(654, G:CCLXIX, B:3),(656, G:CCLXX, B:4),(624, G:CCXLIV, B:1),(664, G:CCLXXVII, B:2),(664, G:CCLXXVII, B:3),(666, G:CCLXXIX, B:4),(666, G:CCLXXIX, B:5),(698, R:XXXIV, B:1),(312, G:VII, B:1),(536,G:CLXXIII, B:4),(536, G:CLXXIII, B:5),(312, G:7, B:4),(538,G:CLXXV, B:1),(316, G:IX, B:2),(538, G:CLXXV, B:8),(540, G:CLXXVI, B:1),(540, G:CLXXVI, B:2),(540, G:CLXXVI, B:4),(540, G:CLXXVI, B:6),(318, G:XI, B:2),(540, G:CLXXVI, B:7),(318, G:XII, B:2),(320, G:XIII, B:4),(542, G:CLXXVIII, B:2),(544, G:CLXXIX, B:1),(544, G:CLXXIX, B:4),(342, G:XXVIII, B:7),(550, G:CLXXXIII, B:6),(350, G:XXXVI, B:1),(350, G:XXXVI, B:3),(352, G:XXXVII, B:4),(354, G:XXXVIII, B:2),(354, G:XXXVIII, B:3),(360, G:XLIII, B:3),(362, G:XLIV, B:5),(210, K:XVII, B:90),(402, G:LXXII, B:7),(402, G:LXXII, B:6),(402, G:LXXII, B:5),(402, G:LXXII, B:4),(402, G:LXXII, B:1),(398, G:LXIX, B:3),(396, G:LXVIII, B:5),(392, G:LXVI, B:6),(370, G:L, B:4),(382, G:LIX, B:2),(402, G:LXXIII, B:3),(560, G:CXCIII, B:2),(626, G:CCXLV,B:3),(560, G:CXCIII, B:5).

Ok (Sihâm, Tîr, Peykan, Temren, Hadeng):(560,G:CXCIII, B:4), (460,G:CXVI, B:5) (316,G:10,B:4),(268,M/T.B.IV:6,B:4),(264,M/T.B.IV:1,B:3),(400, G:LXXI, B:3) (464,G:CXIX,B:2),(114,K:III,B:1),(576,G:CCV,B:5),(604, G:CCXXVII, B:5).

Kılıç(Şemşîr,Tîr),Hançer:(560,G:CXCIII,B:1),(254,M/T.B.III:3,B:4),(700, R:XXXVIII,B:1),(658,G:CCLXXI, B:3),(514, G:CLVI, B:1),(472, G:CXXVI, B:3)

(420,G:LXXXVI,B:7),(634,G:CCLII,B:4),(320,G:12,B:7),(676, G:CCLXXXVIII, B:1) (248,M/T.B.II,:7,B:4),(660,G:CCLXXIII,B:4),(350,G:XXXVI,B:1),(638,G:CCLV,B:5), (412, G:LXXIX, B:2), (688, R:XII, B:1),(144, K:VII, B:43).

İğne:(312,G:7,B:1),(640,G:CCLVI,B:3),(436,G:XCVIII,B:3),(352, G:XXXVII,B:1).

Cellât, Katil(Öldürücü, Yaralayıcı, Yağmalayıcı, Kâfir): (686, R:VII, B:1), (500,G:CXLVI,B:1),(540,G:CLXXVI,B:7),(372,G:LI,B:2),(384,G:LX,B:3)(350,G:XX XVI, B:4), (312, G:6, B:1),(312, G:VII, B:4),(568, G:CC, B:3), (252, M/T.B.III:1, B:11),(110,K:II,B:25),(626,G:CCXLV,B:2),(122,K:IV,B:23),(608,G:CCXXX,B:2)(256, M/T.BIII:4,B:5),(588,G:CCXV,B:2),(354,G:XXXVIII,B:4),(264,M/T.B.IV:1, B:1)(622, G:CCXLI,B:4),(176,K:XIII,B:12),(586,G:CCXII,B:5),(416,G:LXXXIII,B:5), (602, G:CCXXVI, B:1), (494, G:CXLIII, B:1).

Sayyad: (412, G:LXXX, B:4), (654, G:CCLXIX, B:1).

Gammaz, Fitne, Aşub, Ābisten:(676, G:CCLXXXVII, B:3), (544, G:CLXXIX, B:4), (122,K:IV,B:22),(520,G:CLX,B:1),(424,G:LXXXIX,B:5), (320, G:12, B:6), (352, G:XXXVI, B:6),(482, G:CXXXV, B:2), (464, G:CXX, B:3), (384, G:LXI, B:3), (662,G:CCLXXVI,B:2),(152,K:8,B:24),(318,G:12,B:1),(404, G:LXXIII, B:4).

Şuh: (352, G:XXXVII, B:2), (352, G:XXXVII, B:3).

Cadû, Sehhâr, Sihr, Füsûn: (602, G:CCXXV, B:7), (570, G:CC, B:5), (424, G:LXXXIX,B:1),(386,G:LXI,B:9),(676,G:CCLXXXVII,B:6), (650, G:CCLXIV, B:5).

Mest: (372, G:LII, B:3), (648,G:CCLXIV, B:1), (388, G:LXIV, B:2), (372, G:LII, B:1), (550,G:CLXXXIV,B:1),(228,M/T.B:7,B:8)(404,G:LXXIV,B:2),(386, G:LXII, B:1), (360, G:XLIII, B:6), (582, G:CCX, B:1).

Rûşen, Gönül Okşayan: (318, G:10, B:5), (518, G:CLIX, B:2).

Pervane:(472, G:CXXVI, B:1).

Kirpik(Müje, Müjgân):(662,G:CCLXXVI,B:2),(588,G:CCXV,B:1),(642, G:CCLVIII, B:2), (210, K:XVII, B:79),(220,M/T.B.3,B:8),(416,G:LXXXIII, B:5),(380, G:LVII, B:6),(554, G:CLXXXVII, B:1),(464, G:CXX, B:1),(560, G:CXCIII, B:3),(130, K:V, B:41), (168,K:XI, B:14), (410, G:LXXVII, B:8),(390, G:LXIV, B:3),(314, G:8, B:5), (316, G:IX, B:2),(352, G:XXXVII, B:5),(664, G:CCLXXVII, B:3),(442, G:CIII, B:4),(166, K:XI, B:4), (436, G:XCVIII, B:3),(478, G:CXXXI, B:2), (652, G:CCLXVII, B:4),(212, K:XVIII, B:94),(424, G:LXXXIX, B:3),(550, G:CLXXXIII, B:6).

Ok (Tîr-i müjgân, nâvek-i müjgân): (326, G:16, B:6), (146, K:7, B:51), (654, G:CCLXVIII, B:1), (382, G:LVIII, B:5).

Kılıç(Şemşîr, Tîg): (622, G:CCXLII, B:2), (522, G:CLXI, B:3), (544, G:CLXXVIII, B:4), (420, G:LXXXVI, B:1),(402, G:LXXIII, B:2), (378, G:LVI, B:11), (110, K:II, B:22).

Hançer: (540, G:CLXXVI, B:2),(320, G:13, B:4), (642, G:CCLVIII, B:1).

Bulut:(374, G:LIII, B:4).

Asker:(530, G:CLXVIII, B:3),(364, G:RA/XLV, B:2),(370, G:RA/XLIX, B:4).

Şahbâz: (654, G:CCLXIX, B:1).

İğne: (272, M/TAZMİN V:2, B:3).

Merih:(352, G:XXXVI, B:7).

Siyeh: (380, G:LVIII, B:2).

Yaralı:(402, G:LXIII, B:3).

Yüz ve Yanak(Cemâl, Çihre, Dîdâr, Rûy Tal'at, Vech; Arız, Hadd, Ruh, Ruhsâr):(630,G:CCXLIX,B:5),(398, G:LXIX, B:8),(588, G:CCXIII, B:5),(366, G:XLVII, B:4),(588, G:CCXIV, B:2),(120, K:IV, B:14, (532, G:CLXX, B:4),(702, R:XL, B:1), (658, G:CCLXXI, B:6),(646, G:CCLXI, B:4),(558, G:CXCII, B:2),(556, G:CLXXXIX, B:1),(552, G:CLXXXV, B:1),(370, G:LI, B:1),(412, G:LXXIX, B:4),(160, K:X, B:13), (456, G:CXIII, B:2),(494, G:CXLIII, B:3),(462, G:CXVII, B:6), (608, G:CCXXXI, B:2),(176, K:XIII, B:9),(166, K:XI, B:7),(600, G:CCXXIII, B:3), (324, G:16, B:1),(618, G:CCXXXVII, B:5),(690, R:XVII, B:1),(620, G:CCXL, B:3),(590, G:CCXV, B:5),(638, G:CCLV, B:1),(316, G:IX, B:1),(562, G:CXCV, B:1),(354, G:XXXVIII, B:8),(670, G:CCLXXXII, B:5), (446, G:CVI, B:1),(172, K:XII, B:14), (176, K:XIII, B:6),(404, G:LXXIII, B:7),(402, G:LXXIII, B:1),(388, G:LXIII, B:1),(324, G:XV, B:4),(586, G:CCXIII, B:1),(504, G:CXLVIII, B:3),(398, G:LXIX, B:2),(506, G:CL, B:2),(354, G:XXXVIII, B:7), (700, R:XXXVII, B:1),(178, K:XIII, B:15), (372, G:LII, B:1),(360, G:XLIII, B:4),(610, G:CCXXXI, B:11), (542, G:CLXXVII, B:4),(480, G:CXXXII, B:2),(570, G:CCI, B:1), (426, G:XCI, B:5),(538, G:CLXXV, B:5),(224, M/T.B.5, B:9),(224, M/T.B.5, B:8), (562, G:CXCV, B:3), (440, G:C, B:9),(668, G:CCLXXXI, B:2),(156, K:IX, B:2),(420, G:LXXXV, B:3),(292, KITALAR:VIII, B:11), (460, G:CXVI, B:1), (344, G:XXX, B:3)(370, G:XLIX, B:6),

(582, G:CCIX, B:2),(492, G:CXLI, B:1), (450, G:CVIII, B:7),(446, G:CV, B:6),(568, G:CC, B:1), (696, R:XVI, B:2),(664, G:CCLXXVI, B:4),(664, G:CCLXXVI, B:3), (554,G:CLXXXVIII,B:2),(656,G:CCLXX, B:2),(622, G:CCXLI, B:3),(534, G:CLXXII, B:2),(366, G:XLVII, B:6),(366, G:XLVII, B:1), (366, G:XLVII, B:8),(204, K:XVII, B:48), (178, K:XIV, B:1),(116, K:III, B:5),(476, G:CXXX, B:3),(478, G:CXXXI, B:1),(544, G:CLXXIX, B:1), (480, G:CXXXII, B:6),(366, G:XLVII, B:2),(80, G:LXIII, B:2),(176, K:XIII, B:8),(152, K:VIII, B:23), (588, G:CCXIV, B:2),(516, G:CLVII, B:5), (606, G:CCXXIX, B:2),(248, M/T.B.II:7, B:3),(536, G:CLXXIII, B:1),(644, G:CCLX, B:6),(552, G:CLXXXVI, B:1),(366, G:XLVII, B:5),(338, G:XXV, B:3),(156, K:IX, B:7),(446, G:CVI, B:2),(368, G:XLVII, B:9),(398, G:LXIX, B:1),(514, G:CLVII, B:1).

Güneş: (394, G:LXVI, B:10),(416, G:LXXXII, B:1), (366, G:XLVII, B:3), (116, K:III, B:7),(588, G:CCXIV, B:4), (674, G:CCLXXXV, B:6), (582, G:CCX, B:2),(210, K:XVII, B:86),(688, R:IX, B:2),(116, K:III,B:11),(602, G:CCXXVI, B:2), (366, G:XLVII, B:7),(412, G:LXXIX, B:1),(542, G:CLXXVII, B:2),(250,M/T.B.III:1, B:5), (212, K:XVII, B:95), (658, G:CCLXXII, B:5).

Ay(Mah,Meh,Kamer,Mehtâb):(706,R:XLIX,B:2),(100,K:I,B:21),(278, K:I, B:14), (414,G:LXXXI,B:2),(404,G:LXXIV,B:5),(508,G:CLI,B:2), (394, G:LXVI, B:12), (176, K:XIII, B:10),(708, R:LII, B:1).

Gül:(500,G:CXLVI,B:4),(700,R:XXXV,B:1),(376,G:LV,B:3),(602, G:CCXXVI, B:3) (552,G:CLXXXV,B:4),(378,G:LVI,B:2),(376,G:LV,B:2),(368, G/RA: XLVIII, B:4), (582,G:CCX,B:3),(612,G:CCXXXIII,B:1),(360,G:XLIII,B:1),(126, K:V, B:22),(316, G:10, B:3),(698,R:XXXIII, B:1), (698, R:XXXIII, B:2),(176, K:XIII, B:11), (664, G:CCLXXVII, B:1).

Gülşen(bag-ı ruh): (254, M/T.B.III:2, B:11),(528, G:CLXVI, B:2), (504, G:CXLVIII, B:4).

Ateş (Od, Azer):(632, G:CCL, B:2),(492, G:CXLII, B:4),(490, G:CXL, B:3), (334, G:23,B:2),(652, G:CCLXVII, B:2),(422, G:LXXXVIII, B:2), (488, G:CXXXVIII, B:5),(250,M/T.B.III:1,B:2),(396,G:LXVIII,B:6),(374, G:LIII, B:1).

Mum: (608, G:CCXXX, B:4), (512, G:CLIV, B:4), (324, G:16, B:3), (460, G:CXVI, B:2), (446, G:CVI, B:3).

Ayna:(440, G:CI, B:1), (158, K:IX, B:17),(160, K:X, B:6), (268, M/T.B.IV:6, B:5).

Su:(620, G:CCXL, B:2).

Sayfa:(678, G:CCLXXXIX, B:2), (254, M/T.B.III:2, B:9), (694, R:XXV, B:2).

Peri:(358, G:XLI,B:5),(490,G:CXXXIX,B:7),(386, G:LXI, B:6), (586, G:CCXII, B:1) (272, M/T.V:4, B:1), (586, G: CCXII, B:7).

Ter:(446, G:CVI, B:4),(460, G:CXV, B:5),(126, K:5, B:21), (340, G:XXVIII, B:1), (264, M/T.B.IV:1, B:2).

Ben (Hâl):(180, K:XIV, B:9),(542, G:CLXXVII, B:4), (656, G:CCLXX, B:2),(664, G:CCLXXVI, B:3), (490, G:CXL, B:3), (478, G:CXXXI, B:1), (476, G:CXXX, B:3), (404, G:LXXIV, B:5).

Nokta: (302, K:XV, B:8), (680, G:CCXC, B:1).

Tohum: (494, G:CXLIII, B:3).

Yıldız: (442, G:CIII, B:3),(678, G:CCLXXXIX, B:2).

Hindû: (702, R:XL, B:1),(702, R:XLI, B:2).

Siyah(kara): (438, G:C, B:3).

Yarasa: (506, G:CL, B:2).

Kıvılcım: (408, G:LXXVI, B:3).

Göz bebeği: (542, G:CLXVII, B:5).

Hüma Kuşu: (396, G:LXVIII, B:1).

Pervâne: (376, G:LIV, B:6),(476, G:CXXIX, B:4).

Hat (Ayva Tüyleri): (430, G:XCIII, B:4),(664,G:CCLXXVI, B:3),(656,G:CCLXX, B:2),(504,G:CXLVIII,B:4),(250,M/T.B.III:1,B:1),(584,G:CCXI,B:3),(504, G:CXLVIII, B:5), (464, G:CXX, B:1),(464, G:CXIX, B:4),(478, G:CXXXI, B:1),(700, R:XXXVII, B:1), (376, G:LIV, B:6),(690, R:XIII, B:1)

Çemen, Çimen, Sebz, Sebze-zâr, Giyah:(700, R:XXXV, B:2), (378, G:LVI, B:1) (620, G:CCXXXIX, B:6), (364, G:XLV, B:5).

Süsleyici: (442, G:CIII, B:2).

Hızr:(364, G:XLVI, B:2).

Har (Diken): (488, G:CXXXVIII, B:5)

Ayet, Yazı, Çizgi, Defter, Naz Defteri: (348, G:XXXIV, B:1), (334, G:XXII, B:3), (460, G:CXV, B:6).

Mûr (Karınca): (672, G:CCLXXXIV, B:1).

Duman,Gölge:(512,G:CLIV,B:4),(668,G:CCLXXXI,B:2),(590, G:CCXVI, B:2), (664, G:CCLXXVI, B:4), (422, G:LXXXVIII, B:2).

Güneş tutulması: (504, G:CXLVIII, B:3),(620, G:CCXL, B:3).

Bulut:(404, G:LXXIII, B:7).

Fitne,Fettan,Aşub:(332,G:21,B:2),(344,G:XXX,B:3), (678, G:CCLXXXIX, B:2),(514, G:CLVI, B:3), (656, G:CCLXX, B:2),(664, G:CCLXXVI, B:3) ,(430, G:XCIII, B:4).

Belâ:(318, G:XII, B:2).

Gece: (278, K:I, B:14).

Sır, Esrar:(116, K:III, B:5), (332, G:XXI/21, B:1).

Asker, Ordu:(168, K:XI, B:8),(364, G:XLV, B:4).

Perde: (588, G:CCXIV, B:2),(664, G:CCLXXVII, B:1).

Ağız(Dehen, Fem)

Gonca:(532,G:CLXX,B:4),(464,G:CXIX,B:3), (538, G:CLXXIV, B:4).

Sır:(570, G:CC, B:4).

Afet:(166, K:XI, B:1).

Şîrin: (498, G:CXLV, B:1).

Leb(Dudak, La‘l):(422, G:LXXXVIII, B:1), (216, M/T.B:I, B:11)**,**(220, T.B:4, B:7), (682, G:CCXCIII, B:2),(632, G:CCL, B:4),(172, K:XII, B:19),(488,G:CXXXVIII, B:3) ,(278, KIT’A:I,B:16),(530, G:CLXVIII, B:4),(490, G:CXL, B:3), (170, K:XII, B:2), (552,G:CLXXXV, B:2),(586, G:CCXII, B:6),(632, G:CCL, B:4), (348, G:XXXIII, B:3),(348,G:XXXIII,B:4), (330,G:19,B:4),(408,G:LXXVI,B:3)(342,G:XXIX, B:3)(342, G:XXIX,B:2),(558,G:CXCI,B:5)(532,G:CLXX,B:1),(694,R:XXV,B:1),(644, G:CCLIX, B:2), (370, G:LI, B:1),(428, G:XCII, B:1),(166, K:XI, B:7),(134, K:6, B:7),(658, G:CCLXXII,B:4)(342, G:XXIX, B:4)(334,G:22,B:3)(318, G:XII, B:2)(196, K:XVI, B:15),(348, G:XXXIV, B:2),(308, G:III, B:1),(686, R:VI, B:1)(610, G:CCXXXI,

B:9),(680, G:CCXC, B:1),(348, G:XXXIV, B:5;),(176, K:XIII, B:4),(468, G:CXXII, B:7),(348,G:XXXIV, B:1),(678,G:CCLXXXIX, B:2).

Şarap,Kadeh: (496, G:CXLIV, B:11), (108, K:II, B:10), (670, G:CCLXXXIII, B:2) (634, G:CCLII, B:2), (622, G:CXLII, B:4), (344, G:XXX, B:2).

La'l,Yakut:(640,G:CCLVII,B:2),(212,K:XVII,B:92),(586,G:CCXII,B:2),(494,G:CXLIII, B:4),(610, G:CCXXXI, B:6),(210, K:XVII, B:91), (658, G:CCLXXII, B:4), (132, K:5, B:58).

Yıldız: (376, G:LV, B:5), (678, G:CCLXXXIX, B:3).

Şeker, Bal, Şîrin: (558, G:CXCI, B:3), (362, G:XLIV, B:1), (702, R:XL, B:1), (268, M/T.B.IV:6,B:4),(180,K:XIV,B:9),(384,G:LX,B:1),(272, M/TAZMİNV:2, B:3), (268, M/T.B.IV:5, B:2), (694, R:XXV, B:1), (532, G,:CLXX, B:1), (558, G:CXCI, B:5).

Āb-ı Hayat:(126, K:5, B:24),(176, K:XIII, B:9).

Ateş:(418,G:LXXXIV,B:1),(506,G:2A/CL,B:1),(342, G:XXIX, B:2).

Gonca:(360,G:XLII,B:4),(218,M/T.B.:3,B:1),(218,M/T.B:3,B:2)(512,G:CLIV,B:3),(116, K:III, B:4), (368, G:XLIX, B:2), (134, K:6, B:7) , (166, K:XI, B:7), (428, G:XCII, B:1), (370, G:LI, B:1), (664, G:CCLIX, B:2).

Gül,Gül yaprağı:(444,G:CIV,B:1),(600,G:CCXXIV,B:2), (264, M/T.B.IV:2, B:2).

Sır: (346, G:XXXIII, B:1).

Yok:(682, G:CCXCII, B:2).

Efsûn (Büyü, Sihir):(152, K:8, B:26).

Ter: (424, G:LXXXVIII, B:5), (652, G:CCLXVII, B:9).

Boy: (432,G:XCVI,B:2),(434, G:XCVI, B:5),(586, G:CCXII, B:4),

Serv:(532,G:CLXX,B:4),(546,G:CLXXXI,B:6),(566,G:CXCVIII,B:2),(548,G:CLXXXII, B:4), (658, G:CCLXXI, B:6),(332, G:21, B:4), (674, G:CCLXXXV, B:1),(636, G:CCLIII, B:7), (656, G:CCLXXI, B:1).

Tuba: (214, M/T.B.I, B:5).

Fidan: (254, M/T.B.III:2, B:10) ,(520, G:CLX, B:3),(656, G:CCLXX, B:5), (156, K:IX, B:14) ,(508, G:CLII, B:2), (166, K:XI, B:2).

Bayrak:(492, G:CXLII, B:1),(516, G:CLVII, B:6).

Kıyamet:(502, G:CXLVII, B:2), (374, G:LIII, B:5), (502, G:CXLVII, B:1), (624, G:CCXLIV, B:4), (438, G:C, B:8) ,(550, G:CLXXXIII, B:4).

Diş: (678, G:CCLXXXIX, B:3).

Göğüs (Sine, Ber) : (640, G:CCLVII, B:6), (642, G:CCLVII, B:9), (624, G:CCXLIV, B:3), (588, G:CCXIII, B:4),(642,G:CCLVII,B:9)
Ayna: (516, G:CLVII, B:3), (564, G:CXCVI, B:4).
Gümüş: (580, G:CCVIII, B:4), (688, R:IX, B:1).
Dinin Görünme Yeri: (100, K:I, B:17).
Kin dolu göğüs: (658, G:CCLXXII, B:1), (268, M/T.B.V:6, B:5),(278, K:I, B:15).

Bel (Miyân, Bil)
Afet: (166, K:XI, B:2).
Kıl: (532, G:CLXX, B:4),(440, G:CI, B:5).

Ten (Vücud)
Gümüş: (306, G:II, B:2), (310, G:5, B:1).
Gül: (126, K:V, B:19), (360, G:XLII, B:4)(640, G:CCLVII, B:8).
El: (544, G:CLXXIX, B:6), (634, G:CCLII, B:4),(454, G:CXI, B:2), (548, G:CLXXXII, B:5),(610,G:CXXXII, B:2),(124, K:V, B:8), (632, G:CCL, B:1),(642, G:CCLIX, B:2), (210, K:XVII, B:88), (652, G:CCLXVII, B:3), (550, G:CLXXXIII, B:6), (628, G:CCXLVII, B:2) (654, G:CCLXVIII, B:4).

Ayak (566, G:CXCVIII, B:2), (120, K:IV, B:19), (516, G:CLVII, B:8) , (452, G:CXI, B:1),(650, G:CCLXV, B:3),(624, G:CCXLIII, B:3), (622, G:CCXLII, B:4)
(262, M/T.B.III:7, B:1),(648, G:CCLXIII, B:1), (496, G:CXLIV, B:13), (516, G:CLVII, B:8).

Diz:(338, G:XXV, B:5).

Bûse:(694,R:XXVI,B:1),(630,G:CCXLIX,B:6),(554, G:CLXXXVII, B:5).

Söz: (172, K:XII, B:16)**,**(532, G:CLXX, B:5) (442, G:CIII, B:2), (520, G:CLX, B:6), (502, G:CXLVII, B:3), (500, G:CXLVI, B:2), (548, G:CLXXXII, B:3), (698, R:XXXIV,B:1),(338,G:26,B:1),(582,G:CCX,B:5),(636,G:CCLIII,B:6),(216,M/T.B.I,B:10),(636, G:CCLIII, B:2),(676, G:CCLXXXVI, B:6),(360, G:XLIII, B:5), (636, G:CCLIII, B:6),(174, K:XII, B:24), (566, G:CXCVIII, B:6), (268, M/T.B.IV:5, B:1), (272,M/T.V:2,B:2),(522,G:CLXI,B:4),(348,G:XXXIII,B:2),(632,G:CCL,B:5),(152,K:8, B:25),(442,G:CIII,B:1),(642,G:CCLVIII,B:4),(428,G:XCII,B:2),(252,M/T.B.III:1,B:10),(156,K:IX,B:8),(308,G:III,B:2),(308,G:III,B:4),(308, G:III, B:3).

Reftar(Yürüyüş):(548, G:CLXXXII,B:4), (246, M/T.B.II:5, B:1), (500, G:CXLVI, B:2), (268, M/T.B.IV:5, B:3),(118, K:IV, B:7), (454, G:CXI, B:6), (156, K:IX, B:3), (360,G:XLIII,B:4),(550,G:CLXXXIII,B:4),(656,G:CCLXX,B:5)(624,G:CCXLIV,B:4), (332, G:21, B:5).

Kûy(Mahalle):(338,G:XXX,B:7),(572,G:CCII,B:4),(454,G:CXII,B:2)(558,G:CXCI, B:1)**,**(616,G:CCXXXVII,B:5),(232,M/T.B:9,B:10),(196, K:XVI, B:13), (498, G:CXLV, B:4), (608,G:CCXXX,B:3),(630,G:CCXLIX,B:3),(626,G:CCXLX, B:4),(32, M/T.B.10, B:2),(480, G:CXXXII, B:9), (278, K:I, B:13), (336, G:XXIII, B:7), (226, M/T.B.6, B:11).

Kâ'be:(582,G:CCX,B:4),(692,R:XXI,B:1),(516,G:CLVII,B:10),(502, G:CXLVII, B:6).
Fitne-gâh:(522, G:CLXI, B:2),(224, M/T.B.5, B:10).
Kerbelâ:(218, M/T.B. 2, B:11),(234, M/T.B.10, B:12).
Eşik: (454, G:CXII, B:3),(156, K:IX, B:11).

Ter (Arak): (562, G:CXCV, B:3), (338, G:XXV, B:6),(460, G:CXV, B:5), (450,G:CVIII,B:6),(698,R:XXXIII,B:2),(698,R:XXXIII,B:1)(496,G:CXLIV,B:10)(340, G:XXVIII,B:1)(126,K:V,B:22),(126, K:V, B:21).

Nefes (Dem):(538, G:CIXXIV, B:4), (348, G:XXXIV, B:3).

Ses: (342, G:XXVIII, B:6),(308, G:III, B:5), (400, G:LXX, B:2).

Huy: (366,G:XLVI, B:7), (666,G:CCLXXIX, B:7),(508, G:CLII, B:1), (236, M/T.B.11, B:10), 510, G:CLII, B:4), 510, G:CLII, B:5),(510, G:CLII, B:6), (268, M/T.B.IV:5, B:4),(274, M/TAZMİN.V:7, B:1),(108, K:II, B:17),(500, G:CXLVI, B:6),(174, K:XII, B:28),(216,M/T.B:2,B:3),(706,R:XLVIII,B:2),(216,M/T.B:I,B:13), (228, M/T.B:7,B:7), (662, G:CCLXXV,B:4),(506, G:CL, B:4)(336,G:24,B:4),(510, G:CLII, B:7),(110,K:II, B:20),(538,G:CLXXV, B:3),(230,M/T.B.9, B:1)(366,G:XLVI, B:7)(610,G:CCXXX, B:8)(256, M/T.B.III, B:10),(392, G:LXVI, B:5),(364, G:XLVI, B:4),(376, G:LIV, B:7),(506, G:CL, B:6),(506, G:CL, B:4),(308, G:4, B:1),(550, G:CLXXXIII, B:7),(360, G:XLII, B:3),(336, G:24,B:3),(378, G:LVI, B:10),(264, M/T.B.IV:2, B:3),(134,K:VI,B:5)(254,M/T.B.III, B:3),(254,G:M/T.B.III:3, B:5),(548, G:CLXXXII, B:3),(336, G:24, B:5),(544, G:CLXXIX, B:7),(552, G:CLXXXV, B:3),(560, G:CXCIII, B:5),(570, G:CCI, B:1),(636, G:CCLIII, B:8),(582, G:CCX, B:5),(584, G:CCX, B:7),(644, G:CCLIX, B:2),(608, G:CCXXX, B:2),(610, G:CCXXXI, B:9),(622, G:CCXLII, B:1),(698, R:XXXIV, B:2),(216, M/T.B.I,B:12),(254, M/T.B.III:3, B:8),(508, G:CLII, B:3),(508, G:CLI, B:2),(418, G:LXXXXV, B:1),(174, K:XII, B:27),(446, G:CVI, B:4),(448, G:CVII, B:5),(458, G:CXIV, B:4),(460, G:CXVI, B:3),(120, K:IV, B:14),(110, K:II, B:26),272, M/TAZMİN.V:3, B:2),(268, M/T.B.IV:5,B:5),(266,M/T.B.IV,B:5),(266,M/T.B.IV:4, B:4),(326, G:17, B:5), (550, G:CLXXXIII, B:5), (652, G:CCLXVI, B:5),(352, G:XXXVIII, B:1),(266, M/T.B.IV:4, B:3),(266, M/T.B.IV:4,B:2),(266, M/T.B.IV:4,B:1),(398, G:LXIX, B:2),(258, M/T.B.III:5, B:1),(256, M/T.B.III:4, B:7),(256, M/T.B.III:4, B:2), (256, M/T.B.III:4, B:1),(

Tebessüm (Hande): (686, R:V, B:2), (380, G:LVII, B:7), (418, G:LXXXIII, B:7), (270, M/T.B.IV:7, B:3), (252, M/T.B.III:1, B:9), (652, G:CCLXVII, B:7), (316, G:IX, B:4),(610,G:CCXXXI,B:2),(642,G:CCLIX,B:1),(550,G:CLXXXIV,B:2),(538,G:CLXXV,B:4),(658,G:CCLXXI,B:2),(698,R:XXXII,B:2),(268,M/T.B.IV:6,B:4),(576,G:CCV,B:6),(636,G:CCLIV,B:2),(650,G:CCLXIV,B:4),(116,K:III,B:4)(498,G:CXLIV,B:16).

Naz(Cilve, İşve, Gunc u delâl): (532, G:CLXIX, B:1), (116, K:III, B:9),(256, M/T.B.III:4, B:6),(428, G:XCIII, B:2),(216, M/T.B.2, B:5),(216, M/T.B.I, B:9), (616, G:CCXXXVII, B:2), (634, G:CCLI, B:4), (478, G:CXXXI, B:7), (278, KITA:I, B:19), (274, M/TAZMİNV:7, B:1), (492, G:CXLI, B:1), (492, G:CXLII, B:3), (518, G:CLIX, B:1), (416, G:LXXXIII, B:5), (438, G:C, B:2)(540, G:CLXXVII, B:1), (636, G:CCLIV, B:2),(492, G:CXLI, B:3),(590, G:CCXVI, B:3),(586, G:CCXII, B:6),(576,G:CCV, B:6), (632, G:CCL, B:1),(560, G:CXCIII, B:3), (540, G:CLXXVI, B:7), (538, G:CLXXV, B:4),(662, G:CCLXXV, B:1),(246, M/T.B.II:6, B:2), (218, M/T.B.3, B:4), (218, M/T.B.3, B:3), (662, G:CCLXXV, B:4), (460, G:CXV, B:6), (264, M/T.B.IV:1, B:1), (386, G:LXI, B:7), (460, G:CXV, B:7),(566, G:CXCVIII, B:1),(608, G:CCXXX, B:1)(632, G:CCLI, B:1), (602, G:CCXXV, B:6),(168, K:XI, B:10) (352, G:XXXVII, B:4), (402, G:LXXV, B:2), (334, G:XXIII, B:3), (506, G:CL, B:8), (514, G:CLVI, B:3), (154,K:IX,B:1)(340,G:27,B:5),(340,G:XXVII,B:3),(218,M/T.B:2,B:7),(274,M/TAZMİ NV:7,B:2),(340,G:XXVII,B:1),(348,G:XXXIII,B:5),(210,K:XVII,B:87),(404,G:LXXIV ,B:3),(362,G:XLIV, B:1), (120, K:IV, B:12),(120, K:IV, B:12),(360, G:XLIII, B:6)(274, M/T.B.V:7,B:1)(648,G:CCLXIV,B:1),(540,G:CLXXVII,B:1)(458,G:CXV,B:1(360,G: XLII,B:4),(126,K:V,B:19),(458, G:CXV, B:4)(166, K:XI, B:5)(168, K:XI, B:12)(316, G:IX, B:5).